

Ankara Üniversitesi
Siyasal Bilgiler Fakültesi

Milletlerarası Münasebetler Türk Yıllığı

Cilt 56 (2025)
Özel Sayı

“Türkiye’deki Siyasi
Partilerin Kıbrıs
Sorununa Yaklaşımları:
1960-1980”

The Turkish
Yearbook of
International
Relations

Volume 56 (2025)
Special Issue

Ayşe Ömür Atmaca

**Adalet Partisi’nin Kıbrıs Siyaseti ve Türk Dış Politikasına
Etkisi: 1974-1980**

Başaran Ayar

**Türkiye İşçi Partisi’nin (TİP) Dış Politikasında
Kıbrıs Meselesi (1961-1971)**

Çiğdem Kılıçoğlu Cihangir

**Türk Milliyetçiliğinin Kıbrıs’la İmtihanı:
MHP ve Kıbrıs Sorunu (1974-1980)**

Gökhan Erdem

Cumhuriyet Halk Partisi ve Kıbrıs Sorunu (1973-1980)

İrşat Sarıaloğlu

**Milli Görüş ve Dış Politika: Milli Selamet Partisi’nin
(MSP)
Kıbrıs Politikası (1972-1980)**

Kadri Unat

**Cumhuriyetçi Güven Partisi’nin Kıbrıs Politikası (1967-
1980)**

Meryem Orakçı

Yeni Türkiye Partisi’nin Kıbrıs Politikası (1961-1965)

Selim Öterbülbul

**“İşgale Nihayet, Kıbrıs’a Hürriyet”: Aydınlık
Hareketi’nin Kıbrıs Sorununa ve
1974 Askeri Müdahalesi’ne Bakışı**

Umut Turgut Yıldırım – Fatih Tekin

**Milli Görüş’ün Kıbrıs Perspektifi: Milli Selamet
Partisi’nin İdeolojik ve Politik Yaklaşımı**

Copyright 2025

Department of International Relations,
Faculty of Political Science, Ankara University, Ankara, Turkey.
ISSN 0544-1943

The Turkish Yearbook of International Relations is a refereed interdisciplinary journal that covers both the general field of International Relations and the subject area of Turkish Studies. The views expressed in this *Yearbook* are not to be taken as representing the views of the Editors, the Assistant Editors, the Editorial Board, the Advisory Board, the Department of International Relations, or the Faculty of Political Science of Ankara University.

The Turkish Yearbook of International Relations is indexed in and abstracted by ProQuest International Bibliography of the Social Sciences (IBSS), Sage International Political Science Abstracts (IPSA), Index Islamicus, and TR-Dizin.

Guest Editor

Melek Fırat, *Ankara University* (mfirat@ankara.edu.tr)

Assistant Editor

Hazal Melike Çoban, *Ankara University* (hmcoban@ankara.edu.tr)

Editorial Board:

Melek Fırat, *Ankara University*
Çınar Özen, *Ankara University*
Selin Esen, *Ankara University*
Luca Mezzetti, *University of Bologna*

Rainer Arnold, *University of Resensburg*
Emma Lundgren Jörum, *Uppsala University*
Klevis Kolasi, *Ankara University*

International Advisory Board

Meliha Altunışık, *Middle East Technical University*
Ömer Kürkçüoğlu, *Ankara University (emeritus)*
Mustafa Aydın, *Kadir Has University*
Atilla Eralp, *Middle East Technical University*
Hasan Köni, *Kültür University*
Mustafa Türkeş, *Middle East Technical University*
İlber Ortaylı, *Galatasaray University (emeritus)*
Pinar Tank, *Peace Research Institute, Oslo*

Tareq Y. Ismael, *The University of Calgary*
Özlem Tür, *Middle East Technical University*
Robert Daniel Tschirgi, *American University in Cairo*
Ali Şevket Ovalı, *Dokuz Eylül University*
Olexandre Pavliuk, *Institute for East-West Studies*
Kostas Ifantis, *Panteion University of Political and Social Sciences*
Thanos Veremis, *National and Kapodistrian University of Athens*

Director of Publication

Ramazan Uzunoğlu (ruzunoglu@ankara.edu.tr)

Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi,
Cebeci, Ankara, 06590 Turkey
Tel: +90 312 595 1263 - Fax: +90 312 319 7736

Previous issues of this Yearbook are available online at
http://sbfdergi.ankara.edu.tr/index.php?bil=bil_tyearbook

Ankara University Press, 2025

**Milletlerarası Münasebetler
Türk Yıllığı
Cilt 56 (2025) Özel Sayı
“Türkiye’deki Siyasi Partilerin
Kıbrıs Sorununa Yaklaşımları:
1960-1980”**

**The Turkish Yearbook of
International Relations
Volume 56 (2025) Özel Sayı
“Approaches of Political Parties in
Turkey to the Cyprus Issue: 1960-
1980”**

Uluslararası İlişkiler Bölümü
Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi

Department of International Relations
Faculty of Political Science, Ankara University

ISSN 0544-1943

ANKARA ÜNİVERSİTESİ BASİMEVİ
İncitaşı Sokak No: 10
06510 Beşevler / ANKARA
Tel: 0 (312) 213 66 55
Basım Tarihi: .....

Contents / İçindekiler

Articles / Makaleler

Ayşe Ömür Atmaca

Adalet Partisi'nin Kıbrıs Siyaseti ve Türk Dış Politikasına Etkisi: 1974-1980 1

Başaran Ayar

Türkiye İşçi Partisi'nin (TİP) Dış Politikasında
Kıbrıs Meselesi (1961-1971)..... 27

Çiğdem Kılıçoğlu Cihangir

Türk Milliyetçiliğinin Kıbrıs'la İmtihanı:
MHP ve Kıbrıs Sorunu (1974-1980)..... 49

Gökhan Erdem

Cumhuriyet Halk Partisi ve Kıbrıs Sorunu (1973-1980)..... 73

İrşat Sarıalioğlu

Milli Görüş ve Dış Politika: Milli Selamet Partisi'nin (MSP)
Kıbrıs Politikası (1972-1980)..... 101

Kadri Unat

Cumhuriyetçi Güven Partisi'nin Kıbrıs Politikası (1967-1980) 131

Meryem Orakçı

Yeni Türkiye Partisi'nin Kıbrıs Politikası (1961-1965)..... 153

Selim Öterbülbul

“İşgale Nihayet, Kıbrıs'a Hürriyet”: Aydınlık Hareketi'nin Kıbrıs Sorununa
ve 1974 Askeri Müdahalesi'ne Bakışı..... 179

Umut Turgut Yıldırım – Fatih Tekin

Milli Görüş'ün Kıbrıs Perspektifi: Milli Selamet Partisi'nin İdeolojik ve
Politik Yaklaşımı..... 205

Adalet Partisi'nin Kıbrıs Siyaseti ve Türk Dış Politikasına Etkisi: 1974-1980

Ayşe Ömür Atmaca*

Özet

Bu çalışma, Süleyman Demirel liderliğindeki Adalet Partisi'nin (AP) 1974-1980 dönemi Kıbrıs politikasını, Türkiye'nin iç siyasi dinamikleri bağlamında incelemektedir. Çalışmada, AP'nin dış politika kararlarının ideolojik bir tutarlılıktan ziyade pragmatik kaygılar ve iç siyasi dengeler doğrultusunda şekillendiği ileri sürülmektedir. Demirel, 1960'larda daha diplomasi odaklı bir yaklaşım benimserken, 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı sonrasında söylemini milliyetçi bir eksene kaydırmıştır. TBMM ve Senato tutanakları, parti bildirgeleri ve hükümet programları gibi birinci el kaynaklara dayanarak, çalışma AP'nin Kıbrıs politikasının hangi iç siyasi dinamiklerden etkilendiğini, bu dönemde pragmatizm ve milliyetçiliğin nasıl dönüştüğünü ve bu dönüşümün hem Türkiye'nin dış politika yönelimi hem de iç siyasi dengeleri üzerindeki etkilerini analiz etmektedir.

Anahtar Kelimeler:

Adalet Partisi, Süleyman Demirel, Kıbrıs, Milliyetçi Cephe, pragmatizm.

---

* Doç. Dr., Hacettepe Üniversitesi, oatmaca@hacettepe.edu.tr
ORCID: 0000-0003-0705-213X
Makale geliş tarihi: 02.08.2025
Makale kabul tarihi: 17.11.2025

The Justice Party's Cyprus Policy and Its Impact on Turkish Foreign Policy: 1974-1980

Abstract

This study examines the Cyprus policy of the Justice Party (JP) under Süleyman Demirel between 1974 and 1980 in the context of Turkey's domestic political dynamics. It argues that AP's foreign policy decisions were shaped less by ideological consistency than by pragmatic concerns and internal political balances. While Demirel pursued a diplomacy-oriented approach during the 1960s, his discourse shifted toward a nationalist axis following the 1974 Cyprus Peace Operation. Drawing on primary sources such as parliamentary records, party manifestos, and government programs, the study analyzes how domestic political dynamics influenced JP's Cyprus policy, how pragmatism and nationalism transformed in this period, and how these transformations affected both Turkey's foreign policy orientation and its internal political equilibrium.

Keywords

Justice Party, Süleyman Demirel, Cyprus, Nationalist Front, pragmatism.

Giriş

1960 darbesi sonrasında kapatılan Demokrat Parti'nin (DP) siyasi mirasını devralan ve liberal-muhafazakâr çizgisiyle 1960'lar ve 1970'lerde Türk siyasetinde önemli bir aktör olarak varlık gösteren Adalet Partisi (AP), özellikle Süleyman Demirel liderliğinde dış politikada etkin bir rol oynamıştır. Demirel'in başbakanlığında kurulan 30., 31. ve 32. hükümetlerle (1965-1971) tek başına iktidar olduğu dönemlerde ve ardından 1974-1980 arasında kurulan 39. ve 41. Milliyetçi Cephe (MC) koalisyon hükümetleri ile 43. azınlık hükümeti dönemlerinde AP, Kıbrıs sorununda belirleyici bir siyasi duruş sergilemiştir. Bu süreçte Demirel'in dış politika kararları, büyük ölçüde Türkiye'nin iç siyasi dengelerinden etkilenmiş; ideolojik tutarlılıktan ziyade pragmatik kaygılar ve iç siyasi hesaplarla şekillenmiştir.

Demirel, siyasi kariyerinde ilk önemli Kıbrıs krizini 1967 yılında yönetmiş, adaya müdahale kararı almasına rağmen bu kararını uygulamaya koymamıştır. Bölükbaşı'nın (2001) "barışçı çözümsüzlük" olarak tanımladığı bu yaklaşım, Demirel'in dış politika pragmatizmini açıkça yansıtmaktadır. 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı sırasında ana muhalefet partisi konumunda olan AP, hükümetin müdahale kararını desteklemiş, ancak Demirel kişisel olarak askeri çözümü uygun

bulmadığını sık sık dile getirmiştir. 1975'te kurulan MC hükümetinin başbakanı olarak yeniden iktidara geldiğinde ise önceki hükümetlerden devraldığı bir dizi dış politika krizini çözmek zorunda kalmıştır. Özellikle Kıbrıs meselesi, Yunanistan ile Ege Denizi uyuşmazlıkları ve Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ile yaşanan krizler, ülkedeki siyasi ve ekonomik istikrarsızlıkla birleşerek hassas dengeler üzerine kurulu MC hükümetlerinin dış politikadaki hareket alanını ciddi anlamda sınırlandırmıştır.

1960'lı yıllarda daha uzlaşmacı ve diplomasi odaklı bir dış politika çizgisinde olan Demirel, Kıbrıs meselesinde çok taraflı diplomatik çözümlerden yana olmuş, askeri müdahaleye karşı çıkmıştır. Ancak 1974 sonrasında, Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) lideri Bülent Ecevit'in Kıbrıs harekâtıyla elde ettiği siyasi başarı karşısında Demirel, iç siyasetteki konumunu güçlendirmek amacıyla söylemini milliyetçi bir eksene kaydırmıştır. Bu değişim, koalisyon ortaklarının beklentilerini karşılama, toplumdaki kutuplaşmadan faydalanma ve dolayısıyla da AP'nin toplumsal meşruiyetini güçlendirme açısından stratejik bir tercih olmuştur. Her ne kadar 1960'lı yıllarda Kıbrıs konusunda net bir tutum ortaya konmamış olsa da 1975'te Kıbrıs Türk Federe Devleti'nin (KTFD) ilanı sonrasında federasyon tezi, Demirel liderliğindeki AP'nin hükümet programlarında resmen benimsenmiştir. Bu dönemde federatif yapı hem uluslararası meşruiyet sağlama hem de iç politikadaki milliyetçi hassasiyetleri gözetme açısından işlevsel bir araç olarak kullanılmıştır. Bu çalışma, Türkiye'de genellikle partiler üstü ortak bir 'milli dava' olarak kabul gören Kıbrıs meselesinin iç siyasi dinamiklerle nasıl şekillendiğini, siyasi aktörlere ve dönemlere göre nasıl farklılaştığını ortaya koymayı hedeflemektedir. Özellikle Süleyman Demirel liderliğindeki AP'nin 1974-1980 yılları arasındaki Kıbrıs politikasının hangi iç siyasi dinamiklerden beslendiği, pragmatizm ve milliyetçilik unsurlarının neden ve nasıl dönüştüğü ve bu dönüşümün hem Türkiye'nin dış politika yönelimleri üzerinde hem de iç siyasi dengelerde ne tür etkiler yarattığı çalışmanın temel sorularıdır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) ve Cumhuriyet Senatosu (CS) tutanakları, döneme ait hatıratlar, gazete haberleri, AP'nin seçim bildirgeleri ve hükümet programları gibi birinci el kaynaklardan yararlanılarak hazırlanan bu çalışmada dış politika boyutuna ikincil düzeyde yer verilmiş, analiz odağı iç politik rekabet, parti stratejileri ve liderlik söylemleri üzerinde yoğunlaşmıştır.

Bu amaç doğrultusunda çalışma, giriş bölümünün ardından sırasıyla AP ve Süleyman Demirel'in genel siyasi duruşunu özetleyecek, AP'nin 1970'lerdeki Kıbrıs politikalarını daha iyi analiz edebilmek için Demirel'in tek başına iktidarda olduğu 1967 Kıbrıs krizini inceleyecektir. Takip eden bölümlerde ise Demirel'in Kıbrıs politikası, siyasi pozisyonuna göre iki farklı perspektiften ele alınacaktır. İlk olarak Demirel'in iktidar döneminde koalisyon ortakları ve iç siyasi dengelerin dış politikayı nasıl etkilediği analiz edilecek, ardından Demirel'in muhalefette

olduğu dönemlerde Kıbrıs politikasına ilişkin söylemleri ve tutumları incelenecektir. Son bölümde ise elde edilen bulgular tartışılarak genel değerlendirme yapılacaktır.

AP, Süleyman Demirel ve 1967 Kıbrıs Krizi: Pragmatizm ve Dış Politika Dengeleri

1960 darbesinin ardından emekli Orgeneral Ragıp Gümüşpala liderliğinde 11 Şubat 1961 tarihinde kurulan AP'nin Gümüşpala'nın ölmesi üzerine 1964 yılında genel başkanlığına seçilen Süleyman Sami Demirel, 1965 genel seçimlerinde %52,87 gibi yüksek bir oy oranıyla partisini iktidara taşımış (TBMM, 1965) ve 30., 31. ve 32. hükümetleri kurarak 1971 muhtırasına kadar başbakanlık görevini yürütmüştür. Bu süreçte genç, batılı ve teknokrat kimliğiyle öne çıkan Demirel, pragmatik bir siyaset tarzı benimsemiş; ideolojik kutuplaşmalardan uzak durmaya çalışarak geniş kitleleri bir arada tutma çabasını ön planda tutmuştur (Ahmad, 1993: 138-139).

Demirel, siyasetteki ilk yıllarında siyasal söyleminde ılımlı ve uzlaştırıcı bir tutum sergilemiştir. Ancak bu ılımlılık, ideolojik tercihten ziyade Demirel'in pragmatik siyasi anlayışıyla doğrudan ilişkilidir. Komünizm karşıtı çizgisini radikal sağdan farklı olarak daha temkinli bir biçimde ifade etmesi, onun geniş toplumsal taban arayışının göstergesi olarak kabul edilebilir (Zürcher, 2004: 251-252). Nitekim Demirel, başbakan olduktan kısa bir süre sonra daha sınırlayıcı bir anayasanın gerekliliğini vurgulamıştır. Bu durum, onun özgürlükçü söylemlerinin pragmatik bir temele dayandığını ortaya koymaktadır. Başbakanlığı döneminde karşılaştığı temel sorunlar arasında ABD ile yaşanan afyon ekimi krizi, Kıbrıs meselesi ve ülke içinde artan toplumsal gerilimler yer almıştır. 12 Mart 1971 tarihinde yaşanan askeri müdahale sonrasında ise başbakanlık görevinden istifa etmek zorunda kalmıştır (Arcayürek, 2007: 17).

1970'li yıllara gelindiğinde ise Demirel siyasi söylemini belirgin biçimde keskinleştirerek ekonomik ve siyasi istikrarsızlık nedeniyle daha önceki uzlaştırıcı tavrından uzaklaşmış ve toplumsal kutuplaşmayı derinleştiren bir pozisyon almıştır. Bu dönüşüm, bireysel tercihlerden ziyade dönemin yapısal koşullarına ve siyasal rekabet ortamına bağlı olarak şekillenmiştir. Sağ siyaset içindeki parçalanma, parti içi muhalefetin bu parçalanma sonucunda azalması, Necmettin Erbakan liderliğindeki Millî Selamet Partisi'nin (MSP) yükselişi ve CHP'nin Bülent Ecevit liderliğinde güç kazanması Demirel'i iktidar yarışında daha agresif bir çizgiye yöneltmiştir (Cizre-Sakallıoğlu, 1993: 42).

12 Mart sonrasında oluşan ara rejim hükümetlerini parlamentodaki çoğunluk desteğiyle etkisiz hâle getirirse de 1973 genel seçimlerinde parti içi bölünmelerden dolayı zayıflayarak ikinci parti konumuna gerileyen AP, iktidarı

CHP-MSP koalisyonuna bırakmıştır. Bu dönemde Demirel, muhalefet lideri olarak Ecevit hükümetine karşı sert bir tutum benimsemiş; özellikle 1974 Kıbrıs Harekâtı sonrasında Ecevit'e halk desteğinin artmasını dengeleyebilmek amacıyla yeni bir siyasi hamleye girişmiştir. Bu çerçevede kurulan MC koalisyonları, Demirel'in yeniden iktidara dönüş stratejisinin temel araçlarından biri olmuştur (Arslan, 2019: 14). Bu süreçte Demirel ile en büyük rakibi olarak gördüğü Ecevit arasındaki temel fark, dış politika ve özellikle Kıbrıs meselesine yaklaşımlarında belirginleşmiştir. Ecevit, 'demokratik sol' bir anlayışla bağımsızlıkçı, aktif ve halkçı bir dış politika izleyerek Kıbrıs'ta iki bölgesel federasyon temelinde kalıcı bir çözüm arayışına girmiştir (Tutanak Dergisi, 28.6.1977: 44). Buna karşılık Demirel, daha temkinli ve statükocu bir çizgide hareket etmiş; uluslararası dengeleri gözeten askerî müdahale veya diplomatik risk almaktan kaçınmıştır. Bu nedenle Ecevit, toplumda güçlü bir sembolik meşruiyet kazanırken, Demirel'in yaklaşımı çoğu zaman pasif ve ihtiyatlı bir tutum olarak değerlendirilmiştir.

Demirel'in 1975 ve 1977'de kurduğu birinci ve ikinci MC hükümetleri, MSP ve Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) gibi sağ-muhafazakâr partilerle oluşturduğu ittifaklara dayanmaktadır. Bu dönemde benimsediği milliyetçi söylem, ideolojik bir tercihten ziyade koalisyon ortaklarının taleplerine uyum sağlama amacı taşır. Bu durum, Demirel'in pragmatik siyaset tarzını koruyarak, siyasal pozisyonunu yeniden tanımladığını göstermektedir. 1978 yılında ikinci MC hükümetinin düşmesiyle kısa bir süreliğine yeniden muhalefete geçen Demirel, 1970'lerin başında azınlık hükümetlerini anayasa dışı bir çözüm olarak nitelendirmiş olmasına rağmen 1979 yılında azınlık hükümeti kurarak yeniden başbakanlık görevini üstlenmiştir. Bu dönemde uygulamaya konulan 24 Ocak 1980 kararları, Türkiye'nin neo-liberal dönüşüm sürecinde bir dönüm noktası oluşturmuş ve Demirel bu kararların hazırlanmasında belirleyici bir rol oynamıştır (Bora, 2023: 305). Ancak Türkiye'de siyasal şiddetin artması, toplumdaki kutuplaşmanın derinleşmesi ve ekonomik istikrarsızlık hükümetin sürdürülebilirliğini zorlaştırmıştır. 12 Eylül 1980 tarihinde gerçekleşen askeri darbe Demirel'in siyasi kariyerinde ikinci kez kesintiye yol açarken AP'nin Türk siyasi hayatındaki yolculuğu sona ermiştir.

1960'lı ve 1970'li yıllarda uluslararası konjonktür ise Soğuk Savaş döneminin etkisiyle şekillenmiştir. Kutuplar arası yumuşama (*détente*) dönemi olarak isimlendirilen bu dönemin en önemli özelliklerinden birisi Fırat'ın (1997: 11) deyişiyle 'blok içi' çatışmaların ortaya çıkması olmuştur. Öte yandan hem ulusal hem de uluslararası siyasetin etkisiyle çok yönlü dış politika arayışı Türk dış politikasının temel dinamiği haline gelmiştir (Fırat, 1997: 12). Bu dönemde Türkiye'nin dış politikası, çok yönlülük çabalarına rağmen Kuzey Atlantik Antlaşması Teşkilatı (NATO) üyeliğinin getirdiği sorumluluklar ve stratejik konumunun önemi sebebiyle büyük ölçüde Batı ittifakı içerisinde konumlanırken, Kıbrıs sorunu Türkiye'yi Yunanistan ve ABD gibi batılı müttefikleri ile karşı

karşıya getirmesi nedeniyle Türkiye'nin hem iç siyasetinde hem de dış politikasında kritik bir önem taşımaktadır.

1959'da imzalanan Zürih ve Londra Anlaşmaları'nın sonucunda, Ağustos 1960'ta iki toplumlu Kıbrıs Cumhuriyeti resmen kurulmuştur. Ancak bu yeni devlet yapısı, kısa sürede ciddi siyasi sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Rum ve Türk toplumları arasındaki siyasal anlaşmazlıklar giderek derinleşmiş, adadaki istikrarsızlık şiddet olaylarının artmasına yol açmıştır. 1962 sonrasında ise Kıbrıs meselesi, yalnızca yerel bir sorun olmaktan çıkarak uluslararası boyut kazanan bir krize dönüşmüştür (Fırat, 1997: 116–123). 1964 yılında ABD Başkanı Lyndon B. Johnson'un Türkiye Başbakanı İsmet İnönü'ye sert bir dille yazdığı mektup Türkiye'nin adaya müdahale girişimini engellerken, Kıbrıs meselesi Türk-Amerikan ilişkilerinde de büyük bir gerilime yol açmıştır (Oran, 2001: 685-690). Kıbrıs meselesinin ülke siyasetinde giderek daha fazla önem kazanması sonucunda daha önce dış politika konularına seçim beyannamelerinde ya da parti programlarında çok kısa bir biçimde değinen AP, 1965 seçimlerinde bu konuya ilk kez beyannamesinde şu şekilde yer vermiştir:

Kıbrıs meselesinin Yunanistan'la müzakere yoluyla, barışçı bir çözüm tarzına bağlanması ve antlaşmalar ışığı altında adadaki soydaşlarımızın haklarına ve Türkiye'nin menfaatlerine saygılı bir anlaşma zemini bulunmasını samimi olarak arzulamaktayız. Bunun, hiçbir zaman bir zaaf mânasına alınmaması için Kıbrıs'ta herhangi bir emrivakinin kabul edilmeyeceğini, buna şiddetle mukabele edileceğini bir kere daha açıklarız (Adalet Partisi, 1965: 375).

Bu ifadeler, Adalet Partisi'nin Kıbrıs konusunda önceliğini askeri müdahaleden ziyade diplomatik çözüm arayışına verdiğini; meselenin Yunanistan ile yürütülecek müzakereler yoluyla, antlaşmalar çerçevesinde ve karşılıklı haklara saygı temelinde çözülmesini benimsediğini ortaya koymaktadır.

1960'lı yıllarda AP'nin dış politikası, Başbakan Süleyman Demirel ve çok yönlü dış politikanın mimarı olarak öne çıkan Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil tarafından şekillendirilmiştir. Çağlayangil, bu dönemde Türkiye'nin bağımsız bir devlet olduğunu, uluslararası ittifaklarına bağlı kaldığını, ancak aynı zamanda dilediği ülkelerle ticaret yapma özgürlüğüne sahip olduğunu vurgulamaktadır (Çağlayangil, 1990: 125-126). Bu yaklaşım, Türkiye'nin Batı Bloku'nda konumlanmasına rağmen, blok dışı ülkelerle de ilişki kurabileceğinin açık bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Bu esnek ve çok yönlü dış politika anlayışı, Kıbrıs meselesinin uluslararası bir krize dönüştüğü 1963 sonrasında özellikle önem kazanmıştır. Zira Türkiye, bu dönemde Kıbrıs sorununu yalnızca NATO ve Batı ittifakı çerçevesinde değil, aynı zamanda Sovyetler Birliği ve sosyalist blokla geliştirdiği sınırlı ilişkiler üzerinden de dengelemeye çalışmaktadır. Bu bağlamda, AP hükümeti her ne kadar ideolojik olarak antikomünist bir duruş

sergilese de sosyalist ülkelerle sınırlı iş birliğine yönelerek, Kıbrıs meselesinde diplomatik manevra alanını genişletmeyi hedeflemiştir (Fırat, 1997: 230-238).

Bu çerçevede, Başbakan Demirel, 3 Kasım 1965'te Millet Meclisi'nde yeni kabinesinin programını açıklarken Türkiye ile Sovyetler Birliği arasındaki ilişkilerin gelişimini vurgulamış ve sosyalist rejime sahip Balkan devletleriyle kurulan olumlu ilişkilerden duyduğu memnuniyeti dile getirmiştir. Bu iş birliğinin gelecekte de sürmesini temenni etmesi, Türkiye'nin Kıbrıs sorununda yalnızca Batı'ya bağımlı bir çizgi izlemek istemediğinin dolaylı bir göstergesidir (Tutanak Dergisi, 3.11.1965: 94). Benzer şekilde, Çağlayangil de bütçe görüşmelerinde, Türkiye ile Sovyetler Birliği'nin ideolojik farklılıklarının iki ülke arasındaki ilişkilerin gelişmesine engel olmayacağını ifade ederek, bu esnek yaklaşımı teyit etmiştir (Tutanak Dergisi, 19.2.1966: 587).

Bu koşullar altında, Türkiye'nin adaya ikinci kez müdahale etme girişimi AP iktidarı döneminde 1967 yılında Yunanistan'da faşist cunta yönetiminin iktidara gelmesiyle, Kıbrıs'taki Yunan milliyetçilerinin adadaki Türklere yönelik saldırılarının yoğunlaşması neticesinde ortaya çıkmıştır (Fırat, 1997: 219). Tek başına iktidarda olan Demirel hükümeti açısından Kıbrıs, artık çözümü giderek zorlaşan, son derece gergin bir dış politika sorunu haline gelmektedir. Bu dönemde Türkiye'de sol siyaset Kıbrıs sorununu anti-emperyalist bir çerçevede sahiplenirken, sağ siyaset ise konuyu irredentist bir söylem üzerinden gündemde tutmuştur (Bora, 2023: 139). Demirel ise bu konuda daha pragmatik bir yol izlemeyi tercih etmektedir. Nitekim, “Meseleyi his ve heyecan atmosferi içinde değil, soğukkanlılıkla, aklı selimle memleketimizin kısa ve uzun vadeli menfaatlerini nazarı itibara alarak, hak ve hukuk prensipleri içinde düşünmek ve ona göre çözüm yolları, hal şekilleri aramak mecburiyetindeyiz” (Tutanak Dergisi, 8.1.1966: 595) diyerek temel olarak askeri müdahaleye karşı olduğunu ve önceliğinin diplomasi olduğunu açıkça ortaya koymuştur. Bu yaklaşımın somut bir örneği olarak da Yunanistan Başbakanı Kollias ile 1967 yılının Eylül ayında Keşan ve Dedeoğlu'nda yaşanan kriz üzerine görüşmeler gerçekleştirmiştir (Fırat, 1997: 220). Görüşmeler esnasında Kollias'ın ENOSİS, yani ‘Kıbrıs'ın Yunanistan'a bağlanması’ talebini dile getirmesi üzerine Demirel:

Ada Yunanistan'a altı yüz mil, Türkiye'ye kırk mil uzaktadır. Bağlamak söz konusu ise Türkiye'ye daha çok yaraşır. Biz buraya Ada'yı herhangi bir devlete ilhak etmek için gelmedik. Aramızdaki pürüze çare bulmak istiyoruz. Sizin niyetinizin ENOSİS olduğu bir kere daha anlaşıldı. Bunu müzakere edemeyiz, tartışamayız. Konuşmamız bitmiştir.

diyerek toplantıyı terk etmiş, ancak daha sonra gergin ortam diplomatik bir yaklaşımla yumuşatılmıştır (Çağlayangil, 1990: 386). Demirel, bu süreçte Kıbrıs meselesini ‘Türklerin millî davası’ olarak tanımlayarak herhangi bir emrivakiye

sert şekilde karşılık verileceğini vurgulamıştır (Bora, 2023: 139). Bu tavır, onun pragmatik çizgisini korurken, gerektiğinde milliyetçi bir söylemi de devreye soktuğunu göstermektedir.

Keşan-Dedeoğlu görüşmelerinin sonuçsuz kalmasının ardından, Kıbrıs'ta gerilim yeniden tırmanmıştır. Geçitkale ve Boğaziçi gibi Türk köylerinde başlayan çatışmalar sonucunda 24 Kıbrıslı Türk hayatını kaybetmiş, yüzlerce sivil esir alınmıştır (Göktürk, 2014: 268). Adada yaşanan bu şiddet olayları, Türkiye'de büyük bir infial yaratmıştır. Bu süreçte olası bir askerî müdahale yeniden gündeme gelmiş, Başbakan Süleyman Demirel ve Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil, dönemin en tecrübeli siyasetçisi İsmet İnönü'den görüş almışlardır. İnönü, partisinden gelen tüm eleştirilere rağmen Demirel hükümetine destek vermiş; ancak müdahalenin son derece dikkatli planlanması gerektiğini, başarısız bir girişimin Türkiye için ağır sonuçlar doğurabileceğini vurgulamıştır. Ayrıca, olası bir harekât öncesinde hem ABD'nin hem de Sovyetler Birliği'nin rızasının alınmasının zorunlu olduğunu ifade etmiştir (Bölükbaşı, 2001: 182-183). Bu görüşmeyi izleyen günlerde 17 Kasım 1967 tarihinde TBMM'nin birleşik toplantısında Kıbrıs'taki olaylar ele alınmıştır. Ardından yapılan gizli oturumda ise hükümete Türk Silahlı Kuvvetleri'ni yurt dışında kullanma yetkisi verilmiştir (Tutanak Dergisi, 17.11.1967). Askerî müdahaleden ziyade diplomatik görüşmelere öncelik verdiği bilinen Demirel hükümetinin bu yetkiyi almasının temel amacı, aslında Yunan tarafı üzerinde caydırıcı bir etki yaratmaktır. Nitekim orduyla yapılan istişarelerde, müdahale için gerekli hazırlıkların bulunmadığı ortaya çıkmış, Demirel bu durumu şu sözlerle ifade etmiştir:

Biz müdahale etme kararındaydık. (...) Jet uçaklarımızın lastikleri bile yetersizdi. Elimizde tek çıkarma gemisi yoktu. Şilelerle adaya asker sevki hem riskli hem de olacak iş değildi. Daha önemli bir nokta var: (...) Çıkarma kararı almışız. Komutanlara planlarını sordum. Çıkarma yapacağımız Kıbrıs kıyılarındaki denizin derinliğini, Rumların denizi mayınlayıp mayınlamadıklarını bile bilmediğimizi söylediler (Arcayürek, 2007: 230-231).

Bu ifadeler, 1967 koşullarında bir askerî müdahalenin gerçekçi olmaktan uzak olduğunu ve TBMM'den alınan yetkinin esasen stratejik bir caydırıcılık amacı taşıdığını açıkça göstermektedir.

TBMM'nin hükümete adaya müdahale yetkisi vermesinin ardından oluşan gergin atmosferde, ABD Başkanı Lyndon B. Johnson, eski Dışişleri Bakanı Cyrus Vance'i arabulucu olarak Türkiye'ye göndermiştir. Vance'in gelişiyile başlayan diplomatik süreç, krizin askerî müdahaleye başvurmada, görüşmeler yoluyla çözülmesi konusundaki inancı güçlendirmiştir. Vance, 23 Kasım 1967'de Ankara'ya gelerek Dışişleri Bakanı Çağlayangil ile görüşmüş ve ardından Atina'ya geçmesi planlanmıştır (Bölükbaşı, 2001: 186). Vance'i kabul eden Başbakan

Demirel, yaşanan son olaylardan Yunanistan'ı sorumlu tutmuş, gizlice Kıbrıs'a gönderilen ve Yunan Ordusu'nun bir parçası olan birliklerin adada yasa dışı şekilde bulunduğunu vurgulamıştır. Vance'in yürüttüğü diplomatik temaslar neticesinde 30 Kasım 1967'de Yunanistan, Türkiye'nin taleplerini kabul etmiş ve Kıbrıs'taki askeri birliklerini geri çekmeye başlamıştır. Demirel, 8 Aralık 1967'de yaptığı açıklamada, varılan mutabakatın iki temel unsur taşıdığını belirtmiştir:

Evvela bu mutabakatın birinci kısmını teşkil eden hususların yerine getirilmesi lazımdır. Yani, Yunanistan, adadaki kuvvetlerini, personel, teçhizat ve eslihası [silahları] ile birlikte adadan süratle çekecek, Türkiye de buhranın izalesi için gerekli tedbirlere tevessül eyleyecektir. Buna ilaveten iki hükûmet, adadaki cemaatlerin sulh ve sükûn içinde yaşamasında prensip itibarıyla mutabaktırlar. Bunun nasıl gerçekleştirilebileceği tabiidir ki ilave çalışmaları gerektirmektedir (Şener, 2020: 295).

Bu gelişmeler sonucunda kriz geçici olarak çözülmüş ve Kıbrıs'taki Rum-Yunan askeri varlığı önemli ölçüde azaltılmıştır. Ancak, krizin Türkiye'deki iç politik yansımaları devam etmiş; Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP) lideri Alparslan Türkeş'in hükümet aleyhine gensoru açılmasına dair öneri vermesi bu sürecin siyasi boyutunu göstermiştir (Tutanak Dergisi, 4.12.1967: 311). Krizin Kıbrıs açısından en önemli sonucu ise 28 Aralık 1967'de federasyon yolunda ilk adım olarak kabul edilen 'Kıbrıs Geçici Türk Yönetimi'nin ilanı olmuştur (Oran, 2001: 738).

1967 krizi sonrası Demirel, bu süreçte ordunun lojistik zafiyetlerini gidermek için askeri hazırlıkların tamamlanması yönünde talimatlar vermiştir (Bora, 2023: 353). Bu hazırlıklar çerçevesinde paraşütler, çıkarma gemileri, helikopterler ve savaş uçakları alınmaya başlanmış, amfibi birliklerin yetiştirilmesine hız verilmiştir. Türkiye artık Kıbrıs'a bir gün müdahale edileceğini öngörmekte, bu doğrultuda hazırlıklarını sürdürmekte ve ulusal çıkarlarını korumaya kararlı bir duruş sergilemektedir. Bu açıdan 1967 krizinin sonuçlarının 1974 hareketinin yapılabilmesinin zeminini oluşturduğunu söylemek mümkündür.

1967 krizi Demirel'in başbakanlığındaki AP'nin 1960'lı yıllarda yaşadığı en önemli dış politika sınavlarından birisidir. Kıbrıs sorununda çok taraflı görüşmelere ve uluslararası diplomasiye öncelik veren Demirel'e göre, sorunların ertelenmesi veya kimi zaman göz ardı edilmesi yoluyla büyük çaplı çatışmalardan kaçınmak mümkündür. Demirel, adaya yapılacak bir müdahalenin Yunanistan ile Türkiye arasında bir savaş çıkarabileceğini öngörmekte ve bu çatışmadan kaçınmaktadır. Bu yaklaşımıyla hem gerçekçi bir çizgiyi korumaya hem de iç siyasetin milliyetçi taleplerine yanıt vermeye çalışmıştır. Adaya olası müdahale seçeneğini değerlendirirken muhalefet lideri İnönü'ye danışması ve TBMM'den yetki alması da attığı her adımı siyasi bir meşruiyet zemini üzerinde inşa etmeye

çalıştığını göstermektedir. Öte yandan, ABD'nin arabulucusu Vance'in girişimleriyle kriz, askerî çatışmaya dönüşmeden yönetilmiş ve hükümet bu süreçte savunma yatırımlarına odaklanabilmiştir.

Demirel ve Çağlayangil'in çok yönlü dış politika izleme ve ABD ile ilişkileri dengeleme siyaseti de bu dönemde etkisini göstermeye başlamıştır. ENOSİS'e ilişkin Ankara ile Atina arasında diplomatik mücadele sürerken, Demirel'in 19-28 Eylül 1967 tarihlerinde gerçekleştirdiği Moskova ziyaretinde Sovyet liderleriyle yaptığı görüşmeler sonucunda yayımlanan ortak bildiride, Türkiye ve Sovyetler Birliği'nin ENOSİS'e karşı olduklarını açıkça ilan edilmiştir (Aziz, 1969: 233-235). Demirel'in bu ziyareti, SSCB Başbakanı Aleksey N. Kosigin'in Ankara ziyaretine karşılık olarak gerçekleştirilirken iki ülke ilişkilerinin zirveye ulaştığı bir dönüm noktası olarak kabul edilebilir. Ziyaret sırasında Moskova yönetimi, Kıbrıs'ın bağımsız statüsünün korunması ve her iki toplumun yasal haklarının güvence altına alınması gerektiğini vurgulamıştır. Bu temasların en somut çıktısı ise arka arkaya imzalanan önemli ekonomik ve teknik iş birliği anlaşmaları olmuştur (Fırat, 1997: 236).

Tüm bu gelişmeler, Demirel hükümetinin Soğuk Savaş koşullarında bir yandan Batı ittifakına bağlılığını sürdürürken, diğer yandan Sovyetler Birliği ile de dengeli ve yapıcı ilişkiler kurmaya çalıştığını göstermektedir. Bu yaklaşım, Kıbrıs meselesi üzerinden bölgesel istikrarı önceleyen çok yönlü bir dış politikanın benimsendiğini ortaya koymaktadır. Ancak 1967 krizinden yalnızca dört yıl sonra, 1971 askeri muhtırası sonrasında ordu Başbakan Demirel'i istifaya zorlamış ve Türkiye, 1970'li yıllara siyasi istikrarsızlık ortamında girmiştir. Bu dönemde Kıbrıs meselesi ve onun yarattığı artçı sorunlar, Türk dış politikasının en belirleyici unsurlarından biri hâline gelmiştir.

Pragmatizmden Milliyetçiliğe Adım Adım: Demirel Muhalefette

12 Mart muhtırasının gölgesinde gerçekleşen 1973 seçimlerinde Bülent Ecevit liderliğindeki CHP birinci, Süleyman Demirel liderliğindeki AP ise ikinci parti olmuştur (TBMM, 1973). Aslında kamuoyundaki genel beklenti en yüksek oyu alan CHP ve AP'nin birlikte hükümet kurmaları yönündedir. Ancak Demirel, "Halk bize muhalefet görevi verdi" diyerek böyle bir koalisyonu açıkça reddetmiştir (Milliyet, 17 Ekim 1973). Yaklaşık üç ay süren hükümet krizi, beklenmedik bir biçimde, siyasi yelpazenin iki ayrı noktasında bulunan Necmettin Erbakan'ın liderliğindeki Milli Selamet Partisi (MSP) ile CHP'nin koalisyon hükümetini kurmasıyla sonuçlanmıştır.

Kıbrıs meselesi, 1970'lerin başında da tıpkı 1960'lı yıllarda olduğu gibi, Türkiye siyasetindeki en önemli gündem maddelerinden biridir. Tüm partiler gibi AP'nin 1973 seçim bildirgesinde de Kıbrıs 'ulusal dava' olarak tanımlanırken,

konu daha diplomatik ve özenli bir söylemle şu şekilde ele alınmıştır: “Kıbrıs meselesinin son zamanlarda nezaket ve önem kazandığı görülmektedir. Cemaatımızın meşru haklarını korumak, bu davayı barışçı yollarla millî menfaatlerimize uygun bir sonuca bağlamak hedefinden ayrılmayacağız” (Adalet Partisi, 1973). Aslında kısa görünen bu açıklama 1960'lardaki Demirel siyasetiyle uyumludur, Kıbrıs konusunda diplomatik bir çözüm arayışına ve Türk toplumunun haklarının korunmasına odaklanılmaktadır.

Bu çerçevede, adadaki sorunlara diplomatik yollardan çözüm bulmak amacıyla 1974 yılının yaz aylarına kadar Türk ve Yunan tarafları arasında hem ikili hem de kapsamı genişletilmiş toplantılar düzenlenmiştir. Seçimlerden yaklaşık dokuz ay, CHP-MSP koalisyonunun kurulmasından altı ay sonra, 15 Temmuz 1974'te, Yunanistan destekli EOKA-B örgütü, Nikos Sampson liderliğinde Kıbrıs Cumhurbaşkanı III. Makarios'u devirdiğinde, CHP lideri Başbakan Ecevit darbenin arkasında Yunan cuntasının olduğunu ileri sürmüştür. Muhalefet lideri Demirel ise süreci “oldubittiye getirmek isteyenlerin hüsrana uğrayacağı” şeklinde yorumlamıştır (Milliyet, 16 Temmuz 1974). Darbeden sonra Ecevit Hükümeti adaya müdahale kararı almış, 20 Temmuz 1974'te, Türkiye 1959 Garanti Antlaşması'ndan doğan haklarını kullanarak Kıbrıs'ta askerî bir harekât başlatmıştır. Harekât öncesinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde oluşan millî mutabakat havasına ana muhalefet lideri Süleyman Demirel de katılmıştır. Harekâtın ardından Türk ordusunun Kıbrıs harekâtında bir kahramanlık destanı yazdığını belirten Demirel, kapalı oturumdaki konuşmasında, “cihan-ı âleme karşı tek vücut hâlinde hareket edildiğini” belirterek hükümete açık destek vermiştir. Başbakan Bülent Ecevit, Kıbrıs'taki müdahalenin bir savaş değil, ‘barış harekâtı’ olduğunu vurgulamıştır (Tutanak Dergisi, 20.7.1974: 37). Ancak Demirel, kamuoyu önünde hükümete bu desteği verirken, özel görüşmelerinde harekâtı ‘maceracı bir girişim’ olarak nitelendirmiştir. Mehmet Ali Birand'a göre, Demirel müdahaleye açıkça karşıdır ve “Müdahale edelim mantığı hareket noktası olamaz. Bela kaçınılmaz hâle gelirse ancak o zaman harekât düşünülebilir.” sözleriyle bu tutumunu net biçimde ortaya koymuştur (Birand, 1990: 80).

Demirel, özellikle 1967 Kıbrıs krizinden edindiği tecrübeler ışığında, askerî bir müdahalenin sonuçlarının dikkatle hesaplanmasını istemekte ve hükümeti hedeflerini açık biçimde ortaya koymaya çağırmaktadır. Demirel'e göre, ada üzerindeki müdahale “Makarios'u geri getirmek” için yapılacak bir savaş niteliği taşımamalıdır, zira böyle bir girişimin Türkiye'ye herhangi bir avantaj sağlamayacağı açıktır (Birand, 1990: 77). Bu bağlamda, askerî harekât ancak çok ciddi gerekçelerle yapılmalıdır, aksi hâlde Türkiye'yi hem uluslararası alanda zor durumda bırakır hem de Yunanistan'la savaşa sürükleyebilir. Böyle bir gelişme de ülkenin ekonomik ve siyasi istikrarına büyük bir tehdit oluşturabilir. Demirel bu çerçevede, anlık duygularla alınacak kararların ülkeyi uzun vadede zor durumda bırakabileceğini vurgulamaktadır.

Harekâttan sonra, İngiltere, Türkiye ve Yunanistan'ın Cenevre'de gerçekleştirdiği görüşmelere rağmen adada Türklere yönelik saldırılar devam etmiştir. İkinci aşama müzakerelerinden de bir sonuç alınamayınca Türkiye, uluslararası alanda yoğun tartışmalara yol açacak şekilde, 14 Ağustos 1974'te Kıbrıs'a ikinci kez müdahale etmiş ve Türk nüfusunun yoğunlukta olduğu kuzey bölgede kontrolü sağlamıştır. Bu süreçte muhalefet liderlerinin hükümete desteği de devam etmiştir. Kıbrıs'taki ikinci müdahale sonrası adanın kuzey bölgesinin kontrol altına alınmasıyla, 'Kıbrıs Fatih'i' olarak görülen Başbakan Bülent Ecevit kamuoyunda kahramanlaştırılmış ve ülkedeki siyasi dengeler değişmiştir. Koalisyon ortağı MSP'li bakanların Ecevit'in planladığı İskandinavya gezisini onaylamaması, onun için bu zoraki koalisyonu sonlandırmak için önemli bir fırsat oluşturmuştur. Ecevit, görev verilirse seçim hükümeti kuracağını belirterek başbakanlıktan istifa etmiştir (Milliyet, 17 Eylül 1974). Ecevit'in seçim beklentisiyle aldığı bu karar, ülkede siyasi kutuplaşmayı artırmıştır. Yeni bir seçim hükümeti kurma niyeti diğer siyasi aktörler tarafından temkinli bir şekilde karşılanmıştır. Demokratik Parti (DP) lideri Ferruh Bozbeyli, seçimlerin 1975 sonbaharında yapılmasında ısrar ederek süreci yavaşlatmıştır (Dağı ve Uğur, 2009: 366). Süleyman Demirel ise Ecevit'in istifasını, "Kıbrıs'taki başarıyı siyasi çıkar için kullanma" girişimi olarak yorumlamakta (Demirel, 1974: 34), hatta hükümeti "şehit kanını reye çevirmekle" itham etmektedir (Bora, 2023: 236).

Demirel'in erken seçim karşıtı tavrı, onun pragmatik siyasi stratejisini yansıtmaktadır. 1970'lerin başında parti içi muhalefetin etkisini yitirmesiyle AP içinde gücünü konsolide eden Demirel, MSP ve MHP gibi daha aşırı sağ söylemleri benimseyen partilerin ortaya çıkmasıyla merkez sağdaki konumunu da sağlamlaştırmıştır. Bu koşullar altında CHP-MSP koalisyonunun dağılması, Demirel'in siyasi pozisyonunu daha da güçlendirmektedir.

20 Temmuz 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı sonrasında başlayan Cenevre görüşmeleri ve izleyen uluslararası toplantıların ana gündemi, Kıbrıs'ın geleceğine dair müzakereler olmuştur. 1950'li yıllarda Türkiye'nin resmi tezi olan taksim tezini AP de benimsemişti (Adalet Partisi, 1963). Ancak 1970'lerin ikinci yarısından itibaren bu politika giderek iki toplumlu ve iki bölgeli federasyon tezine evrilmiştir. Federasyon fikrinin ortaya çıkışı konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Dönemin Dışişleri Bakanı Çağlayangil, anılarında federasyon tezini 1966'da Yunanistan Dışişleri Bakanı'na kendisinin önerdiğini iddia etmiştir (Çağlayangil, 1990: 385). Ancak literatürde yaygın olarak kabul edilen görüş, federasyon fikrinin ilk kez 1960'larda Kıbrıs Türk toplumunun lideri Rauf Denktaş tarafından gündeme getirildiği ve daha sonraki yıllarda CHP hükümetleri tarafından, farklı çözüm alternatifleriyle birlikte, sıkça dile getirildiği yönündedir. Öte yandan Çağlayangil'in 1970 yılı bütçe görüşmelerinde, Türkiye'nin Kıbrıs'ta ilke olarak 'üniter devleti' kabul ettiğini belirtmesi,

hükümetin, özellikle de Çağlayanlı'nın, sert bir şekilde eleştirilmesine yol açmıştır (Tutanak Dergisi, 12.3.1970: 451).

Bu politika değişimi, görünürde Türk tarafının yeni bir çözüm arayışı olarak sunulsa da özünde Türkiye'nin Kıbrıs'taki egemenlik hedefinin devamı niteliğindedir. Federasyon tezi, içerik olarak taksim anlayışının farklı bir formülasyonu niteliğinde olup, esasen uluslararası meşruiyet arayışı çerçevesinde yeniden isimlendirilmiş bir stratejiyi yansıtmaktadır. Bu sürecin merkezinde ise Demirel'in Kıbrıs'ta net bir politika belirlemekten kaçınan pragmatik yaklaşımı bulunmaktadır. Demirel, koşullara göre söylem değiştirerek hem iç siyasette milliyetçi hassasiyetleri tatmin etmeyi hem de dış politikada manevra alanı elde etmeyi hedeflemektedir.

CHP-MSP koalisyonunun 1974 yılı sonlarında dağılmasının ardından Türkiye, siyasi istikrarsızlık ve ekonomik darboğazın iç içe geçtiği çalkantılı bir döneme girmiştir. Bu süreçte Demirel liderliğindeki AP, 1975 ve 1977 yıllarında Milliyetçi Cephe olarak adlandırılan 39. ve 41. hükümetleri kurarak yeniden iktidara gelmiştir. Bu koalisyonlar, MSP ve MHP gibi sağ partilerin katılımıyla oluşturulmuş ve Demirel her iki hükümette de başbakanlık görevini üstlenmiştir (Ahmad, 1993: 167,170; Neziroğlu ve Yılmaz, 2012: 1337). Ancak yoğun siyasi istikrarsızlık, derinleşen ekonomik kriz ve artan toplumsal şiddet ortamı, bu hükümetlerin kısa ömürlü olmasına neden olmuştur.

1977 genel seçimleri sonrasında AP, oy oranını artırsa da tek başına iktidar kuracak çoğunluğu sağlayamamış ve yeniden muhalefete geçmiştir. 5 Ocak 1978'de Bülent Ecevit liderliğinde kurulan ve yaklaşık bir yıl görev yapan 42. hükümet, toplumsal kutuplaşmayı azaltma ve şiddet olaylarını sona erdirmeye hedefleriyle yola çıksa da bu hedeflerini gerçekleştirmekte başarısız olmuştur (Dağı ve Uğur, 2009: 366). Bu dönemde Kıbrıs meselesi bağlamında en dikkat çekici gelişme, 1974 Kıbrıs Harekâtı sonrasında ABD Kongresi tarafından Türkiye'ye uygulanan silah ambargosunun, uzun müzakereler sonucunda Eylül 1978'de kaldırılması olmuştur. Demirel, başbakanlığı döneminde ambargonun Türkiye'nin güvenliği üzerindeki etkilerini sıklıkla gündeme getirerek ambargonun kaldırılması için aktif bir diplomasi yürütmüştü. Ancak ambargonun kaldırılması siyasi iktidarın Ecevit hükümetinde olduğu bir döneme denk gelmiştir. Bu durum hem sembolik hem de pratik düzeyde dış politika başarısının siyasi rakibi tarafından sahiplenilmesi anlamına gelmektedir (Hale, 2013: 200-202; Sayarı, 2010: 143).

Özetle, Demirel liderliğindeki AP'nin muhalefette olduğu dönemde Kıbrıs politikasının temel belirleyicisi, iç siyasi dinamikler olmuştur. Kıbrıs Barış Harekâtı öncesinde AP, Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu'nda diğer tüm partilerle birlikte hükümete destek vererek millî bir mutabakat görüntüsü sergilemiş olsa da harekât sonrasında iki temel eksenle hükümete yönelik sert bir

muhalefet yürütmüştür. Bu çerçevede hükümete yöneltilen ilk eleştiri, Ecevit hükümetinin askerî başarıyı siyasi bir zafere dönüştürememesi üzerine yoğunlaşmıştır. Demirel ve Çağlayangil, bu durumu parlamentoda defalarca gündeme getirerek, Kıbrıs'taki askerî kazanımların diplomatik sonuçlara ve kalıcı bir çözüm planına dönüştürülememesini hükümetin en büyük eksikliği olarak göstermişlerdir. İkinci eleştiri ise, CHP hükümetinin Kıbrıs Harekâtı'nı iç siyasette oy devşirme aracı hâline getirdiği, yani millî bir meseleyi siyasi çıkarlar uğruna araçsallaştırdığı yönünde olmuştur.

Demirel'in bu sert muhalefeti, Ecevit hükümetinin düşmesi sonrasında kurulan MC hükümetlerinin siyasi zeminini güçlendirmiştir. Demirel ve Çağlayangil, Ecevit'i hem başarısızlıkla hem de popülist söylemlerle suçlayarak AP'nin merkez sağdaki lider konumunu pekiştirmişlerdir. Bu dönemde parti içi muhalefetin zayıflığı da dikkat çekicidir; AP'nin önde gelen eleştirel isimlerinden Kâmrân İnan gibi figürler bile, özellikle Kıbrıs meselesinde Demirel ve Çağlayangil'in çizgisine yakın bir duruş sergilemişlerdir. Böylece Demirel, hem dış politikadaki millî söylem üzerinden hem de parti içi uyumu sağlayarak siyasi konumunu güçlendirmiştir.

Merkez Sağdan En Sağa: Demirel İktidarda

1960'lı ve 1970'li yıllarda Demirel'in dış politika yaklaşımında önemli bir dönüşüm olduğu söylenebilir. 1960'larda tek başına iktidar olan Demirel, pragmatik ve esnek bir dış politika uygulama kapasitesine sahiptir. 1967 Kıbrıs krizinde Yunanistan'la çatışmadan kaçınarak diplomatik çözüme yönelmesi bu pragmatizmin somut yansıması olarak kabul edilebilir. Ancak 1970'lerde, özellikle MC koalisyonları ve azınlık hükümeti döneminde koalisyon ortaklarının ideolojik tutumları ve iç siyasi dengeler nedeniyle Demirel'in dış politikadaki hareket alanı önemli ölçüde daralmıştır.

18 Eylül 1974 tarihinde CHP-MSP hükümetinin istifasıyla başlayan ve aylar süren hükümet bunalımı, Demirel'in CHP ile koalisyon kurmayı reddetmesiyle derinleşmiştir (Demirel, 1974: 68-69). Ekim 1974'teki AP Kongresi'nde Demirel, rakibi Orhan Oğuz'u açık farkla mağlup ederek parti içindeki konumunu pekiştirmiştir (Bektaş, 1993: 164). Mart 1975'te Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk hükümet kurma görevini Sadi Irmak'a verse de bu girişim başarısız olmuştur. Demirel'in "CHP ile ancak savaş hâlinde koalisyon yapılabilir" yönündeki açıklaması hem sert bir ideolojik tavrı hem de başbakanlık hedefine ulaşmak için izlediği pragmatik stratejiyi yansıtmaktadır (Milliyet, 5 Mart 1975). Koalisyon görüşmeleri tıkanınca, DP'den dokuz milletvekilinin istifasıyla yeni bir denge sağlanmıştır. Demirel, bu gelişmelerin ardından 30 Mart 1975'te AP, MSP, CGP, MHP ve bağımsız milletvekilleri ortaklığında birinci MC Hükümeti'ni kurmuştur.

Koalisyon, komünizmle mücadele ve milliyetçi değerlerin savunusu temelinde şekillenmektedir. Demirel, hükümetin güvenoyu almasının ardından ülkedeki hükümet krizinin sona erdiğini ilan etmiş ve birinci MC Hükümeti 31 Mart 1975 tarihinde göreve başlamıştır (Milliyet, 31 Mart 1975).

Bu dönemde Türkiye'nin Kıbrıs konusundaki resmi tezinde de önemli bir değişim yaşanmış ve yukarıda da bahsedildiği gibi iki bölgeli federasyon modeli benimsenmiştir. Ankara ile sürekli temas halinde olan Denktaş'ın 1975 boyunca BM'ye iletilen mektupları ve açıklamaları Türk tarafının federasyon görüşünü uluslararası zeminde savunma amacı taşımaktadır (United Nations, 1975: 273-305). Böylece, MC hükümetinin Kıbrıs konusundaki politikaları ile Denktaş'ın liderliğinde Kıbrıs Türk tarafının ortaya koyduğu tezler birleşerek, 1970'lerin ikinci yarısında iki bölgeli federasyon fikri hem Türkiye hem de Kıbrıs Türk toplumu için ortak bir çözüm modeli hâline getirilmiştir. MC hükümetlerinin koalisyon protokollerinde Kıbrıs politikası şu ifadelerle resmîyet kazanmıştır:

...Hükümetimizin başlıca amacı Kıbrıs'taki Türk Cemaatinin geleceğini sağlam teminata bağlayacak, Ada'daki gerçeklere dayanan bir hukuki çerçeve içinde Kıbrıs'ın bağımsız Federe Devlet olarak varlığını koruyacak bir çözüm şekline varılması olacaktır. Geçmiş yılların acı tecrübeleriyle ortaya çıkmış olan iki millî toplumun ancak yan yana yaşayabilecekleri gerçeği karşısında, Ada'da ancak iki bölgeli federal bir sistemin bu çözüm şeklini sağlayabilecek usul olduğuna inanıyoruz (Neziroğlu ve Yılmaz, 2015: 990-991).

Dışişleri Bakanı olarak görevlendirilen Çağlayangil'in yeniden dış politikaya yön vermesi, bu dönemin profesyonel hariciye çizgisiyle uyumludur. Başbakan Demirel, 6 Nisan 1975 tarihinde Cumhuriyet Senatosu'nda hükümet programını sunarken dış politika bölümünde, dünya genelindeki yumuşama sürecine katkıda bulunmaya devam edeceğini, Türkiye'nin uluslararası alandaki çok yönlü ilişkilerini geliştirmeye çalışacağını ve hem bulunduğu bölgede hem de küresel ölçekte barışın korunmasına öncelik vereceğini belirtmiştir. Bu çerçevede Kıbrıs konusunda izleyecekleri politikayı da şu şekilde açıklamıştır:

Kıbrıs Türk toplumuna yapılan haksızlıkların ve Kıbrıs'ın bağımsızlığına son verme gayretlerinin kaçınılmaz kıldığı müdahale sonunda fiilen iki bölgeye ayrılmış bulunan adada, (...) Kıbrıs'ın 'bağımsız federal devlet' olarak varlığını koruyacak bir çözüm şekline varılması hükümetimizin amacıdır (Tutanak Dergisi, 6.4.1975: 395).

Programda, bu yaklaşım şu ifadelerle somutlaştırılmıştır: "İki millî toplumun iç içe ve bir arada yaşayamayacakları, ancak yan yana yaşayabilecekleri, geçmiş yılların acı tecrübeleriyle ortaya çıkmış bir gerçektir. (...) İki bölgeli federal sistem, adilane bir çözüm sağlayabilecek yegâne yol olarak görülmektedir" (Neziroğlu ve

Yılmaz, 2015: 1012). İkinci MC hükümetinde ise bu çizgi daha da belirginleşmiş ve federasyon tezi şu şekilde resmileştirilmiştir: “Kıbrıs’ta, iki bölge ve iki toplumlu bağımsız bir federal devletin varlık kazanması için her türlü çaba ve iyi niyet gösterilmeye devam edilecektir” (Neziroğlu ve Yılmaz, 2015: 1337).

İç siyasette 1973 petrol krizinin ülkede yarattığı ekonomik bunalım ve siyasi çalkantılarla; dış siyasette de Kıbrıs ve Kıbrıs meselesi ile bağlantılı sorunlarla göreve başlayan Demirel, 1960’lı yıllardaki pragmatik ve uzlaşmacı söyleminden uzaklaşmak zorunda kalmıştır. Her ne kadar birinci MC Hükümeti erken seçimi engelleyen pragmatik bir çözüm gibi görünüyor olsa da ideolojik olarak sağ-milliyetçi bir çizgide konumlanmıştır. AP, bu dönemde zaman zaman geçmişe nazaran daha sert bir milliyetçi söylem benimseyerek MSP ve MHP ile olan birlikteliğini korumuştur. Bora’ya göre Demirel, bu süreçte ideolojik farklılıkları bir kenara bırakarak sağ siyaseti bir araya getiren hegemonik bir cephe inşa etmeye çalışmaktadır. Bu amaç doğrultusunda, MHP’nin paramiliter yapılanmalarına da göz yummuştur (Bora, 2023: 257). “Mecliste Demirel, sokakta Türkeş” söylemi bu dönemin karakteristik sloganı hâline gelmiştir (Ahmad, 1993: 165).

1974 yılının yaz aylarında Kıbrıs’ta yaşanan gelişmeler, tıpkı 1964 krizinde olduğu gibi, Türk-Amerikan ilişkilerini ciddi bir krize sürüklemiştir. 1960’lı yıllarda siyasete girdiğinde “Morrison Süleyman” olarak anılan ve ABD’ye yakınlığı ile bilinen Süleyman Demirel, 1970’lerin ikinci yarısında Türk-Amerikan ilişkilerinin Soğuk Savaş dönemi içindeki en zor krizlerini yönetmek zorunda kalmıştır. Aslında Demirel hükümetinin ABD ile yaşadığı sorunların temeli, 1960’ların sonuna kadar uzanmaktadır. ABD yönetimi, bu dönemde Türkiye’den haşhaş ekimini tamamen yasaklamasını talep etmiş; ancak Demirel hükümeti, bu talebe olumlu yanıt vermemişti. 12 Mart muhtırası sonrasında kurulan Nihat Erim hükümeti ise ABD’nin talebini kabul ederek 1971 yılının Haziran ayında haşhaş ekimini yasaklamıştı. Ancak Bülent Ecevit’in başbakanlığında kurulan CHP-MSP koalisyon hükümeti, 1974 yılında haşhaş ekimine ilişkin yasağı kaldırmıştı (Oran, 2001: 703).

Haşhaş ekiminin serbest bırakılması, Kıbrıs Barış Harekâtı sırasında ABD yapımı silahların kullanılması ve Türkiye’ye yönelik yaptırımların Ankara’nın Kıbrıs’taki askerî varlığını sona erdirmek için en etkili yöntem olacağı yönündeki değerlendirmeler, ABD Kongresi’nin Türkiye’ye yönelik sert bir karar almasına yol açmıştır. Başkan Gerald Ford yönetiminin tüm itirazlarına rağmen, Kongre’nin iki kanadı da “Türkiye’ye Yapılan Silah Satışlarının ve Verilen Askerî Kredilerin Durdurulması” yönündeki kararı kabul etmiştir. Karar, Senato’da 19 Eylül 1974’te, Temsilciler Meclisi’nde ise 24 Eylül 1974’te onaylanmış (Hale, 2013: 201), kararın ardından Türkiye’ye sağlanması planlanan 200 milyon dolarlık askerî yardım 5 Şubat 1975 tarihinde askıya alınmıştır (Oran, 2001: 706).

ABD'nin ambargo kararı, yalnızca Türk-Amerikan ilişkilerinde değil, Türkiye'nin iç siyasetinde de önemli bir kırılma yaratmıştır. Türkiye'nin ekonomik ve askerî kapasitesini zorlayan bu karar, ülkenin savunma kabiliyetini kısıtlarken Türkiye'de geniş çaplı bir anti-Amerikancı kamuoyu oluşmasına yol açmıştır. Bu atmosfer, milliyetçi söylemleri güçlendirmiş ve Demirel'i iç politikada Erbakan ve Türkeş gibi liderler karşısında daha 'milliyetçi' bir tutum takınmaya zorlamıştır. Dolayısıyla hükümetin karar alma süreçleri daha kırılğan hâle gelmiştir. MC hükümetinin böylesine hassas bir dönemde kurulması, dış politika ile iç siyasetin iç içe geçtiği, her adımın hem uluslararası hem de iç politik dengeler açısından kritik sonuçlar doğurduğu bir tabloyu ortaya çıkarmıştır.

Ambargo, birinci MC hükümetinin programında Türkiye'nin bağımsız dış politika iradesinin bir göstergesi olarak vurgulanmaktadır (Neziroğlu ve Yılmaz, 2015: 977) ve bu çerçevede Kıbrıs meselesi, tıpkı NATO meselesi gibi, 1970'lerin ikinci yarısında Türkiye'nin bağımsız dış politika söyleminin sembolik odağı hâline gelmiştir (Atmaca, 2024: 118). Öncelikli dış politika hedefi ambargonun kaldırılması olan Demirel'in temel kaygısı Kıbrıs konusunda 'Ecevit'in kazandığını Amerikalılara veren' bir lider olarak görülmemektir. Bu nedenle, kamuoyunda millî çıkarları zedeleyen veya iktidarını sarsabilecek herhangi bir karar almaktan özellikle kaçınmıştır. Demirel'in bu tutumu, onun pragmatik ve riskten kaçınan dış politika yaklaşımının bir yansıması olarak görülebilir. Zira, Kıbrıs ve ambargo meselesinde aldığı pozisyon hem millî hassasiyetleri gözetmekte hem de siyasi konumunu korumayı hedeflemektedir. Bu atmosferde Demirel, ABD'ye yönelik sert bir retorik geliştirip ambargoya meydan okusa da Türkiye'nin Batı ittifakından kopuşunu savunmamış, bilakis diplomatik dengeyi koruma çabasını sürdürmüştür.

Demirel, bu dönemde sıklıkla Türkiye ile ABD arasındaki sorunların Kıbrıs meselesinden ayrı tutulması gerektiğini vurgulamış; "İki konuyu birleştirirsek bir yerine iki sorunumuz olur" sözleriyle bu yaklaşımını özetlemiştir (Milliyet, 12 Mart 1975). Demirel, ambargo devam ettiği sürece ABD ile kapsamlı müzakerelerin anlamsız olacağını vurgulayarak, ortak üslerin Türk Silahlı Kuvvetleri'ne devredileceğini bildirmiştir. Bu sert söylem, bir yandan kamuoyundaki Amerikan karşıtlığını milliyetçi bir zemine oturtarak iç politikada avantaj yaratmayı hedeflemektedir. Ancak koalisyonun kırılğan yapısı, özellikle MSP ile yaşanan gerilimlerde sık sık gün yüzüne çıkarmıştır. Başbakan Yardımcısı Necmettin Erbakan'ın Demirel'i "cepheyi bölmekle" suçlaması (Milliyet, 10 Ağustos 1975) bu ideolojik farklılıkların hâlen güçlü şekilde var olduğunu göstermektedir. Demirel ise partiler arası birleşme çağrısıyla bu kırılğanlığı azaltmaya çalışmıştır (Milliyet, 3 Eylül 1975).

ABD'nin Türkiye'ye uyguladığı silah ambargosunun sürmesi hâlinde Amerikan üslerinin kapatılabileceğine dair uyarılar, MC hükümeti tarafından kısa

sürede somut adımlara dönüştürülmüştür. 17 Haziran 1975'te Türkiye'deki tüm ABD askeri ve istihbarat tesislerinin "geçici statüye" alınacağı ilan edilmiştir. 26 Temmuz'da ise yapılan resmî açıklamada, "Bu sabahtan itibaren Türkiye'deki tüm Türk-Amerikan ortak savunma tesisleri, Türk Silahlı Kuvvetlerinin tam kontrol ve gözetimine devredilmiştir" ifadesi kullanılmıştır. NATO üsleri (İncirlik dâhil) hariç olmak üzere tüm Amerikan tesislerine Türk bayrakları çekilmiş; ertesi gün ise 1969 tarihli Ortak Savunma ve İş Birliği Anlaşması da feshedilmiştir (Atmaca, 2014: 31).

Aslında ambargoya verilen en önemli sembolik tepki, henüz birinci MC hükümeti kurulmadan önce, 13 Şubat 1975 tarihinde KTFD'nin ilanı olmuştur (Oran, 1997: 764). Uluslararası tanınırlığı olmamakla birlikte bu adım, adadaki Türk toplumunun özerkliği kurumsallaştırarak 1983'te ilan edilecek Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin (KKTC) temelini oluşturmaktadır. Demirel hükümeti, 1975'te kurulan KTFD'yi destekleme ve çözüm için iki bölgeli federal bir yapı oluşturma tezini öne çıkarmıştır. Bu yaklaşım hem parti programlarında hem de uluslararası toplantılarda açıkça dile getirilmiştir. Ancak daha önce de belirtildiği gibi Ecevit'in kazandığını kaybetmek istemeyen Demirel, toprak tavizlerine karşı net bir duruş sergileyerek çözüm için gerekli esnekliği göstermemiştir.

Demirel'in iktidar olduğu dönemlerde dış politika karar alma süreci, özellikle koalisyon ortaklarının Kıbrıs konusundaki tavizsiz tutumları ve yaklaşan Senato seçimleri gibi iç siyasi dinamiklerin baskısı altında şekillenmektedir. MSP lideri Necmettin Erbakan'ın sert söylemleri Batılı çevrelerde Türkiye'nin İslamcı bir çizgiye kaydığı yönünde endişeler doğurmuştur. 17 Şubat 1976 tarihli bütçe görüşmelerinde DP Milletvekili Cevat Önder, bu farklılıkları şu sözlerle ifade etmektedir: "AP toprak tahsisine karşı değil, MSP bu duruma karşı, MHP ise Ada'nın tamamında hâkimiyet isteyen bir görüntüye sahip" (Tutanak Dergisi, 17.2.1976: 196). Bu tablo, MC hükümetlerinin Kıbrıs meselesinde ortak ve bütüncül bir politika geliştiremediklerini açıkça göstermektedir. Koalisyon ortakları farklı stratejik beklentilerle hareket ederken, Dışişleri Bakanı Çağlayangil federasyon tezini uluslararası platformlarda savunmaktadır; ancak buna karşın MSP ve MHP'nin daha sert ve tavizsiz söylemleri hükümetin müzakere pozisyonunu zayıflatmıştır. Bu durum, çözüm yollarının tıkanmasına ve hükümetin tutarsızlık ve kararsızlıkla itham edilmesine neden olmuştur. Demirel ise bu iç baskıları uluslararası muhataplarına aktararak, koalisyonun hassas dengeleri nedeniyle hızlı adım atamayacaklarını ifade etmiş ve bu söylem üzerinden temkinli bir diplomasi sürdürmeye devam etmiştir. Benzer şekilde, Dışişleri Bakanı Çağlayangil de görüşmelerde çözüm üretilmemesinin sorumluluğunu hem Atina-Lefkoşa eksenine hem de koalisyon içindeki sert çıkışlara bağlamıştır. Ancak bu strateji, kısa vadede hükümetin ayakta kalmasına katkı sağlasa da Kıbrıs meselesinde çözüm üretimini zorlaştırmış; Türkiye-ABD

ilişkilerindeki krizi daha da derinleştirmiştir. ABD İstihbarat ve Araştırma Bürosu'nun Kissinger'a sunduğu bir raporda da koalisyonun sertleşmiş çizgisi şu ifadelerle not edilmiştir: “Koalisyon ortaklarının liderleri Rumlara karşı sert bir tutum sergiliyor; özellikle Erbakan ve Türkeş'in tavizsiz duruşları çözümü zorlaştırıyor” (Kasapsaraçoğlu, 2021: 35). Sonuç olarak Türkiye, bu kırılğan koalisyon yapısı nedeniyle uluslararası müzakerelerde pasif bir konuma itilmiştir. Rum tarafı ise bu durumu kullanarak Türk tarafını ‘uzlaşmaz’ göstermek amacıyla müzakere süreçlerini tıkamış, Türkiye ve Kıbrıs Türk yönetimi uluslararası alanda giderek yalnızlaştırılmıştır. Avrupa Konseyi ve Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) gibi aktörler ise Türkiye'yi kınayan kararlar alırken, İslam ülkeleri de net bir tutum sergilemekten kaçınmışlardır.

Demirel hükümetleri ambargo baskısını hafifletmek amacıyla Sovyetler Birliği ve diğer dış aktörlerle ilişkileri çeşitlendirmeye yönelmiştir. Aynı dönemde Dışişleri Bakanlığı bürokrasisi ve Genelkurmay Başkanlığı da NATO toplantılarında şerhler koyarak ve muhataplarına memnuniyetsizliklerini bildirerek Türkiye'nin pozisyonunu güçlendirmeye çalışmışlardır. Öte yandan parlamento ambargo ve Kıbrıs üzerinden sert tartışmalara sahne olmuştur. Muhalefet milletvekilleri hükümeti pasif kalmak, cesaret gösterememek ve diplomatik adım atmamakla eleştirmişlerdir. DP Milletvekili Vedat Önsal'ın şu sözleri bu eleştirilerin özeti gibidir: “Silah ambargosunun başlamasından bu yana aylar geçti. Türkiye mukabil tedbirler konusunda tam bir hareketsizlik içine girmiştir... Hükümet dış politika konularına ve özellikle Kıbrıs meselesine cesaretle eğilmelidir...” (Tutanak Dergisi, 12.6.1975: 579-580). Senatoda konuşan AP'li Orhan Tuğrul ise CHP'ye yönelik eleştirilerinde Kıbrıs ve Ege meselelerini, silah ambargosunu ve ekonomik krizleri ön plana çıkararak CHP'nin iktidardaki sekiz ayda millete olumlu hiçbir şey sunmadığını ileri sürmüştür (Tutanak Dergisi, 4.2.1977: 238). Koalisyon ortaklarının farklı beklenti ve yaklaşımları, 1977 yılı seçim beyannamelerine de yansımıştır. MHP, Kıbrıs'ı ‘milli mesele’ olarak tanımlamış ve “herhangi bir taviz verilmesinin dahi kabul edilemeyeceğini” vurgulamıştır. MSP ise bağımsız bir Kıbrıs devleti kurulacağını vaat ederken, AP'nin beyannamesindeki “Kıbrıs meselesi, milletimizin kabul edebileceği bir çözüme kavuşturulacaktır.” (Kaynar ve Kalkan, 2022: 1041-1093) ifadesi MHP ve MSP'ye göre daha ölçülü olduğunu göstermektedir.

Ayrıca 1970'li yıllar, AP içinde de muhalefetin güç kazandığı bir döneme işaret etmektedir. AP Bitlis Senatörü Kâmrân İnan, Senatodaki konuşmalarında CHP'yi sert biçimde eleştirirken, Demirel'le yaşadığı temel anlaşmazlığın silah ambargosu meselesi olduğunu belirtmiştir. Hatıratlarında aktardığına göre, ABD'ye yaptığı bir ziyarette Türk askerlerinin Kıbrıs'taki varlığının azaltılması durumunda ambargonun kaldırılabilceğini ifade etmiş, bu konuda müzakere yapmak istemiş; ancak Demirel, kamuoyunda yaratacağı olumsuz etki nedeniyle kendisine böyle bir yetki vermemiştir (İnan, 2005: 26-28).

5 Haziran 1977 genel seçimlerinin ardından, Birinci MC Hükümeti görevini Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) lideri Bülent Ecevit'in kurduğu azınlık hükümetine devretmiştir. Ancak kısa süre içinde, sağ partiler CHP ve sola karşı yeniden ittifak kurarak, 21 Temmuz 1977'de İkinci MC Hükümeti'ni oluşturmuştur (Ahmad, 1993: 171). İkinci MC Hükümeti'nin ilk günlerinden itibaren ciddi ekonomik ve diplomatik baskılar baş göstermektedir. Batı medyasında Türkiye'nin ekonomik çöküşe sürüklendiğine dair kampanyalar yürütülürken, dış krediler durdurulmuş, Merkez Bankası'nın kaynakları tükenmiş ve ekonomik faaliyetler neredeyse durma noktasına gelmiştir. ABD'nin silah ambargosu hâlen sürerken enerji ve savunma alanında büyük tedarik sorunları yaşanmıştır (Dursun, 2018: 435). Bu çalkantılı dönemde Türkiye, ABD ile yürütülen arka kapı diplomasisiyle krizden çıkış yolları aramıştır. Ancak bu süreç hem içeride hem dışarıda siyasi riskleri beraberinde getirmektedir. 1978 yılında yaşanan Güneş Motel Olayı sonucunda AP'den ayrılan 11 milletvekilinin CHP'ye destek vermesiyle, verilen gensoru sonucu ikinci MC Hükümeti düşmüştür (Uçar, 2025: 4). Ecevit'in kurduğu hükümetin ardından, 6. Demirel Hükümeti azınlık hükümeti olarak göreve başlamıştır. Bu hükümete MHP koşulsuz, MSP ise mesafeli ve koşullu destek vermiştir. Ecevit'in değişimi bu yapı, 'örtük bir MC koalisyonu'ndan farksızdır.

Bu süreçte Kıbrıs sorunu yalnızca Türk-Amerikan ilişkilerinin değil, Türkiye-Yunanistan hattındaki gerilimin de merkezine yerleşmiştir. Ege Denizi'ndeki karasuları, kıta sahanlığı ve adaların silahsızlandırılması gibi meseleler, Kıbrıs meselesiyle birlikte daha da karmaşık bir hâl almıştır. Demirel, bu sorunların birbirinden ayrı ele alınması gerektiğini savunsada iç siyasi baskılar nedeniyle özellikle kıta sahanlığı konusunda Yunanistan'a karşı sertleşmek zorunda kalmıştır. 1976-1977 arasında yürütülen müzakerelerde federatif çözüm ilkesi taraflarca kabul edilmesine rağmen, toprak paylaşımı ve yönetim yapısına dair uzlaşmazlıklar aşılamamıştır. Bu süreçte Demirel hükümeti, çözüm üretmekten ziyade mevcut durumu sürdürmeyi tercih etmiştir. 1977 yılında ABD Başkanı Carter'ın özel temsilcisi Clark Clifford ile yaptığı görüşmede Demirel, ambargonun Türkiye'yi Sovyetler Birliği'ne yakınlaştırabileceği uyarısında bulunmuştur (Milliyet, 20 Şubat 1977). Ancak bu söylem, beklenen diplomatik etkiyi yaratmamıştır. Öte yandan, Yunanistan 1974'teki İkinci Kıbrıs Harekâtı'nı gerekçe göstererek NATO'nun askerî kanadından çekilmiştir. ABD ve NATO, Atina'nın yeniden ittifaka dâhil olması için Türkiye'nin vetosunu kaldırmasını talep etmiştir. Demirel ise bu durumu bir pazarlık aracı olarak kullanmış ve Yunanistan için "Kendisi çıktı, yeni şartlarla geri dönebilir" diyerek Türkiye'nin veto konusundaki kararlılığını ortaya koymuştur. Yunanistan ancak 12 Eylül 1980 darbesi sonrası NATO'ya geri dönebilmiştir (Uzgel, 2010: 39-43).

1979 yılında kurulan 43. Demirel Hükümeti de MSP ve MHP'nin dışarıdan desteğiyle bir azınlık hükümeti olarak kurulmuştur. Hükümet programında Kıbrıs

için “iki bölge, iki toplumlu federatif çözüm” vurgusu yer almıştır (Neziroğlu ve Yılmaz, 2015: 1337). Aynı yıl Denktaş ile Kiprianu arasında imzalanan On Nokta Anlaşması federasyon temelinde çözüm arayışlarını teyit etmektedir (Fırat, 2001: 767). Ancak Denktaş, bu süreçte konfederasyon tezini daha açık savunmaya başlayarak, ‘iki bölge’ yapının egemenlik temelinde şekillenmesi gerektiğini ifade etmiştir. Bu, Türk tarafının pozisyonunun ‘iki özerk idare’den ‘iki egemen devlete dayalı konfederasyon’a evrildiğini göstermektedir.

Demirel hükümetleri, muhalefet dönemlerinde Ecevit’i ve CHP’yi Kıbrıs’taki askerî başarının siyasi bir sonuca dönüştürülememesiyle eleştirirken, kendi iktidarlarında da net ve tutarlı bir strateji geliştirmekte zorlanmışlardır. Özellikle koalisyon ortaklarının ideolojik baskısı altında, dış politikada daha temkinli ve statükocu bir çizgi benimsenmiştir. Diğer bir deyişle, muhalefetteyken daha keskin söylemler geliştiren Demirel, iktidardayken daha dikkatli ve dengeleyici bir tutum izlemek zorunda kalmıştır. Bu nedenle milliyetçi söylemler de bağlama göre farklı işlevler görmüştür: İktidarda meşruiyet aracı, muhalefette ise eleştiri aracı olarak kullanılmıştır.

Sonuç olarak, 1977-1980 dönemi AP hükümetleri için Kıbrıs meselesi hem iç siyasi dengeleri sarsan hem de dış politikada Türkiye’nin manevra alanını daraltan temel bir sorun olmayı sürdürmüştür. ABD ambargosunun 1978’de kaldırılmasına ve dış ilişkilerde kısmi bir normalleşmenin başlamasına rağmen, Amerikan üslerinin tam kapasiteyle kullanımına ancak 1980 sonrasında izin verilmiştir. Bu yıllarda Demirel’in dış politikası, uluslararası baskılar ile iç siyasi dinamikler arasında sıkışmış, daha çok mevcut statükoyu korumaya odaklanmış, düşük profilli bir seyir izlemiştir.

Sonuç

Bu çalışmada, AP’nin 1974-1980 yılları arasında Süleyman Demirel liderliğinde benimsediği Kıbrıs politikasının iç ve dış politika dinamikleriyle nasıl şekillendiği analiz edilmiştir. Araştırmanın ortaya koyduğu en önemli bulgu, Türk dış politikasının bu dönemde büyük ölçüde iç siyasal dengeler tarafından şekillendiğidir. Demirel’in liderliğinde AP’nin dış politik söylemi pragmatik ve duruma göre şekillenen bir karakter kazanmış, ideolojik tutarlılıktan ziyade iç politik meşruiyet ve koalisyon dengeleri tarafından belirlenen bir pragmatizm tercih edilmiştir.

1974 Kıbrıs Barış Harekâtı sonrasında Türkiye’nin karşı karşıya kaldığı ABD silah ambargosu ve NATO ile yaşanan gerilimler, Demirel’i bir yandan ulusal çıkarları korumak amacıyla daha milliyetçi ve bağımsız bir söyleme yöneltmiş, öte yandan da Batı ittifakından kopmadan alternatif dış politika yolları aramaya itmiştir. Demirel, hem iç siyasi muhalifleri karşısında güç kazanmak hem de

koalisyon ortaklarının taleplerine cevap vermek amacıyla dış politika tercihlerini denge siyasetine dönüştürmüş ve bu bağlamda federasyon tezini de iç siyasi dengeler açısından işlevsel hale getirmiştir.

Süleyman Demirel'in Kıbrıs politikasında sergilediği tutum, onun siyasi konumuna, yani iktidarda mı, muhalefette mi olduğuna bağlı olarak anlamlı ölçüde değişkenlik göstermiştir. Demirel, iktidar dönemlerinde, özellikle MC hükümetlerinin hassas koalisyon dengeleri ve hükümet sorumluluğu çerçevesinde, daha ihtiyatlı, dengeli ve pragmatik bir dış politika çizgisi benimsemiştir. Bu dönemlerde milliyetçi söylemleri daha çok siyasi istikrarı sağlama ve hükümetin meşruiyetini pekiştirme amacıyla öne çıkarmıştır. Buna karşılık muhalefet pozisyonunda ise, doğrudan yönetim sorumluluğu taşımamanın sağladığı hareket alanı sayesinde, dış politika risklerini minimize ederek hükümetin Kıbrıs politikalarını daha açık, net ve eleştirel bir dille sorgulamıştır. Milliyetçi retoriği bu dönemde daha çok siyasal rakiplerini yıpratmak ve kamuoyunda kendi pozisyonunu güçlendirmek amacıyla araçsallaştırmıştır. Bu çift yönlü strateji, Türk dış politikasının 1970'li yıllarda uluslararası alanda daha savunmacı ve statükocu bir çizgiye evrilmesine zemin hazırlamıştır.

Özellikle MC hükümetleri döneminde Demirel'in dış politika hareket alanı ciddi biçimde daralmıştır. Necmettin Erbakan (MSP) ve Alparslan Türkeş (MHP) gibi koalisyon ortaklarının ideolojik yönelimleri, hükümetin hem söylemini hem de müzakere kapasitesini sınırlamış, bu durum dış politikada tutarsızlık ve çözüm üretme zorluğu doğurmuştur. ABD ile yaşanan silah ambargosu krizi, üslerin kapatılması meselesi ve Yunanistan'la tırmanan Ege gerilimi, hükümetin Kıbrıs dosyasındaki manevra alanını iyice daraltmıştır. Demirel, bir yandan Batı bloğuyla ilişkileri koparmamaya çalışırken, diğer yandan koalisyon ortaklarının taleplerini karşılamak ve kamuoyundaki milliyetçi duyarlılıkları yatıştırmak zorunda kalmıştır. Bu ikili baskı altında şekillenen dış politika söylemi ve pratiği, Demirel'i tarihsel olarak hem Batı yanlısı hem de Batı karşıtı tezleri eşzamanlı taşıyan çelişkili bir siyasal aktör konumuna yerleştirmiştir.

Bu çalışma, iç siyasal hayattaki dengelerin dış politikadaki karar alma süreçleri üzerindeki güçlü etkisini ortaya koymakla birlikte, Demirel'in pragmatik yaklaşımının dış politika krizlerini yönetmede hem avantaj hem de dezavantaj olduğunu göstermektedir. Sonuç olarak, Demirel dönemindeki AP'nin Kıbrıs siyaseti, dış politikanın ideolojik değil, pragmatik ve iç siyasetin karmaşık dengelerine bağlı bir zeminde şekillendiğini açıkça ortaya koymaktadır.

Kaynakça

- Adalet Partisi (1963). Seçim Beyannamesi.
- Adalet Partisi (1973). Seçim Beyannamesi.
- Ahmad, Feroz (1993). *The Making of Modern Turkey* (London and New York, Routledge).
- Arcayürek, Cüneyt (2007). *Derin Devlet: 1950-2007* (İstanbul: Detay Yayıncılık).
- Arslan, Murat (2019). *Süleyman Demirel* (İstanbul: İletişim Yayınları).
- Atmaca, Ayşe Ö. (2014). “The Geopolitical Origins of Turkish-American Relations: Revisiting the Cold War Years” *All Azimuth*, 3(1), 19-34.
- Atmaca, Ayşe Ö. (2024). “The Alliance in the Storm: Geopolitical Representation of the United States in the Turkish Parliament during Détente” *All Azimuth*, 14 (1), 107-120.
- Aziz, Aysel (1969). “Sovyetlerin Kıbrıs Tutumları: 1965-1970” *SBF Dergisi*, 24 (4), 201-244.
- Bektaş, Arsev (1993). *Demokratikleşme Sürecinde Liderler Oligarşisi, CHP ve AP (1961-1980)*, (Ankara: Bağlam).
- Birand, Mehmet A. (1990). *30 Sıcak Gün* (İstanbul: Milliyet Yayınları).
- Bora, Tanıl (2023). *Demirel* (İstanbul: İletişim Yayınları).
- Bölükbaşı, Süha (2001). *Barışçı Çözumsuzlük: Ankara'nın ABD ve BM ile Kıbrıs Macerası* (Ankara: İmge Kitabevi).
- Cizre-Sakallıoğlu, Ümit (1993). *AP-Ordu İlişkileri: Bir İkilemin Anatomisi* (İstanbul: İletişim Yayınları).
- Çağlayangil, İhsan S. (1990). *Anılarım* (İstanbul: Yılmaz Yayınları).
- Dağı, İhsan ve Fatih Uğur (2009). *Yalnız Demokrat: Ferruh Bozbeyli Kitabı* (İstanbul: Timaş Yayınları).
- Demirel, Süleyman (1974). *Ekim 1974* (Ankara: Doğuş).
- Dursun, Soner (2018). “Türk Siyasal Hayatında Milliyetçi Cephe Hükümetleri (1975-1977)” *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum*, 7 (20), 425-440.
- Fırat, Melek (1997). *1960-71 Arası Türk Dış Politikası ve Kıbrıs Sorunu* (Ankara: Siyasal Kitabevi).
- Fırat, Melek (2001). “Yunanistan’la İlişkiler (1960-1980)”, *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt I: 1919-1980*, Baskın Oran (ed.), (İstanbul: İletişim Yayınları).
- Göktürk, Turgay B. (2014). *Türkiye'nin 1974 Öncesi Kıbrıs Politikası, Vizyonu ve Uygulamaları* (Gazimagusa: Güneş Yayıncılık).
- Hale, William (2013). *Turkish Foreign Policy since 1774* (London and New York: Routledge).
- Kasapsaraçoğlu, Murat (2021). “Amerikan Belgelerinde Türkiye'nin İç Politikası: Ecevit ve Demirel Hükümetleri Dönemi (1974-1980)” *Gazi Akademik Bakış*, 14 (28), 21-42.
- Kaynar, Mete K. ve Nurettin Kalkan (2022). *Cumhuriyet Dönemi Partiler, Seçimler, Beyannameler (1923-1980)* (Ankara: TBMM Basımevi).

Milliyet, 17 Ekim 1973.

Milliyet, 16 Temmuz 1974.

Milliyet, 17 Eylül 1974.

Milliyet, 24 Ekim 1974.

Milliyet, 5 Mart 1975.

Milliyet, 31 Mart 1975.

Milliyet, 3 Ağustos 1975.

Milliyet, 10 Ağustos 1975.

Milliyet, 3 Eylül 1975.

Milliyet, 10 Eylül 1975.

Milliyet, 20 Şubat 1977.

Neziroğlu, İrfan ve Tuncer Yılmaz (haz.) (2015). *Koalisyon Hükümetleri, Koalisyon Protokolleri ve Hükümet Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri*, Cilt I (Ankara: TBMM Basımevi).

Neziroğlu, İrfan ve Tuncer Yılmaz (haz.) (2015). *Koalisyon Hükümetleri, Koalisyon Protokolleri ve Hükümet Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri*, Cilt II (Ankara: TBMM Basımevi).

Oran, Baskın (ed.) (2001). *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt I: 1919-1980* (İstanbul: İletişim Yayınevi).

Sayarı, Sabri (2010). "Political Violence and Terrorism in Turkey, 1976-80: A Retrospective Analysis". *Terrorism and Political Violence*, 22 (2), 198-215.

TBMM, (1965). "Türkiye Cumhuriyeti Milletvekili Genel Seçimleri, 1965 Yılı Genel Seçimlerinde Partilerin Aldıkları Oylar ve Oranları" https://www5.tbmm.gov.tr/develop/owa/secim_sorgu.secimdeki_partiler?p_secim_yili=1965 (Erişim Tarihi: 01.07.2025).

TBMM, (1973). "Türkiye Cumhuriyeti Milletvekili Genel Seçimleri, 1973 Yılı Genel Seçimlerinde Partilerin Aldıkları Oylar ve Oranları" https://www5.tbmm.gov.tr/develop/owa/secim_sorgu.secimdeki_partiler?p_secim_yili=1973 (Erişim Tarihi: 17.07.2025).

TBMM Tutanak Dergisi (1965). Birleşim 5, Oturum 1, 3.11.1965.

TBMM Tutanak Dergisi (1966). Birleşim 29, Oturum 2, 8.1.1966.

TBMM Tutanak Dergisi (1966). Birleşim 50, Oturum 3, 19.2.1966.

TBMM Tutanak Dergisi (1967). Birleşim 2, Oturum 2, 17.11.1967.

TBMM Tutanak Dergisi (1967). Birleşim 12, Oturum 1, 4.12.1967.

TBMM Tutanak Dergisi (1970). Birleşim 54, Oturum 1, 12.3.1970.

TBMM Tutanak Dergisi (1974). Birleşim 3, Oturum 1, 20.7.1974.

- TBMM Tutanak Dergisi* (1975). Birleşim 47, Oturum 1, 6.4.1975.
- TBMM Tutanak Dergisi* (1975). Birleşim 12, Oturum 1, 12.6.1975.
- TBMM Tutanak Dergisi* (1976). Birleşim 58, Oturum 2, 17.2.1976.
- TBMM Tutanak Dergisi* (1977). Birleşim 29, Oturum 4, 4.2.1977.
- TBMM Tutanak Dergisi* (1977). Birleşim 8, Oturum 1, 28.6.1977.
- Uçar, Fuat (2025). “VI. Demirel Hükümeti Dönemi Türk Dış Politikası ve Etkileri”, *Karaelmas Sosyal Bilimler Dergisi* 3 (1), 1-16.
- Uzgel, İlhan (2010). “ABD ve NATO’yla İlişkiler,” *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt 2: 1980-2001*, Baskın Oran (ed.), (İstanbul: İletişim Yayınları).
- United Nations, *Yearbook of the United Nations 1975 Volume 29*, (New York: Office of Public Information United Nations).
- Zürcher, Eric J. (2004). *Turkey: A Modern History* (London and New York: I.B. Tauris).

Türkiye İşçi Partisi'nin (TİP) Dış Politikasında Kıbrıs Meselesi (1961-1971)

Başaran Ayar*

Özet

Türkiye İşçi Partisi, 1961-1971 döneminde Türk siyasal hayatının önemli bir parçası olmuştur. Bu çalışmada TİP'in Kıbrıs politikası incelenmekte ve meselenin Parti'nin anti-emperyalizm, dış politikanın güvenlikleştirilmesine karşı çıkma ve Üçüncü Dünya ile yakınlaşma şeklindeki üç ana sütun üzerine kurguladığı dış politika çizgisini vurgulamak için uygun bir vaka olarak değerlendirildiği öne sürülmektedir. Bu çerçevede TİP'in Kıbrıs politikası, o döneme kadar partiler üstü bir niteliği olduğu değerlendirilen dış politikanın sorgulanabildiği, ABD ile kurulan eşitsiz ilişkilere dair eleştirilerin farklı partilerce de eleştirilebildiği ve Soğuk Savaş dönemi blok siyaseti sebebiyle ikincil planda kalan periferi ülkeleriyle daha yakın ilişkiler kurulmasının hedeflendiği bir iklimin ortaya çıkmasına katkıda bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler:

Türkiye İşçi Partisi, Kıbrıs Meselesi, Anti-Emperyalizm, Üçüncü Dünyacılık.

---

* Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Üniversitesi, bsrnayar@ankara.edu.tr
ORCID: 0000-0002-6325-1638
Makale geliş tarihi: 01.08.2025
Makale kabul tarihi: 12.11.2025

The Cyprus Issue in Workers' Party of Turkey's (TİP) Foreign Policy (1961-1971)

Abstract

The Workers' Party of Turkey (TİP) was an important part of Turkish political life between 1961 and 1971. This study examines TİP's Cyprus policy and argues that the issue was seen as a suitable case to highlight the Party's foreign policy, which rested on three main pillars: anti-imperialism, rejecting securitization of foreign policy, and closer ties with the Third World. Within this framework, TİP's Cyprus policy contributed to the emergence of a political climate where foreign policy, previously considered above political parties, could be questioned, where unequal relations with the United States could be criticized by different political parties, and where closer relations with peripheral countries, previously sidelined due to Cold War bloc politics, became a goal.

Keywords

Workers' Party of Turkey, Cyprus Issue, Anti-Imperialism, Third-Worldism.

Giriş

1961 yılında sendika hareketlerinin bir parçası olarak kurgulanan Türkiye İşçi Partisi (TİP), parti yönetiminin aydınlara yaptığı çağrının Mehmet Ali Aybar, Behice Boran, Sadun Aren ve Çetin Altan gibi isimlerce karşılık bulmasıyla 1960'lar Türk siyasal hayatının önemli bir parçası haline gelmiştir. Partinin onuncu yılı münasebetiyle Emek gazetesinde yayınlanan tarihçede partinin 1961-1962 yılları "kendini bulma dönemi", 1962-1964 yılları ise "ideolojik yönelme" dönemi olarak nitelendirilmekte ve 1964 yılındaki İzmir Kongresi ile sosyalist teşkilatlanma sürecinin tamamlandığı belirtilmektedir (Emek, 1971: 21-22). Anti-emperyalizm ve anti-faşizm sloganlarını öne çıkaran Parti, hem güçlü ulusalcı tabandan destek bulabilmek hem de az gelişmiş ülke milliyetçiliği fikrini benimsemiş olması sebebiyle Kemalist kimliğe vurgu yapmaktaydı (Oran, 2001: 669). TİP aynı zamanda kitle partisi hüviyeti gösteren sistem karşıtı bir hareket olarak öne çıkmaktaydı (Arslantaş ve Arslantaş, 2014: 410). Cumhuriyet senatörleri Niyazi Ağırnaslı ve Esat Çağa'nın partiye katılması sonrasında Anayasa Mahkemesi'ne başvuru hakkını da elde eden partinin görünürlüğü oldukça yükselmiştir (Ünlü, 2022: 190). Sosyal Adalet, Dönüşüm ve Emek gibi partiye yakın gazete ve dergilerin, sendika ve öğrenci hareketleriyle eşgüdümlü

siyasi faaliyetleri sayesinde kısa süre içerisinde kayda değer bir kamuoyu desteği sağlayan TİP, 1961 Anayasası ile gelen milli bakiye sisteminin de etkisi ile 1965 Genel Seçimlerinde %3 oy oranı ile 14 milletvekili ile mecliste temsil edilmeye hak kazandı¹. TBMM'de temsil edilen ilk sosyalist parti olarak, iktidarın parlamenter ve barışçıl yollarla elde edilmesi amacını gütmektedir (Doğan, 2010: 314).

1965-1969 döneminde TİP milletvekilleri, TBMM'de özellikle iktisadi ve sosyal konularda sosyalist bir çizgide faaliyetlerini sürdürdü. İç politikada partinin gündeminde işçi hareketleri, köylünün sorunları, eğitim ve gelir adaletsizliği gibi konular öne çıkarken dış politikada kapitalist ülkelerle kurulan eşitsiz ilişkilere getirilen eleştiriler ağırlıktaydı. Özellikle iktidardaki Adalet Partisi'nin (AP), 1961 Anayasasının toplumcu yönlerini görmezden geliyor olduğu partinin odağındaydı (Doğan, 2010: 319).

TİP dış politikasını ise ikili anlaşmalar, Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) ve Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) bağlamında Batı ile kurulan eşitsiz ilişkilerden kurtulma çağrısı, dış politika meselelerinin partiler üstü olduğu argümanı ile kamuoyunun karanlıkta bırakılmasına karşı çıkmak ve Üçüncü Dünya ülkeleri ile daha yakın ilişkiler kurma arzusu olarak üç sütun üzerine kurmuştu. Kıbrıs meselesi 1964'den itibaren TİP için bu üç sütunu vurgulamak için önemli bir vaka olarak belirdi: ABD ve İngiltere'nin Türkiye'yi meselede yalnız bıraktığını vurgulayarak anti-empyralist söylemi güçlendirmek, Kıbrıs konulu gizli oturumlar ve Johnson mektubunun açıklanmaması gibi güvenlikleştirici² yaklaşımlara karşı şeffaflık ısrarı ve Birleşmiş Milletler'de Türkiye'nin çizgisinin daha iyi anlatılabilmesi için Üçüncü Dünya ülkeleri ile daha yakın ilişkiler kurulması fikri, TİP'in milletlerarası münasebetler çizgisini somutlaştırmak için kullandığı somut argümanlar haline geldi.

TİP'in görünürlüğü 1965-1969 arası oldukça yüksek olsa da seçim sistemindeki değişikliğin de etkisiyle 1969 yılında yapılan seçimlerde meclisteki sandalye sayısı ikiye düştü. Bu dönemde Genel Başkan Aybar'a karşı bir yandan Aren ve Boran gibi isimlerin öncülüğünde yükselen, gerek dış politikaya dair fikir ayrılıkları gerekse iç siyasette izlenen stratejilerden duyulan memnuniyetsizlikten kaynaklanan parti içi muhalefet güçlenirken diğer yandan Avcıoğlu çizgisindeki Milli Demokratik Devrim hareketi artan ölçüde kabul görmekteydi (Arslantaş ve Arslantaş, 2014: 413). 1969 yılında yapılan genel seçimlerde yaşanan hayal kırıklığı ve parti yönetimi içindeki fikir ayrılıkları sebebiyle parti ivmesini kaybetmiş olsa

1 Bağımsız milletvekili seçilen gazeteci Çetin Altan'ın da kısa bir süre sonra partiye katılması ile bu sayı 15'e yükselecekti.

2 Çalışmada kullanılan "güvenlikleştirme" kavramı ile, konuların siyasal alanın dışına çıkarılarak "özel bir siyaset hali" yahut "siyaset üstü" oldukları savıyla tartışma ve sorgulamalardan azade hale getirilmesi sürecini ifade edilmektedir (Buzan vd., 1998: 23).

da önce Mehmet Ali Aslan, daha sonra Şaban Yıldız başkanlığında faaliyetlerini sürdürdü. 1971 yılındaki 12 Mart Muhtırası ise Türk siyasi hayatında TİP döneminin sonunu getirdi.

Çalışma, gerek TBMM çatısı altında dış politikada farklı bir ses olarak öne çıkan gerekse Kıbrıs konusunda çerçeve dışı argümanları dile getiren bir parti olması hüviyetiyle önemli bir vaka olan TİP'in 10 yıllık siyasi sergüzeşinde Kıbrıs'ın nasıl bir yer tuttuğunu ve genel dış politika anlayışında nereye oturduğunu göstermek maksadıyla parti mensuplarının TBMM'de yaptıkları konuşmalar, partiye yakın yayın organları, parti belgeleri, hatıratlar ve ikincil literatürden faydalanarak yürütülmüştür. TİP'in ömrü 1961-1971 yılları arası oldukça kısa bir dönemi, mecliste kayda değer temsili ise yalnızca 1965-1969 arası dört yıllık bir zamanı kapsadığı için çalışmada kronolojik bir anlatım yerine öncelikle partinin genel dış politikası tartışılmış ve üç sütun olan Batı ile ilişkilere eleştiri, dış politika tartışmalarında şeffaflık arzusu ve Üçüncü Dünya ile daha yakın ilişkiler ısrarı açıklanmıştır. Takip eden kısımda öncelikle TİP'in Kıbrıs politikasının şekillendiği şartlar tartışılmış ve kurgulanan Kıbrıs politikasının bahsedilen üç sütunun kanıtı olarak nasıl kullanıldığı tartışılmıştır. 1969-1971 arası dönem ise TİP'in parti içi çekişmelerin de etkisiyle Kıbrıs konusundan uzaklaştığı bir dönem olarak özetlenerek sonlandırılmıştır.

Türkiye İşçi Partisi'nin Dış Politikası

Türkiye İşçi Partisi 1960 sonrası dönemde dış politikanın geleneksel çizgisini sorgulayan tek parti işlevini görüyordu (Fırat, 1997: 98). Parti, dış politika çizgisini "kişilikli" ve "kıskançlıkla istiklalci" olarak nitelendirmekteydi (Türkiye İşçi Partisi Programı, 1965). Bu politika çerçevesinde dönemin önemli küresel gelişmeleri anti-emperyalist bir çizgiye oturtularak öğrenci hareketleri dahil olmak üzere kapsamlı bir toplumsal destek toplanmaya çalışılmıştır (İnan, 2023: 29). Güvenç, TİP'in, NATO, CENTO (Merkezi Antlaşma Teşkilatı) ve AET konusundaki fikirlerini Üçüncü Dünyacılık çizgisine yakın bulmaktadır. Bu fikrin iktisadi temeli ise Türkiye'deki feodal yapıların ortadan kaldırılması ve hızlı kalkınma gerekliliği şeklindeki iki temel görevinin yeni kurulan Asya ve Afrika ülkelerinin gereksinimleri ile ortak olmasıydı (Güvenç, 2005: 31). TİP'in milletvekili ve dış politika sözcüsü Behice Boran'a göre, dış politikada jeopolitik nedenleri öne sürerek Batı blokunda yer alan Türkiye'nin "toplumsal-ekonomik yapısı ve dünya devletleri içindeki yeri," diğer Batılı ülkelerden oldukça farklı olduğu için ciddi çelişkiler yaratmaktaydı (Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 19.2.1966: 572).

TİP, bağımsızlık ve anti-emperyalizmi sosyalizmin ilk şartları olarak değerlendirmekte ve bunları Kemalizm ve ulusçulukla ilişkilendirerek millici bir

anlayışla çoğunluğu emekçilerden oluşan Türk milletinin çıkarlarını savunmaktaydı (Bora, 2017: 616). Bu çerçevede TİP'in parti programında dış politika Atatürk'ün Milli Mücadele dönemindeki konuşmalarına dayandırılmıştı (Türkiye İşçi Partisi Programı, 1965). Parti bu şekilde “Kuvay-ı Milliye ruhunu temsil ettiğini vurgulamak ve Atatürk'ü partinin arkasına alarak, suçlamalara ve toplumdaki şüphelere daha kolay göğüs gerebilmeyi” amaçlamaktaydı (Ünlü, 2022: 192). Zira TBMM'de temsil edilen ilk sosyalist parti olarak TİP, sıklıkla gayri-millî olmakla ve SSCB'nin uydusu olmakla suçlanmaktaydı. Dolayısıyla Kuvay-ı Milliye ruhu ve Atatürkçülük vurgusu, bu tip saldırılara karşı oldukça uygun bir kalkan işlevi görmekteydi.

TİP'in anlayışıyla Atatürk'ün dış politikası 6 temel prensip üzerine kuruluydu: 1) Hiçbir yabancı nüfuza müsaade etmemek; 2) Kendi gücüne dayanan bir savunma sistemi meydana getirmek; 3) Yurt müdafaası stratejisi (yurdun ilk andan savunulması, savunmanın başka ülkelere bırakılmaması); 4) Askeri ittifaklara girmemek (Atatürk'ün dostluk ve saldırmazlık paktları yapmış olmasına rağmen fakat askeri ittifaklara dahil olmamış olması vurgulanarak); 5) Kolektif güvenliği milletlerarası teşekküller vasıtasıyla sağlamaya çalışmak; 6) Başta komşular olmak üzere bütün devletlerle iyi münasebet tesis etmek (Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 19.2.1966: 573). Kemalist ve milliyetçi söylemle desteklenen bu anti-empyralist politikada bazı temalar öne çıkmaktaydı: i) ABD güdümünde ve NATO çatısı altında yürütülen blok siyasetinin ve Avrupa Ekonomik Topluluğu ile entegrasyon hedefi ile yürütülen Ortak Pazar'ın reddi; ii) SSCB ile mesafeli duruş; iii) Dış politikanın partiler üstü bir konu olmaktan çıkarılması; iv) Başta Bağılantısızlar Hareketi'ne mensup ülkeler olmak üzere blok dışı aktörler ile daha yakın ilişkiler kurulması.

Batı ile İlişkiler

Parti'nin dış politikada en çok vurgu yaptığı nokta olan ABD güdümünden çıkma arzusu, ikili anlaşmalara dönük eleştiriler, Türkiye'de bulunan ABD ve NATO askeri üslerine itiraz ve askeri yardımın olumsuz yönlerine yapılan vurgu olarak tezahür etmekteydi. Bu bağlamda TİP mensupları, ABD ile kurulan eşitsiz ilişkinin Türkiye'nin kurucu değerlerine zıtlığına vurgu yaparak Kıbrıs sorunda ortaya çıktığı üzere bağımsız bir dış politikanın ülkenin menfaatlerine daha uygun olduğunu ifade etmiştir (Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 7.11.1965: 177). Burada vurgulanan, TİP'in dış politika anlayışında vurgulandığı üzere Batı ile kurulan eşitsiz ilişkilerin, doğrudan ülkenin menfaatini ilgilendiren meselelerde dahi müttefiklerin arzularına göre hareket etme yönünde bir eğilim olduğu idi. Kıbrıs özelinde ise Kıbrıs'ta NATO'nun çıkarları ile Türkiye'nin çıkarları arasında önemli farklılıklar mevcuttu ve kurulan eşitsiz ilişki yüzünden ulusal çıkar gerektiği gibi savunulamamaktaydı. ABD ile ilişkilere dönük eleştiriler özellikle

AP Genel Başkanı Süleyman Demirel'in bu ülkeyle yakın ilişkileri üzerinden yürütülen seçim kampanyalarında göze çarpmaktadır (Oran, 2001: 669). İkili anlaşmalar yalnızca bağımsızlık yönüyle değil, 27 Mayıs Darbesi ve DP kastedilerek “düşmüş” bir hükümet tarafından imzalanmış olması yönüyle de geçersiz görülüyordu (Altan, 1971: 80). Diğer yandan NATO üyesi olmanın getirdiği ekonomik yük de TİP tarafından eleştirilen bir diğer noktaydı. Parti milletvekillerinden Muzaffer Karan bu durumu “NATO’ya üye diğer devletlerin nüfusları, ekonomik ve askeri potansiyelleri göz önüne alınırsa, Türkiye gibi geri kalmış bir ülkenin iştirak payının ne kadar büyük ve ne kadar gayrı-adil olduğu anlaşılır” şeklinde dile getirmekteydi (Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 24.2.1966: 469). İkili anlaşmalara dair bir diğer eleştiri ise bu anlaşmaların önemli bir kısmının NATO kapsamı dışında olmasıydı. Buna göre 1947’den itibaren imzalanan en az beş anlaşma Türkiye’nin NATO üyeliği öncesinde yürürlüğe girmiş ve NATO ittifakından bağımsız bir şekilde yürümekteydi. Dolayısıyla, ikili anlaşmaları Türkiye’nin NATO yükümlülükleri ile ilişkilendirmek hükümetlerin bir diğer çelişkisiydi (Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 5.1.1967: 82). Benzer bir şekilde Avrupa ile kurulması hedeflenen iktisadi entegrasyonun emperyalist bir proje olduğu öne sürülerek Türkiye’de sosyal adaletin sağlanabilmesi için kendi ayakları üzerinde duran ve Ortak Pazar gibi bağımlılık ilişkilerinden azade bir iktisadi yapının yaratılması gerektiği belirtilmekteydi.

SSCB ile İlişkiler

TİP’in dış politika anlayışında Sovyetler Birliği ile ilişkiler ise genel olarak “Ne Sovyet peykliği, ne Amerikan Köleliği” sloganı ile bağımsızlığa vurgu yaparak yorumlanmaktaydı (Ünlü, 2022: 127). Fakat özellikle Johnson mektubunun kamuoyuna açıklanması sonrasında Amerikan karşıtı fikirlerin yaygınlaşması ile Kıbrıs konusunda SSCB’nin de desteğinin alınması fikri daha fazla dile getirilmeye başlandı. Bu dönemde Sovyetler Birliği ile ilişkilerin düzeltilmesi çabası memnuniyetle karşılandı. 1965 Seçim Bildirisinde bu durum “Türkiye İşçi Partisi Sovyetler Birliğiyle münasebetlerimizin iyileştirilmesi için son zamanlarda atılan adımları memnuniyetle karşılar. Ve bu yöndeki gelişmelerin karşılıklı saygı, itimat ve menfaate dayanan samimi dostluk münasebetleri şeklini almasını ister” sözleriyle yer buldu (Altan, 1971: 177). 1969 yılına gelindiğinde ise, SSCB’nin 1968 Prag Baharı akabinde Çekoslovakya’yı işgalini sert bir şekilde kınayan Aybar ile bu çizgiyi eleştiren Aren/Boran kliği arasındaki fikir ayrılığı 1969 seçimlerindeki başarısızlık sonrasında Mehmet Ali Aybar’ın partiden uzaklaştırılmasına kadar gidecek olan sürecin ilk kıvılcımı olmuşur. İlginç olan, 1969 yılında parti içi muhalefet tarafından tasfiye edilen Aybar’ın verdiği bir demeçte, kendisine göre “Türkiye’de kişilikli sosyalizmin başladığı yerin de bittiği yerin de Türkiye” olması gerektiğini, karşısındaki hiziplerin ise “böyle bir

hassasiyetinin olmadığını” belirterek dışarıdan yönlendirildikleri imasında bulunmasıdır (Emek, 1969: 3). Yine de 1969-1971 döneminde Aybar'ın Sovyetler Birliği'ne tepkisini kınayarak yönetime gelen ekip dahi Kıbrıs konusunda 1965'den beri sürdürülen çizgide herhangi bir değişikliğe gitmeyerek kurulan çerçeveyi aynen sürdürmeyi tercih etmiştir.

SSCB'ye yakın bir görünümünden uzak durma kaygısı, TİP'in dış politikasında vurgulanan önemli bir nokta olarak öne çıkmaktaydı. Özellikle sağ partilerce sıklıkla Sovyetler'e bağlı olmakla suçlanan Türkiye İşçi Partisi bu konuda oldukça dikkatli davranmaktaydı. AP üyeleri sıklıkla TİP'in Moskova'dan emir aldığını iddia etmekteydi (Ünlü, 2022: 247). Dönemin TİP milletvekillerinden Çetin Altan'a (1971: 90) göre bu baskının arkasında ideolojik farklılıkların yanı sıra “iktidar partisinden prim koparmak, iş çevreleriyle işi düzeltmek” isteyenlerin TİP'e çatmasının çok verimli bir yol olması da etkiliydi. Bu sebeple parti yönetimi herhangi bir şekilde SSCB güdümünde hareket ettikleri intibamı yaratabilecek hareketlere karşı teyakkuz halindeydi. Bu konuda özellikle Aybar'ın hassasiyeti öne çıkmaktaydı. Örneğin Macaristan'da yapılan bir toplantıda Türkiye Komünist Partisi başkanı ile görüşme yaptığını bildirmesinin ardından senatör Niyazi Ağırnash, Aybar'ın isteği ile partiden istifa etmişti (Ünlü, 2022: 199). Yine de Aybar TİP yönetiminden uzaklaştırıldıktan sonra dahi SSCB ile ilişkilere dair çekingen tavrın sürmesinden bu yaklaşımın yalnızca Aybar'a özgü olmadığını görmek mümkündür (Aren, 1993: 125). Bu kaygı bir yanıla sağdan gelen “Sovyet peyki” eleştirilerini göğüslemeyi hedeflerken diğer yandan TKP'nin eski kadrolarının parti içinde nüfuz edinmesini önleme kaygısı güdüyordu (Bora, 2017: 618). Bu sebeple TİP mensupları hükümetlerin dış politikasına yönelik eleştirilerinde ABD ile yakın ilişkileri ve Bağlantısız ülkeleri ile ilişkilerin eksikliğini öne çıkarmaktaydı.

TİP'in SSCB ile ilişkilere dair ana argümanı, ABD güdümündeki dış politikanın Türkiye'yi kendi çıkarlarına aykırı bir şekilde Moskova'nın hedefi haline getirmesiydi. Buna göre Türkiye, iyi komşuluk ilişkileriyle kendini güvenceye almak yerine üzerindeki riski artırmış oluyordu. Bu açıdan ABD'nin güvenlik şemsiyesine dahil olmak da Sovyetler Birliği'ne karşı bir güvence sağlamaktan uzaktı. Zira Amerika'nın muhtemel bir savaş durumundaki stratejisi Türkiye'nin ilk etapta “terk edilmesi, sonradan kurtarılması usulünü” ön görmekteydi (Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 19.2.1966: 573). Üstelik, Amerika ile aynı blokta yer almak, SSCB ile bir egemen devlet olarak ilişki kurmayı da güçleştirmekteydi. Örneğin 1966 Ocağında SSCB'nin Türkiye'de bulunan üslerle ilgili olarak Ankara'ya değil ABD'ye nota vermiş olması TİP temsilcilerinin sert tepkisine neden olmuştu zira bu eylem “bağımsız olan Türkiye'nin, bağımsız olması gereken Türkiye'nin yabancı devletler nezdinde bu şekilde mütalaa edilmemekte olduğunun hazin bir işareti” idi (Altan, 1971: 177). Sovyetler'e karşı bağımsızlığı koruma gayesi ile yapılan hamleler Türkiye'nin Amerika'ya karşı

bağımsızlığını yitirmesine neden olmakta, üstelik Türkiye'yi kendisini ilgilendirmeyen çatışmaların ortasında bırakarak tehlikeye sokmaktaydı (Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 5.1.1967: 88).

Dış Politikanın Güvenlikleştirilmesi

TİP'in üstünde ısrarla durduğu bir diğer nokta ise dış politika meselelerinin siyaset alanının dışına çıkarılarak güvenlikleştirilmesinin zararlarıydı. TİP'in Türk siyasal hayatına getirdiği önemli bir yenilik "dış politika üzerindeki dokunulmazlık örtüsünü kaldırması ve bu konuları da fiilen tartışmaya başlamasıydı" (Aren, 1993: 193). Gerçekten de daha çok partili hayata geçiş sürecinde dış politikanın partiler üstü bir alan olduğu konusunda mutabakat vardı. Örneğin İnönü, DP'nin kuruluşuna onay vermeden önce Bayar'a dış politikada bir fikir ayrılığı olup olmadığını sormuş ve ancak müsbet cevabı alınca onay vermişti (Ünlü, 2022: 117). Behice Boran'ın deyimiyle "İktidar partisi ve Hükümet dış politikanın bütün ayrıntıları ve yönleriyle halk oyu önünde açıklanmasını, ortaya dökülmesini istememekteydi" (Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 19.2.1966: 571). Bir diğer yönüyle ise "dış politikanın dokunulamaz konular arasında olması" aslında yürütülen politikaların savunulamaz bir hale geldiğini ortaya koymaktaydı (Aybar, 1964a: 4). Bu cihetle 1965 yılında BM Genel Kurulu'nun Kıbrıs konusunda aldığı kararların değerlendirildiği genel oturumda TİP adına söz alan Tarık Ziya Ekinci, ilk olarak "peşinen" Kıbrıs konusunda yapılacak görüşmelerin mutlaka açık bir şekilde yapılması gereksinimi dile getirerek kamuoyunun yakın bir şekilde yıllardır takip ettiği meseleye dair "tam manasıyla bir fikir sahibi olmak ve iç politikanın kısır çekişmelerine alet edilmek isteyen bu konuda tam manasıyla bir bilince varmak arzusunda" olduğunu vurgulamıştır (Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 22.12.1965: 639). "Amerikanvari iki parti sistemi" olarak nitelendirilen mevcut düzende partilerin "yüzeysel meseleler dışında iç ve dış politikada aynı görüşü savunmalarının gerektiği, Kıbrıs konusunda ise Misak-ı Milli'ye aykırı olduğu için kamuoyuna açıklanmadığı" öne sürülmekteydi. Dış politika meselelerinin kamuoyuna açık bir şekilde tartışılması ısrarı Aybar'ın 1969 yılında partiden tasfiyesi sonrasında da sürdürüldü. Örneğin Boran, 1970 yılında Emek dergisindeki yazısında ikili anlaşmaların kapalı kapılar ardında yenilenmesini eleştirmekteydi (Boran, 1970: 4). Yukarıda da değerlendirildiği üzere SSCB'nin Çekoslovakya'yı işgali gibi bir dış politika meselesi üzerinden yaşanan yol ayrımından sonra dahi TİP mensuplarının dış politikanın güvenlikleştirilmesine olumsuz bakışlarında herhangi bir değişim yaşanmamıştır.

TİP mensuplarının partinin kuruluş döneminden 1971'de kapatılmasına kadar geçen süreçte dış politikanın güvenlikleştirilmesine karşı duruşlarını ısrarlı bir şekilde sürdürmeleri kısa vadede ulusal çıkara aykırı hareket ettikleri intibahı doğurarak özellikle sağdaki rakiplerinin eleştiri oklarını çekse de zamanla partinin

kamuoyunun dış politikada farklı görüş dile getiren tek odak olarak dikkat çekmesini sağladı. Başta Kıbrıs bunalımı olmak üzere, ABD ile ilişkiler, NATO üyeliği ve Ortak Pazar süreci gibi çeşitli meselelerde yekpare davranıyor izlenimi veren Türk siyasal hayatında Türkiye İşçi Partisi'nin bu dönemde ortaya attığı eleştirel çerçeve, değişen uluslararası ortamla diğer partilerin söylemlerine de yerleşecekti.

Üçüncü Dünya ile İlişkiler

Türkiye'nin Milli Mücadele sırasında ve bağımsızlık sonrasında Mustafa Kemal Atatürk'ün yönetiminde yürüttüğü dış politikasının emperyalizm karşıtı yönüne sıklıkla vurgu yapan TİP, ülkenin dünya sathındaki bağımsızlık hareketleri için önemli bir rol modeli olduğunu belirtmekteydi. Başta Aybar olmak üzere parti mensupları sıklıkla 2. Dünya Savaşı sonrası kurulan düzende takip edilen blok siyasetinin, bağımsızlığını yeni kazanan ülkelerin Türkiye'ye dair mesafeli bir bakışa sahip olmasına neden olarak ülkeyi önemli bir destekten mahrum bıraktığını öne sürmekteydi. TİP için izlenmesi gereken yol Türkiye'nin bağımsızlık hareketlerine destek vererek Üçüncü Dünya ülkeleri arasında yer almasıydı (Güvenç, 2005: 23). Bu şekilde Türkiye, “az gelişmiş memleketler içinde en fazla gelişmiş olarak, bu memleketler içinde hiçbir zaman sömürge olmamış, yüz senelik bir Devlet idaresi tecrübesine sahip bir memleket olarak liderlik rolünü” alabilecekti (Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 19.2.1966: 574). Buna rağmen, Atatürk'ün ardından, özellikle de İkinci Dünya Savaşı sonrası Batı blokuna yakın bir dış politika izlenmesi ile Çin, Hindistan, Mısır ve Cezayir gibi birçok vakada emperyalistlerin yanında yer alan Türkiye, kurtuluş savaşı yürüten ülkeleri yüz üstü bıraktığı dile getirilerek eleştiriliyordu (Konur, 1964: 11). “Kader birliği halinde bulunulan” Bağlantısız ülkelerle kurulacak ilişkilerin daha uzun vadeli olacağı öne sürülmekteydi (Kafaoğlu, 1964: 39). Çalışmanın ilerleyen kısmında da göreceğimiz üzere özellikle Kıbrıs konusunda Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'ndaki oturumlarda Türkiye'nin gerekli desteği bulamamış olarak yalnız kalmasında, Kuvay-ı Milliyeci ‘kişilikli’ ve ‘kıskançlıkla bağımsızlıkçı’ dış politikanın reddi ana sebep olarak sunulacaktır.

Bursa Nutku ve TİP'in Kıbrıs Politikasının Şekillenmesi

TİP'in Kıbrıs sorunu konusunda politikası, 1963 yılının Aralık ayında Adadaki Rum ve Türk cemaatler arasında çıkan kanlı çatışmalar neticesinde artan gerilim kapsamında ortaya çıkan tartışmalara dair Mehmet Ali Aybar'ın Bursa'da yaptığı bir konuşmaya gelen sert tepkilerle şekillenmiştir. Bu konuşmasında Misak-ı Milli vurgusu yapan Aybar, Türkiye'nin sınırları dışında herhangi bir emeli bulunmadığını belirtmiştir. Fakat rakip siyasi hareketler ve bunlara yakın medyada

bu sözler, Türkiye'nin Kıbrıs konusunda herhangi bir hakkı olmadığı şeklinde yorumlanarak Parti'yi vatana ihanetle suçlayacak şekilde sunulmuştur. Özellikle AP temsilcilerinin tepki gösterdiği kısım “Biz Kurtuluş Savaşı'nı kazanmış, eski bir mirası tasfiye etmiş bir devletiz. Anavatanın sınırlarını mütecanis bir ulus etrafında kesin olarak çizmiş bulunuyoruz. Bugünkü sınırlarımız dışında hiçbir toprak üzerinde iddiamız yoktur, olmamalıdır.” şeklindeki sözlerdir (“Olaylar Karşısında”, Sosyal Adalet, 1964: 24). Güvenç'e göre bu dönemdeki tutum “örtülü olarak” Rum kesiminin anti-emperyalist bağımsızlık mücadelesine övgü de içermekteydi (Güvenç, 2007: 46). TİP'e dönük tepkiler şiddet olaylarının önünü açmış, bir grup protestocunun parti binasına saldırısı emniyet güçlerince durdurulmak zorunda kalmıştır (“TİPne saldırılar”, Sosyal Adalet, 1964: 1). Konuşma parti içinde de kırılmalara yol açmış, henüz yedi ay önce partiye katılan senatör Esat Çağ bu sebeple bir protesto broşürü yayınlarak partiden istifa etmişti (Aren, 1993: 97).

Eleştirilere karşı “İftiralara Cevap Veriyoruz” başlıklı bir bildiri hazırlanmış ve Aybar'ın konuşmasının tamamı verilerek “iki saatlik uzun konuşmanın bazı gazetelerin maksatlı olarak birkaç cümle ile özetlemesi” eleştirilmişti (Aybar, 1964b: 3). Gelen itirazlara cevaplar TİP yayınlarında uzunca bir süre öncelikli olarak gündemi işgal edecekti. Örneğin 1965 Seçim Bildirisinde Kıbrıs meselesi ilk sırada tartışılan konu olmuştur. Bu belgede meselenin esas sebebi olarak “İngiliz ve Amerikan emperyalistlerin Yunanlı ortaklarını desteklemesi” gösterilmiş ve Parti'nin duruşu “her şeyden önce Kıbrıs meselesini emperyalistlerin elinden çekip almak, bunun için de emperyalizme karşı olan devletlerin bu davada bizi desteklemesini sağlamak” olarak açıklanmaktaydı (Türkiye İşçi Partisi Programı, 1965). Eylül ayında Kıbrıs konulu bir Genel Yönetim Kurulu toplantısı yapılarak TİP'in Kıbrıs konusundaki görüşü “uluslararası garanti altında, üslerden ve askerlerden arınmış, tarafların birbirinin haklarına titizlikle saygı gösterdikleri iki bölgesi federatif, bağımsız ve tarafsız bir Kıbrıs Cumhuriyeti” şeklinde formüle edildi (Ekinci, 2010: 502). Aybar'ın Bursa nutkunun çarpıtıldığı belirtilerek partinin çizgisinin, Kıbrıs'ta yalnızca konuyla ilgili aktörleri, yani Türkiye, Yunanistan, ve Adadaki iki cemaatin temsilcilerinin içinde bulunduğu bir konferansın BM çatısı altında toplanarak çözülmesi olduğu vurgulandı. Bursa nutkuna gelen tepkiler üzerine şekillendirilen ve TİP'in siyasi hayatı boyunca savunulan çizgi oldukça dikkatli bir tonda kurgulanmıştı. Dikkat çeken bir nokta, TİP üyelerinin, Kıbrıs konusunda oldukça tek sesli olmaları ve meselenin yoğun şekilde tartışıldığı 1964-1969 döneminde partinin çizgisini aynı kavram ve çerçeveye sadık kalarak anlatmış olmalarıdır.

Gerçekten de müteakip dönemde TİP mensupları öncelikle Kıbrıs'taki kanlı olayların asıl mesulünün Rum kesimi ve onların lideri Makarios olduğunu vurguladı. Buna göre adadaki Rumlar, anayasanın yarattığı “vahim durumu ispat etmek için” Türk vetolarının etkinliğini adım adım azaltma amacı gütmekteydi.

Tarihi boyunca Türk cemaatinin ise anavatanına katılmak gibi bir gayesi olmamıştı, şimdi böyle bir amacın ortaya çıkması için de bir sebep yoktu (Aybar, 1964b: 6). Bu sebeple Makarios yönetiminin sertlik yanlısı faaliyetlerine karşı Yunan hükümeti üzerinde baskı kurulması etkin bir yoldu (“Kıbrıs”, Sosyal Adalet, 1964: 41). Gerek Kıbrıs Anayasasını tek taraflı olarak ihlal etmesi gerekse kendi vatandaşlarının can güvenliğini sağlayamıyor olması sebebiyle Makarios yönetimindeki Kıbrıs hükümeti gayrimeşrudy ve Türkiye tarafından kendisiyle bütün ilişkiler kesilmeliydi (Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 5.1.1966: 231). Makarios’un Kıbrıs Cumhuriyeti’ni değil yalnızca adadaki Rum cemaatini temsilen muhatap alınabileceği belirtilmekteydi (Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 27.12.1965: 32). Adada Türklere karşı Rumlar tarafından yürütülen faaliyetler ise TİP tarafından ‘genosit’ suçu olarak tanımlanmaktaydı (Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 10.12.1968: 494).

TİP’in 1965 yılında şekillenerek müteakip dönemde ısrarla üzerinde durulan yol haritasına göre Kıbrıs’taki Türk askeri varlığı muhafaza edilerek Yunanistan’a, Kıbrıs’taki askeri birliklere veya Kıbrıs’taki soydaşlara yapılacak silahlı saldırının cevapsız kalmayacağı, bunun bir savaş sebebi sayılacağı açıkça ifade edilmeliydi (Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 27.12.1965: 33). Kıbrıs konusunda doğrudan doğruya ilgili tarafların BM temsilcisi ile katılacağı yuvarlak masa önerisi kabul görmemesi durumunda, adadaki asker ve soydaşlarımıza “tecavüz vakı olduğu takdirde bunun bir harb sebebi sayılacağı” kesinlikle bildirilmeliydi (Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 5.1.1966: 231). Kıbrıs askeri üslerden temizlenmeli, milletler arası garanti altında tarafsızlaştırılmalı ve her iki cemaatin eşit haklarına dayanan federatif, bağımsız bir ülke haline getirilmeli ve bu tezi müzakere etmek için de Türkiye, Yunanistan ile Kıbrıslı Rum ve Türk cemaatleri, bir de Birleşmiş Milletler temsilcisi bir yuvarlak masa konferansına davet edilmeliydi (Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 27.12.1965: 33). Barışçıl yolların ve müzakere kapılarının kapandığı noktada ise TİP, prensip olarak kuvvet kullanımına karşı değildi (Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 4.12.1967: 331). Bağımsız Kıbrıs’ın Küba gibi SSCB yanlısı bir ülkeye dönüşmesi ihtimaline karşı ise ülkenin “şartsız bir bağımsızlığa” sahip olmayacağı kayda geçirilmeliydi (Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 5.1.1967: 80). 1965 Seçim bildirisinde bu plan, Kıbrıs için hedef olarak “yabancı üslerden temizlenmiş, silahsızlandırılmış ve milletlerarası garanti altında her iki topluluğun haklarına saygılı, bağımsız bir devlet teklif edilmiştir” ibaresiyle yer buldu (Türkiye İşçi Partisi Seçim Bildirisi, 1965). 1969 Seçim Bildirisinde ise buna önemli bir ek olarak kurulması hedeflenen ülkenin federatif olması gerektiği vurgulanmıştır (Türkiye İşçi Partisi Seçim Bildirisi, 1969). 1967’de tartışılan adadaki İngiliz üslerinin Türkiye’ye devrini içeren model ise “çok küçük tavizli bir enosis” olarak eleştirilerek Kıbrıslı Türklerin korunması açısından hiçbir faydası olmayacağı, maddi yük getireceği ve Türkiye’yi işgalci durumuna düşüreceği öne sürülmekteydi (Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 20.7.1967: 351).

Genel olarak TİP'in Kıbrıs politikasının Bursa konuşmasına tepkiler sonrasında nihai halini alarak Parti'nin siyasi hayatının sonuna kadar tutarlı bir şekilde korunduğunu söylemek mümkündür. Bir Üçüncü Dünya ülkesi olarak kurgulanan Kıbrıs'ın tam egemen bir ülke olmayacağı vurgulanarak enosis yahut SSCB güdümünde bir ülke olması ihtimalinin öne çıkarılması engellenmeye çalışılmıştır. Ayrıca çizilen Kıbrıs politikası, Parti'nin dış politikasının üç ana sütununu da desteklemektedir. Zira Kıbrıs konusundaki sıkıntıların en temel sebeplerinden biri olarak ABD yanlısı dış politika çizgisi gösterilmekte ve buhranın çıkış yolu olarak Üçüncü Dünyacılık işaret edilmekte ve bu tip alternatif yaklaşımların kamuoyunca tartışılmasının hakim partilerce istenmediği vurgulanmaktadır. Bu yönüyle TİP'in Kıbrıs sorununu yalnızca ad hoc çözüm önerisi sunulması gereken bir mesele olarak değil aynı zamanda Parti'nin genel dış politikası çizgisini öne çıkarmak için uygun bir örnek vaka olarak ele aldığı görülmektedir.

Anglosakson Emperyalizminin Bir Yansıması Olarak Kıbrıs Meselesi

TİP'e göre Kıbrıs, Anglosaksonların çıkarları doğrultusunda yaratılmış yapay bir krizdir (Aybar, 1964c: 3). Boran'a göre gerilemekte olan İngiliz emperyalizmi için Kıbrıs'ta öncelik, Ortadoğu'daki petrol başta olmak üzere çıkarlarını savunmak için kritik öneme sahip NATO üslerinin varlığını sürdürmesiydi ve bunu enosis yahut bağımsız bir Kıbrıs'ın Commonwealth'e dahil edilmesi gibi hangi yolla gerçekleştireceğinin pek bir önemi yoktu (Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 5.1.1967: 79). 1955 yılından itibaren Ankara'yı sorunun bir parçası haline getiren hamleler ise Londra'nın Atina'ya karşı elini güçlendirme çabasından ibaretti ("Kıbrıs", Sosyal Adalet, 1964: 41). Dolayısıyla politikanın odağında, sorunu asıl paydaşlarla çözerek İngiltere'yi dışarıda bırakmak olmalıydı.

İngiltere karşıtlığı, özellikle Aybar'ın yazılarında önemli bir temadır. 1967 yılında parti üst yönetimiyle yaptığı bir toplantı sırasında, çocukluğunda İtilaf devletleri donanmalarının İstanbul'u işgaline tanıklığını anlatırken gözlerinin dolmasını anlatan Nihat Sargın'dan aktaran Ünlü, Aybar için bağımsızlık meselesinin bir tutku-düşünce olduğunu belirtmektedir (Ünlü, 2022: 245). Daha 1947 yılında Hür gazetesinde yazdığı bir yazıda Aybar, Türkiye'nin dış politikasının İngiliz menfaatlerine göre ayarlandığını söylemekte ve CHP'yi "Anglosakson sermayesine kapıları ardına kadar açmakla" suçlamaktadır (Ünlü, 2022: 109). Osmanlı'nın çöküşü de "Batı kapitalizminin yörüngesine girdikten sonra" gerçekleşmişti (Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 7.11.1965: 179). Tüm bu sebeplerle İngiltere, Kıbrıs sorununun bir ilgilisi olarak ele alınmamalı ve çözüm için yürütülecek süreçlerin dışında bırakılmalıydı (Aybar, 1964c: 4).

Benzer şekilde Türkiye'nin sorunun çözümü için ABD'den medet umması da beyhude bir çaba olarak görülmektedir. Çünkü Garanti Antlaşması gereğince müdahale şartlarının oluşup oluşmadığı konusu dahil olmak üzere Amerika'nın Kıbrıs'ta bir söz hakkı yoktu (Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 5.1.1966: 229). Ayrıca ABD açısından da Adanın bağımsız bir şekilde NATO dışında bulunması dışındaki ihtimallerin tamamı kabul edilebilir seçeneklerdi. Olası enosis veya taksim seçenekleri, Kıbrıs'taki NATO üslerinin varlığını sürdürmesi durumunda kabul edilebilirdi. Buna göre Kıbrıs konusunda tıpkı İngiltere gibi ABD de Türkiye'nin aleyhine bir politika izleyerek "Yunanlı ortaklarını desteklemektedir" (Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 7.11.1965: 179). Dolayısıyla ABD, Kıbrıs sorusunda kesinlikle bir muhatap olarak da kabul edilmemeliydi. Dış politikada zaten anti-Amerikancı bir çizgi izleyen TİP, özellikle 1965 sonrasındaki hükümetlerin Sovyetler Birliği ve Bağılantısız ülkelerle yakınlaşma politikaları izlemesinin sağladığı rahatlatma sonrası ABD ve NATO'ya karşı eleştirilerinin dozunu artıracaktı (Fırat, 1997: 162).

Kıbrıs meselesi aynı zamanda ABD çizgisinde dış politikanın zararlarını da göz önüne sermekteydi. Zira kriz sürecinde Türkiye'nin dört defa Kıbrıs'a müdahale kararı almış olmasına rağmen ABD'nin engellemesi sonucunda vazgeçmiş olması, "ordusunu milli menfaatlerine en uygun olduğunu zannettiği yerde ve şekilde kullanmak imkanından yoksun" olduğunu göstermekteydi ("TİPne Saldırı", Sosyal Adalet, 1964: 3). Ayrıca ABD güdümünde bir politika izlenmesi SSCB'nin adada Rum tezlerine yakınlaşmasına neden olmaktaydı. Zira SSCB, Kıbrıs'daki olayların "Anglosakson emperyalizme ile ilişkisinin farkında" olsa da Türkiye'ye bu güçlere karşı doğrudan bir tavır almadıkça herhangi bir destek göstermeyecekti (Boran, 1965: 4). Ankara'nın aksi yönde davranıp ABD ve İngiliz çıkarlarına uygun davranması ise Makarios'a Sovyetler ve Mısır'dan yardım isteme fırsatını vererek sorunun daha da zorlaştırılmasına neden olmaktaydı (Aybar, 1964c: 2). Bu argümanlarla TİP, Moskova'nın bir tehdit olmasının ana sebebi olarak ABD ile yakın ilişkileri işaret ederek hem anti emperyalist çizgisini yinelemiş oluyor hem de "SSCB peyki" görüntüsü vermekten kaçınmış oluyordu.

Kıbrıs Sorununun Hakim Partilerce İstismarı ve Güvenikleştirme

TİP temsilcilerine göre Kıbrıs sorunu yalnızca bir dış politika meselesi değil aynı zamanda iç siyasette CHP ve AP tarafından istismar edilen ve kamuoyunun zararına kullanılan bir konuydu. Zira TİP'e göre Kıbrıs sorunu sebebiyle artan hamaset, iç siyasette önemli tehlikeler yaratmakta ve sosyal adalet çerçevesinde odaklanılması gereken iktisadi problemlerin odaktan çıkmasına sebep olmaktaydı. Dolayısıyla sorun, CHP ve AP tarafından "memleketin sosyal davalarını yüzüstü bırakmak için istismar edilen" bir meseleydi (B.C.Ü., 1964: 4). Bu çerçevede

Kıbrıs sorunu ile ilişkili olarak dile getirilen Patrikhane'nin Türkiye dışına çıkarılması veya 12 Ada'nın ilhakı gibi söylemler de halkı yanıltma maksatlı "gülünç iddialar" olarak eleştirilmiştir ("Kıbrıs, Patrikhane, Azınlıklar Sorunu", *Dönüşüm*, 1965: 9).

Yukarıda da belirtildiği üzere TİP'in dış politikasının ana ilkelerinden birisi, konuların siyaset üstü hale getirilerek güvenlikleştirilmesinin önüne geçilmesiydi. TİP'e göre, süreç konusunda yeterince bilgilendirilmeyen kamuoyunu aydınlatmanın ilk yolu meclisteki partilerle açık bir şekilde tartışmaktır. 11 Haziran 1964 tarihinde İnönü tarafından Çankaya'da düzenlenen Kıbrıs konulu partiler arası toplantıya TİP'in davet edilmemesine bu sebeple bir telgrafla sert tepki verilmiştir (Dumrul Uygur, 2020: 168). Telgrafta "hayati gelişmelerin arifesinde bulunduğumuz ifade edilen bir anda, anayasayı samimiyetle savunan toplumcu, gerçek Atatürkçü, 24 ilde teşkilat kurmuş ve yüzbinlerce taraftarı bulunan Türkiye İşçi Partisinin bu toplantıya çağrılmamış olmasını memleketin yüksek menfaatleriyle bağdaştıramıyoruz" denmiş ve bu dışlayıcı tavrın kanunsuz olduğu belirtilmiştir (Aren, 1993: 98).

İlerleyen süreçte Johnson mektubunun içeriğinin kamuoyu ile paylaşılması da aynı sebeple TİP'in gündeminde yer aldı. TİP'in 1965 seçimleri sonrası ilk hamlelerinden birisi Johnson mektubuna İnönü'nün nasıl bir cevap verdiğini ve gizli oturumlarda ne konuşulduğunun açıklanmasını talep edilen ve reddedilen bir önerge vermek olmuştur (Ünsal, 2002: 198). CHP ve AP'nin Kıbrıs konusundaki ketum tavrı mecliste "Hükümetimizin takip ettiği politika hakkında hiçbir görüşe sahip değiliz, bu meselenin nasıl ve ne şekilde çözümleneceğine dair kesin bir görüş mevcut değildir" sözleriyle eleştirilmekteydi (Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 5.1.1966: 228). İlk etapta CHP, İnönü hükümetinin elinin kolunun bağlı olduğunu göstereceği düşüncesiyle mektubun kamuoyu ile paylaşılmasına sıcak bakarken AP Amerikan karşıtlığını körükleyeceği düşüncesi ile buna karşı çıkmaktaydı (Altan, 1971: 165). TİP ise hem konunun kamuoyundan gizlenmemesi için hem de AP'nin fikrine benzer şekilde Amerikan karşıtlığını besleyeceği için ısrarla "açıklayın gitsin şu Johnson mektubunu" baskısı yapmaktaydı (Altan, 1971: 169). Çetin Altan, kamuoyunun aydınlatılması kaygısının yanı sıra, mektubun geldiği sırada iktidarda olan CHP mektubun açıklanmasını desteklerken AP'nin karşı çıkmasındaki çelişkiye de dikkat çekmiştir ve "o mektup aslında Türk halkına yazılmıştır, o zaman bu mektubun ve tutanakların Türk halkı tarafından bilinmesinde fazlasıyla fayda vardır" diyerek ısrarcı olmuştur (Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 28.12.1965: 85-86). TİP'in dış politikada güvenlikleştirmeye karşı faaliyetleri özellikle Kıbrıs konusunda Johnson mektubunun yarattığı toplumsal tepki ile birleşerek resmi politika üzerinde dönüştürücü bir etkiye sahip olmuştur (Fırat, 1997: 99).

TİP'in Kıbrıs konusunda şeffaflık ısrarı yalnızca Johnson mektubunu kapsamamaktaydı. Örneğin TBMM'de partiyi temsilen yaptığı konuşmada Tarık Ziya Ekinci, şu noktaların açıklığa kavuşturulması gerektiğini belirtmekteydi: i) Hükümetin izlediği politika, Kıbrıs Türklerinin arzu ve menfaatlerine uygun mudur?; ii) İzlenen politika, Ortadoğu'nun sulh ve sükunu ile Türkiye'nin müstakbel menfaatleri açısından uygun mudur?; iii) Kıbrıs Türklerinin istekleri nelerdir? Kıbrıs Türk Cemaati içindeki farklı grupların istekleri nelerdir?; iv) Adadaki mücahitlerin geri çekildiği haberleri doğru mudur? Doğru ise sebepleri nelerdir?; v) Türkiye ve Yunanistan arasındaki ikili müzakereler hangi aşamaya gelmiştir? Yunanların adadaki Rumlar üzerindeki etkisi nedir? (Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 21.6.1967: 122-123). Örneklerden de görüldüğü üzere TİP için hükümetlerin dış politikayı partiler üstü bir ülke güvenliği meselesi olarak siyaset sahnesinin dışına çıkarma çabası öne çıkan bir eleştiri konusuydu ve Kıbrıs konusunda milli menfaatleri öne sürerek kamuoyunun karanlıkta bırakılıyor olması önemli bir argümandı.

Johnson Mektubu'nun İçeriğinin Kamuoyuna Yansıması Sonrası Amerikan Karşıtı Söylem

TİP'in Amerika ile ilişkileri koparma çağrısı, Lyndon Johnson'un 5 Haziran 1964 yılındaki sert mektubu sonrasında kamuoyunda daha fazla karşılık bulmaya başladı (Ahmad, 1999: 168). ABD'nin Kıbrıs konusunda Yunanistan'ın çizgisini benimsediği kanaatinin kamuoyuna yerleşmesi ile TİP'in ABD ile ikili anlaşmaların kaldırılması, üslerin kapatılması ve NATO'dan çıkılması talepleri daha görünür hale geldi. TİP'in Amerika karşıtılığı aldığı oy oranının çok üzerinde ve “gürültücü” bir şekilde karşılık bularak milliyetçi söylemleri sol fikirlerle bir araya getirmede başarılı oldu (Hale, 2021: 137). Hükümetin ABD ile yakın ilişkileri sürdürme çabası ise TİP mensuplarınca “dostlukları salt duygusal açıdan değerlendirme” olarak nitelendirilerek eleştirildi (Aybar, 1964b: 8). ABD'ye karşı toplumsal tepkinin “Kıbrıs meselesinin artık ittifaklarımızın bir değerlendirme ölçüsü olarak görüldüğünün” işareti olarak yorumlandı (“Olaylara Bakış”, Sosyal Adalet, Ekim, 1964: 3). TİP'e yakın yayın organları Kıbrıs'ın milli bir mesele olduğuna işaret etmiş, hatta askeri operasyonun önündeki en önemli engel olarak görülen çıkarma gemisi eksikliğinin giderilmesi için yapılan bağış kampanyasına partinin yayın organlarından Dönüşüm gazetesinin 200 satış bedeli ile katkıda bulunması örneği gibi faaliyetlerle açıkça gösterilmiştir (Dönüşüm, 1965: 1).

TİP'in özellikle 1966 yılından itibaren yoğunluk kazanan Amerika karşıtı eylemleri 2. Büyük Kongre kararları ile ABD'ye karşı pasif direniş kampanyası başlatılması ve Türkiye'de bulunan tüm Amerikan resmi personeli ile ilişkilerin boykot edilmesi gibi hamlelerle sürdürüldü (Ünsal, 2002: 191). Bu protestolar sonucunda ABD büyükelçiliği yetkilileri Türkiye'deki varlıklarını azaltma kararı

almışlardı (Aren, 1993: 69). TİP mensupları, artan ABD karşıtlığının politik yansımaları olan Amerika ile AP hükümetinin sürtüşmesinden kendisine pay biçmeyi bildi. 1967 yılında TBMM’de yaptığı konuşmada Aybar bu durumu, “TİP’in inkar edilemeyecek hukuki delillere, olaylara dayanan açıklamaları karşısında, önce yok öyle şey yalan” diye bağırarak tepki göstermiş olan Demirel hükümeti, nihayet bu anlaşmaların bağımsızlığımız, milli menfaatlerimizle bağdaşmayan hükümlerinin değiştirilmesi için Amerikan hükümetine başvurduğunu açıklamak zorunda kalmıştır” şeklinde ifade etti (Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 27.2.1967: 753).

Blok Dışı Ülkelerle İlişkileri İlerletme Hedefi

Kıbrıs konusunda BM Genel Kurulunda yapılan oturumlarda Türkiye’nin tezlerinin kabul görmemesi ve özellikle Bağılantısızlık hareketine mensup ülkelerin Makarios’un görüşlerine daha yakın bir çizgide hareket etmesi TİP’in ‘kişilikli ve kıskançlıkla bağımsızlıkçı’ dış politika söylemini güçlendirdi. Hükümet, konuyu BM’ye götürmeme sebebi olarak Üçüncü Dünya ülkelerinin birçoğunun kendi içinde azınlık meseleleri sebebi ile Türkiye’ye karşı olmasını göstermekteydi. TİP ise, Türkiye’nin Makarios’a karşı bu ülkelerden destek bulamamasının sebebi olarak bu ülkelerin Anglosakson emperyalizmi konusunda çok kuşkulu olmalarını göstererek Türkiye’nin Batılı kapitalist ülkelerin yanında yer almasının ana sebep olduğunu öne sürmekteydi (Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 20.2.1968: 467). Türk bağımsızlık hareketinin Bağılantısız ülkeler için bir örnek olması Türk diplomasisi açısından önemli bir fırsattı ve 1947 sonrası izlenen blok siyaseti bu fırsatın kaybedilmesine neden olmuştu. ABD güdümündeki dış politikadan kendini sıyrabilen bir Türkiye, bağımsızlığını yeni kazanmış eski kolonilerin desteğini yanında bulacak ve uluslararası ortamda çıkarlarını daha iyi savunabilecekti. Aybar’a göre Kahire Konferansı’na katılan Makarios, enosis emelini gizleyerek Bağılantısız ülkelere anti-emperyalist bir milli kurtuluş hareketi yürüttüğünü anlatırken Türkiye’nin temsilcileri askeri bir ittifaka dahil olması sebebiyle konferans salonuna dahi alınmamıştı. Gerçekte “her birinin başucunda Atatürk’ün resmi olan” bu ülkelerin Türkiye karşıtı olması mümkün bile değilken, iktidarların emperyalizm yanlısı tutumları Makarios’a yakın durmalarına sebep olmaktaydı (Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 27.12.1965: 31).

Türkiye İşçi Partisi’nin dış politikada NATO çerçevesi dışında faaliyet gösterme fikri yalnızca söylemde kalmadı. 1968 yılında Roma’da düzenlenen Akdeniz Diyalogu konferansına Türkiye’yi temsilen milletvekilleri Sadun Aren ve Rıza Kuas’ı yollanması ile file de geçirildi. Toplantıda “Kıbrıs meselesinin çözümünün üslerden ve askerlerden arınmış, tarafsızlaştırılmış, güvenliği milletlerarası garantiye bağlanmış bağımsız ve federatif bir Kıbrıs” fikri savunuldu

(Dumrul Uygur, 2020: 174). Özellikle AP temsilcisi milletvekillerinin eleştirisine konu olan bu etkinliği Aybar, Türkiye'nin çıkarlarını savunmak için önemli bir platform olarak yorumlamaktaydı. AP milletvekilleri ise Aren ve Kuas'ın toplantıya katılımları TİP'in "kıpkızıl bir komünist partisi olduğunu tescil etmiş bulunduğu" ileri sürmekteydi (Altan, 1971: 330). Aren, TİP'in konferansa katılımını TİP'in diğer sol hareketlerle ilişki kurmama politikasındaki tek istisna olarak nitelendirmektedir. Toplantıda enosis'e karşı BM'nin bağımsızlık garantisini isteyen Aren, AKEL genel sekreteri ile bu konuda tartışmıştır (Aren, 1993: 123). Konferans sırasında Aybar acil bir telgraf göndererek tüm katılımcıların SSCB dahil bütün yabancı filoların Akdeniz'den çekilmesini istediklerini belirten konuşma metinlerini göndererek Türkiye'deki tepkilere cevap verebilmek istemiştir (Aren, 1993: 124). Aybar eleştirilere Batı'nın geniş demokratik kanadı içinde olan partilerin toplantısında Türkiye'nin sesinin duyulması, Kıbrıs konusunda ülkenin çıkarlarının savunulması için, devletin ilgili kurumlarının bilgisi dahilinde katılım gösterildiğini belirterek cevap verdi (Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 20.2.1968: 403). Toplantıya gözlemci olarak katılan TİP üyesi Burhan Cahit'e ülkeye dönüşünde TCK 142/2'de dava açılmış ve Ekinci'ye (2010: 677) göre "parti içinde başlayan gruplaşmaya bağlı olarak örgütteki hiyerarşi büyük ölçüde bozulduğu için" herhangi bir şekilde hukuki destek verilememiştir. Kuas ve Aren hakkında ise herhangi bir işlem yapılmamıştır.

Genel olarak Kıbrıs meselesi, TİP için dış politikada ana sütunlardan biri olan Üçüncü Dünya ile daha yakın ilişkiler kurulması fikrinin doğruluğunu gösteren bir vakaydı. Buna göre kendi sosyal ve iktisadi dokusuna aykırı olmasına rağmen Batı ile eşitsiz bir şekilde ittifak ilişkisi kuran Türkiye'nin bu hatası Kıbrıs konusunda öne çıkmaktaydı. Zira kendi çıkarlarını önceleyen ABD ve İngiltere üzerinden bir çözüm anlayışı hem milli menfaatlere aykırı bir durum yaratmakta hem de bu ülkelere karşı olumsuz duygulara sahip anti-emperyalist Üçüncü Dünya ülkelerini Makarios'a yaklaştırarak BM'de Türkiye'yi zor durumda bırakmaktaydı.

Sonuç

Türkiye İşçi Partisi, 1960'lı yıllar Türk siyasetinde TBMM'de temsil edilen tek sosyalist parti olması hüviyetiyle önemli bir yer edinmiştir. Sendika hareketlerinin çabasıyla kurulan TİP, Mehmet Ali Aybar öncülüğünde aydınların katılımıyla ivme kazanmış ve 1965-1969 döneminde 15 milletvekili ile mecliste oldukça görünür olmuştur. İç siyasette sosyal adalet, işçi ve köylü hakları ile kapitalist sisteme eleştiri temalarını öne çıkaran partinin söyleminde uluslararası siyaset de önemli yer tutmuştur. Dış politika çizgisini anti-emperyalist ve anti kapitalist çizgide kurgulayan partinin Batı ile ittifak ilişkilerinden çıkma, dış politika mevzularının tartışılabilir bir hale getirilmesi ve Üçüncü Dünya ile daha

yakın ilişkiler kurulmasını üç ana sütun olarak öne çıkardığı görülmektedir. Bu çerçevede ABD ile ikili anlaşmalar etrafında inşa edilen eşitsiz ilişkinin sorgulanması, AET ile Ortak Pazar fikrinin reddi, blok siyaseti sebebiyle SSCB'nin doğrudan hedefi haline geldiğinin öne sürülmesi gibi başlıklar TİP'in dış politikasındaki ana gündem maddeleri olmuştur.

Kıbrıs meselesi ise bahsedilen üç sütunun öne çıkarılması ve vurgulanması için oldukça uygun bir vaka işlevi görmüştür. Esas olarak iç politikada iktisadi ve sosyal meselelere odaklanan TİP için Kıbrıs meselesinin merkezi bir konu haline gelmesi, parti başkanı Mehmet Ali Aybar'ın 1964 yılındaki Bursa konuşmasına gelen sert tepkiler sonrası nihai halini almıştır. Bu dönemde formüle edilen Kıbrıs politikası parti mensuplarınca benimsenmiş ve TİP'in siyasi hayatı boyunca tutarlı bir şekilde savunulmuştur. Genel olarak ana akım siyasi partilerin genel çizgisinin dışında farklı bir ses getirmesi yönüyle öne çıkmıştır. Batılı müttefiklerin meselede Türkiye'yi yalnız bırakıyor olması, konunun ayrıntılarının kamuoyundan gizleniyor olduğu intibai ve Birleşmiş Milletler'deki oturumlarda Türkiye'den ziyade Makarios'a yakın duran Üçüncü Dünya ülkelerinin destekleri kazanma ihtiyacı yoğun bir şekilde TİP mensuplarının demeçlerinde yer bulmuş ve partinin daha geniş çerçevedeki dış politika hedeflerini destekleyen argümanlar olarak kullanılmıştır. Özellikle Johnson mektubunun içeriğinin kamuoyuna açıklanması ile artan Amerika karşıtı ortam, TİP'in söyleminin daha geniş kitlelerde karşılık bulabilmesinin önünü açmıştır. TİP'in Kıbrıs politikası, o döneme kadar partiler üstü bir niteliği olduğu değerlendirilen dış politikanın sorgulanabildiği, ABD ile kurulan eşitsiz ilişkilere dair eleştirilerin farklı partilerce de eleştirilebildiği ve Soğuk Savaş dönemi blok siyaseti sebebiyle ikincil planda kalan çevre ülkeleriyle daha yakın ilişkiler kurulmasının hedeflendiği bir iklimin ortaya çıkmasına katkıda bulunmuştur.

1969-1971 döneminde 1969 Genel seçimlerindeki hayal kırıklığı ve yükselen parti içi mücadele sebebiyle Kıbrıs konusunda sessiz bir hal alan parti hakkında 12 Mart 1971 Muhtırası sonrasında kapatılma kararı verilmesiyle Türk siyasi hayatındaki TİP dönemi son bulmuştur. Yine de TİP'in Kıbrıs meselesindeki politikası, anaakım dışı hüviyette ve gerek oy oranı gerekse temsil eden milletvekili sayısı bakımından hakim partilere nazaran daha az ağırlığı olan bir siyasi partinin hem söylem hem de strateji açısından ülkenin genel bakışında nasıl etki sahibi olabileceğini göstermesi açısından dikkat çekmektedir. Zira 1970'li yıllar boyunca TİP

mensuplarının söyleminde öne çıkan üç sütun başta Cumhuriyet Halk Partisi olmak üzere diğer siyasi hareketlere sirayet etmiştir. Özellikle Johnson mektubu sonrası artan anti-Amerikan duygular partinin bu yöndeki politikasını daha geniş bir tabana yayma imkanı sağlamıştır. Ayrıca, hükümetin dahi SSCB ile daha yakın ilişki kurma girişimlerinde bulunması, Moskova uydusu olmakla itham edilen

TİP'in üzerindeki baskıyı azaltmıştır. Partinin dış politika meselelerinin güvenlikleştirilmesine karşı duruşu da Kıbrıs konusu sayesinde kısmen başarılı olmuştur ve adaya dair konularla başlayan sorgulama ABD ile ikili anlaşmalar gibi diğer uluslararası mevzuların da eleştirilebildiği bir ortama kapı aralamıştır. Kıbrıs meselesinin sağladığı bir diğer imkan ise üçüncü sütun olarak belirttiğimiz Üçüncü Dünya ülkeleri ile daha yakın ilişkiler kurma fikrinin somut bir ihtiyaç haline gelerek hükümetlerce desteklenmeye başlamasıdır.

Kaynakça

- Ahmad, Feroz (1999). *Modern Türkiye'nin Oluşumu* (İstanbul: Kaynak Yayınları).
- Altan, Çetin (1968). "Okumayanlar Okusun: İşte Belgesi", *Tüm*, 18 Aralık 1968, (2): 3.
- Altan, Çetin (1971). *Ben Milletvekiliyken* (İstanbul: Bilgi Yayınevi).
- Aren, Sadun (1993). *TİP Olayı 1961-1971* (İstanbul: Cem Kültür Yayınları).
- Arslantaş, Düzgün ve Şenol Arslantaş, (2014). "From 'permanent opposition' to 'power': Anti-systemic parties in Turkey", *Party Politics*, 30 (3): 409-419.
- Aybar, Mehmet A. (1964). "Bugünkü Dış Politikamız Kabul Edilemez", *Sosyal Adalet*, Temmuz, 19 (4): 4.
- Aybar, Mehmet A. (1964b). *Türkiye İşçi Partisi'nin Gözü ile Kıbrıs - Genel Başkan Mehmet Ali Aybar'ın 10 Mayıs 1964 Tarihli Bursa Konuşması* (TİP: İzmir).
- Aybar, Mehmet A. (1964c). Mehmet Ali Aybar Dış Politikamızı Anlatıyor (Sosyal Adalet Gazetesi Eki).
- B.C.Ü. (1964). "Kıbrıs Çıkmazı Dış Politikamızın Çıkmazıdır", *Sosyal Adalet*, 8 Ağustos 1964, (5): 4.
- Bora, Tanıl (2017). *Cereyanlar - Türkiye'de Siyasi İdeolojiler* (İstanbul: İletişim).
- Boran, Behice (1965). "Kıbrıs Meselesinde Niçin Amerika da Sovyetler de Bizi Desteklemiyor?", *Dönüşüm* (4): 4.
- Boran, Behice (1970). "İkili Anlaşmalar Meselesi" *Emek Dergisi*, 9 Şubat 1970, 1 (21): 4-5.
- Buzan, Barry, Weaver, Ole ve de Wilde, Jaap. (1998). *Security: a new framework for analysis* (Londra: Lynne Rienner Publishers).
- "Dışarıdan Emir Almak Sorunu", *Emek Dergisi*, 1 Aralık 1969, 1 (16): 3.
- Doğan, Erkan (2010). "Parliamentary Experience of the Turkish Labor Party: 1965-1969", *Turkish Studies*, 11 (3), 313-328.
- Dumrul Uygur, Günay (2020). *Türkiye İşçi Partisi 1961-1971* (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi: İstanbul Üniversitesi).

- Ekinci, Tarık Z. (2010). *Lice'den Paris'e Anılarım* (İletişim: İstanbul)
- Fırat, Melek M. (1997). *1960-71 Arası Türk Dış Politikası ve Kıbrıs Sorunu* (Ankara: Siyasal Kitabevi).
- Güvenç, Serpil (2007). "1960'larda Kıbrıs Sorununa Soldan Bakışlar", *Mülkiye Dergisi*, 31 (255): 179-192.
- Güvenç, Serpil. (2005). *Socialist Perspectives on Foreign Policy Issues: the Case of TİP in the 1960s* (Yayınlanmış Doktora Tezi: ODTÜ).
- Hale, William (2021). *1774'den Günümüze Türk Dış Politikası* (İstanbul: Serbest Akademi).
- İnan, Erkan (2023). "Türkiye İşçi Partisi'nin İnşa ve Gelişimini Tetikleyen Koşullar (1960-1966)", *Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi*, 9 (2): 19-33.
- Kafaoğlu, Arslan B. (1964). "Tarafsızların Toplantısı", *Sosyal Adalet*, 7 Kasım 1964, (8): 37-39.
- "Kıbrıs Buhranının öğrettikleri" (1964). *Sosyal Adalet*, 15 Haziran 1964, (3).
- "Kıbrıs, Patrikhane, Azınlıklar Sorunu..." (1965). *Dönüşüm Gazetesi*, 7 Mayıs 1965, (2):9.
- "Kıbrıs" (1964). *Sosyal Adalet*, 4 (2): 41.
- Kılıç, Zeki (1971). TİP 4. Büyük Kongresi. *Emek Aylık Dergi*, Ocak 1971, (8):58.
- Konur, Hamdi (1964). "Bağımsızlığa İnanmadan Bağımsız Yaşanmaz", *Sosyal Adalet*, 4 Eylül 1964, 2 (6): 11.
- Landau, Jacob M. (1974). *Radical Politics in Modern Turkey* (New York: Routledge).
- Millet Meclisi Tutanak Dergisi*. (1965). Dönem 2, Toplantı 1, Cilt 1, Birleşim 26, 22.12.1965.
- Millet Meclisi Tutanak Dergisi*. (1965). Dönem 2, Toplantı 1, Cilt 1, Birleşim 7, 7.11.1965.
- Millet Meclisi Tutanak Dergisi*. (1965). Dönem 2, Toplantı 1, Cilt 2, Birleşim 28, 27.12.1965
- Millet Meclisi Tutanak Dergisi*. (1965). Dönem 2, Toplantı 1, Cilt 2, Birleşim 29, 28.12.1965.
- Millet Meclisi Tutanak Dergisi*. (1966). Dönem 2, Toplantı 1, Cilt 2, Birleşim 31, 5.1.1966.
- Millet Meclisi Tutanak Dergisi*. (1966). Dönem 2, Toplantı 1, Cilt 3, Birleşim 50, 19.2.1966.
- Millet Meclisi Tutanak Dergisi*. (1966). Dönem 2, Toplantı 1, Cilt 4, Birleşim 55, 24.2.1966.
- Millet Meclisi Tutanak Dergisi*. (1967). Dönem 2, Toplantı 2, Cilt 11, Birleşim 29, 5.1.1967.
- Millet Meclisi Tutanak Dergisi*. (1967). Dönem 2, Toplantı 2, Cilt 13, Birleşim 56, 17.2.1967.
- Millet Meclisi Tutanak Dergisi*. (1967). Dönem 2, Toplantı 2, Cilt 14, Birleşim 66, 27.2.1967.
- Millet Meclisi Tutanak Dergisi*. (1967). Dönem 2, Toplantı 2, Cilt 19, Birleşim 122, 21.6.1967.
- Millet Meclisi Tutanak Dergisi*. (1967). Dönem 2, Toplantı 2, Cilt 21, Birleşim 144, 20.7.1967.
- Millet Meclisi Tutanak Dergisi*. (1967). Dönem 2, Toplantı 3, Cilt 22, Birleşim 12, 4.12.1967.
- Millet Meclisi Tutanak Dergisi*. (1968). Dönem 2, Toplantı 3, Cilt 25, Birleşim 46, 20.2.1968.
- Millet Meclisi Tutanak Dergisi*. (1968). Dönem 2, Toplantı 4, Cilt 29, Birleşim 15, 10.12.1968.

- “Millet Yapar Ama...”. (1965). *Dönüşüm Dergisi*, 22 Mayıs 1965, 1: 1.
- “Olaylara Bakış”, *Sosyal Adalet*, 12 Ekim 1964, 2 (7): 3.
- “Onuncu Yılında Türkiye İşçi Partisi”. (1971). *Emek Gazetesi*, (11): 21-22.
- Oran, Baskın (2001). *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar* (İstanbul: İletişim Yayınları).
- TİP. (1965). *Türkiye İşçi Partisi 1965 Seçim Bildirisi*.
- TİP. (1965). *Türkiye İşçi Partisi Programı*.
- TİP. (1969). *Türkiye İşçi Partisi 1969 Seçim Bildirisi*.
- TİP Olağanüstü Büyük Kongresi”, *Tüm*, 1 Ocak 1969, 4: 8.
- TİP'ne Saldırıları”. (1964). *Sosyal Adalet*, 15 Haziran 1964. 3: 1.
- Ünlü, Barış (2022). *Bir Siyasal Düşünür Olarak Mehmet Ali Aybar* (İstanbul: İletişim).
- Ünsal, Artun (2002). *Umuttan Yalnızlığa Türkiye İşçi Partisi (1961-1971)* (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları).

Türk Milliyetçiliğinin Kıbrıs'la İmtihanı: MHP ve Kıbrıs Sorunu (1974-1980)

Çiğdem Kılıçoğlu Cihangir*

Özet

Milliyetçi ve antikomünist söylem ve uygulamalarıyla 1970'ler Türkiye'sinin önemli siyasi aktörlerinden biri olan Milliyetçi Hareket Partisi (MHP), bu makalenin konu edindiği dönem aralığında (1974-1980) iki defa koalisyon ortağı olarak iktidara taşınmıştır. Bu süreçte devlet içinde hızla kadrolaşan MHP, gerek kamuoyu üzerinde gerekse iç ve dış politikanın belirlenmesinde zaman zaman sınırlı da olsa etkili bir role sahip olmuştur.

MHP'nin, dönemin en gözde dış politika meselesi olan Kıbrıs'a yaklaşımı, bu makalenin konusunu oluşturmaktadır. MHP Genel Başkanı Alparslan Türkeş'in Kıbrıs'a özel bir önem atfetmesi, milliyetçi bakış açısı bir yana, aslen Kıbrıslı olmasından kaynaklanan bir duygusal bağın varlığından da ileri gelmektedir. Bu bağlamda, MHP'nin Kıbrıs'a yaklaşımını, bilhassa Milliyetçi Cephe (MC) hükümetleri dönemindeki diğer koalisyon ortaklarının tutumundan daha farklı bir zeminde ele almak gerekmektedir. Bu dönemde MHP'nin Kıbrıs sorununa bakışı, bir yanıyla da müesses nizamın bakışını çözümleyebilmek açısından önem taşımaktadır. Bu makalede MHP'nin 1974-1980 arası Kıbrıs'a yaklaşımı ele alınacak ve Türkiye'nin söz konusu dönemde Kıbrıs sorununa dair ürettiği politikalarda MHP'nin yeri ve etkisi tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler:

Alparslan Türkeş, Kıbrıs, MHP, Milliyetçi Cephe, Türk Dış Politikası.

---

* Doç. Dr., Ankara Üniversitesi, kilicoglu@ankara.edu.tr
ORCID: 0000-0002-8596-7215
Makale geliş tarihi: 06.08.2025
Makale kabul tarihi: 21.11.2025

The Examination of Turkish Nationalism with Cyprus: MHP and the Cyprus Issue (1974-1980)

Abstract

The Nationalist Movement Party (MHP), a key political actor in Turkey during the 1970s with its nationalist and anti-communist rhetoric and practices, came to power twice as a coalition partner during the period covered by this article (1974-1980). In this period, the MHP rapidly gained a strong position within the state, playing an influential, albeit occasionally limited, role in both public opinion and in shaping domestic and foreign policy.

The MHP's approach to Cyprus, the most prominent foreign policy issue of the period, constitutes the subject of this article. MHP Chairman Alparslan Türkeş's special emphasis on Cyprus stems not only from his nationalist perspective but also from the emotional connection he shares with his Cypriot background. In this context, it is necessary to examine the MHP's approach to Cyprus within a context distinct from that of other coalition partners, particularly during the Nationalist Front (MC) governments. The MHP's perspective on the Cyprus issue during this period is also crucial for analyzing the established order's perspective. This article will examine the MHP's approach to Cyprus between 1974 and 1980, and will discuss the MHP's role and influence in Turkey's policies regarding the Cyprus issue during this period.

Keywords

Alparslan Türkeş, Cyprus, MHP, Nationalist Front, Turkish Foreign Policy.

Giriş

Milliyetçi Hareket Partisi (MHP), 1958 yılında kurulan ve büyük ölçüde kırsal alanda toprak sahipleri tarafından desteklenen Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP)'nin 1969 yılında düzenlediği olağanüstü kongrede isim değiştirmesiyle ortaya çıkmıştır (Landau, 1979: 22, 26). MHP genel başkanı, görüşleri ve faaliyetleri bu makaleye de esas teşkil eden, Türkiye'deki radikal sağın milliyetçi kanadının temsilcisi konumundaki Alparslan Türkeş'tir. 27 Mayıs darbesini gerçekleştiren Milli Birlik Komitesi'nin üyelerinden biri olan, ancak kısa süre içinde komiteden radikal/muhafız görüşleri nedeniyle on üç arkadaşıyla birlikte¹ tasfiye edilen Türkeş, bir nevi siyasi sürgün olarak yurtdışına 'görevli'

---

1 Türk siyasi terminolojisinde 'Ondörtler' adıyla bilinmektedir.

gönderilmiş, 1963’te Türkiye’ye geri döndüğünde aktif siyasete CKMP saflarında girmiştir. Osman Bölükbaşı’nın 1962’de genel başkanlıktan ayrılmasıyla kan kaybetmeye başlayan CKMP, 31 Mart 1965’te Türkeş ve arkadaşlarının partiye katılmasıyla yeniden bir canlanma dönemine girmiş, hatta aynı sene düzenlenen CKMP Kongresinde Türkeş, parti genel başkanı seçilmiştir (Ahmad, 2007: 231). Türkeş’in CKMP’ye katılımı, milliyetçi siyasetin kurumsallaşmasının da başlangıcını teşkil etmektedir. Zira Türkeş’le birlikte CKMP’nin 1965’ten sonraki çalışmaları, bir program ve teşkilat inşa etme ve benimsetme çabalarına odaklanmıştır (Aykol, 2011: 95). Bu tarihten itibaren CKMP, Türk sağının ‘militan’ partisi olarak nitelendirilmiştir (Landau, 1979: 293).

Öte yandan CKMP/MHP’nin ortaya çıkış serüvenini dünya konjonktüründen bağımsız düşünmemek gerekir. Türkiye’de 1960’larda solun yükselişi, aşırı sağın da önünü açtığı gibi, ‘sosyalist devrim tehlikesi’ çoğu araştırmacı tarafından, Türkiye’deki aşırı sağ parti ve örgütlerin varlık nedeni olarak gösterilmektedir. Radikal sağ veya faşist hareket, bu ‘tehlikeye’ karşı tam ve temelden bir reaksiyonu temsil eder (Bora ve Can, 2009: 10). Ekim 1917’deki Bolşevik Devrim, bütün dünyada komünist hareketlerle beraber antikomünist hareketleri de tetiklemiştir. 1920’lerde ortaya çıkan faşist akımlar, İkinci Dünya Savaşı’nın ardından özellikle 1960’lı yıllarda yeniden yükselişe geçmiştir. Bunun temel nedeni ise dünya çapında sosyalizm dalgasının yükselmesidir (Bora ve Can, 2009: 13).

Nitekim Türkiye’de de 1960’lar köktenci Türk milliyetçiliğinin önemli bir siyasal hareket olarak doğuşuna tanıklık etmiştir. Bu dönemde Türk milliyetçiliğinin yöneldiği öncelikli siyaset antikomünizmdir (Yeğen, 2008: 888). Aşırı sağın bu dönemde antikomünizme yönelmesi bir rastlantı değil, yükselen komünist dalgaya karşı bir arayıştır. Türkiye’de legal düzeyde özellikle aşırı sağın milliyetçi kanadını temsil eden CKMP/MHP, antikomünist hareketin yoğun bir şekilde savunuculuğunu ve önderliğini üstlenmiştir.

Alparslan Türkeş liderliğindeki CKMP’nin 9 Şubat 1969’da MHP adını almasıyla (Ahmad, 2007: 305), parti içinde ideolojik yönden de birtakım değişiklikler meydana gelmiştir.² Her şeyden önce, CKMP’nin taşralı muhafazakâr ve dindar tabanı, Türkeş’in soy Türkçü çizgisinin yumuşamasına neden olmuş, “Her şey Türk milleti için, Türk’e doğru ve Türk’e göre” prensibi, “Biz Tanrı Dağı kadar Türk, Hıra Dağı kadar Müslümanız, her iki felsefe bizim şiarımızdır” söylemine dönüşmeye başlamıştır (Bora, 2008: 692; Bora ve Can, 2009: 54). İslam vurgusu bu dönemde Türklüğü güçlendirici, milli kimliği pekiştirici bir unsur olarak daha araçsal nitelikte karşımıza çıksa da (Bora ve Can, 2009: 54-55), aslında 1960’lar ve 1970’ler boyunca çeşitli sağ partiler içinde yer

---

2 CKMP’den MHP’ye ideolojik dönüşümün detaylı bir analizi için bkz. (Sanlı, 2023: 91-114).

alan ve Türk sağınyı oluşturan kadrolar aynı fikri kökten beslenmişler ve aralarındaki ortak söylemler kopmamıştır (Çetinsaya, 2005: 446-447). Farklı zeminlerde faaliyet gösterecekler de, zaman içinde Türkçü/ölkücü hareket İslam'a daha çok ağırlık verirken, İslamcılarının büyük çoğunluğu da milliyetçilikle barışık yaşamıştır. Çünkü her ikisi de aynı tabana hitap etmiştir (Çetinsaya, 2005: 447).

1960'ların sonu Türkiye'de gerek sağ gerekse solda parçalanmaların başladığı ve aynı eğilim içindeki ılımlılar ile uç görüştekiler arasında mücadelenin keskinleşmeye yüz tuttuğu bir dönemdir (Tekeli, 1983: 1815). Böyle bir ortamda, 1969 genel seçimlerinde MHP yüzde 3 oy almış ve Alparslan Türkeş ilk kez milletvekili seçilmiştir. Aslında milliyetçiliğin yükselişinde aynı dönemde hızla kitleselleşen sosyalist sola karşı milliyetçi ve muhafazakâr bir reaksiyonerliğin toplum ve müesses nizam tarafından tahkim edilmesi amacı belirgindi. Zaten 1960'lardan itibaren askeri ve sivil bürokrasi içinde yer alan ve MHP fikriyatıyla en azından antikomünizm temelinde iş birliği yapan kadrolar bulunmaktaydı. 1970'lerin başında yaygınlaşmaya başlayan solun sokak gösterilerine karşı şiddet uygulamalarına girişen MHP, 1971 muhtırasının ardından etkinliğini arttırmış (Tekeli, 1983: 1816); 1975 ve 1977'de Milliyetçi Cephe hükümetleri³ adı verilen koalisyonlarda yer alarak devlet içinde hızla kadrolaşmış ve güçlenmiştir. Bu dönemin en belirgin özelliklerinden biri olan 'komünist tehdide' karşı mücadele, liberal merkez sağın temsilcisi Adalet Partisi (AP)'nin bile gittikçe MHP'nin antikomünist ve milliyetçi söylemini benimsemesini sağlayacak, 70'ler boyunca birkaç kez iktidara taşınan Süleyman Demirel, bu mücadelenin politik rantını sadece MHP'ye bırakmak istemeyecekti. Bununla birlikte 1975'teki MC hükümetinde, MHP'nin Meclis'te yalnızca üç milletvekili bulundurmasına rağmen iki bakanlık aldığı hatırlanırsa, Demirel'in hükümeti kurmak için verdiği tavizin boyutu (Dursun, 2018: 430) ve MHP'nin bu koalisyonda ne kadar etkin bir role sahip olduğu daha net anlaşılacaktır.

1970'ler boyunca milliyetçiliği daha ziyade antikomünizmle harmanlayan MHP, dış politika konularına da aynı çerçeveden yaklaşmıştır. Başta NATO olmak üzere Türkiye'nin bağlı bulunduğu ittifaklarla uyum içinde ve antikomünist bir perspektiften hareket eden MHP'nin milliyetçi bakış açısının dış politikadaki en pratik yansımasını ise dönemin en popüler ve öncelikli dış meselesi olan Kıbrıs'a dair söylemlerinde izlemek mümkündür. Kıbrıs Barış Harekâtı'ndan 12 Eylül 1980 askeri darbesine kadar olan dönem, MHP'nin gerek muhalefette

3 31 Mart 1975-21 Haziran 1977 tarihleri arasında Süleyman Demirel başkanlığında kurulan 39. Türkiye Hükümeti veya IV. Demirel Hükümeti, AP, MSP, MHP ve CGP'nin oluşturduğu koalisyon hükümetidir. Sağ partilerden oluşması dolayısıyla siyasi literatürde I. Milliyetçi Cephe Hükümeti adıyla anılmaktadır. 21 Temmuz 1977-5 Ocak 1978 tarihleri arasında görev yapan V. Demirel Hükümeti (41. Türkiye Hükümeti) ise AP, MSP ve MHP koalisyonuyla oluşturulmuştur. II. Milliyetçi Cephe Hükümeti adıyla anılmaktadır (Hükümetler-Programları, 2013b: 4592-4593, 5088-5089).

gerekse iktidar ortağı olarak Meclis’te bulunduğu ve Kıbrıs meselesinin en hararetle seyrettiği dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Kıbrıs’ın hem ulusal çıkar hem de Türkiye’nin güvenliği açısından⁴ bir ‘milli dava’ olarak görüldüğü bu yıllarda milliyetçi bir siyasi parti olan MHP’nin soruna yaklaşımı, Türk milliyetçiliğinin bakış açısını ortaya koymak bağlamında önem taşımaktadır.

Bu makale, MHP’nin 1974-1980 yılları arasında Kıbrıs sorununa ilişkin temel yaklaşımının, federatif çözümden ziyade, Türkiye’ye ilhakı önceleyen bir ‘taksim’ politikası yönünde şekillendiği varsayımıyla hareket etmektedir. Ancak partinin iktidarda bulunduğu koalisyon hükümetleri sırasında benimsediği ılımlı tutum, bu yaklaşımın mutlak değil, parti içi ideolojik duruşla hükümet gerçeklikleri arasında dengelenen bir pozisyon olduğuna da işaret etmektedir.

CKMP’den MHP’ye: 1960’larda Kıbrıs Sorununa Bakış

Zürih ve Londra Antlaşmalarının ardından bağımsızlığını kazanan Kıbrıs, üç garantör devletin⁵ vesayeti altında ancak üç yıl kadar nispeten sorunsuz ayakta kalmıştır. 1963 yılında Kıbrıs Cumhurbaşkanı Makarios’un Kıbrıs Anayasası’nın on üç temel maddesini değiştirmeye yönelik istekleri (Fırat, 1997: 123-124; Artuç, 1989: 56-57), adada yalnızca Rumlarla Türkleri değil, garantör devletleri de karşı karşıya getirmiştir. Kıbrıs bağımsız bir devlet olsa da, bundan böyle Türkiye ile Yunanistan arasındaki sorunların temel belirleyicisi haline gelmiştir. Hatta Kıbrıs’ın bağımsızlık kazandıktan sonra bile Türkiye açısından ‘milli dava’ statüsü devam etmiştir (Kızılyürek, 2005: 104-105).

Türk siyasetine yerleştiği günden itibaren önemini koruyan Kıbrıs meselesine milliyetçi cenah açısından baktığımızda, Türk milliyetçilerinin Kıbrıs sorunuyla ilgilenmesinin esasen 1950’lere kadar uzandığı söylenebilir. 1950 yılında CHP iktidarının son Dışişleri Bakanı olan Necmettin Sadak’ın Meclis’te dile getirdiği “Kıbrıs sorunu diye bir şey yoktur” sözü ve Demokrat Parti (DP) iktidarının Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü’nün 1951 ve izleyen yıllarda “Bizim için Kıbrıs diye bir mesele yoktur” ifadesiyle (Bağcı, 2001: 103-104; Sarıkoyuncu Değerli, 2012: 88; Fırat, 2005a: 598) aslında 1950’lerin başında henüz dış politika gündemine bile alınmayan Kıbrıs, Kıbrıslı Türkler aracılığıyla Türk kamuoyunda kendine yer edinmeye başlamıştı. Bu süreçten itibaren de Kıbrıs, Türk milliyetçiliği açısından bir hareket noktasını teşkil edecektir. Önce “Kıbrıs Türk’tür Türk kalacaktır”, sonrasında “Ya Taksim Ya Ölüm” sloganlarıyla Türk milliyetçiliğinin söylemlerinde yer bulan Kıbrıs meselesi, bir ‘milli dava’ olarak sivil milliyetçilik tarafından Türkiye gündemine girmiştir (Bora, 1995: 21).

4 Ulusal çıkar bağlamında Kıbrıs sorununun bir analizi için bkz. (Uzgel, 2004: 311-439).

5 İngiltere, Türkiye, Yunanistan.

Türkiye'nin Kıbrıs sorununa taraf olduğu 1955 yılından sonra DP iktidarı Kıbrıs'a dair politika üretmeye başlamıştır. Bu süreçte siyasette olduğu kadar sivil milliyetçiliğin de gündeminde kalmayı sürdüren Kıbrıs'ın, dönemin milliyetçi siyasi partileri tarafından meşru boyutta sahiplenilmesi ise 1960'ların başlarına denk düşmektedir. Bu partilerden Cumhuriyetçi Millet Partisi ile Türkiye Köylü Partisi'nin birleşmesiyle 1958 yılında kurulan Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP)'nin Kıbrıs sorununa yaklaşımı, özellikle Alparslan Türkeş'in genel başkanlığa taşınmasının ardından gelişmiştir. Alparslan Türkeş, 1960'larda Türk Mukavemet Teşkilatı'yla bizzat kurduğu ilişkilerin yanı sıra, CKMP döneminden itibaren konunun hassas bir takipçisi olmuştur. Türkeş'in Kıbrıs'a özel bir önem atfetmesi, milliyetçi bakış açısı bir yana, Kıbrıs doğumlu olmasından kaynaklanan bir duygusal bağın varlığından da ileri gelmektedir. Ancak bu duygusal bağ başlangıçta, Bora'nın tabiriyle 'mesafeli bir ilgi' olarak karşımıza çıkmaktadır (Bora, 1995: 20). Bunun temel nedeni ise Türkeş'in bir Kıbrıs Türk'ü olarak 'dış Türk' şeklinde algılanmak istememesinden kaynaklıdır, bu sebeple Türkeş çoğu zaman Kıbrıslı kimliğinden ziyade Kayserili köklerine vurgu yapmayı tercih etmiştir (Türkeş, 1975: 5; Bora, 1995: 20). Ancak Kıbrıs'taki 1963 olayları ve sonrasında yaşanan gelişmeler, Türkeş'in ve partisinin adayla ilgilenmesinin önünü açacaktır. Bu süreçten itibaren sık sık hükümetlerin Kıbrıs politikasını eleştiren Türkeş, Ada'ya müdahale konusunda kendi partisinin de koalisyon ortağı olduğu Ürgüplü hükümeti (29. Hükümet) de dâhil olmak üzere, öncesindeki İnönü hükümetlerini (27. ve 28. Hükümet) ve Demirel hükümetini (30. Hükümet) de 'aciz' olmakla itham ediyordu (Türkeş, 1975: 90-91).

Diğer yandan Kıbrıs meselesinin CKMP programında ve beyanatlarında yer alması için 1965 yılını beklemek gerekecektir. Her ne kadar 1965'teki CKMP programında dış politikaya dair ana çizgiler üzerinde durulmuş ve Kıbrıs'a özel bir atıfta bulunulmamışsa da (CKMP, 1965a: 34-35), zamanla partinin resmi yayın ve söylemlerinde Kıbrıs konusu işlenmeye başlamıştır. 1965 yılının seçim beyannamesinde iç ve dış politikadaki temel vurgu yine antikomünizm olmakla birlikte Kıbrıs konusunda, "...devletler hukukunun gerektirdiği müdahalelere başvurulmalıdır. Misillemelerle hareket etmek yerine hızlı kararlar alınmalı ve uygulanmalıdır..." şeklindeki ifadeler, Kıbrıs'ta devam eden olaylara dikkati çekmektedir (CKMP, 1965b: 9).

5 Haziran 1966 tarihli kısmi Senato seçimleri dolayısıyla yapılan radyo konuşmalarında CKMP'nin dış politikaya dair antikomünizm vurgusunun yanında, ABD ve NATO ittifakına bağlılık konusunun da sık sık dile getirilmesi dikkat çekicidir. (CKMP, 1966: 6-7) Söz konusu radyo konuşmaları serisinin 21 Mayıs 1966 tarihli konuşmasında CKMP Genel Başkanı Alparslan Türkeş, Kıbrıs sorununa değinerek Kıbrıs'ın bir Türk-Yunan meselesi olmasının yanı sıra, Yunanistan'ın Türkiye aleyhine genişleme politikasının da bir safhası olduğunun altını çizerek Yunanların yanlış bir politika izlediğinden, bu politikanın

Yunanistan’a yarardan çok zarar getireceğinden bahsetmiştir. İlginç olan ise aynı konuşma esnasında Türkeş’in “Hâlbuki biz, Türk-Yunan konfederasyonuna kadar ulaşacak bir dostluk ülküsünün yaşamasını ve gelişmesini isterdik” sözleriyle ılımlı bir görüntü çizerek aslında Türk tarafının barışçı, Yunan tarafının saldırgan olduğu izlenimini uyandırmasıdır (CKMP, 1966: 8). Konuşmasının devamında Türkeş, Yunanları ‘açgözlü’ olarak niteleyip onları ‘dostluk iklimini’ mahvetmekle suçlarken, İngiltere, Fransa ve ABD’nin de Yunanistan’ı desteklemesinin ciddi bir bunalıma yol açtığını dile getirmiştir. Burada dikkati çeken, konuşmasının başında ABD ile dostluk vurgusu yaptıktan sonra Türkeş’in, Kıbrıs konusunda ABD’nin tutumuna⁶ değinmeyerek hükümetleri eleştirmesidir. Bu da aslında Türkeş’in sık kullandığı bir yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır. ABD ve NATO ile ters düşecek bir söyleme başvurmayan Türkeş için siyasal pragmatizm milliyetçilikten zaman zaman daha önde gelmiş ve antikomünizm ideali bu bağlamda Türkeş’in sarıldığı temel nosyonlardan biri olmuştur. Aynı konuşmada İnönü hükümetleri ile Demirel hükümetine Kıbrıs konusunda ‘aciz, tedbirsiz ve plansız’ olmakla yüklenen Türkeş, söz konusu hükümetlerin Kıbrıs’a dair izledikleri ‘yetersiz’ politikaların Türkiye’yi uluslararası alanda ‘beceriksiz’ bir devlet gibi gösterdiğini dile getirmiş (CKMP, 1966: 8-9), Enosis’in⁷ hiçbir koşulda kabul edilmeyeceğinin altını çizmiştir (CKMP, 1966: 9). Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere Türkeş, yalnızca hükümet politikalarına yönelik eleştirilerini dile getiriyor, Kıbrıs’a dair geçerli ve gerçekçi bir çözüm önerisi sunmuyordu.

CKMP’nin 20 Mayıs 1966 tarihli basın bülteninde ise Kıbrıs’a dair Türkiye ile Yunanistan arasında ikili görüşmeler yapılacağından bahsediliyor, Yunanistan’ın Enosis dışında bir fikri kabul etmediğini beyan etmesine karşılık Türkiye’nin Enosis’in masaya yatırılacağı böyle bir görüşmeye katılmasının ‘katıyen uygun olmadığı’ dile getiriliyordu. Bültende, Yunanistan’ın hâlihazırda Kıbrıs’ta 15 bin kişilik kuvvet bulundurduğuna⁸ dikkat çekilirken Yunanistan’ın Kıbrıs’ta yarattığı fiili duruma karşılık Türkiye’nin de Kıbrıs’a müdahalede

6 ABD Başkanı Lyndon Johnson’ın 5 Haziran 1964’te dönemin Başbakanı İsmet İnönü’ye, Kıbrıs’ta şiddetlenen olaylar nedeniyle Türkiye’nin Ada’ya müdahalesini önlemek amacıyla gönderdiği mektup, gerek Türk-Amerikan ilişkileri gerekse Türkiye’nin dış politik hamleleri bakımından önemli bir kırılmayı teşkil etmiştir. Bu tarihten itibaren Türkiye, Batı Bloku’nda bilhassa ABD’ye yönelik güven kaybı yaşayarak çok yönlü politika arayışına girmiştir. Detaylı bilgi için bkz. (Erhan, 2005: 685-691).

7 Bu çalışmada kullanıldığı şekliyle Kıbrıs’ın Yunanistan’la birleşmesi anlamına gelen Enosis kavramı, Yunanistan’ın bir devlet olarak tarih sahnesine çıkışının ardından, Osmanlı egemenliğinde kalan ve Rumların yaşadığı bütün toprakları Yunan devleti sınırlarına dâhil etmek için üretilen Megali İdea ideolojisinin bir parçasıdır. Enosis ve Megali İdea bağlantısı için bkz. (Kızılyürek, 2005: 50-53) ve Kıbrıs’ta Enosis fikrinin doğuşu ve yükselişi için bkz. (Kızılyürek, 2005: 73-90; Bilge, 2000: 19-21).

8 1966 yılından itibaren Yunanistan’ın, Kıbrıs’taki EOKA lideri Grivas öncülüğünde Ada’ya gizlice 10 binin üzerinde Yunan askeri birliği gönderdiği uluslararası kamuoyuna sızmış, İngiliz gazeteleri günlerce bu konuyu haber yapmışlardır (Artuç, 1989: 96; Papandreu, 1988: 284-286).

bulunması ve aynı oranda adada kuvvet bulundurması gerektiği, ancak İnönü hükümetleri ile dönemin iktidarının bu konuda yetersiz olduğu ifade ediliyordu (CKMP, 1966: 89-90).

Kıbrıs'a müdahale konusunda ABD Başkanı Johnson'ın 1964'teki restini hiç hesaba katmadan veya kulak arkası ederek dönemin hükümetlerine sert eleştiriler getiren Türkeş'in, aslında Ada'ya fiili bir müdahalenin düşünsel temelini oluşturulması noktasında bir adım attığı kabul edilebilir. Örneğin 1969 yılında bir meclis konuşması sırasında Türkeş, "...bir topraktaki nüfus çoğunluğu o toprağın mülkiyetinin hangi devlete ait olacağını belirlemez" diyerek Kıbrıs'ın, tarihi haklar bakımından Türkiye'ye ait olduğunu, Kıbrıs adasının tümünün Türkiye'ye ait olması gerektiğini ve bunun Türkiye'nin hakkı olduğunu dile getiriyordu (Türkeş, 1975: 203). Ancak muhalefette olduğu bu dönemde CKMP/MHP'nin Kıbrıs konusunda verdiği bu cesur beyanatlar, partinin resmi yayınlarına yansımayacaktı.

Partinin MHP adını aldıktan sonraki ilk seçim bildirgesinde (1969), Kıbrıs'a dair yine bir programa sahip olmadığı görülmektedir. Bu dönemde Sovyetler Birliği ile Çin arasındaki sınır ihtilafından dolayı bölgede bulunan Türklerin etkilendiğine dikkati çeken MHP'nin bildirgesinde, ne Kıbrıs'a ne de Kıbrıslı Türklere dair herhangi bir ifadeye rastlanmıştır (MHP, 1969: 5-6).

1973 seçim bildirgesinde yine NATO'ya bağlılık vurgusu yapılırken, dış Türklere 'tutsak Türk kardeşler' olarak bahsedilmiş, ancak bununla birlikte ne Kıbrıs'a ne de Kıbrıs Türklüğüne dair bir beyanda bulunulmuştur (Kaynar ve Kalkan, 2022: 934-936). Bu açıdan MHP'nin Kıbrıs'a dair 'başından beri müdahale' düşüncesi, yalnızca bazı meclis konuşmaları, gazete beyanatları ve radyo konuşmalarıyla sınırlı kalmış, partinin resmi yayınlarına, değil bir politika olarak, bir fikir düzeyinde bile yansımamıştır.

Kıbrıs Barış Harekâtı'na MHP ve Alparslan Türkeş Penceresinden Bakış

1974 yılının Temmuz ayında Yunan cuntası, Kıbrıs'ta Cumhurbaşkanı Makarios'a karşı düzenlediği darbeyle tıpkı 1919'da İzmir'e asker çıkaran Yunan ordusu gibi *Megali İdea*'ya yeniden hayat vermek istemişse de, 1922'deki 'Küçük Asya Felaketi' gibi bir felaketle karşı karşıya kalmış ve kendi sonunu hazırlamıştı.⁹

Adada 15 Temmuz 1974'te gerçekleşen Yunan darbesi neticesinde, dönemin Başbakanı Bülent Ecevit Garanti Antlaşması hükümlerinin işletilmesi gerektiğini öne sürerek Kıbrıs'a müdahale etme kararı almıştır. Kıbrıs'a Yunan müdahalesi,

9 Yunanistan'ın Kıbrıs'a müdahalesinin ardından Türkiye tarafından gerçekleştirilen Kıbrıs Barış Harekâtı, dolaylı da olsa Yunanistan'daki cunta yönetiminin düşmesine katkı sağlamıştır. Albaylar Cuntası hakkında detaylı bilgi için bkz. (Kılıçoğlu Cihangir, 2016: 518-539).

Türkiye’nin Garanti Antlaşması uyarınca Yunanistan’a danışması gerekliliğini aslında geçersiz kılarak, bir anlamda, Türkiye’nin de müdahale hakkını doğurmuştur (Gürel, 1993: 64; Fırat, 2005b: 742). Başka bir ifadeyle Kıbrıs’taki Yunan darbesi, Türkiye’nin Ada’ya kendi müdahalesini meşrulaştırma olanağı sağlamıştır (Vaner, 1990: 21). 19 Temmuz 1974’te Bakanlar Kurulunun çıkardığı bir kararname ile TSK tarafından Kıbrıs’a fiili müdahalede bulunulmasına ve Yunanistan’ın bir tecavüzü halinde bu devlete karşı da harekâta geçilmesine emir verme konusunda Başbakan Ecevit yetkili kılınmıştır (Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivleri, 19.07.1974). Ardından Türkiye 20 Temmuz’da genel seferberlik ilan ederek Kıbrıs Cumhuriyeti’nin toprak bütünlüğünü korumak gerekçesiyle adaya çıkarma yapmıştır (Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivleri, 20.07.1974).

Türk Silahlı Kuvvetlerinin ‘Atilla Harekâtı’ kod adıyla yaptığı çıkarma harekâtına yönelik Başbakan Ecevit ise TBMM’nin 20 Temmuz 1974 tarihli oturumunda Kıbrıs’taki hareketin bir savaş değil ‘barış hareketi’ olduğunun altını çizmiş, bu girişimin adaya özgürlük ve barış getirmek üzere, sadece Kıbrıslılar için değil, bütün bölgenin huzura kavuşması için yapıldığını ifade etmiştir (TBMM Tutanak Dergisi, 20.7.1974). Harekâta yönelik yalnızca Ecevit’in değil, bütün siyasi liderlerin yaptığı açıklamalarda barış vurgusu öne çıkmaktadır. AP Genel Başkanı Demirel, bu harekâta Türk ordusunun kahramanlık destanı yazdığına dair açıklamalar yaparken, MHP Genel Başkanı Türkeş de “Doğu Akdeniz’de barışı tesis edeceğiz” şeklinde bir mesaj yayımlamıştır (Hayat, 25.7.1974: 23).

Bu çıkarma harekâtı için bizzat Ecevit tarafından ‘Barış Harekâtı’ isminin seçilmesi ve her fırsatta barış vurgusunun yapılması, aslında Yunanistan’ın Ada’da giriştiği yıkıcı faaliyete karşılık, Türkiye’nin barış yanlısı olduğu, Ada’daki Türk haklarının korunması için Türkiye’nin garantör devlet yetkisine dayanarak ‘haklı’ bir mücadeleye soyunduğu izlenimini vermekle birlikte, BM Güvenlik Konseyi’nin 1964 yılında aldığı 186 no.lu kararında üye devletlerden uluslararası barışı tehlikeye sokacak herhangi bir girişimde bulunulmaması istenmişti (UN, S/RES/186, 1964).

Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) ile Milli Selamet Partisi (MSP) koalisyonundan oluşan hükümetin, 22 Temmuz’da uluslararası baskılar neticesinde BM’nin ateşkes çağrısını kabul ederek Kıbrıs’taki askeri harekâtı durdurması ise hem TBMM içinde hem de kamuoyunda bir süre tartışmalara neden olacaktır. Bundan sonraki süreçte Türkiye’nin izleyeceği yol ve Kıbrıs’taki meselenin çözümü gibi konularda gerek hükümet içinden gerekse muhalefetten çeşitli öneriler, eleştiriler, yorumlar ve tepkiler gündeme gelmiştir.

Başbakan Ecevit’in, 23 Temmuz 1974 tarihli Meclis oturumunda “Hiçbir zaman Kıbrıs’ı işgal etmek, ilhak etmek gibi bir düşüncemiz olmamıştı, olamazdı, uluslararası antlaşmaların bize verdiği yetki ve görev sınırları içinde kalmaya

başından itibaren kararlıydık” sözleri (TBMM Tutanak Dergisi, 23.7.1974), dış kamuoyunun Türkiye’nin girişimine yönelik baskı ve eleştirilerine bir cevap niteliği taşımakla birlikte, aslında CHP’nin Kıbrıs’a dair çözüm önerisinin, koalisyon ortağı MSP kadar ‘yayılmacı’ olmadığını da göstermektedir. MSP’nin bu dönemde Kıbrıs’a dair sınırları zorlayan, hayal dozu yüksek söylemleri (Ahmad, 2007: 422), koalisyonu da zor duruma düşürüyordu. Hâlbuki bu dönemde CHP-MSP hükümet programında Kıbrıs’a dair yer alan resmi görüş, federatif sistemdir (Hükümetler-Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri, 2013a: 4003). Zira bu federasyon tezi, birinci harekâtın ardından toplanan Cenevre Konferansı’nda da Türk tarafının resmi tezi olarak savunulacaktı (Barutçu, 1999: 90).

TBMM’nin 23 Temmuz 1974 tarihli aynı oturumunda söz alan Dışişleri Bakanı Turan Güneş ise Sampson¹⁰ darbesine ve Makarios’a yönelik Türkiye’nin tutumuna değinerek bu darbenin gayrimeşru olduğunu kabul etmenin, Türkiye açısından Makarios rejiminin Kıbrıs’ın meşru yönetimi olarak görüldüğü manasına gelmediğini, aslında Türkiye’nin Makarios’u yalnızca Rum cemaatinin lideri olarak meşru gördüğünü, Kıbrıs’ın bütünü açısından bu meşruiyetin ‘yarım, eksik ve sakat’ bir meşruiyet olduğunu vurguluyordu (TBMM Tutanak Dergisi, 23.7.1974). Bu görüşün altını çizmek gereklidir, zira bu dönemde Türkiye’nin Kıbrıs’a dair sunduğu çözüm önerisi iki bölgeli federasyon tezi olduğu için Güneş aslında bu teze vurgu yaparken, öncelikli olarak Kıbrıs’ta anayasal düzenin yeniden tesisi için çalışmak gerektiğini de sözlerine ekliyordu (TBMM Tutanak Dergisi, 23.7.1974).

O sırada Meclis’te yalnızca üç milletvekili bulunduran MHP ise aslında harekâtı desteklemekle birlikte bu müdahalenin beklenen sonuca ulaşp ulaşmadığı noktasında şüphelerini de Adana milletvekili Türkeş vasıtasıyla dile getiriyordu. Türkeş’in harekâta dair yaptığı Meclis konuşmasında, öncelikli olarak girilen harekâtın, istenilen sonuca ulaşp ulaşmadığını konuşmanın henüz erken olduğu belirtilerek ‘milli dava’nın çözümünde tıpkı harekât kararının alındığı zamanki gibi, birlik ve beraberlik duyguları içinde Cumhuriyet hükümetine destek verilmesi gerektiği vurgulanıyor, harekât kararının cumhuriyet tarihinde bir dönüm noktası olduğunun altı çiziliyordu (TBMM Tutanak Dergisi, 23.7.1974: 49). Bununla birlikte, bazı hususlar üzerinde duran Türkeş, Türk milletinin tarih boyunca kazandığı zaferlerin, diplomasi masasında kaybedildiğine dikkati çekerek harekâtın, öncesinde ortaya konulan siyasi hedeflere tam olarak ulaşamadığını belirtiyor, bu hedeflerin müzakere masasında sağlanabilmesinin mutlak surette önem arz ettiğini ifade ediyordu. Kıbrıs’ı Türkiye’nin bir güvenlik meselesi olarak

10 15 Temmuz 1974’te Yunan cuntasının Kıbrıs’ta gerçekleştirdiği darbeye Makarios devrilmiş, yerine paramiliter EOKA örgütünün uzantısı olan EOKA-B’nin lideri Nikos Sampson Kıbrıs Cumhurbaşkanlığına getirilmiştir.

değerlendiren Türkeş'e göre Ada, Yunanistan'a coğrafi olarak uzakta bulunduğu için Yunanistan'ın ne güvenliğini ne de ekonomik bütünlüğünü ilgilendiren bir bölgedir. Oysa Türkiye'nin güvenliği bakımından Kıbrıs önem arz etmektedir. Nüfus çoğunluğunun Yunan olması ('Yunan oldukları şüphelidir' diye ekliyor) ve self determinasyon konusuna da değinen Türkeş, bu konuda Lozan'da Batı Trakya meselesini örnek göstererek meselenin self determinasyondan ziyade ülke güvenliği ve ekonomik bütünlük çerçevesinde düşünülmesi gerektiğini vurguluyordu (TBMM Tutanak Dergisi, 23.7.1974: 50).

Kıbrıs'ı bir 'milli dava' olarak değerlendiren Türkeş, Barış Harekâtı ve sonrasındaki gelişmelere dair fikirlerini ise ülkücü hareketin yayın organı konumundaki Devlet dergisine verdiği beyanatta açıklıyordu: "Ateşkes erken kabul edilmiştir. Kıbrıs'ta daha geniş bölge işgal etseydik anlaşmaya varılması ve bölgede barışın sağlanması kolay olurdu." (Devlet, 29.7.1974).

Bu ifadeden Türkeş'in Ada'ya müdahale konusunda aslında olumlu olduğunu, ancak bu harekâtı yeterli bulmadığı anlaşılmaktadır. Kıbrıs'ta on yıldan fazla bir süredir anayasal düzenin ihlal edildiğini, Makarios'un tek taraflı fiili bir durum kurduğunu ve Türk yöneticilerin ortak idareden çekilmek zorunda bırakıldıklarına vurgu yapan Türkeş, barış harekâtından dolayı duyduğu sevinç ve minneti de ayrıca paylaşıyordu. Ancak bu harekâtın sınırlı olduğunu, Türk tarafının BM'nin ateşkes teklifinin kabulünde aceleci davrandığını da sözlerine ekleyen Türkeş, Kıbrıs'ta Türkiye'nin daha geniş bir bölgeyi işgal ederek kontrolü altına almasının, bölgede huzur ve barışın temini için gerekli olduğunu dile getiriyordu. Bu bağlamda Türkiye'nin Cenevre Konferansı'na katılmasının ve ateşkes için anlaşmaya varmasının erken olduğuna dikkati çeken Türkeş, konuşmasının devamında, Türkiye'nin Kıbrıs'ın tümünde kontrol ve söz sahibi olması için gerekli tedbirleri almış olması ve kendisine dayatılan ateşkes şartlarını kabul etmemesi gerektiğini de ifade ediyordu (Devlet, 29.7.1974).

Bu bağlamda Türkeş'in Kıbrıs'taki çözümü aslında bir çeşit 'taksim' politikasına bağladığını söylemek mümkünse de, 'taksim' sözüyle tam olarak neyin kastedildiği de önemlidir. Örneğin, 1970'lerde Denктаş'ın benimsediği konfederasyon tezinde iki ayrı devlete dayalı bir taksim anlayışı söz konusuysa (Kızılyürek, 2005: 282), Türkiye açısından taksim esasen 1974 öncesi bütün Kıbrıs'ın, 1974 sonrası kuzey Kıbrıs'ın Türkiye'ye bağlanması anlamına gelmektedir. Başka bir deyişle Denктаş ayrı devlet esasına dayalı bir taksim anlayışına sahipken, Türkeş'in, adanın kuzey kısmının Hatay benzeri bir ilhak yoluyla Türkiye'nin bir ili olması şeklinde bir taksim tasavvuru bulunmaktadır. Ancak mümkünse Kıbrıs'ın bütününe Türk kontrolü altına alınması Türkeş'in birinci tercihidir denilebilir.

Zaten Ada'nın geleceğine dair asıl düşüncesini Türkeş, ikinci harekâtın ardından yaptığı Meclis konuşmasında dile getiriyordu: Kıbrıs'ın tamamını

almak... 19 Ağustos 1974 tarihli bu konuşmasında Türkeş, öncelikle girilen ikinci harekâtın övgüyle bahsederek Türk Silahlı Kuvvetlerinin yanı sıra Kıbrıs Türk Yönetimi Başkanı Rauf Denktaş'ı da saygı ve minnetle anıyordu. Ardından Rumların Türklere karşı Kıbrıs'ta işlemiş oldukları cinayetleri 'genocide' olarak değerlendiren Türkeş, Birleşmiş Milletler tarafından adil bir soruşturma kurulu oluşturularak işlenen cinayetler hakkında tahkikat yürütülmesi gerektiğini belirtiyor, Türk tarafının bütün 'iyi niyetine' rağmen, Türklere karşı cinayetler devam ettiği takdirde, hükümetin 'Atilla III' harekâtı ile Kıbrıs'ın tamamının işgal edilerek Rum çetelerini silahtan tecrit etmek gerektiğini de sözlerine ekliyordu (TBMM Tutanak Dergisi, 19.8.1974: 79-80). Bahsi geçen tedbirler alındıktan sonra Türkiye'nin dünya kamuoyunu aydınlatacak planlı bir propaganda faaliyeti gerçekleştirmesi gerektiğini ifade eden Türkeş, Türkiye aleyhinde Birleşmiş Milletler içinde ve dışında ortaya çıkan kararları Türk Dışişleri Bakanlığının birer yenilgisi olarak değerlendiriyor, Türk diplomatların bu konuda daha hassasiyetle çalışıp tedbir almaları gerekliliğinden bahsediyordu. Yine komşu ülkelerin en modern silahlarla silahlandıklarından söz eden Türkeş, Türk Silahlı Kuvvetlerinin en modern silah ve teçhizatla donatılması gerektiğinin de altını çiziyordu (TBMM Tutanak Dergisi, 19.8.1974: 80).

Dönemin en yoğun gündem maddesi olan Kıbrıs'a dair söylemlerinde Türkeş'in, Ada'nın tümünü Türk kontrolü altına almak niyetini okumak mümkünse de, bu konuya dair görüşlerini en iyi şekilde aktardığı 'Dış Politikamız ve Kıbrıs' eserine bakmakta yarar vardır. Kıbrıs Barış Harekâtı'nın ardından kaleme alınan eserde bizzat kendisinin Kıbrıs konusundaki hassasiyetlerini ve meseleye yaklaşımını izlemek mümkündür. Türkeş'in Kıbrıs'a dair görüşleri, çoğunlukla MHP'nin bu yöndeki politikasının anlaşılmasına da yardımcı olacaktır. Bu kitabın ilginç bir yönü de aslında, Türkeş'in Kıbrıs meselesinden dolayı kendisine yöneltilen eleştirilere bir cevap verme isteği olabilir. Zira Hasgüler'in iddiasına göre Türkeş, Türkiye'nin 1974 müdahalesine başlangıçta sessiz kalmış, hatta bu harekâta NATO ve ABD ile ilişkileri etkileyeceği gerekçesiyle karşı çıkmıştır (Hasgüler, 2007: 92). Ancak yukarıda da aktarıldığı üzere, Türkeş harekâta değil, aslında harekâtın kendi deyimiyle 'sonuçsuz' kalmasına tepki göstermiştir. CKMP döneminden itibaren Kıbrıs'a müdahale edilmesi gerektiğini çeşitli platformlarda dile getiren Türkeş, ikinci harekâtı da hedefine ulaşmamakla eleştirmiş, gazetelere verdiği beyanlarda üçüncü bir harekâtın gerekliliğinden söz etmiştir (Devrim, 1.9.1974; Devrim, 3.9.1974).

Diğer yandan Hasgüler'in öne sürdüğü Türkeş'in NATO ve ABD çekincesi, dönemin genel iç ve dış politika konuları için geçerli bir tespit olabilir, ancak Kıbrıs meselesinde durum Türkeş özelinde biraz daha farklıdır. Söz konusu dönemde 'komünizmle mücadele' MHP tarafından o kadar önemsenmiştir ki, partinin milliyetçi kimliğinin bile zaman zaman önüne geçmiştir. MHP açısından Türkiye'nin birincil iç ve dış politika mevzusu 'komünizm tehdidi'dir. MHP'nin

bütün seçim beyannamelerinde ısrarla vurguladığı NATO’ya bağlı olduğunu ibaresi, aslında partinin birincil önceliğinin Sovyet tehdidine karşı ABD tarafından yer alarak antikomünist bir mücadele sürdürmek olduğunu göstermektedir. Türkeş’in siyasi hayatının merkezi ögesi ve temel belirleyeni her zaman antikomünizm ve Sovyetler Birliği düşmanlığı olmuştur (Yaşlı, 2019: 20). Dolayısıyla iç ve dış politika konularında MHP’nin ABD ve NATO taraftarlığı ile komünizm karşıtlığı, bir anlamda partinin varlık sebebine dönüşmüştür. Ancak Kıbrıs meselesinde durum biraz değişkenlik göstermektedir. Türkiye’nin ABD’den görece bağımsız politika ürettiği 1970’lerde Kıbrıs meselesi MHP’nin de gündeminde daha fazla yer bulmaya başlarken, Türkeş’in Kıbrıslı kimliği, onun bir dış Türk olarak milliyetçiliğe daha ‘şoven’ duygularla sarılmasına¹¹ ve Kıbrıs’ı daha fazla önemsemesine neden olmuştur.

Ayrıca burada Türk milliyetçiliğinin içine düştüğü bir çelişkiden de söz etmek gerekmektedir. Türkiye’nin 1974 müdahalesi, sol cenahta anti-emperyalist bir mücadele olarak değerlendirilirken, sağ cenahta, bilhassa milliyetçilerin NATO düzenine karşı gelmek gibi bir niyetleri olmadığı için anti-emperyalist vurgudan çok milliyetçi bir bakış açısıyla ele alınmıştır. Zira Türkiye’de milliyetçiliği besleyen temel unsur antikomünizm olmakla birlikte, antikomünizmi besleyen de milliyetçilik olmuştur.

Türkeş’in Barış Harekâtı’nın ardından kaleme aldığı eserinde Kıbrıs’a dair temel düşünce, Kıbrıs’ın bütünüyle Türkiye’ye katılması üzerinedir (Türkeş, 1975: 9). Kitapta Türkeş, Yunanistan’ı, ‘mikrobik bir devlet’ olarak nitelemekte, Kıbrıs meselesine ilişkin Girit örneğini sunarak Yunanistan’ın yüzyıl başında Girit’te de benzer bir politikayla hareket ettiğini dile getirmektedir. Girit’in Enosis yoluyla Yunanistan’a bağlandığından söz eden Türkeş, Kıbrıs’ta da Yunanistan’ın aynı politikayı amaç edindiğinden bahsetmektedir (Türkeş, 1975: 78-79).

İkinci harekâtın ardından Meclis’te söylediği Türkiye’nin acilen planlı bir propaganda faaliyetine girişmesi gerektiğini kitabında da dile getiren Türkeş, Kıbrıs konusunun çözüme ulaşması için Türkiye’nin de Yunanistan gibi adada fiili bir durum yaratması gerektiğinden söz etmektedir (Türkeş, 1975: 82, 88). Barış Harekâtı’nı tarihi bir fırsat olarak nitelendiren Türkeş, bu fırsatın tam anlamıyla değerlendirilemediğini düşünmekte, Türk ordusunun Kıbrıs’ta yeteri kadar geniş bir alana yayılamadığı için sorunun çözümsüz kaldığını belirtmekteydi (Devlet, 5.8.1974):

...adanın hiç değilse yarısı işgal altına alınsaydı, yani Girne-Lefkoşe-Limasol çizgisi tamamıyla Türklerin eline geçse ve bunun doğusunda kalan

11 Tanıl Bora bu durumu şu şekilde ifade eder: “Anavatan milliyetçiliğini -özellikle onun radikal kolunu- benimseyen dış azınlık mensuplarının şovenizmde en ileri gitmeleri, bu özgül ağırlığı düşük soydaşlık statüsünden kurtulma kaygısından kaynaklanır.” (Bora, 1995: 20).

Larnaka ve Magosa bölgeleri de tamamıyla Türk işgali altına alınmış bulunsaydı, bu Türkiye'ye münakaşasız bir üstünlük sağlayacaktı. Türklerin güvenliği büyük ölçüde teminat altına alınacaktı ve Doğu Akdeniz'de tam bir denge kurulacak, Türkiye'nin de güvenliği teminat altına alınmış olacaktı.

Kıbrıs sorununa ilişkin en adil çözümün, adanın bütünüyle Türkiye'ye verilmesi olduğunu hemen her beyanında dile getiren Türkeş, bunun gerçekleşmesi için de Türkiye'nin güçlü bir devlet olması gerektiğinden, güçlü devlet olmanın yolunun da kalkınmadan geçtiğinden söz ediyordu (Devlet, 5.8.1974).

Dönemin CHP-MSP koalisyon hükümetinin Kıbrıs'a dair temel tezi iki bölgeyi federasyon olsa da Türkeş federatif sisteme karşı çıkıyor, en uygun çözümün Kıbrıs'ın tamamını elde etmek, bu olmadığı takdirde ise taksime razı gelmek olduğunu belirtiyordu. Devrim gazetesine verdiği bir röportajda Türkeş bu görüşünü şu şekilde açıklıyordu (Devrim, 5.9.1974):

Otonom bir sistem, yani otonomiye dayanan bir federasyon Türkiye için bir fayda sağlamaz. Yalnız, bütün Türkler belirli bir bölgede yani Adanın orta ve kuzey bölgesinde toplanırsa ve bu bölgedeki Rumlar da Rum bölgelerine gönderilip ve Kıbrıs adası iki otonom idareden meydana gelen bir federasyon olursa, bunun ilerde kolayca bir taksime geçmeyi mümkün kılması bakımından faydalı olabileceği hesaplanabilir.

Türkeş'in bu ifadelerinden, federasyondan ziyade taksim tezini savunduğu anlaşılmaktadır. Federasyonu da ancak taksimi gerçekleştirmek için bir adım olarak görmektedir. Bununla birlikte taksim görüşü de adanın tamamını almak düşüncesinden sonra gelmektedir (Sabah, 27.8.1974):

Kıbrıs'ta en makul çözüm, Kıbrıs Ada'sının taksimidir. Gerçi ben bir siyasi lider olarak ve Milliyetçi Hareket Partisi olarak bizler, Kıbrıs'ın tümünün Türkiye'ye ait olması görüşündeyiz fakat memleketimizi idare eden yöneticiler ve aydınlarımız, yıllar yılı süregelen kendini küçük görme ve büyük düşünmekten ve büyümek isteme görüşünden korkma duygusu sebebiyle Türkiye'nin bu haklı isteğini ağıza bile almaktan kaçınmışlardır.

Kıbrıs'a dair çözümsüzlüğün temel sebebinin, en başında Kıbrıs Cumhuriyeti'ni kurmak olduğunu düşünen Türkeş'e göre, Kıbrıs'ta ayrı bir millet mevcut değildir, Ada'da yaşayanlar, iki ayrı milletin orada bulunan parçalarıdır (Devlet, 5.8.1974). Bu görüşü dile getirenlerden biri de Kıbrıs'ta 1967-70 yılları arasında büyükelçilik görevinde bulunmuş olan Ercüment Yavuzalp'tir. Yavuzalp, bir devleti oluşturan temel koşulun, o devleti kurmak isteyen bir 'milletin' mevcudiyeti ve bu millette bir amaç ve ülkü birliğinin var olmasına bağlı

olduğunu ifade eder (Yavuzalp, 1993: 250). Kıbrıs’ta bu temel koşulun olmaması, bağımsız bir Kıbrıs Cumhuriyeti’nin yaşamasına da engel olmuştur. Türkeş’e göre Kıbrıs’taki iki millettten biri olan Rumlar kendilerini Yunan saymakta ve Yunanistan’la birleşmeyi arzulamaktadır. Kıbrıs’taki Türkler de keza Türk milletinin bir parçasıdır ve Türkiye ile birleşmek istemektedirler (Devlet, 5.8.1974). Bu nedenle taksimi ve hatta adanın Türkiye ile tümünden birleşmesini makul bir çözüm yolu olarak gören Türkeş, Kıbrıs’ı da Anadolu coğrafyası içinde kabul ederek tezini temellendirmeye çalışıyordu. Türkeş’in değerlendirmesine göre, Kıbrıs’ın nüfusunu içinde bulunduğu coğrafi bölgenin nüfusu içinde düşünmek gerekmektedir. Bu hesaba göre de Kıbrıs Anadolu coğrafyası içinde düşünüldüğünde, nüfus yoğunluğu Türklerde olacağı için Kıbrıs’ta Rumlar azınlıkta kalacaktı. Türkiye’nin askeri güvenliği ve iktisadi bütünlüğü bakımından Kıbrıs Türkiye’ye bağlı olduğu için de Kıbrıs’ın tümüyle Türkiye’nin olması gerekmektedir (Sabah, 27.8.1974).

Bora’nın tespitiyle Kıbrıslı Türkler, Orta Asya Türk topluluklarından farklı olarak Türkiye Türklerinin aslında doğal bir parçası gibi kabul edilmektedir.¹² Onlar da soydaş, fakat Kıbrıs ‘yavruvatan’. Bu ‘yavruvatan’ ifadesi bile aslında Kıbrıs’ın Türkiye’nin velayeti ve himayesi altında olduğunu göstermektedir. Bu açıdan yaklaşırsak Türkeş’in Kıbrıs’ı Türkiye’nin coğrafi ve kültürel doğal uzantısı olarak görmesi ve bu nedenle taksim politikasında ısrarcı olması anlaşılır bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır.

İktidardan Muhalefete MHP: Kıbrıs Sorununda Çözüm Arayışları

Kıbrıs Barış Harekâtı’nın ardından, Başbakan Bülent Ecevit’in elde ettiği başarıyı taçlandırmak için 18 Eylül 1974’te koalisyondan çekilerek erken seçim istemesiyle Milliyetçi Cephe’ye giden yol da açılmış oldu. Ancak erken seçimi kabul ettirmek için Meclis’te yeterli sayıya ulaşamayan Ecevit, yeni koalisyon tekliflerinde bulunduya da bu girişimler sonuçsuz kaldı ve Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk Senatör Sadi Irmak’ı 12 Kasım 1974’te partiler üstü bir kabine kurması için görevlendirdi. Bir geçiş dönemi olarak adlandırılabilir Sadi Irmak Hükümeti Meclis’ten güvenoyu alamamasına rağmen, 31 Mart 1975’te Milliyetçi Cephe Hükümeti kurulana kadar iktidarda kaldı (Ahmad, 2007: 423-425).

Sadi Irmak Hükümeti döneminde de Türkeş’in Kıbrıs’a dair fikirlerinde herhangi bir değişiklik izlenmemektedir. 27 Kasım 1974 tarihli Meclis oturumunda Irmak hükümeti programı görüşülürken Türkeş söz alarak Kıbrıs

---

12 Bora’ya göre Kıbrıs Türklüğü, Türkiye Türklüğünden ayrılmamaktadır. Örneğin Denktaş’ın 1993 Mayıs’ında TBMM’de yaptığı konuşma sırasında “mensubu bulunmakla iftihar ettiğimiz Yüce Türk Ulusu” ifadesini kullanması gibi, Kıbrıslı Türkler, Türkiye Türklerinin aslında doğal bir parçası ya da bir nevi şubesi gibi kabul edilmektedir (Bora, 1995: 18-19).

mesalesinin önceki hükümetler döneminde çözümsüz kaldığına vurgu yapmış ve Türkiye'nin Kıbrıs'taki bazı olası gelişmeler karşısında üçüncü harekâta girişmesi gerektiğini yinelemiştir. Kıbrıs'taki 15 Temmuz darbesinden bu yana yurtdışında bulunan Makarios'un Kıbrıs'a cumhurbaşkanı olarak dönme ihtimali üzerine adaya yeniden harekât düzenlenmesi önerisinde bulunan Türkeş, Makarios'un cumhurbaşkanı olmasının artık mümkün olmadığı, olursa da Kıbrıs'ta barışın tehlikeye düşeceğine vurgu yapmıştır (TBMM Tutanak Dergisi, 27.11.1974: 221-224). Türkeş'in Kıbrıs'a yeniden müdahale edilmesi gerektiği üzerinde sıklıkla durması, adada beklediği gibi bir sonuca ulaşamamasından ötürü duyduğu rahatsızlıktan ileri gelmektedir.

İktidar ortağı olduğu Milliyetçi Cephe hükümetleri döneminde de Türkeş Kıbrıs'a dair bu ısrarcı tutumunu çeşitli platformlarda dile getirmeye devam edecek, ancak bununla birlikte hükümetin Kıbrıs politikasıyla da uyum içinde olmayı sürdürecekti.

Milliyetçi Cephe olarak adlandırılan ve AP liderliğinde MSP, CGP¹³ ve MHP'nin koalisyon ortağı olarak yer aldığı 39. Hükümet,¹⁴ 31 Mart 1975'te kuruldu. Milliyetçi Cephe partileri aslında yalnızca iktidar ortağı değildi; her ne kadar bir siyasal pragmatizm örneği olsa da bu cephe (Özcan, 2020: 416), ismine münhasır, ister liberal, ister İslamcı, ister milliyetçi olsun, her biri siyasi yelpazenin sağında yer alan, aynı toplumsal tabana hitap eden ve dünya görüşlerinin keskin çizgilerle ayrılmadığı, bir nevi ideolojik ortaklığı da olan partilerden tesis edilmişti (Karataş, 2022: 402). Bu ideolojik ortaklığın temel yapı taşlarını ise komünizm karşıtlığı ve milliyetçilik oluşturuyordu (Koalisyon Hükümetleri, 2015: 980-981).

MC Hükümeti sırasında koalisyon ortağı olan MHP'nin devlet içinde kadrolaşması hız kazanırken, dış politikada da hükümet ortağı olarak söz sahibi bir konuma geldi. Ancak bu süreçte MHP'nin Kıbrıs'a dair ürettiği politikalar, çözümden çok, çözümsüzlüğün bir parçası olmaya devam edecekti.

Bu arada Kıbrıs Barış Harekâtı'nın ardından Türkiye'nin Kıbrıs'a dair temel tezi artık bağımsız bir Kıbrıs Cumhuriyeti değil, iki toplumlu iki bölge bir devlet biçimidir. 13 Şubat 1975'te Kıbrıs Türk Federe Devleti (KTFD) ilan edilerek aslında barış harekâtının yarattığı fiili duruma hukuki bir statü kazandırılmış oldu ve federasyonun gerçekleşmesi noktasında önemli bir adım atıldı (Özcan, 2020: 301). Denктаş'ın aynı gün yaptığı açıklaması, nihai amacın iki kesimli bir federasyon çerçevesinde Rumlarla birleşmek olduğu şeklindeydi (Fırat, 2005b: 764). Denктаş, bu fikrinin desteklenmesi için Türkiye'nin milliyetçi ortamından yararlanma yoluna gidiyor, bilhassa kendisini her zaman yakın hissettiği Türkeş'in ve benzer düşünceye sahip siyasetçilerin iktidar olması, Denктаş'ın işini

13 Genel Başkanlığını Turhan Feyzioğlu'nın yaptığı Cumhuriyetçi Güven Partisi'dir.

14 IV. Demirel Hükümeti olarak da bilinir.

kolaylaştırıyordu (Kızılyürek, 2005: 282). Her ne kadar Türkeş, daha önce belirtildiği gibi federasyon fikrine ancak taksim ve bu yolla ilhak sonucuna ulaşması halinde sıcak bakıyorsa da, bu dönemde her iki siyasetçinin de Kıbrıs’ta en azından Türk toplumunun haklarını koruyacak en uygun yönetim biçimi için kafa yordukları aşikârdır.

Diğer yandan MC Hükümetinin koalisyon protokolünde de Kıbrıs’a yönelik federasyon vurgusu dikkati çekmektedir (Koalisyon Hükümetleri, 2015: 990-991):

...Hükümetimizin başlıca amacı Kıbrıs’taki Türk Cemaatinin geleceğini sağlam teminata bağlayacak, Ada’daki gerçeklere dayanan bir hukuki çerçevede içinde Kıbrıs’ın bağımsız Federe Devlet olarak varlığını koruyacak bir çözüm şekline varılması olacaktır. Geçmiş yılların acı tecrübeleriyle ortaya çıkmış olan iki milli toplumun ancak yan yana yaşayabilecekleri gerçeği karşısında, Ada’da ancak iki bölgeli federal bir sistemin bu çözüm şeklini sağlayabilecek usul olduğuna inanıyoruz.

Başbakan Demirel, 6 Nisan 1975’te Meclis’te hükümet programını okurken de, ‘milli dava’ olarak söz ettiği Kıbrıs sorununun çözümü için iki bölgeli federal sistemin adil bir çözüm olacağını yineliyordu (TBMM Tutanak Dergisi, 6.4.1975: 321). 1973’teki seçim beyannamesinde Kıbrıs’a yer vermeyen MHP ise 1975 koalisyon protokolünde, CHP-MSP koalisyonunun da benimsediği federasyon tezinin altına imza atıyordu.

Diğer yandan, Meclis’te hükümet programı görüşülürken, 9 Nisan 1975 tarihli oturumda ortaya çıkan milliyetçilik tartışmaları, konuyu Türkeş’e ve Kıbrıs’a getiriyordu. CHP Burdur Milletvekili Ali Sanlı’nın bu tartışmalar sırasında Türkeş’e yaptığı Hitler benzetmesi dikkat çekicidir. Hitler’in aslen Avusturyalı olup büyük Almanya için çalıştığını, Türkeş’in de benzer şekilde aslen Kıbrıslı olup ‘küçük vatani’ değil, ‘büyük vatani’ kurtarmayı tercih ettiğini belirten Sanlı, Grivas¹⁵ örneğini vererek “Grivas kadar milliyetçilik görevini, Kıbrıs Türklerinin başına geçerek yapsaydı, Türkiye bu ölçüde karıştırılmamış olurdu” sözleriyle Türkeş’i, hem milliyetçiliği yönünden eleştiriyor hem de Türkiye’de toplumsal şiddetin tırmandığı bu dönemde ülkedeki olayları kışkırtmakla itham ediyordu (TBMM Tutanak Dergisi, 9.4.1975: 402). Buna karşılık söz alan Türkeş ise bu zihniyetten vazgeçmek gerektiğini söyleyerek Atatürk’ün Selanik’te doğduğu örneğini veriyor ve “Kıbrıs’ta doğmak bir suç değildir” diyerek kendisini savunuyordu (TBMM Tutanak Dergisi, 9.4.1975: 427). Ancak Atatürk örneği verdiği için CHP sıralarından eleştirilere maruz kalan Türkeş, kendisinin bir Türk milliyetçisi olduğunu ifade ediyor, bu defa da kendisine iletilen cevap “Kıbrıs milliyetçisi ol” ifadesine dönüşüyordu (TBMM Tutanak Dergisi, 9.4.1975: 428).

15 Georgios Grivas, Kıbrıs’ta paramiliter EOKA örgütünün kurucusu ve lideridir.

Türkeş'e Meclis'te bu kadar yüklenilmesinde, dönemin artan toplumsal şiddet olaylarında milliyetçiliğin körüklenerek MHP'nin gençlik kolları olarak bilinen Ülkücülerin eylemlerinin çoğalması,¹⁶ sağ ve sol partiler arasında tırmanan ideolojik gerginlik ve çatışmalar, milliyetçi karaktere sahip MC partilerinin milliyetçiliklerini dış politikada göstermek yerine antikomünizm üzerinden sokak eylemlerinde ortaya dökmesi gibi sebepler sıralanabilir. Ancak daha önce de belirtildiği gibi, Türkeş'in bir anavatan Türk'ü olmayıp Kıbrıs Türk'ü olması, onun şovenizmini anlaşılır kıldığı kadar karşıt/sol görüşlerin de Türkeş'in milliyetçiliğine şüpheli yaklaşmasını açıklamaktadır.

Milliyetçilik ve komünizm tartışmaları MC iktidarı sırasında öyle boyutlara ulaşmıştı ki, yalnızca Meclis içinde değil, Cumhuriyet Senatosu'nda bile ana gündem konularından birini oluşturuyordu. 1977 yılında Cumhuriyet Senatosu Denizli üyesi Hüseyin Atmaca'nın yaptığı konuşma, milliyetçilikle Kıbrıs'ı bağdaştırması bakımından dikkat çekici bir örnektir. CHP grubu adına konuşan Atmaca, Cephe hükümetinin milliyetçilik anlayışını 'çarpık' olarak nitelendirerek bu anlayışı şu sözlerle özetliyordu: "Cephe yanlısı isen milliyetçisin; cepheye karşı isen komünistsin." Milliyetçiliği kimsenin tekeline alamayacağından bahseden Atmaca, CHP'nin, milliyetçiliğin ne anlama geldiğini Kıbrıs'ta gösterdiğini dile getirerek Kıbrıs Barış Harekâtı'na gönderme yapıyor ve hükümeti toplumsal olayları kışkırtmakla suçluyordu (C.Senatosu Tutanak Dergisi, 12.2.1977: 888).

Öte yandan MC iktidarı sırasında MHP'nin Kıbrıs konusuna yaklaşımı, federasyon tezine ortak olsa da, aslında hiç değişmemişti. Kıbrıs Barış Harekâtı'nın birinci yıldönümünde, bu defa iktidar ortağı ve dolayısıyla Başbakan Yardımcısı olan Türkeş, harekâtın yarım kaldığını, bu nedenle nihai sonuca ulaşamadığını yeniden kamuoyuyla paylaşıyordu. Mesajında harekât sonrası yapılan siyasi hatalar olduğuna dikkati çeken Türkeş, Ada'nın tamamen Türk kuvvetleri tarafından kontrol altına alınması gerekliliğinin Enosis karşısında anayasal bir hak olduğunu da öne sürüyordu (Milliyet, 21.7.1975).

1977 yılı seçim beyannamesinde MHP'nin Kıbrıs meselesine bu defa yer ayırması dikkat çekici olmakla birlikte, Barış Harekâtı sonrasında Türkiye'ye uygulanan ABD ambargosu, MHP'yi Kıbrıs'la ilgili tezinden uzaklaştırmamıştı (MHP, 1977: 50):

Kıbrıs, Türkiye için hem oradaki soydaşlarımız, hem de Türkiye'nin itibar ve güvenliği bakımından son derece önemli bir milli davadır. Kıbrıs'ta taviz verilmesine karşıyız. Çünkü Kıbrıs'ı bugünkü durumuna getirenler, Yunan Megalo¹⁷ İdeacılarının Enosis emperyalizmleridir. Türkiye'nin milli

16 Türkiye'de siyasal ve toplumsal şiddet olaylarının tırmanmasında Ülkücü hareketin rolü için bkz. (Aytürk, 2020: 441-460).

17 Metinde bu şekilde yazılmıştır. Doğrusu Megali İdea'dır.

güvenlik ve çıkarları, coğrafyanın gereği Kıbrıs’ın tamamen Türkiye’ye ait olmasını gerektirirken, bir de bu durumda taviz verilmesi ve Ada’da Yunanistan’ın uzantısı olan Rum üstünlüğüne imkân tanınması tasavvur bile edilemez.

Yine Kıbrıs’ın tamamı üzerinde egemenlik kurulması tezini işleyen MHP, ABD ambargosunu da ittifak ilkelerine aykırı olarak değerlendiriyor, ambargo sebebiyle Türkiye’nin iç ve dış politikasında hiçbir taviz verilmemesi gerektiğini vurguluyordu (MHP, 1977: 49). Ancak ilginçtir ki, 1978 yılındaki Ecevit Hükümeti (42. Hükümet) sırasında -ki o dönemde MHP muhalefettir-Başbakan Ecevit’in, NATO içinde Türkiye’nin yalnız bırakıldığı ve Amerikan ambargosunun Kıbrıs sorununa çözüm bulunmasının önünde bir engel teşkil ettiğini (TBMM Tutanak Dergisi, 14.6.1978: 140-141) dile getirmesine karşılık MHP, NATO’ya bağlılık vurgusu yapmaktadır. 14 Haziran 1978 tarihli Meclis birleşik toplantısında MHP Ankara Milletvekili Necati Gültekin, “Müttefiklerimizde Türkiye’nin vazgeçilemez bir güç olduğu inancını devam ettirmeliyiz” diyerek NATO çıkarlarıyla ulusal çıkarları bir tutmakta, Ecevit’in komünist bloka yaklaştığını söyleyerek kendisini eleştirmektedir (TBMM Tutanak Dergisi, 14.6.1978: 149-150). MHP’nin Sovyet karşıtı refleksleri, henüz birkaç ay sonra Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı görüşmelerinde de açığa çıkmıştır. Görüşmeler sırasında yoğun bir NATO bağlılığı vurgusu yapan Türkeş, CHP’nin Sovyetlere yaklaşma politikasını eleştirerek bu yaklaşmanın Türkiye’nin zararına olduğunu dile getirmiş, izlenen dış politikanın Türkiye’nin menfaatlerini zedelediğinden bahsederek Ecevit hükümetine yüklenmeyi sürdürmüştür (TBMM Tutanak Dergisi, 23.11.1978: 228). Hâlbuki Sovyetlerle yaklaşma, MC iktidarı döneminde izlenen bir politikaydı, Batı’yla bozulan ilişkiler Sovyetler Birliği ile dengelenmek istenmişti (Dursun, 2018: 433). Yalnızca bu örnek bile MC hükümetlerinin sadece iç politikada değil, dış politikadaki pragmatik yaklaşımını gözler önüne sermektedir.

Diğer yandan muhalefette olduğu bu dönemde MHP, Kıbrıs konusunda MC iktidarı zamanındaki kadar federasyon yanlısı da değildir. MHP Niğde Milletvekili Sadi Somuncuoğlu’nun Meclis’in 22 Şubat 1980 tarihli bütçe görüşmeleri sırasında hem dönemin genel dış siyasetine hem de Kıbrıs meselesine dair görüşleri bu çerçevede değerlendirilebilir. İzlenen dış siyaseti ‘hedefsiz’ ve ‘rastgele’ olmakla eleştiren Somuncuoğlu, Kıbrıs’tan örnek vererek bir önceki Ecevit (42. Hükümet) ve o anki Demirel hükümetini (43. Hükümet) Kıbrıs’a dair sağlam bir politika geliştirmemekle suçlamıştır. Kıbrıs meselesi doğduğunda Türkiye’nin hiçbir hazırlığı olmadan ‘kuru iddialarla’ bezenmiş bir politika ürettiğine işaret eden Somuncuoğlu, Türkiye’nin Kıbrıs politikasının sürekli değiştiğinden bahsederek devlet politikalarının hükümlere göre şekillenemeyeceğini dile getirmiştir (TBMM Tutanak Dergisi, 22.2.1980: 631-632).

MHP'nin muhalefette olduğu ancak kerhen de olsa AP iktidarını desteklediği bu dönemde, hükümetin Kıbrıs politikasının değişkenlik arz ettiğini söylemek pek de mümkün görünmemektedir. Tıpkı 1977'deki II. Milliyetçi Cephe'nin hükümet programındaki gibi coğrafi temelli iki toplumlu federasyon tezi, hem III. Ecevit hem de VI. Demirel hükümetlerinin programlarında işlenmeye devam edilmiştir. Somuncuoğlu'nun burada kastettiği durumu, daha çok MHP'nin Kıbrıs'a dair genel yorumu içinde değerlendirmek gerekir. Başka bir ifadeyle Türkeş'in yıllar önce ifade ettiği 'sonuçsuz' kalma durumuna işaret edilmektedir.

Yine 29 Şubat 1980 tarihinde, bütçe görüşmeleri devam ederken MHP adına söz alan Konya Milletvekili İhsan Kabadayı, Kıbrıs sorununa ilişkin MHP'nin tezinin de altını çizmiştir: "Bağımsız ve bağlantısız iki bölgeyi federe devlet tezi üzerinde taraflar arasında kısa zamanda bir anlaşmaya varılmazsa, Türk tarafı bağımsızlığını ilan etmelidir." (TBMM Tutanak Dergisi, 29.2.1980: 687). Bu ifade, yine 'taksim'in bir yansıması niteliğindedir. Zira Kıbrıs'ın geleceğine dair Hatay yolu izlenecekse önce bağımsızlık, ardından Türkiye'ye ilhak gerçekleşebilir.

Tanıl Bora, 1990'lara gelindiğinde bile, MHP çizgisindeki milliyetçiliğin özleminin, Kıbrıs'a dair Hatay modeli olduğundan bahseder (Bora, 1995: 25). Başka bir ifadeyle Kıbrıs Türk tarafının Türkiye'ye ilhaki. İlginçtir ki, MC hükümetleri sırasında Dışişleri Bakanlığı görevinde bulunan ve federasyon tezinin savunucularından biri olan İhsan Sabri Çağlayangil de, sonraki yıllarda kaleme aldığı anılarında, Kıbrıs'a dair temel çözümün 'çifte Enosis' ya da 'Hatay formülü' olması gerektiğine değinir (Çağlayangil, 1990: 399).

MHP'nin Şubat 2003 yılında Kıbrıs'a dair yayımladığı raporda bile, Türkiye'nin 2000'li yıllara kadar izlediği Kıbrıs politikalarının, "uzun vadeli güçlü bir stratejinin ve kararlı bir milli tavrın ifadesi olmadığı" belirtilmektedir (Kıbrıs Gerçeği, 2003: 7).

Sonuç

1970'li yıllar, iç politik gelişmeler açısından Türkiye'nin en bunalımlı zamanları olarak değerlendirilebilir. Bu makalenin 1974-1980 arası olarak sınırladığı dönem, Türk dış politikası açısından da Kıbrıs sorununun gündeme oturduğu bir dönemdir. Her ne kadar genel bir eğilim olarak Türk dış politikasının iç politikadan daha bağımsız bir çizgide yol aldığı düşünülse de, söz konusu dönem, iç politik gelişmelerin dış siyasetin belirlenmesindeki yoğun etkisi ve baskısının hissedildiği bir istisna olarak karşımıza çıkmaktadır. Kıbrıs sorunu, dönemin siyasi aktörleri tarafından bir ulusal dava olarak algılanıp konuyla ilgili milli bir mutabakat varmış gibi görünse de, aynı hükümette koalisyon ortağı olarak yer alan siyasi partilerin soruna yaklaşımları ve söylemleri bile farklı

olmuştur. 1975 ve 1977’de koalisyon ortaklarından aşırı sağın temsilcisi konumundaki MHP, CHP-MSP iktidarı sırasında gerçekleştirilen Kıbrıs Barış Harekâtı’nı desteklemekle birlikte, Türk tarafının kazanımlarını yeterli görmemiş, harekâtın etkisini ve sınırlarını eleştiren milliyetçi bir tutum sergilemiştir. Ancak bununla beraber, gündemdeki diğer dış politik gelişmelere de daha NATO’cu ve antikomünist bir perspektiften yaklaşmıştır.

Dış politikanın iç politikayla bağlarının oldukça kuvvetli olduğu ve partilerin Kıbrıs üzerinden milliyetçilik yarışına girdiği bir dönem olan 1974-1980 arası MHP’nin Kıbrıs’a dair ürettiği politika ve çözüm yolları, daha çok Türkeş’in ve diğer MHP milletvekillerinin bu dönemdeki meclis konuşmaları ile parti yayınlarından ve yine Türkeş’in gazetelere verdiği beyanatlardan takip edilmiştir. Elde edilen veriler ışığında, MHP’nin bu dönemde ürettiği politikaların temelinde antikomünizm olsa da, milliyetçi bir siyasi parti olarak bu ideolojisini yansıttığı alanlardan en önemlisinin hiç şüphesiz Kıbrıs olduğu görülmüştür. CKMP döneminden itibaren Kıbrıs sorununa eğilen partinin 1970’lerde, bilhassa Kıbrıs Barış Harekâtı’nın ardından meseleye ilişkin milliyetçi söylemlerini daha çok ön plana çıkardığı fark edilmiştir.

MHP, gerek MC hükümetleri sırasında iktidar ortağı olarak gerekse sonrasındaki Ecevit ve Demirel hükümetleri döneminde muhalefet partilerinden biri olarak Kıbrıs sorununa dair yaklaşımını çoğunlukla aynı çizgide tutmuş, yalnızca söylemini bazen genel yaklaşıma uyarlayarak yumuşatmış, bazense sertleştirerek taviz vermeyen bir tutum izlemiştir. Bu açıdan parti söylemi ile koalisyon sorumluluğu arasında bir esnekliğin varlığından da söz etmek mümkündür.

Partinin aslında başından itibaren Kıbrıs’a dair savunduğu temel çözüm, Ada’nın tümünü almak şeklinde olmuştur. Dönemin koşulları içinde fazla gerçekçi olmayan bu yaklaşımı MHP, iktidarda olduğu süreçte federasyon tezine uyumlu bir şekilde işlemiştir. Daha açık bir ifadeyle Barış Harekâtı’nın ardından Kıbrıs’a dair Türkiye’nin temel tezi hep iki bölgeyi federasyondan yanayken, MC hükümetleri döneminde MHP iktidar ortağı olarak bu teze aykırı bir yaklaşım sergilemekten ziyade, aslında kendi önerisini federasyon teziyle kaynaştırmıştır. Bu açıdan MHP’nin tezi şu şekilde özetlenebilir: Önce Kıbrıs’ın tamamını kontrol altına almak (MSP’nin ‘fetih’ anlayışına benzer bir yaklaşım), bu gerçekleşmezse Ada’nın kuzey kısmını Hatay vari bir ilhak yoluyla Türkiye’ye katmak (bir nevi ‘taksim’ tezi), bu da gerçekleşmezse federasyon çözümünü kabul etme yoluyla sonrasında yine ‘taksim’i gerçekleştirmek.

Federasyon modelini, taksimi gerçekleştirmek için bir adım olarak gören MHP, iktidarda olduğu süre boyunca hükümetin genel dış politika çizgisine uyumlu bir yol izlemiş ancak 1978’den itibaren Ecevit hükümeti ve hatta kerhen destek vermiş olsa da Demirel hükümeti döneminde Kıbrıs sorununun

çözumsuzlüğüne vurgu yaparak iktidar partilerini eleştirmiştir. Ancak Kıbrıs'a dair sunduğu pek gerçekçi olmayan çözüm önerileriyle kendisi de çözumsuzluğun bir parçası olarak siyasi varlığını sürdürmeye devam etmiştir.

Kaynakça

- 1977 Milliyetçi Hareket Partisi Seçim Beyannamesi: Türk Milleti Uyan!* (1977), (Ankara).
- Ahmad, Feroz (2007). *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)*, Ahmet Fethi (çev.), 3. B. (İstanbul: Hil Yayın).
- Artuç, İbrahim (1989). *Kıbrıs'ta Savaş ve Barış* (İstanbul: Kastaş Yayınları).
- Aykol, Hüseyin (2011). *Türkiye'de Sağ Örgütler, Bölüne Bölüne İktidar Olmak* (Ankara: Phoenix Yayınevi).
- Aytürk, İlker (2020). "Yetmişli Yıllarda Ülkücü Hareket ve Komünizmle Paramiliter Mücadele", Mete Kaan Kaynar (haz.), *Türkiye'nin 1970'li Yılları* (İstanbul: İletişim Yayınları): 441-460.
- Bağcı, Hüseyin (2001). *Türk Dış Politikasında 1950'li Yıllar*, 2. B. (Ankara: METU Press).
- Barutçu, Ecmel (1999). *Hariciye Koridoru* (Ankara: 21. Yüzyıl Yayınları).
- Bilge, A. Suat (2000). *Büyük Düş: Türk-Yunan Siyasi İlişkileri* (Ankara: 21. Yüzyıl Yayınları).
- Bora, Tanıl (1995). "Türk Milliyetçiliği ve Kıbrıs", *Birikim*, 77 (Eylül): 18-26.
- Bora, Tanıl (2008), "Alparslan Türkeş", Tanıl Bora (ed.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Cilt 4: Milliyetçilik*, 3. B. (İstanbul: İletişim Yayınları): 686-695.
- Bora, Tanıl ve Kemal Can (2009). *Devlet, Ocak, Dergah, 12 Eylül'den 1990'lara Ülkücü Hareket*, 9. B. (İstanbul: İletişim Yayınları).
- CKMP Programı-Müreffeh ve Kuvvetli Türkiye İçin* (1965a), (Ankara: Arı Matbaası).
- CKMP'nin Radyo Konuşmaları* (1966), (Ankara: Arı Matbaası).
- Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi 1965 Seçim Bildirisi* (1965b), (Ankara: Ayyıldız Matbaası).
- Cumhuriyet Dönemi Partiler, Seçimler, Beyannameler (1923-1980)* (2022). Mete Kaan Kaynar, Nurettin Kalkan (ed.), (Ankara: TBMM Basımevi).
- Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi* (12.2.1977). Birleşim: 37, Oturum: 2 (Ankara: TBMM Basımevi).
- Çağlayangil, İhsan S. (1990). *Anılarım*, 3. B. (İstanbul: Yılmaz Yayınları).
- Çetinsaya, Gökhan (2005). "İslamcılıktaki Milliyetçilik", Yasin Aktay (ed.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Cilt 6: İslamcılık*, 2. B. (İstanbul: İletişim Yayınları): 420-451.
- Devlet* (29 Temmuz 1974). Sayı 247.
- Devlet* (5 Ağustos 1974). Sayı 248.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi BCA, 030.18/317.47.8, 19.07.1974.

- Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi BCA, 030.18/317.47.12, 20.07.1974.
- Devrim (1 Eylül 1974).
- Devrim (3 Eylül 1974).
- Devrim (5 Eylül 1974).
- Dursun, Soner (2018). “Türk Siyasal Hayatında Milliyetçi Cephe Hükümetleri (1975-1977)”, *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum*, 7 (20): 425-440.
- Erhan, Çağrı (2005). “1960-1980 ABD ve NATO’yla İlişkiler”, Baskın Oran (ed.), *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Cilt 1, 11. B. (İstanbul: İletişim Yayınları): 681-715.
- Fırat, Melek (1997). *1960-1971 Arası Türk Dış Politikası ve Kıbrıs Sorunu* (Ankara: Siyasal Kitabevi).
- Fırat, Melek (2005a). “1945-1960 Yunanistan’la İlişkiler”, Baskın Oran (ed.), *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Cilt 1, 11. B. (İstanbul: İletişim Yayınları): 576-614.
- Fırat, Melek (2005b). “1960-1980 Yunanistan’la İlişkiler”, Baskın Oran (ed.), *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Cilt 1, 11. B. (İstanbul: İletişim Yayınları): 716-767.
- Gürel, Şükrü S. (1993). *Tarihsel Boyutları İçinde Türk-Yunan İlişkileri (1821-1993)* (Ankara: Ümit Yayınları).
- Hasgüler, Mehmet (2007). *Kıbrıs’ta Enosis ve Taksim Politikalarının Sonu*, 5. B. (İstanbul: Alfa Yayınları).
- Hayat (25 Temmuz 1974). Sayı 31.
- Hükümetler-Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri* (2013a). İrfan Neziroğlu, Tuncer Yılmaz (haz.), Cilt 5: 26 Mart 1971-17 Kasım 1974, (Ankara: TBMM Başkanlığı Yayınları).
- Hükümetler-Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri* (2013b). İrfan Neziroğlu, Tuncer Yılmaz (haz.), Cilt 6: 17 Kasım 1974-12 Kasım 1979, (Ankara: TBMM Başkanlığı Yayınları).
- Karataş, Murat (2022). “Türkiye’nin 1970’li Yılları ve Milliyetçi Cephe Hükümetleri”, *Anadolu ve Balkan Araştırmaları Dergisi*, 5 (10): 387-422.
- Kıbrıs Gerçeği ve Annan Planı* (Şubat, 2003). MHP Ar-Ge Merkezi.
- Kılıçoğlu Cihangir, Çiğdem (2016). “Modern Yunanistan’ın Karanlık Çağı: Albaylar Cuntası 1967-1974”, *Asos Journal*, 4 (37): 518-539.
- Koalisyon Hükümetleri, Koalisyon Protokolleri, Hükümet Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri* (2015). İrfan Neziroğlu, Tuncer Yılmaz (haz.), Cilt 2, (Ankara: TBMM Başkanlığı Yayınları).
- Kızılyürek, Niyazi (2005). *Milliyetçilik Kışkacında Kıbrıs*, 3. B. (İstanbul: İletişim Yayınları).
- Landau, Jacob M. (1979). *Türkiye’de Sağ ve Sol Akımlar*, 2. B. (Ankara: Turhan Kitabevi).
- MHP 1969 Seçim Bildirisi: Memleket ve Dünya Hadiseleri* (1969).
- Milliyet* (21 Temmuz 1975).

- Özcan, Gencer (2020). "1974 Kıbrıs Bunalımı", Mete Kaan Kaynar (haz.), *Türkiye'nin 1970'li Yılları* (İstanbul: İletişim Yayınları): 291-305.
- Öztan, Güven G. (2020). "I. Milliyetçi Cephe İktidarında Devletin Zor ve İdeolojik Aygıtlarının Yapılandırılması (1975-1977)", Mete Kaan Kaynar (haz.), *Türkiye'nin 1970'li Yılları* (İstanbul: İletişim Yayınları): 415-440.
- Papandreu, Andreas G. (1988). *Namlunun Ucundaki Demokrasi*, Semih Koray, Mehmet Emin Yıldırım (çev.), 2. B. (Ankara: Bilgi Yayınevi).
- Sabah* (27 Ağustos 1974).
- Sanlı, Ferit S. (2023). "Religion and Ideology: Transformation of Turkish Nationalism from Republican Peasants' Nation Party to Nationalist Action Party", *Amme İdaresi Dergisi*, 56 (1): 91-114.
- Sarıkoyuncu Değerli, Esra (2012). "Demokrat Parti Döneminde Türkiye'nin Kıbrıs Politikası (1950-1960)", *Gazi Akademik Bakış*, 6 (11): 85-101.
- TBMM Tutanak Dergisi* (20.7.1974). Birleşim: 3, Oturum: 2 (Ankara: TBMM Basımevi).
- TBMM Tutanak Dergisi* (23.7.1974). Birleşim: 4, Oturum: 3 (Ankara: TBMM Basımevi).
- TBMM Tutanak Dergisi* (19.8.1974). Birleşim: 5, Oturum: 1 (Ankara: TBMM Basımevi).
- TBMM Tutanak Dergisi* (27.11.1974). Birleşim: 10, Oturum: 1 (Ankara: TBMM Basımevi).
- TBMM Tutanak Dergisi* (6.4.1975). Birleşim: 61, Oturum: 1 (Ankara: TBMM Basımevi).
- TBMM Tutanak Dergisi* (9.4.1975). Birleşim: 63, Oturum: 2 (Ankara: TBMM Basımevi).
- TBMM Tutanak Dergisi* (14.6.1978). Birleşim: 8, Oturum: 1 (Ankara: TBMM Basımevi).
- TBMM Tutanak Dergisi* (23.11.1978). Birleşim: 9, Oturum: 1 (Ankara: TBMM Basımevi).
- TBMM Tutanak Dergisi* (22.2.1980). Birleşim: 50, Oturum: 2 (Ankara: TBMM Basımevi).
- TBMM Tutanak Dergisi* (29.2.1980). Birleşim: 57, Oturum: 1 (Ankara: TBMM Basımevi).
- Tekeli, Şirin (1983). "Cumhuriyet Döneminde Seçimler", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt 7 (İstanbul: İletişim Yayınları): 1797-1824.
- Türkeş, Alparslan (1975). *Dış Politikamız ve Kıbrıs* (İstanbul: Kutluğ Yayınları).
- United Nations Security Council Resolution 186* (1964). (UN, S/RES/186, 1964).
- Uzgel, İlhan (2004). *Ulusal Çıkar ve Dış Politika* (Ankara: İmge Kitabevi).
- Vaner, Semih (1990). "Türk-Yunan Uyuşmazlığı: Kültürel Yeniden Üretim mi, İç Politikanın veya Uluslararası Politikanın Bir Sorunu mu?", Semih Vaner (der.), *Türk-Yunan Uyuşmazlığı* (İstanbul: Metis Yayınları): 13-34.
- Yaşlı, Fatih (2019). *Antikomünizm, Ülkücü Hareket, Türkiye: Türkiye ve Soğuk Savaş*, 2. B. (İstanbul: Yordam Kitap).
- Yavuzalp, Ercüment (1993). *Kıbrıs Yangınında Büyükelçilik* (Ankara: Bilgi Yayınevi).
- Yeğen, Mesut (2008). "Türk Milliyetçiliği ve Kürt Sorunu", Tanıl Bora (ed.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Cilt 4: Milliyetçilik*, 3. B. (İstanbul: İletişim Yayınları): 880-892.

Cumhuriyet Halk Partisi ve Kıbrıs Sorunu (1973-1980)

Gökhan Erdem*

Özet

Bu makalede Cumhuriyet Halk Partisi (CHP)'nin 1973-1980 yılları arasında Kıbrıs sorununa yönelik politikaları ve sorunun çözümü yönündeki tezleri ele alındı. CHP bu dönemde hem ana muhalefet hem de iktidar partisi olarak dış politikanın belirlenmesinde çok önemli bir rol oynadı. Kıbrıs sorununda büyük bir kırılma yaratan 1974 askeri müdahalesi de CHP iktidarında gerçekleştirildi. Parti müdahale sonrasında coğrafi federasyon çerçevesinde bir çözümü gerçekleştirme inancında ve hedefindeyken, koalisyonun dağılmasıyla bu durum ortadan kalkacaktı. Muhalefet yıllarında (1975-1978) Milliyetçi Cephe hükümetlerini çözüm yönünde adım atmamakla eleştiren CHP, 1978'de iktidara geldikten sonra hemen adım atmak istedi. Üstelik Türkiye'nin sosyo-ekonomik durumu ve Kıbrıs nedeniyle konulan Amerikan askeri ambargosu çözüm yönünde adımı daha acil hale getirmekteydi. CHP Hükümeti'nin çabaları, değişen uluslararası konjonktür Rum tarafının isteksizliği ve iç politik mücadele gibi nedenlerle başarılı olamadı. Ambargonun CHP'nin iktidara gelişinden yaklaşık 8 ay sonra kaldırılmasıyla partinin Kıbrıs meselesinin çözümü açısından acele etmesine de gerek kalmayacaktı.

Anahtar Kelimeler:

Türk Dış Politikası, Kıbrıs Sorunu, Cumhuriyet Halk Partisi, Bülent Ecevit.

---

* Doç. Dr., Ankara Üniversitesi, gerdem@politics.ankara.edu.tr
ORCID: 0000-0002-9098-4909
Makale geliş tarihi: 02.08.2025
Makale kabul tarihi: 12.11.2025

Republican People's Part and the Cyprus Problem (1973-1980)

Abstract

This article examines the Republican People's Party's (RPP) policies and arguments for a solution to the Cyprus problem between 1973 and 1980. The RPP played a crucial role in shaping foreign policy during this period, acting as both the main opposition and the ruling party. The 1974 military intervention, which created a major rupture in the Cyprus problem, was also carried out under the RPP's rule. Following the intervention, the party believed and aimed to achieve a solution within the framework of a geographical federation, but this situation would be extinguished with the dissolution of the coalition. Having criticized the Nationalist Front governments during their opposition years (1975-1978) for failing to take steps toward a solution, the RPP sought immediate action after coming to power in 1978. Furthermore, Turkey's socio-economic situation and the US military embargo imposed on Cyprus made the pursuit of a solution even more urgent. The RPP government's efforts were unsuccessful due to factors such as the changing international climate, the reluctance of the Greek Cypriot side, and internal political struggles. In any case, with the embargo being lifted approximately eight months after the RPP came to power, there would be no need for the party to rush into resolving the Cyprus issue.

Keywords

Turkish Foreign Policy, Cyprus Question, Republican People's Party, Bülent Ecevit.

Giriş

Dış politikayla ilgili çalışmalarda egemen olan geleneksel yaklaşım önemli bir eksikliğe sahiptir. Dış politika biraz da eşyanın tabiatı gereği devlet merkezli ele alınmakta, hükümetlerin politikaları üzerinden incelenmektedir. Oysa hükümet politikalarını belirleyenler, siyasal ve sosyal aktörlerdir. Türkiye gibi çok partili siyasal hayatın egemen olduğu demokratik ülkelerde, siyasal partiler sistemin en önemli olmasa da belki de en 'görünür' aktörleridir. Dış politikanın iç politikadan bağımsız olmadığı ön kabulüyle, siyasal partilerin dış politikanın belirlenmesinde çok önemli rolleri ve etkileri olduğu açıktır. Bu yüzden dış politika çalışmalarında siyasal partilerin dış politikaya yönelik önerilerinin, tutumlarının ve eylemlerinin de incelenmesi gereklidir. Üstelik bu analiz partilerin iktidar ve muhalefet dönemlerindeki söylem ve eylemlerindeki süreklilik ve değişim unsurları üzerinden yapılmalıdır.

Cumhuriyet Halk Partisi (CHP), Türkiye'nin kurucu ve en köklü partisi olmasının yanı sıra Kıbrıs sorununun Türk dış politikası gündemine girdiği 1955 yılından beri, 1981'de 12 Eylül Cuntası tarafından kapatıldığı ve 1992'de tekrar açıldığı dönem haricinde, Türk siyasal hayatındaki varlığını en uzun süre devam ettiren yegâne partidir. CHP söz konusu dönemde hem iktidarda hem de muhalefette (çoğunlukla da ana muhalefette) yer alarak, Türk dış politikasının şekillenmesinde çok merkezi ve belirleyici bir rol oynadı. Kıbrıs gibi dış politikanın gündeminden hiç çıkmayan bir meselede de bunun aksini düşünmek mümkün değildir.

Bu makalede, 1965'den sonra yeniden iktidara gelmesini sağlayan 1973 Genel Seçimleri ile 12 Eylül Darbesi arasındaki dönemde CHP'nin gerek iktidar gerekse muhalefet dönemlerinde Kıbrıs meselesine bakışı, tezleri ve izlediği politika ele alındı.¹ Söz konusu dönemin özellikle ilk birkaç yılı Türk dış politikası tarihinde Kıbrıs meselesinin ön plana çıkması açısından da önemlidir. Bu dönem aynı zamanda CHP'nin 1960'larda başlayan sola açılma sürecinde ideolojik olarak 'Ortanın Solu'ndan 'Demokratik Sol'a evrildiği ve 1972'de partinin genel başkanlığına Bülent Ecevit'in seçildiği yani ideolojik ve idari açıdan yeniden şekillenmiş olduğu bir sürecin devamı olması itibarıyla da dikkat çekicidir. CHP 1960'ların ikinci yarısından itibaren sola kayarken, merkez siyasetten özellikle en büyük rakibi ve bu dönemin iktidar partisi Adalet Partisi'nden (AP) Kıbrıs sorunu konusunda hayli farklılaşacaktır. Ayrıca, Kıbrıs meselesinin tarihindeki belki de en büyük kırılma olan 1974 Barış Harekâtı da ele alınan bu dönemde üstelik CHP iktidarın büyük ortağıyken gerçekleştirildi. CHP, söz konusu yaklaşık 7 yıllık dönemde 3 defa iktidara geldi (1974'te koalisyonla, 1977'de yaklaşık 1 ay, 1978'de ise gene koalisyonla), bunun dışında kalan dönemde ise ana muhalefet partisi oldu. Bu yüzden, CHP'nin Kıbrıs politikalarına bakmak hem CHP tarihi hem Türkiye'nin siyaset tarihi hem de dış politika tarihi açısından önem taşımaktadır.

Makalede dönemlendirme, CHP'nin bu dönemdeki 'iktidar-muhalefet-iktidar-muhalefet' diyalektiği esas alınarak yapıldı. Birinci bölümde, Milli Selamet Partisi (MSP) ile yapılan koalisyon dönemi yani esas olarak 1974 yılı, öncesiyle ilgili gerekli olgular aktararak ele alındı. İkinci bölümde, Milliyetçi Cephe (MC) hükümetlerine karşı CHP'nin Kıbrıs sorunuyla ilgili eleştirileri, argümanları ve Kıbrıs'ı hangi bağlamda araçsallaştırdığı analiz edilmeye çalışıldı. 1978 başında başlayan 1979 kışına kadar süren CHP'nin uzun iktidar döneminde, bu sefer iktidar partisi ya da bir 'muktedir olarak' Kıbrıs meselesinin çözümü yönündeki stratejisi, çabaları ve başarısızlığı incelendi. Makalenin son bölümünde ise 1979

1 CHP ile ilgili monografik çalışmalara bakıldığında tamamına yakını Siyaset Bilimi ve Siyaset Tarihi perspektifleri içinde yazıldıkları için, doğal olarak dış politika bahsine çok az girdikleri görülmektedir. Örneğin; (Kili, 1975; Bila, 1999; Uyar, 2017; Görücü, 2019; Emre, 2019).

sonunda başlayan ve 12 Eylül 1980'e kadar süren yeniden muhalefet döneminde partinin Kıbrıs politikası ele alındı.

Bu çalışmada büyük çoğunlukla TBMM zabıtları, parti yayınları ile belgeleri, anılar gibi birincil kaynakların kullanılmasına çalışıldı. İçeriğe bakıldığında hem Kıbrıs meselesiyle ilgili gelişmelere hem de CHP'nin genel dış politika çizgisine hayli az yer verildiği görülecektir. Bunun iki sebebi bulunmaktadır. Öncelikle bu çalışmanın 'odağında Kıbrıs sorunu değil, CHP'nin Kıbrıs sorununa bakışı' bulunmaktadır. İkinci olarak, makale kaçınılmaz olarak belirli nicel sınırlara sahiptir. Bu yüzden metinde yukarıda belirtilen odak noktası eksenindeki olgular esas alınmış, ikincil bağlamdaki olgular daha yüzeysel biçimde aktarılmıştır.

İktidar Sürecinde CHP ve Kıbrıs Sorunu (1973-1975)

Koalisyon ve Kıbrıs Sorunu

CHP 1965'te başlayan ve 1974'e kadar süren muhalefet döneminde Kıbrıs'ta 1967 krizinden sonra soruna bir çözüm bulunması amacıyla yürütülen toplumlararası müzakerelerde bir sonuç alınamamasını eleştirmekteydi. 12 Mart 1971'e kadar iktidarda olan AP Kıbrıs meselesinin çözümünde 'hareketsiz kalmakla' ve 'gerekli adımları atmamakla' suçlanmaktaydı (Bekata, 1969:87). Bülent Ecevit de 1972'de; Türkiye ile Yunanistan arasındaki ilişkilerin düzeltilmesinin iki ülkeyi de silahlanma yarışından kurtaracağını, bunun da Kıbrıs meselesine Türk ulusu ve Kıbrıslı Türkler açısından tatmin edici bir çözüm bulunmasıyla mümkün olacağını ifade etmekteydi. Sorunun çözümü her iki ülkenin kaynaklarını kalkınma için kullanabilmelerine olanak verecekti (Ecevit, 1972: 12).

Kıbrıs meselesinin çözümüne böylesine önem veren CHP, ilk bakışta paradoksal gözükse de Türkiye ve Yunanistan arasındaki sorunlara Ege ile ilgili yeni gündem maddeleri eklemeyi önerecekti. Karasuları, kıta sahanlığı ve hava sahası gibi konularda Demirel hükümetlerinin "ilgisizliği" eleştirildi ve Türkiye'nin meşru haklarının savunulmasının önemi vurgulandı. CHP Ege sorunlarını Hükümet Programı'na da taşıyacaktı (CHP Hükümet Programı, 1974: 27).

CHP iktidara gelince müzakere stratejisinde de yeni bir yaklaşım getirdi. Kıbrıs meselesinin çözümünün önceliği ortadan kalkacak, çözüm beklenmeden tüm sorunlar müzakere edilecektir. Atina büyükelçiliğine 1972 yılı sonunda atanan Kamuran Gürün, göreve başladığı döneme kadar Türkiye'nin Yunanistan politikasının "Kıbrıs konusu halledilmeden her hangi başka bir konuyu görüşmemek" yönünde olduğunu, önceki büyükelçi İlter Türkmen'in bunu değiştirmek için çok uğraştığını fakat başarılı olamadığını belirtmektedir (Gürün,

1994: 179). Gürün bu konuda bakanlığı ikna etmesinin hayli zor olduğunu ama 24 Temmuz 1973’de Dışişleri Bakanı Ümit Haluk Bayülken’in Türkiye ve Yunanistan arasındaki müzakere konuları için bir liste oluşturulması kararını aldığını aktarmaktadır. Fakat, Naim Talu Hükümeti bu girişimin sonunu ‘geçici’ olmasının büyük etkisiyle getiremeyecektir. Gürün’ün aktardığına göre, 31 Mart 1974’te Başbakan Bülent Ecevit başkanlığında yapılan toplantı sonucunda yeni hükümet önerdiği politikayı benimsedi (Gürün, 1994: 257-259; Yavuzalp, 1996: 226).

CHP iktidarının getirdiği asıl ve kökleşecek yenilik ise Kıbrıs’ta ‘federasyon tezi’nin açık bir biçimde kabulü oldu. Aslında çözüm için federasyon tezi hayli geriye gitmektedir. CHP İsmet İnönü’nün son başbakanlık döneminde Kıbrıs’ta federatif çözüm önerisini desteklemekteydi (Erim, 1975:353). Federasyon tezi ilk olarak, toplumlar arasında Aralık 1963’te başlayan çatışmalar nedeniyle, 15 Ocak 1964’te toplanan Londra Konferansı’nda Kıbrıs Türk tarafının temsilcisi Rauf Denktaş tarafından dile getirilmiş fakat kabul görmemişti. (Fırat, 2001: 724) CHP, 1960’larda sosyalist solun önemli temsilcileri olan Yön Hareketi ve Türkiye İşçi Partisi (TİP)’yle birlikte federasyon tezini savunan yegâne siyasi aktördü (Fırat, 1997:160). 1968’de yayınlanan CHP 19. Kurultayı Parti Meclisi raporunda CHP’nin Kıbrıs tezinin bağımsız ve federatif devlet olduğu açık bir biçimde ortaya konulmuştur. Bu raporda, 1965’de kurulan AP Hükümeti, programında Kıbrıs meselesiyle ilgili ‘muğlak hükümler’ yer aldığı gerekçesiyle eleştirilmiştir (CHP, 1968: 64-65). Yine, 1970’de, CHP 20. Kurultay Parti Meclisi Raporu’nda Çağlayangil’in “(..) anlaşmazlığı çözmek için tek çıkar yol olan bağımsız ve federal Kıbrıs” çözümünden vazgeçmesi ve bu çerçevede de üniter devletten söz etmesi de sert biçimde eleştirilmekteydi (CHP, 1970: 110-111).²

CHP federasyon tezini iki bağlamda, ‘büyük güçler arasındaki denge’ ve ‘Türkiye jeopolitiği’ açısından gerekçelendirmekteydi. İki kesimli, bağımsız federatif devlet en iyi çözümdü; çünkü Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) açısından sorun yaratmayacak bir denge doğrultusunda gerçekleşecekti (Bekata, 1975: 23). Hem ABD hem de SSCB’nin ses çıkarmayacağı, destekleyeceği tek seçenek buydu. Jeopolitik gerekçe ise Ecevit tarafından şöyle ifade edilmekteydi: “Geçmişte bu meydanlarda gençlerin “ya taksim ya ölüm” diye bağırıldığı yıllarda bile CHP taksim tezini benimsememiştir. Çünkü Kıbrıs’ın taksimi demek Yunanistan’ın güneyimize getirilmesi, Ege yetmezmiş gibi, Akdeniz’de de Türkiye’nin önüne bir duvar gibi yerleşmesi demektir” (Ecevit, 2011: 113).

---

2 AP hükümetlerinde dışişleri bakanı olarak görev yapan İhsan Sabri Çağlayangil, 1970’de TBMM Dışişleri Komisyonu’nda çözüm için “ilke olarak üniter devleti kabul edebileceklerini açıklamıştı (Sarica vd., 1975: 167-168).

Federasyon tezi parti bildirgelerinde ilk defa 1969 tarihli ‘İnsanca Bir Düzen Kurmak İçin Halktan Yetki İstiyoruz’ başlıklı seçim bildirisinde kullanıldı: “Kaderini ve insanca yaşama umudunu Türkiye’ye bağlamış bulunan Kıbrıs Türk halkını her türlü tehlikeden, baskıdan ve yabancı egemenliğinden korumak; Türkiye için kaçınılmaz bir ödevdir. Ve Kıbrıs sorunu için bölge barışına da hizmet edecek bir çözüm yolu olarak, Kıbrıs’ın bağımsız federatif devlet olması gereklidir” (CHP, 1969: 42). 1973 seçimleri öncesinde CHP federasyon tezini yine tekrarladı. ‘AK Günlere’ başlıklı seçim bildirisinde ‘federasyon tezi’ açık bir biçimde ortaya konulmaktaydı:

CHP; Kıbrıs sorunu için, Türkiye’nin ve Kıbrıs Türklerinin yararına ve bölge barışına en uygun çözümün Kıbrıs’ı bağımsız federatif devlet statüsüne kavuşturmak olduğuna inanır. Bu federatif devlette Türkler, devlet yönetimine eşit egemenlik haklarıyla katılmalıdırlar. CHP Kıbrıs’da böyle bir federatif devlet yapısının, bugünkü yerleşim düzeninde halkı tedirgin edici büyük değişimler yapılmadan sağlanabileceğine inanır (CHP, 1973 :221).

Ecevit liderliğindeki CHP, 14 Ekim 1973 Seçimleri’nde % 33.30 oy oranıyla büyük bir sıçrama yapmasına rağmen parlamentoda çoğunluğu sağlayamadığı için koalisyon arayışı içine girdi. MSP’nin baştaki isteksizliğine rağmen, iki parti arasında yıl sonuna doğru başlayan görüşmeler 26 Ocak 1974’te CHP-MSP Koalisyonu’nun kurulmasıyla sonuçlandı. Koalisyon görüşmelerinde iki parti ilke ve prensipler üzerinde kolayca anlaşırken asıl işleri uzatan bakanlık paylaşımı oldu (Çevikçe, 2012:45; Kayra, 1995: 331).

İki partinin hem genel olarak dış politika konularında hem de özelde Kıbrıs meselesinde uzlaşması, beklenmeyecek biçimde hayli kolay oldu. CHP Kıbrıs konusundaki görüşlerini ortağına kabul ettirmişti. Zaten MSP’nin 1973 seçim bildirgesinde Kıbrıs’la ilgili elle tutulur bir bahis de yoktu (MSP, 1978). Genel olarak CHP programının esas alındığı koalisyon protokolünde Kıbrıs sorunu şu şekilde geçmekteydi:

Kıbrıs sorunu için Türkiye’nin ve Kıbrıs Türklerinin yararına ve bölge barışına en uygun çözümün, Kıbrıs’ı bağımsız federatif devlet statüsüne kavuşturmak olduğuna inanıyoruz. Bu federatif devlette, Türkler devlet yönetimine eşit egemenlik hakları ile katılacaklardır. Kıbrıs Türklerinin toprak mülkiyetleri ve ekonomik gelişme olanakları teminat altına alınacaktır (Neziroğlu ve Yılmaz, 2015:591).

Koalisyon görüşmeleri sürerken 1974 yılbaşında aralarında müstakbel Dışişleri Bakanı Turan Güneş’in de olduğu bir CHP heyetinin Kıbrıs’a gayri resmi bir ziyaret yapması da dikkat çekiciydi. CHP heyeti üyeleri bu ziyarette Denktaş karşıtı Kıbrıs Türk muhalefetine destek isteklerine ‘CHP’nin Kıbrıs siyasetinde taraf tutmayacağını’ belirterek karşı çıktılar. Rauf Denktaş heyetle yaptığı görüşmeden hayli memnun ayrıldı (Denktaş, 1999:215-218). Kısa bir süre sonra

kurulacak CHP-MSP koalisyon hükümetinde Hasan Esat Işık ve Turan Güneş'in yer alması da Denktaş'ı mutlu edecekti. Denktaş'a göre, "ikisi de Kıbrıs meselesinde heyecanlı ve inançlı kişiler..." (Denktaş, 1999: 238).

CHP-MSP Hükümeti'nin 1 Şubat 1974'te TBMM'de Başbakan Bülent Ecevit tarafından okunan programında, Kıbrıs meselesiyle ilgili aşağıdaki ifadeler almaktaydı:

İki cemaatten oluşan Kıbrıs'ta Türk toplumunun eşit egemenlik statüsünün korunması ve devlet yönetiminde iki cemaat arasında her yönü ile huzurlu bir iş birliğinin sağlanması için en isabetli çözüm şeklinin federatif bir sistemde bulunacağına inanıyoruz. Böyle bir çözüm yolunun Kıbrıs'ın ülke bütünlüğünü ve bağımsızlığını kuvvetlendirecek bir temel teşkil edeceği inancındayız (Hükümet Programı, 1974: 26-27).

Böylece cumhuriyet tarihinde ilk defa federasyon tezi hükümet programına girmiş oluyordu (Girgin, 1993). Federasyon tezinin içeriği ise o dönemde Ecevit'in dış politika danışmanlığını yapan CHP İstanbul Milletvekili Haluk Ülman tarafından açıklanacaktır. 1974 yılı Dışişleri Bakanlığı bütçesi görüşmelerinde AP ve Demokratik Parti (DP) milletvekilleri federasyon tezini "milli politikadan bir sapma" ve "lüzumsuz" olarak nitelendirerek mevcut görüşmeleri olumsuz yönde etkileyeceğini ileri sürdüler (Tutanak Dergisi, 22.5.1974: 620-622). Eleştirilere cevap veren Ülman, öncelikle eski bakan Çağlayangil'e isim vermeden gönderme yaparak üniter devlet formülünün AP hükümetleri tarafından kabulünü eleştirdi ve işlemeyen 1960 sisteminin yerine federatif bir sistemin kabulünün en iyi yol olduğunu, CHP'nin tutarlı bir biçimde bunu savunduğunu belirtti. Hükümetin her türlü paylaşım projesine karşı olduğunu vurgulayan Ülman'a göre, federatif sistem adanın bağımsızlığı ve toprak bütünlüğünün korunması için en iyi yoldu. Ülman'ın federe sistemin nasıl olacağı yönündeki eleştirilere verdiği cevap dikkat çekicidir:

Önerilen, Ada'daki iki toplumun birbirlerinden kesinlikle ayrılmış, başka başka bölgelerde yaşamasını ön gören, yani Ada'da nüfus değişimini gerektiren bölgesel federasyon değildir, önerilen Kıbrıs'ta Rum toplumunun yanında Türk toplumuna da, gerek devlet yönetiminde, gerek mahalli yönetimde etkin söz sahibi olmak, kendi iç işlerini ise tek başına yürütmek olanağını sağlayacak fonksiyonel bir federasyon kurulmasıdır (Tutanak Dergisi, 22.5.1974: 627).

Ülman bu dönemdeki bir yazısında da federasyon tezinin esasını şöyle ortaya koymaktaydı: "Ecevit hükümeti Kıbrıs'taki topluluklar arasında toprakların değil, devlet görev ve yetkilerinin paylaşılmasını istemektedir" (Ülman, 1974:9). Başbakan Ecevit de TBMM'deki görüşmelerde federasyon tezinin mahiyetini açık biçimde ifade edecektir: "Biz Hükümet olarak, Kıbrıs Devletinin statüsü belirlenirken Türk toplumunun azınlık hakları ile yetinmeye zorlanmasını kabul edemeyeceğimizi ortaya koymuş bulunuyoruz. Kıbrıs'ın bağımsız bir devlet

olarak kalmasını içtenlikle istiyoruz; fakat Türklerin, o devletin aslı ve eşit bir unsuru olması şartıyla” (Tutanak Dergisi, 3.7.1974: 369).

Ecevit Hükümeti’nin federasyon çıkışı Yunanistan ve Kıbrıslı Rum tarafında kısa bir süre sonra tepki yaratacağı. Gürün, Ecevit’in Kıbrıs’ta geçerli rejimin federasyon olacağı yönünde beyanat vermesinin ardından Rum tarafının toplumlar arası görüşmeleri 2 Nisan 1974’te kesme kararı aldığını belirtmektedir (Gürün, 1994:259-260). Ülman, bu karar için “(...) Rumlar, yeni Türk yöneticilerinin bundan ne anladıklarını öğrenmek yönünde; en ufak bir çaba harcamak zahmetine bile katlanmak gereğini duymamışlardı” değerlendirmesinde bulunacaktı (Ülman, 1974:4). Toplumlararası görüşmeler Rum tarafının tepkisine rağmen kısa bir süre sonra, 11 Haziran 1974’te yeniden başladı. Fakat yeniden başlayan görüşmelerde federasyon önerisi Rum müzakereci Glafkos Klerides tarafından kesin bir biçimde reddedildi. Klerides federatif çözüm önerisine “üniter devlet ilkesinin Türk tarafınca daha önce benimsendiğini belirterek” karşı çıkmaktaydı (Denktaş, 1999: 334-339).

CHP’nin Kıbrıs sorununda 1965-1971 dönemindeki AP iktidarından hayli farklı bir çizgiyi benimsediği görülmektedir. AP Hükümeti’nin özellikle 1967 Krizi’nden sonra Kıbrıs’ta toplumlararası ilişkilerin yumuşamasına paralel olarak Rum tarafının tezlerine daha sıcak bakması (Bölükbaşı, 2001: 194-197), yukarıda da vurgulandığı gibi bunu üniter devlet çözümünün dahi benimsenebileceği yönünde sinyaller vermesi, CHP tarafından sert biçimde eleştirilmekteydi. CHP iktidara gelir gelmez, muhalefetteki çizgisine paralel biçimde federasyon tezini öne sürerek AP hükümetlerinin çizgisini terk etmiştir. Ankara’nın yeni politikasının Rum tarafında tepki yaratması doğal görülmelidir.

Kıbrıs Barış Harekâtı ve Sonrası

15 Temmuz 1974’te Kıbrıs’ta Nikos Sampson liderliğinde yapılan darbe haberi sabah saatlerinde Ankara’ya ulaştı. Akşam toplanan Milli Güvenlik Kurulu (MGK) toplantısında önce Maliye Bakanı Deniz Baykal daha sonra Başbakan Bülent Ecevit, darbeye ortaya çıkan durumda önemli olanın Sampson’un iktidara gelmesi değil, Yunanistan’ın bir süre sonra Türkiye’nin güneyine inmesi olduğunun altını çizdiler (Birand, 1980: 31-34). Görüldüğü gibi, CHP Kıbrıs’la ilgili jeopolitik çözümlemesini tutarlı biçimde sürdürmekteydi.³

3 CHP’nin Sampson darbesiyle ilgili çözümlemesi dikkat çekicidir. CHP yönetimine göre, Nikos Sampson ve Kıbrıs’taki Enosis yanlılarının darbe zamanlaması çok yerindeydi. Çünkü, bu dönemde Türkiye 1973 Petrol Krizi’nden etkilenmeye başlamıştı ve ekonomik sorunlara odaklanmıştı. CHP-MSP Koalisyonu da uyumunu kaybetmişti. Haşhaş ekim yaşağının kaldırılması nedeniyle Türkiye-ABD ilişkilerinde sıkıntılı bir döneme girilmişti. İki ülke arasındaki ilişkilerin çok daha yakın olduğu 1960’larda bile Washington Türkiye’nin Kıbrıs’a müdahalesine göz yummamıştı (CHP, 1974: 51).

Kıbrıs'taki darbe hem sivil ve askeri bürokrasi hem de CHP üyelerinin çok büyük bir bölümü tarafından adeta bir 'fırsat' olarak görülmekteydi. MGK toplantısında Baykal, hükümetin "kriz diplomasisi" olarak adlandırılan yeni stratejisini açıkladı. Strateji, "olayları ardından izlemek yerine, ülkenin çıkarlarına aykırı olan ancak uzlaşma ile çözülemeyen sorunlarda hakkını fiilen kullanmakta tereddüt göstermemeye" dayanıyordu (Birand, 1980: 31). Kıbrıs'ta 1963'ten sonra bozulan düzen yeniden, üstelik Türk tarafının lehine tesis edilebilecekti. Hükümet Kıbrıs'taki statükoyu değiştirme hedefini, garantörlük antlaşmasını kullanarak müdahale etmek ve bu bağlamda Ada'da anayasal düzeni yeniden tesis etme söylemiyle örtse de aslında amaç çok açıktı. Başbakan Ecevit'in ve hükümetin amacı, yeni bir fiili statüko yaratarak bunun üzerinden yapılacak pazarlıklarla Türkiye'yi ve Kıbrıslı Türkleri tatmin edecek nihai bir antlaşmaya ulaşabilmektir. Nitekim, muhalefet partisi liderlerine bilgi vermek amacıyla 18 Temmuz'da yapılan toplantıya Ecevit'in Londra'ya gitmesi nedeniyle hükümetin CHP kanadını temsilen katılan Baykal; "Makarios'u yeniden başa geçirmek için müdahale ediyor ve Türkiye'yi büyük bir risk altında bırakıyorsunuz hedefiniz nedir?" sorusuna "mevcut de facto durumu fırsat bilerek bağımsız Kıbrıs tezine sahip çıkmak yolu ile dünya kamuoyu ile yakın temas kurarak, Kıbrıs'ı darbe öncesi durumdan daha iyi bir noktaya getirmek" cevabını verecekti (Hristidis ve Ergüz, 2010: 555).

MGK toplantısından sonra gecenin ilerleyen saatlerinde gerçekleşen Bakanlar Kurulu toplantısında, Konsey'e başvurma seçeneği hemen gündemden düştü ve garantörlük antlaşması çerçevesinde müdahale kararı alındı. Dönemin İmar ve İskân Bakanı Ali Topuz CHP'li bakanlar arasında 'hızla müdahale edilmesi ya da acele edilmemesi' yönünde farklı fikirler olduğunu belirtmektedir (Bila, 2011:107). Müdahale öncesinde, garantör devlet İngiltere'yle görüşmeler yapmak üzere Ecevit'in Londra'ya gitmesine karar verilmesi ise CHP içinde görüş ayrılığına neden olacaktı. Çin Halk Cumhuriyeti'ne resmi ziyarette olduğu için Pekin'de bulunan Dışişleri Bakanı Güneş ancak 19 Temmuz'da Ankara'ya dönecek ve Güneş, Ecevit'in İngiliz tarafıyla görüşme kararını, "iş diplomatik çabalara döndürme hamlesi" olarak eleştirecekti (Birand, 1980:69). Güneş müdahale kararının kesin bir biçimde alındığından o kadar habersizdir ki; Ankara'ya dönüşünden sonra ayağının tozuyla gittiği TBMM'de asker gönderme yetkisi kararının harekât tarihini gizlemek için taktiksel olarak 1 gün ertelenmesi yönündeki hükümetin isteğine sert tepki gösterecek, ancak durum kendisine açıklandıkça rahatlayacaktır (Şimav, 2009:237). CHP Gümüşhane Milletvekili Erol Tuncer erteleme kararının durumdan haberi olmayan CHP milletvekillerinde de hayal kırıklığı yarattığını, askeri müdahalenin gene yapılamayacağı endişesinin arttığını aktarmaktadır (Tuncer, 2021: 277). CHP Zonguldak Milletvekili Kemal Anadol, partinin sol kanat milletvekillerinin destek vermelerine karşın, ABD onayı olmadan bu hareketin nasıl gerçekleştirilebildiği yönünde uzun süre

tartıştıklarını belirtmektedir (Anadol, 2015: 323-324). Açıkça görülmektedir ki, bazı tereddütlere rağmen, CHP bir bütün olarak harekâtı desteklemektedir.

Türkiye'nin adaya ilk askeri müdahalesinden sonra 25-30 Temmuz tarihleri arasında toplanan I. Cenevre Konferansı, genel olarak Ecevit Hükümeti'nin isteklerini büyük oranda kabul ettirdiği bir toplantı oldu. Konferans sonunda imzalanan 'Cenevre Protokolü' (Fırat, 2001:744-746) Ecevit Hükümeti'nin yukarıda belirtilen stratejisinin başarılı olduğunu göstermekteydi. Fakat konferans sırasında yaşanan bir kriz dikkat çekicidir. Türk tarafının görüşmeler sırasında kabul ettiği "adadaki yabancı kuvvetlerin çekilmesi" ibaresinin geçtiği 4. maddeye Ecevit kesin bir biçimde karşı çıktı ve değiştirilmesini istedi. Bu durum Güneş'i, İngiltere Dışişleri Bakanı James Callaghan karşısında çok zor durumda bıraktı. Callaghan'ın sert eleştirisi karşısında çok sinirlenen Güneş'in, Ecevit'le yaptığı telefon görüşmelerinde iplerin kopma noktasına geldiği ve Güneş'in istifa kararı aldığı bilinmektedir. Ecevit'in bu kararı geri aldırma konusunda ilk aşamada bir şey yapmaması Türk heyetinde büyük bir endişe yaratırsa da heyette partilerini temsilen bulunan CHP'li Haluk Ülman ve MSP'li İsmail Müftüoğlu'nun Ankara'yı harekete geçirmesi ve özellikle Deniz Baykal'ın çabalarıyla kriz aşılabildi (Çevikçe, 2012: 166-167; Barutçu, 1999:95). Heyette bulunan Yavuzalp'a göre Güneş'in kırılganlığını arttıran şey, bunun arkasında arasının iyi olmadığı Milli Savunma Bakanı Hasan Esat Işık'ın olduğuna inanmasıydı (Yavuzalp, 1996: 177-178). Işık ve Güneş arasındaki soğukluk daha sonrasında da devam edecektir (Tokatlı, 2004: 81).

Ecevit'in CHP içindeki liderlik mücadelesinde en büyük destekçisi olan ve içinde Deniz Baykal, Haluk Ülman, Ahmet Naki Yücekök ve Besim Üstünel gibi isimlerin olduğu "Mülkiye Cuntası" (Emre, 2014: 109-128) olarak adlandırılan grubun en önemli ismi olan Güneş'le fikir ayrılığı 1975 yılı başlarından itibaren başladı (Kayra, 1995: 416). Öte yandan, önce Ecevit'i destekleyen 'Baykalcılar' olarak adlandırılan grup ve daha sonra diğer parti içi gruplar da zaman içinde Ecevit'in Kıbrıs başarısından sonra belirgin bir biçimde 'tek adamlığa yöneldiğini' ileri sürerek muhalefete geçtiler. Güneş bir süre sonra gene kendisi gibi parti içi muhalefete geçecek Ülman'a şunu söyleyecektir: "Kıbrıs'ı kazandık ama Bülent'i kaybettik" (Fedayi, 2012:197). Bu yönüyle Kıbrıs harekâtı, Ecevit yönetimine karşı parti içinde ilk muhalif girişimlerin başlamasıyla da ilginç bir özelliğe sahiptir.

II. Cenevre Konferansı öncesinde hükümet bir müzakere pozisyonu ya da daha doğru bir ifadeyle Kıbrıs için yeni bir statü önerisi belirlemek amacıyla hazırlık yaptı. Gürün, 2 Ağustos 1974'te birkaç büyükelçiğe Kıbrıs'ın nasıl bir statüde olması gerektiğiyle ilgili mütalaa talep eden bir tamim gönderildiğini aktarmaktadır (Gürün, 1994: 338). Ankara'da yürütülen çalışmalarda 'iki kesimli federasyon tezi' benimsendi. 7 Ağustos'ta Ecevit, Ankara'ya gelen Denktaş'a iki

kesimli federasyon tezini savunacaklarını bildirdi (Denktaş, 1999: 334-339). Bağımsız devlet ilan edilmesi fikri ise, hükümetin CHP kanadı tarafından kesin bir biçimde reddedildi (Barutçu, 1999: 111).

9-13 Ağustos 1974 tarihlerinde toplanan ve esasta Kıbrıs'ın anayasal statüsünün müzakeresine dayanan II. Cenevre Konferansı'nda, Ankara ve Türk delegasyonu arasında ilk konferansta olduğu kadar büyük bir kriz çıkmadı. Fakat, görüşmelerdeki tıkanma üzerine Washington'un baskısıyla son anda gündeme gelen, 'kantonal çözüm' önerisi başta Güneş olmak üzere tüm Türk heyeti bileşenleri tarafından bir 'taviz olarak' görüldü ve memnuniyetsizlikle karşılandı. Güneş, kantonal çözüm önerisini gönülsüzce Denktaş vasıtasıyla yapacaktı (Birand, 1980: 433; Denktaş, 1999: 392; Barutçu, 1999: 90). Rum ve Yunan tarafının öneriye cevap verebilmek için 36 saatlik süre isteği, Türk heyeti tarafından 'büyük bir memnuniyetle reddedilecek' ve 14 Ağustos sabahı hükümet tarafından önceden alınmış karar uyarınca 2. askerî harekât başlatılacaktır. CHP'li Ulaştırma Bakanı Ferda Güley, 1. hareketin aksine 2. harekât öncesinde karar almak üzere toplanan Bakanlar Kurulu'nda çok sayıda bakanın söz aldığını ve yeni bir hareket Türkiye'ye yönelik uluslararası desteğin menfiye dönebileceği endişelerini paylaştıklarını bildirmektedir (Güley, 1990: 534).

Ecevit, hareketin tüm aşamalarında masaya güçlü bir biçimde oturarak istenen çözümün ivedilikle sağlanacağı yönünde bir inanca sahipti. Ancak hesaba katılmayan, koalisyonun geleceğiydi. Nitekim hareketin hemen ertesinde Eylül ayı içinde koalisyon içinde daha önce başlayan sorunlar kendini yeniden göstermeye başladı. Zaten CHP'lilerin tamamına yakını MSP'den rahatsızdı (Güley, 1990: 540-541; Birgit, 2012: 124). Kıbrıs Barış Harekâtı iki parti arasındaki sorunları bir müddet dondursa da başarı paradoksal biçimde kısa bir süre sonra anlaşmazlığı daha da büyüttü. MSP'nin Kıbrıs zaferini kendisine mal etme ve harekâtı 'bir fetih' olarak yansıtmaya çabaları, Ecevit'i ve CHP'lileri çok rahatsız etmekteydi (Ecevit, 2011: 98-102; Hristidis ve Ergüz, 2010: 570-571). Zaten, harekât ve müzakereler yürütülürken dahi hükümetin MSP kanadıyla çok ciddi krizler yaşanmıştı. (Birand, 1980: 171,178,229; Yavuzalp, 1996: 171).

Kıbrıs başarısı zaten yükselişte olan CHP'nin ve Bülent Ecevit'in halk açısından bir 'umut' olarak görülmesinde ve toplumsal tabanını büyütmesinde çok etkili olmuştu (Çolak, 2020: 170-171). Eylül başında, parti içindeki bazı olumsuz görüşlere rağmen (Kayra, 1995: 387-394) koalisyondan çekilme kararı alan CHP, öncelikli olarak bir erken seçime gidebilmeyi hedeflemekteydi. Kıbrıs başarısının çok büyük bir halk desteği ve tek başına iktidar getireceğini hesaplayan CHP kurmaylarının büyük çoğunluğu, "MSP'den kurtulmanın" CHP'ye kendi programını uygulama fırsatı vereceğini düşünüyorlardı. İşin diğer yanında ise, Kıbrıs sorununu 'MSP'siz' çözme isteği mevcuttu. Enerji ve Tabi Kaynaklar Bakanı CHP'li Cahit Kayra, Kıbrıs'ta varılabilecek bir antlaşmanın MSP

tarafından engellenebileceği endişesini taşıdıklarını, bunun da koalisyonun dağılmasında etkili olduğunu belirtmektedir (Kayra, 1995: 370).

Erken seçim beklentisiyle Meclis aritmetiği arasındaki uyumsuzluk, ya da bir başka ifadeyle CHP'nin seçim kararı alacak sayıda milletvekiline sahip olmaması kısa sürede bu girişimi anlamsızlaştırdı. DP ile koalisyon kurma çabasına giren CHP, kısa sürede yine hayal kırıklığına uğradı. Yunanistan'da askeri cuntanın düşüşü, Kıbrıs'ta Sampson'un yönetimden ayrılmak zorunda kalması gibi nedenlerle Kıbrıs sorununun konjonktürün hızla Türkiye'nin aleyhine döndüğünü gören Ecevit, sorunun çözümünün yani bu açıdan tavizler verilmesinin getireceği siyasal riski de göze aldığını belirterek, başta AP olmak üzere siyasal partilerden hükümet kurmak için destek istese de muvaffak olamadı (Ahmad, 1996: 332-333). Daha sonra Ecevit bu çabasıyla ilgili, "eğer o aşamada hükümet kurabilmiş olsaydık, hiçbir taviz verilmeden dış ilişkiler alanında çok ileri adımlar atılabilirdi" değerlendirmesinde bulunacaktı (Ecevit, 2011: 107). Aylarca süren hükümet kurma çalışmaları, CHP'nin hiç beklemediği bir durum yarattı. 31 Mart 1975'te Süleyman Demirel başbakanlığında kurulan ve 'anti-komünizmi' ortak payda olarak kullanan MC koalisyon hükümetleri dönemi (1975-1978) başladı. CHP için zorlu ve yoğun bir muhalefet dönemi açılmaktaydı.

Milliyetçi Cephe ve CHP: "Milliyetçiliği Kıbrıs'ın Topraklarına Yazmak" (1975-1978)

Milliyetçi Cephe'nin Kıbrıs Politikaları ve CHP

CHP-MSP koalisyonunun dağılmasından sonra ortaya çıkan hükümet krizi yaklaşık 5 ay sürdü, kriz döneminde kurulan geçici Sadi Irmak Hükümeti adeta 'idare-i maslahat' durumunda olacaktı. Bu dönemde, CHP hükümetin niteliğini de dikkate alarak şiddetli muhalefetten kaçındı. Başbakan Sadi Irmak da dış politika konularında Ecevit'ten görüş ve bilgi almayı sürdürdü (Ünal, 2023:180). Ecevit daha sonra sürekli olarak bu dönemin Kıbrıs sorunun çözümünde "kaçırılan fırsatlar" dönemi olduğunu vurgulayacaktır (Ecevit, 2011: 107). Sorunun çözülememesini siyasal destekten uzak, önemli kararlar alamayacak bu hükümete bağladı. Ecevit'in eleştirisi bu açıdan haklı olsa da bu dönemde Kıbrıs Türk Federe Devleti (KTFD)'nin 13 Şubat 1975'te ilanı gibi önemli bir adım da atılabilmişti. 1975 yılı bütçe görüşmelerinde Dışişleri Bakanlığı bütçesi üzerine söz alan Haluk Ülman, federe devletin ilanını desteklediklerini açıkladı; fakat Sadi Irmak Hükümeti'ni bu hamleyi dünya kamuoyuna yeterince aktaramamakla eleştirdi. Burada ilginç olan Ülman'ın konuşmasında Kıbrıs'ta diplomatik çözümün gecikmesinden endişeli olanları eleştirmesidir. Ülman'a göre, önce Kıbrıs'ta Türk yönetimi güçlendirilmeliydi, görüşme masasına oturmadan önce Türk kesiminde yönetim ve ekonomi tam olarak oturtulmalıydı (Tutanak Dergisi,

21.12.1975: 456). Aşağıda görüleceği gibi, bir süre sonra CHP, MC hükümetlerini sürekli olarak diplomatik çözüm konusunda zaman kaybetmekle suçlayacaktır.

Her ne kadar bu dönemde CHP, Kıbrıs meselesinin karşılıklı tavizlerle çözüleceğini, yani ödünler vermeye hazır olduğunu ilan etse de partinin Kıbrıs konusundaki tezleri hayli berraklaştı. ‘Katı bir iki kesimlilik fikri’ Ecevit’in 1975 Ocağında gerçekleşen Kıbrıs ziyareti sırasında daha da perçinlendi. Dönemin Lefkoşe Büyükelçilik Müsteşarı Onur Öymen, Ecevit’in Rauf Denktaş’ın daveti üzerine yaptığı ziyarette halktan yoğun bir ilgi gördüğünü, halkla temasları sonucunda “iki toplumun iç içe yaşamasının mümkün olmadığı” görüşünü kendisiyle paylaştığını belirtmektedir. Ecevit ‘e göre, “Türklerle Rumların yan yana barış içinde yaşayacakları bir formül” bulunmalıydı (Öymen, 2017: 106). Ecevit 2 Ocak 1975’te Magosa’da yaptığı konuşmada, “Kıbrıs’ın gelecekteki statüsünü Kıbrıs’ın toprağına yazdık. Tarih yazılır gibi yazılan ve şehit kanı ile yazılan yazılar, bu topraklardan bir daha silinmeyecektir” ifadesini kullanacaktı (Ecevit, 1975c: 14).

CHP’nin iki kesimliliğe daha da belirgin bir vurgu yapması, Ecevit’in Kıbrıs’taki gözlemlerinin de etkisiyle artmaktaydı. II. Cenevre Konferansı ile Türk Hükümeti’nin tezi haline gelen coğrafi federasyon zaten parti tarafından da 1974 Kurultayı’nda resmen kabul edilmişti. “Kıbrıs Barış Harekâtı Türkiye’nin ve Kıbrıslı Türklerin tesis edecek, ekonomik ve kültürel yaşamlarını korkusuzca sürdürmelerini sağlayacak “coğrafi federasyona” dayalı çözümü sağlayacaktır” (CHP, 1974: 49). Bir süre sonra, ‘coğrafi federasyon tezi’ CHP programına da girecektir. 27-30 Aralık 1976’da yapılan 23. Kurultay’da kabul edilen programda, CHP “Kıbrıs Türklerinin 1974 sonrası sağlanan özgürlük ve güvenliklerini sürekli kılmayı, topluluğun her alanda gelişmesini sağlamayı ve kendi yönetimlerini güvence altına almayı bir insanlık ödevi ve ulusal sorumluluğun gereği bilir” ifadesi yer aldı. Programda, CHP’nin Kıbrıs’taki çözüm önerisi açık bir biçimde görülmektedir: CHP, “Kıbrıs’ın iki bölge bağımsız ve bağlantısız bir federal devlet olmasını sağlamak üzere gerekli çabanın gösterilmesi gerektiğine inanmaktadır” (CHP, 1976c: 279).

MC hükümetleri döneminde, CHP’nin Kıbrıs sorunu ile ilgili görüşleri ve hükümete yönelik eleştirilerinde birkaç husus öne çıkmaktadır. Öncelikle, CHP bu dönemde sürekli olarak MC hükümetlerini sorunu çözmek için adım atmamakla eleştirdi. CHP’ye göre ‘hareketsizlik’ Türkiye’nin avantajlı konumunu hızla kaybetmesine, bilakis dezavantajlı duruma geçmesine sebebiyet vermektedir. Çözüm illaki taviz vermek anlamına gelmeyecek, çözüm için çaba gösterilmesi bile Türkiye’nin yalnızlaşmasını engelleyecekti (Ecevit, 2011: 191). Hareketsizlik, “hem Kıbrıslı Türkler açısından hem de Dünya karşısında haksız duruma düşmeye başlayan Türkiye’ye zarar vermektedir” (Ecevit, 1976a: 48).

CHP'nin bir diğer eleştirisi, Kıbrıs sorunun Türk dış politikasına adeta 'ipotek' koymasıydı. Ecevit'e göre, MC Hükümeti, Doğu Bloku ve bağlantısızlarla ilişkileri geliştirme ve çok yönlülük" bağlamında, CHP tarafından da desteklenen adımlar atmaktaydı. Fakat, bu adımlar Kıbrıs sorunu yüzünden atılmış zoraki adımlar olarak görülebilecek ve bu yüzden diğer devletler tarafından inandırıcı görülmeyecek hamlelerdi. Bu yüzden, Kıbrıs sorununun çözümü yönünde süratle adımlar atılarak, Türk dış politikası Kıbrıs sorunu ipoteğinden kurtarılmalıydı (Ecevit, 1976a: 94).

Ecevit, Türkiye'nin dünyada yalnızlaşmasının önemli nedenlerinden birinin Kıbrıs olduğunu belirtirken, hükümetin bu konudaki hareketsizliğinin ve yanlış tutumunun bunu hızlandığını ileri sürmekteydi (Ecevit, 1975b: 122). Ülman ise, Demirel Hükümeti'nin federasyon tezini benimsemesinin yeterli olmadığını, görüşme masasında, federe devletler arasında sınır, federal ve federe devletlerin yetkileri, iki toplum arasında ahali değişimi gibi hususlarda somut görüşlerinin olması gerektiğini vurgulamaktaydı (Ülman, 1975:20). CHP'ye göre, resmi ziyaretler sonrası yayınlanan ortak bildirilerde Kıbrıs sorunu gerekli biçimde yer bulamamakta, federasyondan söz edilmemekteydi (CHP, 1976b: 24).

Ecevit'e göre, hareketsizliğin temel nedeni MC hükümetlerinin kendi içinde uyumlu çalışamaması, ortakların çok farklı fıkırlara sahip olmasıydı. Ecevit'in, "dört tutarsızlar" olarak adlandırdığı AP, MSP, Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) ve Cumhuriyetçi Güven Partisi (CGP)'nin oluşturduğu koalisyon "dış politikada hemen hemen hiçbir karar alamayacak, hiçbir tutarlı davranışta bulunamayacak, hiçbir adım atamayacak"tı (Ecevit, 2010a: 131). Demirel, Kıbrıs meselesinde hiçbir adım atamayacağını bile bile MC Hükümeti'ni kurarak, ülkenin çıkarlarını ikinci plana atmıştı (Ecevit, 1976a:94). TBMM içinde de genelde dış politika özelde ise Kıbrıs meselesinde koalisyon ortakları arasında derin görüş ayrılıkları olduğu, bu nedenle tutarlı ve somut bir politika belirlenemediği eleştirisi CHP milletvekilleri tarafından sıklıkla dile getirildi (Tutanak Dergisi, 27. 12. 1977: 604-605).

Bu dönemde başlayan ABD silah ambargosu, CHP'nin MC'ye yönelik eleştirilerine yeni bir boyut kattı. Ambargonun 5 Şubat 1975'de başlamasının ardından, MC Hükümeti önce ambargonun kaldırılması, sonra Kıbrıs'ta çözüm yönünde adım atılması yönünde bir politika benimsedi (Birand, 1979:226). Başbakan Demirel, I. MC Hükümeti'nin kurulmasının hemen ardından bunu şöyle ifade ediyordu: "Amerikan yardımı ayrı bir iştir. İkisnin birbiriyle hiçbir irtibatı yoktur" (Demirel, 1975: 11-12). Bu politikayı eleştiren Ecevit'e göre:

"Kıbrıs Amerikalıların değil Türkiye'nin sorunudur, "Amerika'ya küserek", Kıbrıs sorununu sürüncemede bırakmanın anlamı yoktur." (...)
"Kıbrıs sorunun çözülmesi için adım atılmaması belki Türkiye'ye Kıbrıs'ta

bir şey kaybettirmeyecektir ama Türkiye'ye dünya da çok şeyler kaybettirebilecektir. Nitekim Yunanistan Ege'deki askeri dengeyi süratle kendi lehine çevirmektedir, bu Türkiye'nin çok daha fazla savunma harcaması yapmak zorunda bırakarak ekonomiye olumsuz etkilerde bulunacaktır" (Ecevit, 2010a: 134-136).

Muhalefet döneminde CHP açısından bir başka önemli husus da, Ecevit'in başta Kıbrıs sorunu olmak üzere tüm dış politika meselelerini iç politikada sıklıkla işlemesiydi. Türkiye tarihinde ilk defa bir parti dış politika meselelerini işçi ve köylü mitinglerinde, esnaf sohbetlerinde, Manisa'dan Erzurum'a memleketin tüm coğrafyasında bu kadar gündemde tuttu ve kullandı (Ünal, 2023: 218-221). Genelde dış politika meselelerinin özelde ise Kıbrıs meselesinin hep kamuoyunun gündeminde kalması sağlandı. CHP bu sayede hem 1974'teki Kıbrıs başarısını canlı tutuyor hem de buradan MC hükümetlerini sıkıştırabiliyordu.

Bu durum aslında CHP'nin 'demokratik sol dış politika' anlayışının da doğal bir sonucuydu. CHP dış politika meselelerinin halkın ilgisine ve bilgisine sunulmasından yanaydı; 'açık diplomasiyi' savunmaktaydı (Ecevit, 1972: 1-2). Bu çerçevede, CHP'nin muhalefet dönemindeki temel eleştirilerinden biri de hükümetin ülkenin dış politika sorunlarına dair "gizli diplomasi" yürütmesi ve bu konuda halka ve parlamentoya yeteri kadar bilgi vermemesiydi. Ecevit, bu yöndeki eleştirisini şöyle ifade ediyordu: "Son günlerde Kıbrıs'ta neler olup bittiğini bile yabancı basından, radyolardan öğrenmeye çalışıyoruz" (Ecevit, 2010b: 44).

Diğer taraftan, Ecevit bu dönemde yurtdışı seyahatler yaparak, bu ziyaretleri kendi ifadesiyle "(..) Ege sorunu, Kıbrıs sorunu gibi sorunlarımızı ve ulusal güvenlik ihtiyaçlarımızı bütün dünyaya çok daha etkin bir biçimde anlatma olanağı" olarak kullandı (Ecevit, 1976: 49). Üstelik Türkiye'ye resmi ziyarette bulunan Libya Başbakanı Callud gibi yabancı liderler, muhalefette olmasına rağmen Ecevit'le de görüşmeyi özellikle istiyorlardı. Ecevit'in diplomatik faaliyetleri ve saygınlığı iktidarı rahatsız edecek noktaya vardı. Nitekim, Yunanistan'ın Ankara Büyükelçisi Kozmadapulos'un Ecevit'le de arada sırada görüşmesi Demirel'i rahatsız etmekteydi (Birand, 1979:245). Ecevit, muhalefetteki bir siyasi partiye, Türkiye tarihinde o zamana kadar görülmemiş bir diplomatik aktivizm kazandırmıştı.

CHP, bu dönemde MC hükümetleri döneminde gündeme gelen Ege sorunlarının Uluslararası Adalet Divanı'na götürülmesi fikrini de sert bir biçimde eleştirdi (Ecevit 1976b: 8-9). 1960'larda Kıbrıs sorununun çözümünde ABD, NATO ve Avrupalı güçleri devreye sokarak çözüm arama stratejisini (Bölükbaşı, 2001: 106-107, 182-183) benimseyen CHP, bu politikasından tamamen vazgeçti. Sorunlar öncelikle üçüncü tarafların müdahalesi olmadan Türkiye ve Yunanistan arasındaki ikili görüşmelerle çözülmeliydi. Bu politika değişikliğinde, uluslararası

konjonktürün ve dış müdahalenin Yunanistan lehine olacağı yönündeki çok doğru çözümleme kadar ideolojik faktör de rol oynamaktadır. ‘Demokratik sol dış politika’ dış müdahaleyi kabul etmeyen bağımsızlıkçı ve Batı’ya mesafeli bir retoriğe dayanmaktaydı.

CHP’nin, ‘bağımsız, bağlantısız federatif Kıbrıs’ politikasını tutarlılıkla sürdürdüğünün en önemli kanıtı, Türkiye’de çeşitli çevreler tarafından ortaya atılan KTFD’nin bağımsızlık ilan etmesine yönelik görüşlerin parti tarafından şiddetli bir biçimde eleştirilmesidir. Haluk Ülman, Eylül 1975’te yaptığı açıklamada, bu yönde “bir kararın Kıbrıs’ın bağımsızlığına gölge düşüreceğini” açık bir biçimde belirtti (Ünal, 2023: 243). Yine bu çerçevede, Ecevit, 15 Ekim 1976’da yaptığı açıklamada gelineen durumda Kıbrıs sorununun ivediliğini kaybettiğini, adadaki çatışma ve sürtüşmelerin ortadan kalktığını belirterek bu durumun devamının “çifte Enosis’e yol açacağı” endişesi taşıdıklarını ifade edecekti (Ünal, 2023: 312). Görüldüğü gibi, Ecevit askeri müdahalenin yarattığı statükonun CHP’nin 1960’ların ortalarından itibaren şiddetle karşı çıktığı bir duruma yani Kıbrıs’ın bölünmesine neden olacağını büyük bir öngörüyle sezinlemişti.

Kıbrıs Başarısının Araçsallaştırılması: “Sözde” Milliyetçiliğe Karşı “Gerçek” Milliyetçilik

CHP, 1974 yılının sonundan itibaren iki dış politika argümanını iç politikada sıklıkla kullanmaya başlamıştı. Bunlardan ilki, Nihat Erim başkanlığındaki hükümet döneminde Haziran 1971’de alınan haşhaş ekim yasağının CHP-MSP Koalisyon Hükümeti tarafından 1 Temmuz 1974’te kaldırılmasıydı (Erhan: 2001: 703-704). Haşhaş meselesi, ekim yasağının kaldırılması sırasında mütereddit kalan AP ile “ABD ile ilişkilerimiz bozulur” argümanını ileri sürerek karşı çıkan MHP’ye karşı, CHP tarafından muhalefete geçer geçmez kullanılmaya başlandı (Ecevit, 1975a:6-10). Diğer argüman ise Kıbrıs Barış Harekatı’ydı. Bu iki argüman da MC hükümetlerinin kurulmasıyla birlikte CHP söyleminin merkezine yerleşti. Aslında bu argümanlar CHP’ye Milliyetçi Cephe’nin “sözde” milliyetçiliğini halka sorgulatma fırsatı veriyor, öte yandan MC partilerinin CHP’ye yönelik ‘üstü kapalı gayri millilik söylemi’ne karşı söylem üretme imkânı tanıyordu. CHP, koalisyon partilerinin “sözde ya da samimi olmayan” milliyetçiliklerine karşı “gerçek milliyetçiliğin” ne olduğunu halka hatırlatıyordu. Ecevit, CHP’nin “gerçek milliyetçiliğini” diğer ‘milliyetçi’ partilerle şu şekilde karşılaştırmaktaydı: “Biz Demirellerden, Türkeşlerden milliyetçilik dersi almayız. Sevgili Kardeşlerimiz biz, milliyetçiliği sokak duvarlarına değil, Kıbrıs’ın topraklarına, Ege’nin deniz yataklarına yazmışız. Biz milliyetçiliği Batı Anadolu’nun haşhaş tarlasına yazmışız” (Akar ve Dündar, 2006: 95).

CHP ‘gerçek milliyetçilik’ vurgusunu Demokrat Parti dönemine kadar geri de götürerek sadece bir partiyi değil, bir siyasal akımı ve geleneği de eleştirmekte; CHP’nin tarihsel olarak haklılığını da kanıtlamaktaydı. Ecevit, 5 Temmuz 1975’te Konya’da yaptığı konuşmada “Biz milliyetçilik diye, meydanlarda “ya taksim ya ölüm diye” haykırtmadık. Milliyetçilik diye kendi şehirlerimizde kendi tüccarlarımızın dükkanlarını taşlatmadık, talan ettirmedik. Sessiz sedasız Kıbrıs’a gittik, milliyetçiliğin gereğini orada yerine getirdik” ifadesini kullanacaktır. (Ecevit, 1975c: 7).

CHP’nin bu argümantasyonunun sadece sağ siyasal partilere karşı olduğunu düşünmemek gerekir. Parti, Kıbrıs başarısını ve özellikle haşhaş ekim yasağının kaldırılmasını sosyalist sola karşı da kullanıyordu. CHP, 1970’lerde hızla büyüyen sosyalist gruplara karşı da söz konusu argümanları başka bir okuma ve söylemle, yani anti-emperyalizmin somut göstergeleri olarak dile getiriyordu.⁴ Sosyalist solun ABD ambargosu döneminde zirveye varan anti-Amerikan havayı daha da kullanması ve CHP’nin seçmen tabanından daha fazla destek devşirmesi parti yönetiminde haklı bir endişeye sebep olmaktadır. Çünkü birçok kentte CHP ve sosyalist grupların destekçileri birbirine hayli yakındı ve zaman zaman iş birliği de yapmaktaydı (Çolak 2020: 162-163). CHP tabanının daha sağa değil de daha sola kayması olasıydı. Sosyalist gruplar da CHP’nin kendi tabanlarını ele geçirmesinden endişe etmekteydiler.

CHP’nin 1960’ların ortasında başlattığı sola açılımda gençlik kollarının daha hızlı davrandığı, dönemin yükselen devrimci sol gençlik hareketiyle rekabetinde ‘sosyalist’ ve ‘anti-emperyalist’ argümanları partinin çizgisini de aşan bir biçimde daha çok kullandığı görülmektedir (CHP, 1976a). 9 Kasım 1974’te Ankara’da toplanan CHP Gençlik Kolları 7. Olağan Kurultayı bildirisinde, Kıbrıs’ın “emperyalist ve faşist çıkarların çatışma noktası haline” getirildiği belirtilerek, taksim ve ilhakın “ancak emperyalizmin işine gelecek tezler” olduğu vurgulanmıştır. Kıbrıs “coğrafi temele dayalı federatif-bağımsız ve üslerden arınmış” bir ülke olmalıdır. Bunun yanı sıra, “Türk kesiminde çalışan halkın sermaye düzeninin egemenliğine girmesine engel olunmalıydı” (CHP, 1975a: 28-29). CHP içindeki ‘Ortanın Solu’ ekibinin teşvikiyle 1967’de kurulan Sosyal Demokrasi Dernekleri Federasyonu (Hürkan, 2007) ise gençlik kollarını da aşan biçimde sosyalizme ve anti-emperyalizme hayli yakındı ve Dev-Genç gibi örgütlerle anti-emperyalist eylemlerde iş birliği de yapmıştı (Koç, 1971: 13). Gençlik tabanının bu yönelimine rağmen CHP yönetimi genelde Türk dış politikasının yeniden şekillendirilmesinde özelde Kıbrıs meselesinde böylesine

4 1960’larda Türkiye’de sosyalist hareketlerin güçlenmesinin en önemli nedenlerinden biri Kıbrıs meselesi nedeniyle büyüyen anti-Amerikan hava ve anti-emperyalist dalgadır. Fakat 1974 sonrasında Türkiye sosyalist solunun önemli bir bölümü harekate ve sonrasında oluşan statükoya karşı eleştirel bir tutum aldı (Atagenc, 2018: 287-288). Fakat Ecevit’in ‘ABD’ye meydan okuyan lider’ imajı anti-emperyalist kitleler açısından etkili olmaya devam etti.

radikal bir anti-emperyalizme yönelmekten özenle sakındı. CHP'nin demokratik sol çizgisi zaman zaman muğlaklaşsa da Türkiye'nin Batı bağlantısı açısından belli sınırlara sahipti.

1977 Seçimleri ve Kısa Süren İktidar

1977 seçimlerini bir “umut” (Ecevit, 2010:3) olarak gören ve gerçekten toplumda da bir umut haline gelen CHP çok büyük bir oy patlaması yaparak %41,4 oranında oy aldıysa da, 213 milletvekili çıkararak yine tek başına iktidara gelecek sayıya ulaşamadı (Bila 1999: 315). Ecevit, buna rağmen güvenoyu alabileceğini düşündüğü bir azınlık hükümeti denemesi yapmaktan geri kalmadı. 21 Haziran 1977’de kurulan II. Ecevit Hükümeti’nin 28 Haziran 1977’de TBMM de okunan Hükümet Programı’nda Kıbrıs’la ilgili şu ifadeler yer almaktaydı:

Cumhuriyet Hükümeti 1974’teki Türk Barış Harekatiyle özgürlüğe ve güvenliğe kavuşan Kıbrıs Türklerinin özgürlüklerini ve güvenliklerini sürekli kılmak, Kıbrıs Ulusal Türk Topluluğunun her alanda gelişmesini hızlandıran ve kendi kendini yönetme hakkını güvence altına alan çözümlere katkıda bulunmak üzere her çabayı gösterecektir. Bunu yaparken bölge barışının güçlenmesini, Kıbrıs’ın bütün bölge ve dünya için bir güvenlik ve huzur kaynağı olmasını gözetecektir. Hükümetimiz bu açıdan Kıbrıs’ta iki bölgeyi bağımsız ve bağlantısız bir federal çözümü gerçekleştirmek üzere çaba gösterilmesi gerektiğine inanmaktadır (Tutanak Dergisi, 8, 28. 6. 1977: 44).

21 Haziran 1977’de kurulan ve güvenoyu alamayan II. Ecevit Hükümeti iktidarda sadece 1 ay kaldıysa da Kıbrıs’ta hayli ses getirecek bir hamle yaptı. Bu hamle, hükümet tarafından yerleşime kapalı Maraş’ta bir turizm ve otelcilik okulu açılması kararı alınmasıydı. Daha sonra 1979’da Ecevit, kendi ifadesiyle bu “sembolik” kararı, 3 yıldır yerleşime kapalı tutulan bölgenin bir pazarlık unsuru olmaktan çıkmasının önlenmesi olarak açıklamaktaydı: “Maraş yerleşim yapılmamış yöresiyle de Kıbrıs Türk Federe Devletinin sorumluluğu ve yetki alanı içindedir, nitekim işte orada bir Otelcilik okulu açıyoruz demiş olduk. Bunun sağladığı olanakla, 1978’de Maraş’ın da toplumlararası müzakerelerde gündemde ele alınabilecek konular arasına girmesi yolu açılmış olacaktır” (Ecevit, 1979: 35-36). Bu karar özellikle Batılı ülkeleri çok rahatsız etti. BM Güvenlik Konseyi derhal bu eylemin durdurulması yönünde bir karar aldı (UN, 1977). Kısa bir süre sonra II. MC Hükümeti’nin göreve gelmesiyle, Denktaş BM Genel Sekreteri Kurt Waldheim’a güvence vererek krizi bitirdi (Birand, 1979: 316).

Umudun İktidarında Kıbrıs Sorunu (1978-1979)

Umudun Yükselişi

II. MC Hükümeti'nin 1977 yılının Aralık ayındaki çöküşünden sonra kurulan III. Ecevit Hükümeti'yle CHP sonunda iktidar hedefine ulaştı; fakat bunu yaparken 'Güneş Motel Olayı' olarak bilinen hamleyle 'milletvekili transferi' gibi tartışmalı bir yola başvurmak zorunda kaldı (Ataay 2007:120-121). CGP, DP ve bağımsızların iştirakiyle oluşturulan hükümet, aslında örtülü bir koalisiyondü. Bu da MC Hükümetleri gibi 'çok bileşenli olması' nedeniyle, güçsüzleşmesine sebep olacaktı.

İktidara gelen CHP iki çok büyük problemle karşı karşıyaydı: Sosyo-ekonomik çöküş ve artan politik şiddet. CHP'den beklenen öncelikle ve acil bir şekilde bu iki sorunu çözmesiydi. CHP Hükümeti çok kısa bir süre içinde krize dönüşen ekonomik sorunların çözümü için dış kaynak kullanımının hayati olduğunu görecekti. Üstelik Kıbrıs müdahalesi nedeniyle 1975'de başlayan ABD ambargosu, sadece TSK'nın operasyonel yeteneklerini çok olumsuz yönde etkilemiyor, aynı zamanda ambargo Türkiye'nin dış kaynak temini yönündeki talepleriyle de ilişkilendiriliyordu. Ambargo sivil siyasetin devam etmesi açısından bile önemliydi. Eski CHP Genel Sekreteri İzmir Senatörü Şeref Bakşık, 1977 seçimlerinin hemen sonrasında Ecevit'e, ABD ambargosu nedeniyle Ege'deki askeri dengenin Yunanistan lehine bozulmasının ve Kıbrıs'ta çözüm bulunmamasının TSK'da rahatsızlık yaratabileceğini söyleyerek, ordunun sivil siyasete güvensizliğini arttırabileceği uyarısı yapmıştı (Bakşık, 2009: 431). Görüldüğü gibi Kıbrıs sorunu Türkiye'nin sadece dış politikasını değil, aynı zamanda iç politikasını da etkileyen temel bir olgu haline gelmişti.

Ecevit, Batı'dan gerekli ekonomik desteği almanın yolunun Kıbrıs meselesinde somut adım atmak, bu çerçevede de toprak paylaşımı ve anayasa ile somut öneriler sunmak olduğunu biliyordu. Aslında önemli olan önerileri Rum ve Yunan tarafının benimsemesi ve sorunun çözülmesi değil, Türkiye'nin Batılı güçleri çözüm yönünde çaba gösterdiğine inandırması ve özellikle ABD Kongresi'ni ikna ederek ambargonun kaldırılmasını sağlanmasıydı. Bu adımın sonrasında Türkiye, dış borçlarını döndürecek ve döviz krizini aşmayı sağlayacak acil ihtiyaç duyduğu dış kaynak akışını temin edebilecekti (Birand, 1979: 338-339; Arcayürek, 1985a: 319).

12 Ocak 1978'de TBMM'de okunan III. Ecevit Hükümeti programında Kıbrıs'la ilgili şu ifadeler yer almaktaydı:

1974'teki Türk Barış Harekatiyle özgürlüğe ve güvenliğe kavuşan Kıbrıs Türklerinin özgürlüklerini ve güvenliklerini sürekli kılmak, Kıbrıs Ulusal Türk Toplumunun her alanda gelişmesini hızlandıran ve kendi kendini yönetme hakkını güvence altına alan çözümlere katkıda bulunmak üzere

her çaba zaman yitirmeksizin gösterilecektir. Hükümetimiz bunu yaparken bölge barışının güçlenmesini, Kıbrıs'ın bütün bölge ve dünya için bir güvenlik ve huzur kaynağı olmasını gözetecektir. Hükümetimiz bu açıdan Kıbrıs'ta iki bölge, iki toplumlu bağımsız ve bağlantısız bir federal devlet çözümünü bir an önce gerçekleştirmek üzere gereken çabayı gösterecektir (Tutanak Dergisi, 12. 1. 1978: 276).

III. Ecevit Hükümeti, muhalefetteki görüşleriyle tutarlı biçimde, Kıbrıs'ta Amerikan ambargosunun kaldırılmasını beklemeden adım atmak ve Yunanistan'la ikili sorunları, Kıbrıs meselesiyle "ayrı ayrı fakat aynı anda" müzakere etmek olarak özetlenebilecek yeni bir strateji benimsedi. Ecevit'e göre, "Türkiye ve Yunanistan'ın desteği ve teşviki olmadan" çözüme ulaşmak çok zor olacaktı. Kıbrıs meselesi ve ikili sorunlar birbirine karıştırılmamalıydı; ama bu iki alan arasında "psikolojik bir bağlantı" mevcuttu (Ecevit, 2011: 207; Ecevit, 1979: 18-19). Başbakan Ecevit TBMM'de yaptığı konuşmada da söz konusu stratejiyi net biçimde ifade etti: "Hükümetimiz, (...) Kıbrıs sorununa kesin siyasal çözüm ararken, Türk tarafının girişimlerde bulunması ve öneriler yapmak bakımından öncelik alması görüşünü benimsemiştir" (Tutanak Dergisi, 22. 3. 1978: 35). Strateji, bir toplantı yapılarak Dışişleri Bakanlığı bürokratlarına da aktarılacaktır. Kamuoyuna açıklanmayan fakat diplomatlara yukarıdaki genel çerçeve dışında aksettirilen husus ise, Kıbrıs'ta toprak paylaşımında da adım atılacağı, önerilerin "Rum tarafının istediği kadar olmasa da belli bir tavizi" içereceğiydi. Tülümen'in vurguladığı önemli bir husus da diplomatların Kıbrıs diplomasisinin bizzat başbakan tarafından yürütüleceği, Dışişleri Bakanı Gündüz Ökçün'ün rolünün ikincil olacağı izlenimini almalarıydı (Tülümen, 1998: 201).⁵

Bu yeni strateji çerçevesinde harekete geçen Ecevit, ilk adımda önce Yunanistan'la üst düzey temas aradı. Sonuçta Ecevit ve Karamanlis 10-11 Mart 1978'de Montreux'de buluştular. Somut bir adım atılamasa da Ecevit "Türkiye'nin hasmane taraf olmaktan çıkmış olması" gerekçesiyle umutluydu. Asıl ve çok daha somut olan adım ise Kıbrıs meselesiyle ilgili olarak atıldı. Müzakerelere yeniden hız verilmesi yönünde hemen harekete geçilerek, Türkiye'nin yıllardır net ve somut bir öneri sunmaktan kaçındığı iki konuda yani 'anayasal sistem' ve 'toprak paylaşımı' konusunda Türkiye'nin somut önerileri 1978 Şubat'ında hazırlanmaya başlandı (Tülümen, 1998:207). Ecevit'in Kıbrıs konusundaki hamlesi görüşmeler yapmak üzere Ankara'ya gelen Denktaş'ı endişelendirmekte, Arcayürek'e "daha zorlarlarsa istifa ederim" demektiydi (Arcayürek, 1985a: 327). 13 Nisan'da Türkiye, Dışişleri Bakanlığı danışmanlığına getirilen Mümtaz Soysal aracılığıyla BM Genel Sekreteri Waldheim'a, Türk tarafının önerilerini kapsayan 27 sayfalık

5 SBF Dekanı'yken politikaya giren ve 1977 Seçimleri'nde Eskişehir milletvekili olan, siyasal gücü zayıf Gündüz Ökçün'ün bakanlığa getirilmesi de zaten Ecevit'in dış politikayı kontrol etme isteğinin bir sonucuydu (Erdem, 2023: 184).

ayrıntılı bir belge sundu. Üstelik bu öneriler arasında birkaç yıldır görüşmelerde çok merkezi bir yer alan Maraş bölgesinin görüşmeler başlamadan yerleşime açılması da bulunmaktaydı (Birand, 1979:385-388). Bu belgedeki “Türk tarafının o zamana kadar ortaya koyduğu en kapsamlı ve net öneriler” (Camp, 1980: 64), Rum tarafı tarafından reddedildi (Denktash, 1982:88-91). Maraş’ın yerleşime açılması önerisi muhalefet tarafından “toprak tavizi” olarak nitelendirilerek eleştirildi (Demirel, 1979: 156). CHP bu eleştiriye önerinin “toprak tavizini değil sınır düzeltilmesini” içerdiğini ileri sürerek cevap verdi (Mülayim, 1979: 18).

Kıbrıs meselesinde ilk defa bu kadar somut bir belge ortaya konulmasına rağmen ambargonun hemen kalkmayacağına anlaşılmaması ise büyük bir hayal kırıklığı yarattı. Ecevit’in dış politikasını 1978 Mayıs’ından itibaren hızla sertleştirilmesi, ‘yeni ulusal savunma doktrini’ oluşturma çabalarının hızlandırılması (Ecevit, 1978), Türkiye’deki ‘müesses nizam unsurları’ arasında Türkiye’nin Batı’dan kopacağı yönünde endişelerin artmasına neden oldu (Toker, 1981: 234-239). Carter Yönetimi’nin Kongre üzerindeki baskısını arttırması sonucunda ambargonun kaldırılması yönündeki tasarı, Kongre’den geçti ve başkanın imzasının ardından ambargo 26 Eylül 1978’de tamamen kalktı. ABD’nin politikasındaki değişimde hiç kuşkusuz iki blok arasında yumuşama döneminin bitiş emarelerinin ortaya çıkması ve Washington’un Türkiye’ye olan ihtiyacının artışı aslı bir rol oynadı. Ecevit Hükümeti, belki de en önemli dış politika hedefine ulaştıysa da Kongre’nin başkandan iki ayda bir Kıbrıs’taki gelişmelerle ilgili bir rapor istemesi, (Sönmezoğlu, 1995: 113) CHP’nin yıllardır savunduğu Kıbrıs ile ambargo meselesinin birbirinden ayrı olduğu fikrinin, ambargo kaldırılırken dahi Washington açısından geçerli olmadığını göstermesi bakımından önemlidir. Ecevit, 14 Haziran 1979’da CHP TBMM Grubu’nda yaptığı konuşmada bazı milletvekillerinin Washington’un Kıbrıs’la ambargonun kaldırılması arasında bağ kurmaya devam ettiği yönündeki eleştirilere “(...) bu doğrudur. Fakat Amerika’yı bundan vazgeçirmek herhalde arkadaşlarım da kabul ederler ki, bizim için kolay değildir, hatta Amerikan yönetiminin de elinde olmayabilir” cevabını verecektir (Ecevit, 1979: 18).

Umudun Tükenişi

1979 Kasımı’na kadar süren 42. Hükümet döneminde Kıbrıs konusunda görüşmeler devam etmekle beraber 19 Mayıs 1979’da Denktash ile Kipriyanu arasında imzalanan ‘10 Nokta Antlaşması’ dışında önemli bir adım atılamadı. Söz konusu anlaşma da aslında MC döneminde 12 Şubat 1977’de imzalanan Denktash ve Makarios arasında bağitlanan ‘Dört İlke Anlaşması’nın teyidinin çok da ötesine geçmemekteydi (Fırat, 2001: 767).

Görüldüğü gibi, CHP Kıbrıs sorununun çözümü yönünde hayli enerjik ve iddialı bir biçimde işe başladıysa da çok da somut bir başarı sağlayamadı. CHP iktidarında, Türkiye muhalefet döneminde çok eleştirilen hareketsizlikten çıktıysa, hatta ön alıcı hamleler yaptıysa da ironik bir biçimde 1979 yılı başında gelinen durum MC dönemindeki durumdan çok da farklı değildi. AP lideri Demirel, hükümeti şöyle eleştirmekteydi: “Hareketli oldular; ne halloldu? Kıbrıs olduğu yerde duruyor; hatta Kıbrıs, bir sene evvelkine nazaran daha kötü yerde duruyor” (Demirel, 1979:156). Tarihın cilvesi hem CHP’nin hem de Ecevit Hükümeti’nin TBMM’de Kıbrıs’la ilgili izahları ya da savunmaları da MC Hükümetleri dönemindekine çok benzemekte, çözümsüzlüğün nedeninin Yunan ve Rum tarafı olduğu ifade edilmekteydi (Tutanak Dergisi, 22. 2. 1979:717).

Buna rağmen CHP, III. Ecevit Hükümeti’nin Kıbrıs politikasında bazı başarılar kazandığını ileri sürecektir. Nitekim 24-26 Mayıs 1979’da toplanan 24. Kurultay’a sunulan Genel Yönetim Kurulu Raporu’nda Ecevit Hükümeti’nin çabalarıyla iki şeyin başarıldığı ileri sürülmekteydi: Öncelikle “iki bölge, iki toplumlu, bağımsız, bağlantısız federal bir devlet kurulması gerekliliği tartışmaya yer almayacak biçimde benimsenmiş bulunmaktadır”. İkinci olarak, “Kıbrıs sorununun çözümüne engel olan tarafın Rumlar olduğu açığa çıkmıştır” (CHP, 1979b: 96-97). CHP’nin Ağustos 1979’da yayınladığı ve bir nevi iktidar dönemi bilançosu olan ‘Zor Günleri Halkımızla Birlikte Aşıyoruz’ kitapçığında da hükümetin Kıbrıs’la ilgili ilkelerden taviz vermeden Kıbrıs halkının mutluluğu için her türlü çabayı gösterdiği ve “(...) Kıbrıs Türk Toplumunun davasının bir çok uluslararası kuruluşta MC dönemlerinde gerilen konumunu düzelttiği” belirtiliyordu (CHP, 1979a: 109).

Öte yandan, CHP içinde Genel Merkez’e ve Ecevit’e karşı 1975 yılı başlarından itibaren filizlenmeye başlayan muhalefet yavaş yavaş büyüdü. Bu çerçevede önce parti içinde Kemal Anadol, Süleyman Genç ve Metin Tüzün gibi milletvekillerinin öncülüğünü yaptığı ‘sol kanat’ ortaya çıktı, sonrasında ise Deniz Baykal’ın önderliğinde ‘Baykalcılar’ olarak bilinen bir muhalefet grubu güçlendi. Daha sonra bu gruplara karşı başlangıçta Ecevit’e destek veren Orhan Eyüpoğlu-Ali Topuz grubu da parti içi muhalefete geçti. Bu gruplardan Baykalcılar ve ‘Topuzcular’ın genelde dış politika ve özelde Kıbrıs meselesinde parti politikalarına yönelik kapsamlı bir eleştirileri yoktur (Bila, 1999: 327-340). Sol kanat ise belirgin anti-emperyalist çizgileri nedeniyle Ecevit’e ve parti yönetimine kimi zaman dış politikanın genel çerçevesi içinde eleştiriler getirmekteydi (Genç, 2020: 194-195). Turan Güneş ve Besim Üstünel de Ecevit’in Batı’yı hedef alan dış politika söyleminden rahatsızdı (Arcayürek, 1985a: 529). Buna mukabil, Kıbrıs meselesinde CHP’nin genel çizgisi ve politikası ile ilgili parti içinde genel bir konsensüs olduğu rahatlıkla ileri sürülebilir. İstisnai olarak, CHP’nin iktidarda olduğu 1978-1979 döneminde özellikle Haluk Ülman’ın izlenen strateji ile ilgili kimi eleştiriler yaptığı aktarılmaktadır (Arcayürek, 1985a: 332,451). Anlaşıldığı

üzere, bu dönemde CHP, içindeki büyük ayrışmaya rağmen bu konudaki tek sesliliğini çok büyük oranda korumuştur.

12 Eylül’e Doğru CHP ve Kıbrıs Sorunu (1979-1980)

14 Ekim 1979’da yapılan Senato Ara Seçimleri’nde ağır bir yenilgi alarak hükümetten çekilme kararı alan CHP, 12 Kasım’da AP azınlık hükümetinin kurulmasıyla yeniden muhalefete geçti. Bülent Ecevit, 13 Kasım 1979’da AP lideri Demirel’le başbakanlıkta buluşarak hükümeti resmen devretti. Bu toplantıda yeni hükümete ülkenin ekonomik, siyasal ve idari durumuyla ilgili bir bilanço sunuldu. Bu bilançonun Kıbrıs’la ilgili kısmı, CHP’nin de söz konusu meselede umutlarının hayli azaldığını göstermekteydi. Ambargonun kalkmasıyla Türkiye’nin dış ilişkilerinde Kıbrıs önemini büyük oranda kaybetmişti ama çözüm umudu da en azından kısa vadede çok azalmıştı: “Kıbrıs sorunu ilişkilerde engel olmaktan büyük ölçüde çıktı diyebiliriz. Kipriyanu oldukça çözüm yok” (Arcayürek, 1985b: 331).

Bu dönemde gerçekten de Kıbrıs meselesi Türkiye’nin iç ve dış politikasındaki merkezi önemini büyük önemde kaybetti. Bunun birkaç sebebi bulunmaktadır: İç politikaya bakıldığında, 12 Eylül’e doğru büyük bir sosyo-ekonomik krize giren ve politik şiddetin etnik ve mezhepsel boyutlar da kazandığı Türkiye konjonktüründe partiler açısından ekonomik ve sosyal iç politika meseleleri öncelikli hale gelmişti. Kayra’ya göre, CHP Yönetim Kurulu toplantılarında, dış politika ve ulusal savunma konuları hep iç siyasetin, özellikle şiddet olaylarının gölgesinde kalmaktaydı (Kayra, 1995: 537). Konjonktüre uygun olarak, CHP de muhalefetini daha çok iç politik ve ekonomik meseleler üzerinden yürütmeyi tercih etti. Kıbrıs meselesinin çözümü konusunda kendisi de büyük bir hayal kırıklığına uğrayan CHP’nin, çözümsüzlüğü 1975-1978 döneminde olduğu gibi iktidara yönelik bir eleştiri unsuru yapması zaten çok anlamlı olmayacaktı. Nitekim, 1980 yılı Dışişleri Bakanlığı bütçesi hakkında CHP grubu adına konuşan İstanbul Milletvekili Hikmet Çetin, Demirel Hükümeti’nin Kıbrıs politikasında bir değişiklik olmayacağı yönündeki açıklamalarını memnuniyetle karşıladıklarını söylemekteydi (Tutanak Dergisi, 22. 2. 1980: 644).

Dış politika bağlamında, yukarıda da belirtildiği gibi, ambargonun kalkmasıyla Kıbrıs meselesinin çözümü ‘önemini’ ve ‘aciliyetini’ kaybetmişti. Bu durum sadece Türkiye açısından geçerli değildi. 1979 yılıyla beraber değişen uluslararası konjonktürün etkisiyle Kıbrıs sorunu Washington’un dış politika gündeminde de çok daha küçük bir yer alacaktı (Sönmezoglu, 1995:129). İkinci olarak, özelde Türkiye’nin Yunanistan’la ilişkilerinde Kıbrıs meselesi ikincil hale gelmiş, Ege sorunları ön plana çıkmıştı (Fırat, 2001: 749). Nitekim bu dönemde CHP Yunanistan’la ilişkiler ve Kıbrıs konusunda AP Hükümeti’ne karşı, esas olarak 22 Şubat 1980’de 714 sayılı NOTAM’ın kaldırılması nedeniyle sert eleştiriler yaptı. Bu çerçevede, NOTAM’ın “coğrafi kapsamı, KTFD hava sahası

ve Ege üzerindeki etkileri düşünülmeden tek taraflı olarak kaldırılması” eleştirildi, Rauf Denktaş’ın KTFD’nin güvenliğine zarar gelebileceği yönündeki beyanatı da bu eleştiride kullanıldı (CHP, 1980:53). Buna benzer şekilde, AP Hükümeti’nin Dışişleri Bakanı Hayrettin Erkmen hakkında MSP tarafından verilen gensoruyu destekleyen CHP, bakana yönelik eleştirilerinde Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ile ilişkiler meselesini ön plana çıkardı. Görüşmelerde CHP grubu adına konuşan Hikmet Çetin, Kıbrıs meselesiyle ilgili hiçbir eleştiri yapmadı ve sadece 714 sayılı NOTAM’ın kaldırılmasının Türkiye ve KTFD’nin güvenliğine zarar getireceği gibi çok dolaylı bir eleştiride bulundu (Tutanak Dergisi, 3. 9. 1980: 812-817).

Sonuç

1975 yılında verdiği bir mülakatta Turan Güneş, federasyon tezinin artık milli bir tez haline geldiğini, zamanında “federasyon çözüm değildir” diyen Demirel’in bile kurduğu hükümetlerde federasyon tezini esas aldığı altını çizmekteydi (Simav, 2009: 233-234). Gerçekten de federasyona dayalı çözüm, 1974 sonrasında günümüze uzanan biçimde-zaman zaman ortaya çıkan konfederasyon, iki devletli çözüm gibi revizyonlara rağmen- gerek Kıbrıs Türklerinin gerekse Türkiye’nin müzakerelerdeki esas tezi olarak Türk diplomasisine yerleşti. CHP, federasyon tezinin Türkiye siyasetinin merkezi ve büyük aktörlerince benimsemesinde çok önemli bir rol oynadı.

1974’te adaya gerçekleştirilen askeri müdahale, CHP’nin 1970’lerdeki yükselişinde çok etkili oldu. Kıbrıs’taki başarı CHP’nin ve özellikle Ecevit’in popülaritesinin yükselişini hızlandırdı. Bu süreçte, Kıbrıs, CHP tarafından araçsallaştırılarak, MC bloğuna karşı ‘gerçek milliyetçiliğin’, sosyalist sola karşı da ‘anti-emperyalizmin’ bir simgesi ve argümanı olarak kullanıldı. Böylece, Kıbrıs başarısı, CHP’nin 1977 seçimlerinde birinci parti haline gelmesinde önemli bir rol oynadı. Bu durum, bir dış politika başarısının iç politikada nasıl etkilerde bulunabileceğini göstermesi açısından da Türk siyaset tarihindeki önde gelen örneklerden biridir. Öte yandan, Kıbrıs başarısının da büyük etkisiyle Ecevit’in karizmasının hızla büyümesi, birkaç yıl içinde CHP içi muhalefetin ortaya çıkışı ve güçlenmesi açısından da önemlidir. Paradoksal biçimde, Kıbrıs başarısı kısa vadede CHP’yi güçlendiren, orta vadede ise belli oranda da olsa zayıflatan bir etkidir.

1974’te CHP iktidar ortağı iken yapılan askeri hareketin, barışı getirmesine rağmen sonrasında çözümü getirememesi, partinin yıllardır şiddetle karşı çıktığı ve “çifte enosis” olarak gördüğü ‘taksim’in fiilen gerçekleşmesine yol açtı. Kıbrıs politikasının merkezine ‘çözüm’ü oturtan CHP’nin, istemeden de olsa çözümsüzlüğü ortaya çıkaran koşulların baş aktörlerinden biri haline gelmesi hayli

ilginçtir. Bu açıdan Kıbrıs sorunundaki çözümsüzlükte, CHP'nin kasıtsız; bir açıdan doğrudan, bir açıdan ise hayli dolaylı bir etkisi olduğu görülmektedir.

Genel bir değerlendirme yapıldığında, CHP'nin hem muhalefet hem de iktidar dönemlerinde Kıbrıs meselesinde çok büyük bir aktivizm gösterdiği söylenebilir. Parti, 1960-1980 dönemindeki ideolojik evrimine paralel biçimde, diğer ana akım siyasal partilere nazaran çok daha tutarlı ve reel bir politika izledi.

Kaynakça

- Ahmad, Feroz (1996). *Demokrasi Sürecinde Türkiye 1945-1980* (İstanbul: Hil).
- Akar, Rıdvan ve Can Dünder (2006). *Karaoğlan* (Ankara: İmge).
- Anadol, Kemal (2015). *Filmi Geriye Sarınca* (İstanbul: Doğan Kitap).
- Arcayürek, Cüneyt (1985a). *Cüneyt Arcayürek Açıklıyor-7 Demokrasinin Son Baharı 1977-1978* (Ankara: Bilgi Yayınevi).
- Arcayürek, Cüneyt (1985b). *Cüneyt Arcayürek Açıklıyor-8 Müdahalenin Ayak Sesleri 1978-1979* (Ankara: Bilgi Yayınevi).
- Ataay, Faruk (2007). *12 Mart'tan 12 Eylül'e Kriz Kıskaçındaki Türk Siyaseti ve 1978-1979 CHP Hükümeti* (Ankara: De Ki Basım Yayın).
- Bakışık, Şeref (2009). *CHP ile Bir Ömür* (İstanbul: Cumhuriyet Kitapları).
- Barutçu, Ecmel (1999). *Hariciye Koridoru* (Ankara: 21. Yüzyıl Yayınları).
- Bekata, Hıfzı O. (1969). *Türkiye'nin Bugünkü Görünüşü* (Ankara: Çığır Yayınları).
- Bekata, Hıfzı O. (1975). *Dış Politika ve Türkiye* (Ankara: Kardeş Matbaası Yayınları).
- Bila, Hikmet (1999). *CHP 1919-1999* (İstanbul: Doğan Kitap).
- Bila, Hikmet (2011). *Ali Topuz Anlatıyor-2 Düzeni Değiştirmek (1972-1980)* (İstanbul: Doğan Kitap).
- Birand, Mehmet A. (1979). *Diyet Türkiye ve Kıbrıs Üzerine Pazarlıklar* (İstanbul: Milliyet Yayınları).
- Birand, Mehmet A. (1980). *30 Sıcak Gün* (İstanbul: Milliyet Yayınları).
- Bölükbaşı, Sûha (2001). *Barışçı Çözümsüzlük* (Ankara: İmge).
- Camp, Glen (1980). "Greek-Turkish Conflict over Cyprus", *Political Science Quarterly*, 95 (1): 43-70.
- CHP (1968). *CHP XIX. Kurultayı Parti Meclisi Raporu* (Ankara: Ulusal Basımevi).
- CHP (1969). *CHP'nin Düzen Değişikliği Programı* (Ankara: Ulusal Basımevi).
- CHP (1970). *CHP XX. Kurultayı Parti Meclisi Raporu* (Ankara: Ulusal Basımevi).

- CHP (1973). *AK Günlere* (Ankara: Ajans Türk).
- CHP (1974). *CHP XXII. Kurultayına Sunulan Parti Meclisi Raporu* (Ankara: Güneş Matbaacılık).
- CHP (1975a). *Demokratik Sol Bildiriler-Belgeler* (İstanbul: CHP İstanbul Gençlik Kolu Yayınları).
- CHP (1975b). *CHP 24. Kurultay Genel Yönetim Kurulu Çalışma Raporu* (Ankara: Ajans Türk).
- CHP (1976a). *Ak Günlerin Şafağında, CHP Gençlik Kolları VIII. Kurultayı 1976* (Ankara: Halkevleri Kültür Vakfı Matbaası).
- CHP (1976b). *CHP Parti Meclisi Toplantısı 9-10 Haziran 1976* (Ankara: CHP Genel Merkezi).
- CHP (1976c). *Cumhuriyet Halk Partisi Programı* (Ankara: Ajans Türk).
- CHP (1979a). *Zor Günleri Halkımızla Birlikte Aşıyoruz* (Ankara: Ajans Türk).
- CHP (1979b). *24. Kurultay Genel Yönetim Kurulu Çalışma Raporu* (Ankara: Ajans Türk Matbaacılık).
- Çevikçe, Erol (2012). *CHP İle Bir Ömür* (İstanbul: Medyamen).
- Çolak, Mustafa (2020). *Bülent Ecevit Karaoğlan* (İstanbul: İletişim Yayınları).
- Demirel, Süleyman (1975). *Başbakan Süleyman Demirel'in Basına Açıklamaları* (Ankara: Basın Yayın Genel Müdürlüğü).
- Demirel, Süleyman (1979). *Bayrağımın Altında* (İstanbul: Göktürk Yayınları).
- Denktash, Rauf R. (1982). *The Cyprus Triangle* (London: George Allen & Unwin Publishers).
- Denktas, Rauf (1999). *Rauf Denktas'ın Hatıraları 1973-1974 Cilt 9* (İstanbul: Boğaziçi Yayınları).
- Ecevit, Bülent (1972). "Dış Politika", *Özgür İnsan*, (4): 1-7.
- Ecevit, Bülent (1975a). *CHP Genel Başkanı Bülent Ecevit'in CHP XXII. Kurultayı'nı Açış Konuşması* (Ankara: Güneş Matbaacılık).
- Ecevit, Bülent (1975b). *Demokratik Solda Temel Kavramlar ve Sorunlar* (Ankara: Ajans Türk Matbaacılık).
- Ecevit, Bülent (1975c). *Dünya Türkiye, Milliyetçilik* (Ankara: Ajans Türk Matbaacılık).
- Ecevit, Bülent (1976a). *Ecevit'in Açıklamaları 1976* (Ankara: Ajans Türk).
- Ecevit, Bülent (1976b). "Ege Sorunu", *Özgür İnsan*, (34): 6-11.
- Ecevit, Bülent (1978). "Turkey's Security Policies", *Survival: Global Politics and Strategy*, 20 (5): 203-208.
- Ecevit, Bülent (1979). *Türkiye'nin Uluslararası İlişkileri 79* (Ankara: CHP Genel Merkez Basın Bürosu).
- Ecevit, Bülent (2010a). *Türkiye 1965-1975* (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları).
- Ecevit, Bülent (2010b). *Umut Yılı 1977* (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları).
- Ecevit, Bülent (2011). *Dış Politika ve Kıbrıs Dosyası* (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları).

- Emre, Yunus (2014). “The Role of Academics in Turkey’s Politics: the Mülkiye Junta and the Transformation of the Republican People’s Party”, *Southeast European and Black Sea Studies*, 14 (1): 109-128.
- Emre, Yunus (2019). *CHP, Sosyal Demokrasi ve Sol: Türkiye’de Sosyal Demokrasinin Kuruluş Yılları (1960-1966)* (İstanbul: İletişim Yayınları).
- Erdem, Gökhan (2023). “Duvarın Öte Yanına Bakmak: Ahmet Gündüz Ökçün ve Dışişleri Bakanlığı Dönemi”, *Türk Diplomasisine Yön Verenler: Cumhuriyet Dönemi*, Yakup Kaya ve Ahmet Dönmez (ed.) (Konya: NEÜ Yayınları).
- Erhan, Çağrı (2001). “ABD ve NATO’yla İlişkiler (1960-1980)”, *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar C. I.*, Baskın Oran (ed.) (İstanbul: İletişim Yayınları).
- Erim, Nihat (1975). *Bildiğim ve Gördüğüm Ölçüler İçinde Kıbrıs* (Ankara: Ajans Türk).
- Fedayi, Cemal (2012). *Kandırılı Profesör Turan Güneş: Hayatı Düşüncesi Kişiliği* (Ankara: Kadim Yayınları).
- Fırat, Melek (2001). “Yunanistan’la İlişkiler (1960-1980)”, *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar C. I.*, Baskın Oran (ed.) (İstanbul: İletişim Yayınları).
- Fırat, Melek (1997). *1960-1971 Arası Türk Dış Politikası ve Kıbrıs Sorunu* (Ankara: Siyasal Kitabevi).
- Genç, Süleyman (2020). *Anılar (1968-1983)* (Bursa: Alp Yayınları).
- Girgin, Kemal (1993). *T.C. Hükümet Programlarında Dış Politikamız 1923-1993* (Ankara: Dışişleri Bakanlığı Yayınları).
- Görücü, Çağdaş (2019). *Demokrat Parti İktidarında CHP: Ekonomik ve Örgütsel Arayışlar* (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları).
- Güley, Ferda (1990). *Kendini Yaşamak Anılar* (İstanbul: Cem Yayınevi).
- Gürün, Kamuran (1994). *Bükreş-Paris-Atina Büyükelçilik Anıları* (İstanbul: Milliyet Yayınları).
- Hükümet Programı* (1974). (Ankara: Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası).
- Hristidis, Şengün Kılıç ve Ersel Ergüz (2010). *İsmail Hakkı Birler’in Anılarında CHP’li Yıllar 1946-1992* (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları).
- Hürkan, Serhat (2007). *Ortanın Solu’nun Ulusal Ülkücüleri (Sosyal Demokrasi Dernekleri Federasyonu’nun Öyküsü)* (Ankara: Sinemis Yayınları).
- Kayra, Cahit (1995). *1938 Kuşağı, Olaylar, İnsanlar, Anılar* (İstanbul: Cem Yayınevi).
- Kili, Suna (1975). *1960-1975 Döneminde Cumhuriyet Halk Partisinde Gelişmeler* (İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları).
- Koç, Süreyya (1971). *Sosyal Demokrasi ve S. S. D. F. (Sosyal Demokrasi Dernekleri Federasyonu)* (Ankara: Kardeş Matbaası).
- MSP (1978). *Milli Selamet Partisi 1973 Seçim Beyannamesi* (İstanbul: Fatih Yayınevi).
- Mülayim, Yusuf Ziya (1979). *Bağımsız Dış Politika* (Ankara: Halkevleri Basımevi).

- Neziroğlu, İrfan ve Tuncer Yılmaz (haz.) (2015). *Koalisyon Hükümetleri, Koalisyon Protokolleri ve Hükümet Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri Cilt I* (Ankara, TBMM Basımevi).
- Öymen, Onur (2017). *Zor Rota* (Remzi Kitabevi: İstanbul).
- Özgür İnsan, (1972). “Phantom” un Ötesindeki Gerçek”, *Özgür İnsan* (4): 8-15.
- TBMM Tutanak Dergisi* (1974). Birleşim 82, Oturum 22, 2. 5 1974.
- TBMM Tutanak Dergisi* (1974). Birleşim 105, Oturum 1, 7. 3. 1974.
- TBMM Tutanak Dergisi* (1975). Birleşim 44, Oturum 2, 21. 2. 1975.
- TBMM Tutanak Dergisi* (1977). Birleşim 8, Oturum 1, 28. 6. 1977.
- TBMM Tutanak Dergisi* (1977). Birleşim 82, Oturum 1, 27. 12. 1977.
- TBMM Tutanak Dergisi* (1978). Birleşim 91, Oturum 1, 12. 1. 1978.
- TBMM Tutanak Dergisi* (1979). Birleşim 60, Oturum 4, 22. 2. 1979.
- TBMM Tutanak Dergisi* (1980). Birleşim 50, Oturum 2, 22. 2. 1980.
- TBMM Tutanak Dergisi* (1980). Birleşim 128, Oturum 1, 3. 9. 1980.
- Sarıca, Murat, Erdoğan Teziç ve Özer Eskiyyurt (1975). *Kıbrıs Sorunu* (İstanbul: İÜ Hukuk Fakültesi Yayınları).
- Simav, Akın (2009). *Turan Güneş'in Siyasal Kavgaları* (İstanbul: Agora Kitaplığı).
- Sönmezoglu, Faruk (1995). *ABD'nin Türkiye Politikası (1964-1980)* (İstanbul: Der Yayınları).
- Toker, Metin (1981). *Metin Toker'in Not Defterinden (1973 Seçimlerinden 12 Eylül'e)* (İstanbul: Milliyet Yayınları).
- Tokatlı, Orhan (2004). *Güvercinli Yıllar* (İstanbul: Doğan Kitap).
- Tuncer, Erol (2021). *Anılarım* (Ankara, TESAV Yayınları).
- Tülümen, Turgut (1998). *Hayat Boyu Kıbrıs* (İstanbul: Boğaziçi Yayınları).
- UN (1977). “Resolution 414 of September 1977”, ([https://docs.un.org/en/S/RES/422\(1977\)](https://docs.un.org/en/S/RES/422(1977))) (Erişim Tarihi: 2 Haziran 2025).
- Uyar, Hakkı (2017). *İki Darbe Arasında CHP 1960-1971* (İstanbul: Doğan Kitap).
- Ülman, Haluk (1974). “Türk Yunan İlişkileri Üzerine”, *Özgür İnsan*, (17): 5-9.
- Ülman, Haluk (1975). “Kıbrıs-Ambargo ve Ötesi”, *Özgür İnsan*, (24): 20-24.
- Ünal, Mustafa C. (2023). *Bülent Ecevit'in Dış Politika Anlayışı ve Türk Dış Politikasına Etkileri (1972-1980)*, (Ankara: Dorlion Akademi).
- Yavuzalp, Ercüment (1996). *Liderlerimiz ve Dış Politika* (Ankara: Bilgi Yayınevi).

Milli Görüş ve Dış Politika: Milli Selamet Partisi'nin (MSP) Kıbrıs Politikası (1972-1980)

İrşat Sarıalioğlu*

Özet

Bu makalede Millî Selamet Partisi'nin (MSP) 1972-1980 yılları arasında Kıbrıs meselesine yönelik izlediği politika ele alınmaktadır. Kıbrıs Barış Harekâtı'nın yapıldığı 1974 yılından 12 Eylül darbesiyle sivil siyasete son verildiği 1980 sonlarına kadar MSP art arda üç koalisyon hükümetinde iktidar ortağı olarak yer aldı. Parti'nin kurulduğu dönemde resmi olarak belirlenmiş bir Kıbrıs politikası bulunmamaktaydı. MSP, Kıbrıs Barış Harekâtını gerçekleştirecek olan Cumhuriyet Halk Partisi (CHP)-MSP koalisyonu kurulurken ortağının federal devlet çözümünü kabul etti. Birinci Barış Harekâtının ardından ise taksim tezini benimsedi. CHP-MSP koalisyonunun ardından yer aldığı Milliyetçi Cephe hükümetleri döneminde de MSP koalisyon ortaklarından farklı olarak taksim tezini savundu ve hükümetin resmi tezi olan federal devlet çözümünün karşısında yer alan bir tutum benimsedi.

Anahtar Kelimeler:

Türk Dış Politikası, Kıbrıs Sorunu, Milli Selamet Partisi, MSP, Necmettin Erbakan.

---

* Doç. Dr., Hacı Bayram Veli Üniversitesi, irsatsarialioglu@gmail.com
ORCID: 0000-0001-7835-0746
Makale geliş tarihi: 02.08.2025
Makale kabul tarihi: 21.11.2025

National Vision and Foreign Policy: The National Salvation Party's (NSP) Cyprus Policy (1972-1980)

Abstract

This article examines the policy followed by the National Salvation Party (NSP) regarding the Cyprus issue between 1972 and 1980. From 1974, when the Cyprus Peace Operation was carried out, until 1980, when civilian politics was ended by the September 12 coup, the NSP was a ruling partner in three consecutive coalition governments. When the party was founded, it did not have officially defined Cyprus policy. While in a coalition with the Republican People's Party (RPP), which carried out the Cyprus Peace Operation, accepted the federal state solution of its coalition partner. After the First Peace Operation, the NSP adopted the partition thesis. During the Nationalist Front governments that followed the RPP-NSP coalition, the NSP, unlike its coalition partners, defended the partition thesis and adopted an attitude that opposed the federal state solution, which was the official thesis of the government.

Keywords

Turkish Foreign Policy, Cyprus Dispute, National Salvation Party, NSP, Necmettin Erbakan.

Giriş

Milli Görüş hareketi, 1960'lı yılların sonlarında (1969) Türkiye'de ortaya çıkmış, İslami mücadelede parti ve siyaset metodunu benimsemiş bir harekettir (Talip, 2017: 617). Hareketin lideri Necmettin Erbakan'ın ortaya koyduğu bir siyasi kimlik olarak Milli Görüş, dış politikadan, sanayileşme ve eğitime kadar her alanda dine dayalı ve yerli bir bakış açısı sağlama iddiasındadır (Çalmuk, 2005: 554). 1967 yılında, Süleyman Demirel liderliğindeki Adalet Partisi (AP) içindeki az sayıda milletvekilinin, İslami yönü ağır basan yeni bir arayış içine girmesiyle başlayan süreç neticesinde 26 Ocak 1970'te Milli Görüş hareketinin ilk siyasi partisi olan Milli Nizam Partisi (MNP) kuruldu. MNP'nin Ocak 1972'de Anayasa Mahkemesi kararıyla kapatılmasının ardından ise, 11 Ekim 1972'de Milli Görüş hareketinin içinden MNP'nin devamı niteliğinde olan Milli Selamet Partisi (MSP) ortaya çıktı (Çakır, 2005: 545).

MSP, 12 Eylül 1980 darbesine kadar süren siyasal hayatı boyunca 1973 ve 1977 yıllarında iki kez genel seçimlere katıldı ve her iki seçimden de Bülent Ecevit liderliğindeki Cumhuriyet Halk Partisi'nin (CHP) ve AP'nin ardından üçüncü

parti olarak çıktı. CHP, AP ve MSP ile dönemin öne çıkan siyasi partileri, Turhan Feyzioğlu liderliğindeki Cumhuriyetçi Güven Partisi (CGP), Feruh Bozbeyli liderliğindeki Demokratik Parti (DP) ve Alparslan Türkeş önderliğindeki Milliyetçi Hareket Partisi'ydi (MHP) (Sarıbay, 1985: 145). MSP'nin seçimlerde elde ettiği başarıya ek olarak koalisyonların matematiğinde taşıdığı ağırlık bu süreçte kendisine *anahtar parti* niteliği kazandırdı ve parti CHP-MSP koalisyonu ile 1. ve 2. Milliyetçi Cephe (MC) hükümetleri olmak üzere üç ayrı hükümete ortak olarak ideolojisini uygulamaya koyma imkanı buldu (Sarıbay, 1985: 109-110,164).

MSP'nin ideolojisinin temelinde, önce ahlak ve maneviyat sloganı ile belirlediği muhafazakâr/İslamcı perspektif ile ağır sanayi hamlesiyle benimsediği ulusal kalkınmacı hedef bulunmaktaydı (Çakır, 2005: 547). Parti, maddi kalkınma yoluyla Batı emperyalizminden kurtulmayı, manevi kalkınma vasıtasıyla da İslam ve Osmanlı geçmişiyle harmanlanan kimliği ön plana çıkarmayı amaçlamaktaydı (Yıldız, 2017: 360-361; Arpacı ve Baharççek, 2017: 115-119). Patinin dış politikaya ilişkin görüşü de bu temel prensiplerin etkisinde şekillendi. Erbakan'a göre Milli Görüş'ün temel hedefi her alanda maneviyatçı bir Türkiye meydana getirmektir (Erbakan, 2022b: 29; Arpacı, 2012: 280-281). Batı ile hesaplaşma ve Türkiye'nin tarihteki şerefli yerine kavuşması, bu hedefin dış politika ayağını oluşturmaktaydı (Erol, 2015: 316). Bu çerçevede, Cumhuriyet döneminden itibaren takip edilen Batı yönelimli dış politikayı reddeden, bunun yerine tarihsel ve dini değerlere uygun olarak Müslüman ülkelerle iş birliğini merkeze alan MSP, Türkiye'nin dış politika geleneğine kökten değişim getirme iddiasıyla yola çıktı (Özcan, 1998: 267-269).

Parti'nin 1973 tarihli seçim beyannamesinde de Türkiye'nin Batı'yla olan ilişkilerine karşı geliştirdiği eleştirel yaklaşım, tarihi ve kültürel bağların bulunduğu ülkelerle iş birliği zarureti ile tarihi karaktere uygun, milli ve şahsiyetli dış politika vurgusu göze çarpmaktaydı (MSP, 1973: 83). Erbakan, şahsiyetli dış politika ilkesini, "taklitçi görüşleri bırakmış, birtakım yerlere bağımlı çalışmaya son vermiş, tamamen milli ve manevi değerlerden doğan politikaların uygulanması" olarak tanımlamaktaydı (Erbakan, 1991: 84). Erbakan tarafından Türk siyasi literatürüne eklenen bu kavram, Batıyla kurulan ilişkileri hedef almakta ve dinsel ve tarihsel öğelerin denkleme dahil edildiği yeni bir diplomasi uygulamasına işaret etmekteydi. Bu haliyle kavram, Milli Görüş ideolojisinin dış politika alanına yönelik düşünce sistemi ve hedeflerinin bir özeti niteliğindedir.

MSP'nin 1973-1980 arası kurulan koalisyon hükümetlerinde yer almasıyla Milli Görüş ideolojisi, Batı yönelimli dış politikayı merkeze alan geleneksel Batıcı ideolojiye karşı ciddi bir alternatif olarak dış politika alanına girmiş oldu (Oğuzlu, 2012: 39) ve Kıbrıs meselesinin 1974-1980 arası gelişiminde belirleyici etmenlerden biri olarak yerini aldı. Yukarıda da değinildiği üzere MSP bu süreçte

ilk olarak Bülent Ecevit başkanlığında kurulan CHP-MSP koalisyon hükümetinde (26 Ocak 1974-17 Kasım 1974), ardından Süleyman Demirel liderliğinde kurulan ve 1. ve 2. MC hükümetleri olarak anılan AP-MSP-MHP-CGP koalisyonu (31 Mart 1975-21 Haziran 1977) ile AP-MSP-MHP koalisyonunda (21 Temmuz 1977-5 Ocak 1978) iktidar ortağı olarak yer aldı. Bunun yanı sıra parti, 5 Ocak 1978-12 Kasım 1979 tarihleri arası görev yapan 3. Ecevit hükümetinde muhalefetteyken 12 Kasım 1979-12 Eylül 1980 görev yapan 6. Demirel hükümetine dışardan destek verdi.

Bu çalışmanın temel amacı, MSP'nin izlediği Kıbrıs siyasetinin ortaya çıkarılmasıdır. Bu amaç çerçevesinde çalışma içerisinde cevap aranacak sorulardan ilki, partinin resmi Kıbrıs siyasetinin ne olduğu ve ne zaman formüle edildiğidir. Bunun yanı sıra MSP'nin iktidarda ve muhalefetteyken Kıbrıs'a ilişkin siyasetinin izlediği seyir ve varsa geçirdiği değişimler tespit edilmeye çalışılacaktır. Ayrıca çalışma 1974 sonrası Kıbrıs meselesinin iç siyasette taşıdığı ağırlığın MSP'nin konuya ilişkin yürüttüğü siyaset ve söyleme etkilerini de tespit etme hedefindedir. Son olarak ise MSP'nin Kıbrıs konusunda diğer partilerle yaşadığı görüş ayrılıklarının ortaya konulmasının; Kıbrıs sorununu partiler üstü bir milli dava olarak ele alan literatüre hakim yaklaşıma alternatif oluşturmada faydalı olacağı düşünülmektedir. Bu hedefler doğrultusunda çalışma içerisinde birincil kaynak analizine dayalı yöntem çerçevesinde başta meclis tutanakları olmak üzere, parti beyannameleri, anı ve gazete gibi birincil kaynaklardan ve ilgili literatürden yararlanılacaktır.

MSP'nin Kıbrıs Politikasının Düşünsel Temelleri

MSP'nin 1974-1980 arası izlediği Kıbrıs siyasetinin düşünsel temellerini Milli Görüş hareketinin dış politika perspektifi ile Ada'ya ilişkin bakış açısı oluşturmaktadır. Bu noktada ilk söylenmesi gereken Milli Görüş hareketinin coğrafi yakınlık itibarıyla Kıbrıs ve Karpaz yarımadasını Türkiye'nin güvenlik ve bütünlüğünün sigortası olarak gördüğüdür. Erbakan'a göre, Ada yabancıların eline geçecek olursa buradan Anadolu'ya sıçramak an meselesi haline gelecektir. O yüzden Kıbrıs konusundaki herhangi bir geri adım Milli Görüş açısından ilk önce Kıbrıs'ın, arkasından Ege'nin ve sonunda Anadolu'nun kaybı anlamına gelmektedir (Erbakan, 2002: 157-158).

Türkiye'nin güvenliği faktörünün yanı sıra Milli Görüş hareketi için Kıbrıs, Ortadoğu ve İslam aleminin güvenliği açısından da önem taşımaktadır. Bu noktada karşımıza Milli Görüş ideolojisinin, uluslararası gelişmelerin ardında ABD'nin emperyalist amaçlarıyla İsrail'in Siyonist hedeflerinin bulunduğu tezi üzerine inşa ettiği sistem okuması çıkmaktadır (Gencer, 1998: 270). Bu bakış açısına göre Kıbrıs'ın Müslüman ülkeler ile İsrail'e olan yakınlığı Batı için Ada'yı

bir mücadele alanı haline getirmiştir. Mücadelenin temel hedefi ise İsrail'in güvenliğinin sağlanmasıdır. Erbakan Siyonizm'in Müslümanların Ada ile olan tüm ilişkisini ortadan kaldırdıktan sonra Kıbrıs'ı bir Amerika Birleşik Devletleri (ABD) üssü haline getirmeyi ve bu üstler vasıtasıyla da İsrail'in güvenliğini sağlamayı hedeflediğini belirtmektedir (Erbakan, 2002: 157-158).

Milli Görüş'ün Kıbrıs politikasını anlamak açısından oldukça önemli bir husus da Kıbrıs'ın İslam dünyasıyla olan manevi ve tarihi bağıdır. Milli Görüş açısından İslam alemi ile Hristiyan dünya arasındaki Kıbrıs mücadelesi Dört Halife dönemine (632-661) kadar geri gitmektedir. Hareket, Kıbrıs mücadelesinin başlangıç tarihi olarak Hz. Osman döneminde Müslümanların Ada'yı fethettiği tarih olan 649 yılını kabul etmektedir. Hala Sultan adıyla bilinen Hz. Muhammed'in süt teyzesi Ümmü Harâm'ın bu seferde şehit olması ve Larnaka şehrine defnedilmesi Ada'nın taşıdığı manevi değerlerin bir simgesi niteliğindedir (Tonguç, 2022: 87; Çelik, 2024: 61). Larnaka'da bulunan Hala Sultan Tekkesi ve Camii, MSP'nin Kıbrıs Barış Harekâtında Larnaka'nın alınması konusundaki ısrarına da kaynaklık edecektir (Erbakan, 2002: 155).

Milli Görüş'ün Kıbrıs mücadelesine ilişkin kronolojisinin ikinci dönemeci Ada'nın 1571'de Osmanlı İmparatorluğu tarafından fethedilmesidir. Bu noktada ise karşımıza Kıbrıs'ın Milli Görüş'ün şahlandırma hedefinde olduğu Türkiye'nin tarihi ve imparatorluk geçmişiyle bağı ortaya çıkmaktadır. Bundan sonraki evreler ise 1878'de Ada'nın İngiltere'ye kiralanması, 1923 Lozan Barış Antlaşması'yla İngiliz egemenliğine girmesi ve 1960'ta kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti'dir. Hareketin *geri çekilme* olarak adlandırdığı bu evrelerin ardından ise 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı gelmektedir. Barış Harekâtı, tüm bu kronolojik anlatı içerisinde 1878'den itibaren Batı lehine bozulan dengeyi tersine çeviren, fetihlerin yeniden açıldığı bir evreyi temsil etmektedir (Tonguç, 2022: 87-88; Müftüoğlu, 2021: 229-230). Tam da bu sebeple Erbakan, harekâtı Türk milletinin dünya tarihindeki bin yıllık yerine geri dönüşü olarak tarif edecektir (Yankı, 2.9.1974).

Görüldüğü üzere MSP'nin izlediği Kıbrıs siyasetini oluşturan düşünsel arka planda, dönemin diğer siyasal partilerinin de taşıdığı güvenlik odaklı kaygıların yanı sıra Milli Görüş ideolojisinin ABD-Siyonizm karşıtlığı ile İslam ve Osmanlı geçmişiyle harmanlanan kimlik tasavvuru ön plana çıkmaktadır. Bu durum, MSP'nin 1974-1980 arası yürüttüğü Kıbrıs siyaset ve söylemini belirleyecek ve koalisyon ortaklarıyla yaşadığı çatışmaların da zeminini hazırlayacaktır. Bu hususta kuşkusuz en çarpıcı ve bilindik örnek CHP-MSP koalisyonunun dış politika zaferi olarak tarihe geçen Kıbrıs Barış Harekâtı'nın on ay gibi kısa bir sürede koalisyonun bozulma sebeplerinden biri haline dönüşmesidir.

CHP-MSP Koalisyonu ve MSP'nin Kıbrıs Politikası

26 Ocak 1974'te Bülent Ecevit'in başbakan, Necmettin Erbakan'ın ise başbakan yardımcısı ve devlet bakanı olarak yer aldığı CHP-MSP hükümeti göreve başladığında, Kıbrıs'a ilişkin önlerinde 1960'lı yıllarda yaşanan krizlerin ağırlığını taşıyan bir gündem bulunmaktaydı. Kıbrıs Rum yönetiminin Enosis'e yönelik hamleleriyle 1963 ve 1967'de yaşanan toplumlararası çatışmalar, 1960'da kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Ada'da huzur ve istikrar sağlayamadığını ortaya çıkarmıştı. Türkiye 1974 Şubatından itibaren Kıbrıs'ta federal bir düzen kurulmasını savunmaya başladı (Güvenç, 1984: 210). Bu tez CHP-MSP hükümet programının Kıbrıs konusuna ilişkin getirdiği öneriydi.

Mili Görüş hareketinin ilk partisi olan MNP'nin programında Kıbrıs sorununa ilişkin bir değerlendirme yer almamaktaydı (MNP, 1971). MNP'nin kapatılmasının ardından kurulan MSP'nin parti programı ve 1973 seçim beyannamesinde de Kıbrıs sorunu hakkında doğrudan bir maddeye rastlanmamaktadır (MSP, 1973a; MSP, 1973b). 1973 seçimlerinin ardından oluşan CHP-MSP koalisyonunun protokolü ve hükümet programında ise iki cemaatten oluşan Kıbrıs'ta Türk toplumunun eşit egemenlik statüsünün korunması ve devlet yönetiminde iki cemaat arasında her yönü ile huzurlu bir iş birliğinin sağlanması için en isabetli çözüm şeklinin federatif sistem olduğu belirtilmektedir (Neziroğlu ve Tuncer, 2015: 591; TBMM Tutanak Dergisi, 1.2.1974: 363).

İki parti yetkililerinin koalisyon protokolü üzerindeki çalışmaları incelendiğinde MSP'nin Kıbrıs'a ilişkin spesifik bir talebi olmadığı, Kıbrıs'ta federatif bir devlet kurulması prensibinin protokole CHP'nin talebiyle eklendiği görülmektedir (Sevilgen, 1979: 72). Protokol metninde yer alan Kıbrıs'a ilişkin paragrafın CHP'nin 1973 tarihli seçim bildirgesinde yer alan paragrafla benzerliği de bunu göstermektedir (CHP, 1973: 221). Tüm bunlar göz önüne alındığında, koalisyon kurulduğu esnada MSP'nin CHP'nin Kıbrıs konusundaki federal devlet tezini benimsediği ortaya çıkmaktadır. Fakat Yunan Cuntasının Kıbrıs'ta düzenlediği darbe girişimi haberinin Ankara'ya ulaşmasından itibaren koalisyon ortaklarının konuya ilişkin görüş ayrılıkları belirmeye başlayacaktır.

15 Temmuz 1974'te Yunan Cuntası tarafından Kıbrıs Cumhurbaşkanı Makarios'a karşı yapılan darbe girişimi ile Ada'nın anayasal düzeninin bozulması üzerine toplanan Milli Güvenlik Kurulu'nda (MGK) taraflar arasındaki ilk görüş ayrılığı ortaya çıktı. Kurulda CHP, 1960 Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası'na ek olarak imzalanan Garanti Antlaşmasının 4/1 maddesi uyarınca ilk etapta İngiltere ile görüşülmesini önerdi. İlgili madde antlaşmanın hükümlerine bir riayetsizlik halinde, Yunanistan, Türkiye ve Birleşik Krallığın bu hükümlere riyeti sağlamak için gereken teşebbüsler veya tedbirler hakkında birbirleri ile istişare etmeyi taahhüt ettiklerini belirtmekteydi. Fakat MSP'ye göre, garantörlük hakkını

kullanmak için Türkiye'nin İngiltere ile istişarelerde bulunması şahsiyetli dış politikaya tezat olarak meseleye Amerikan ve İngiliz gözlüğüyle bakmak anlamına gelmekteydi (Müftüoğlu, 2021: 129). MSP kanadının fikri, derhal askeri müdahale kararı alınması yönündeydi. Partinin görüşünün dayanağını Garanti Antlaşması'nın 4/2. maddesi oluşturmaktaydı. Bu madde müşterek veya anlaşarak hareket mümkün olmadığı takdirde, garanti veren üç devletten her birinin, antlaşma ile ihdas edilen nizamı tekrar kurmak münhasır maksadı ile harekete geçmek hakkını muhafaza ettiğini belirtmekteydi (Müftüoğlu, 2021: 128-133).

Londra ve Zürih antlaşmaları gereğince garantörlük hakkını kullanmadan önce diğer garantörlerle temasa geçmek gerekmekteydi. MSP Ecevit'in İngiltere'ye gitme ısrarı karşısında, vakit kaybetmemek için müracaatın yazılı olarak yapılmasını gündeme getirdi, fakat CHP kanadını ve Başbakan'ı ikna edemedi. Nihayetinde, Ecevit'in "bir ziyaretten zarar doğmaz. Üstelik, çıkartma yapmayacağımız yönünde Batılı devletlerde kanaat oluşur ve bu da çıkartma yapmaya mecbur kalırsak harekâtın gizliliğine fayda sağlar" sözleri üzerine kurulda anlaşma sağlandı. Toplantıda yer alan MSP'li Devlet Bakanı Süleyman Arif Emre partisinin Ecevit'in İngiltere ziyaretine onay vermesini şu cümlelerle ifade etmektedir: "Bu gerekçeyi biz de çok münasip gördük. Ama daha ihtiyatlı olmak için, İngilizler karşısında yanlış bir adım atılmasını veya Ecevit'in yanıtılmasını önlemek için yanına İçişleri Bakanımız Oğuzhan Asiltürk Bey'i arkadaş olarak katmayı da ihmal etmedik" (Emre, 2017: 121).

İngiltere'deki müzakerelerin sonuç vermemesinin ardından 19 Temmuz 1974'te toplanan Bakanlar Kurulu'nda Kıbrıs'a müdahale kararı alındı. Koalisyonun bozulmaya başladığı dönemde basın üzerinden çok tartışılacak olan bu kurul hakkında MSP'li Emre, toplantıda CHP'li bakanların çıkartmaya karşı çıkmadığını, ancak kendileri kadar da rahat olmadıklarını ifade etmektedir (Emre, 2017: 128).

20 Temmuz 1974 sabah saat 5'te Türkiye'nin Kıbrıs'a havadan ve denizden çıkartma harekâtı başladı. Türkiye'nin Ada'ya asker çıkarması üzerine Birleşmiş Milletler (BM) Güvenlik Konseyi 20 Temmuz'da toplanarak 353 sayılı kararı kabul etti. Taraflara ateşkes çağrısında bulunan karara göre, Kıbrıs Cumhuriyeti'ndeki yabancı müdahaleye derhal son verilmeli, milletlerarası antlaşmaların müsaade ettiğinin dışındaki bütün askeri personel Ada'dan çekilmeli, Türkiye, Yunanistan ve İngiltere hükümetleri, bölgede barışın ve Kıbrıs'ta anayasal hükümetin yeniden kurulmasını sağlamak amacıyla, gecikmeksizin görüşmelere başlamalıydı (Fırat, 2002: 743). BM Güvenlik Konseyi'nin almış olduğu ve derhal uyulması istenilen 353 sayılı karar hükümet ortakları arasında sinirlerin gerilmesine, hatta sürtüşmelere sebep oldu. BM'nin bu kararı üzerine aynı gün akşam saatlerinde toplanan Bakanlar Kurulu'nda MSP

kanadı ateşkes kararına uymayı reddetti. MSP'ye göre ateşkes kararına derhal uyulması mevcut durumda dar bir alan içerisinde bulunan Türk birliklerinin Rum ve Yunan birliklerinin karşı taarruzuyla denize dökülmesi riskini beraberinde getirecekti. Böyle bir durumda Türkiye'nin itibarının sıfırlanacağını dile getiren MSP'liler Başbakan'ın ABD tarafından tehdit edildiği için işi aceleye getirmek istediğini düşünmekteydiler. Oldukça gergin geçen toplantıda Erbakan, böylesine hayati bir meselede BM kararlarının dikkate alınmasının gerekmediğinde ısrar etmekte ve itirazını "BM'nin aldığı hangi karara İsrail bugüne kadar uydu? BM karar aldı diye Türkiye uymak zorunda değil!" sözleriyle gerekçelendirmekteydi (Erbakan, 2022a: 162). Müzakereler sonucunda Ecevit dahil 17 CHP'li bakan ateşkes lehine oy verirken MSP'nin 8 bakanının tamamı aleyhte oy kullandı. Ecevit'in CHP'nin 17 oyunu hükümet kararı olarak ilan etme teklifine Erbakan'ın karşı çıkması ve Dışişleri Bakanı Turan Güneş'in sinirlenerek toplantıyı terk etmesi neticesinde karar alınamadan kurul dağıldı. Hemen ardından toplanan ikinci kabine toplantısında MSP ateşkes kararının 22 Temmuz 1974 saat 17.00'de açıklanmasını ve bu dönem içerisinde ordunun ilerlemesinin önlenmemesini şart koştu ve bu şartına teminat olarak Genelkurmay Başkanı'ndan başka kimsenin sözünü kabul etmedi. Genelkurmay Başkanlığı'nın teminatı üzerine MSP kanadının ateşkese verdiği şartlı evetle koalisyon, harekâtın uygulanmasına ilişkin ilk krizi atlattı (Müftüoğlu, 2021: 154-155).

Ateşkes kararı konusunda hükümet içerisindeki görüş ayrılığı bu şekilde aşıldıktan sonra sıra Türkiye'nin barış görüşmelerinde ileri süreceği tezin oluşturulmasına geldi. Bu amaçla TBMM 23 Temmuz 1974'te toplandı ve konu Meclis'te tartışmaya açıldı. Birinci Barış Harekâtı'nın hemen ardından gerçekleşen 23 Temmuz tarihli meclis toplantısı koalisyon ortaklarının arasındaki görüş ayrılığının geldiği noktayı anlamak bakımından oldukça önemlidir. Birinci Barış Harekâtı'ndan sonra MSP; Kıbrıs'a ilişkin federatif devlet çözümünden uzaklaşmış ve partinin kapatılmasına kadar çeşitli formüller ve isimler altında sürdüreceği taksim tezini oluşturmuştur. MSP'nin Kıbrıs meselesine ilişkin taksim tezini ilk olarak İstanbul Milletvekili Hasan Aksay 23 Temmuz 1974 tarihli TBMM Birleşik toplantısında açıklamıştır.

Aksay konuşmasına gerek tarihi gerek stratejik bakımdan Kıbrıs'ın tamamen Türkiye'ye ait olduğunu belirterek başladı. Ardından ise, barışın korunması için Türkiye'nin bu hakkından bir ölçüde fedakarlık etmesi gerektiğini kabul ettiğini ekledi. Aksay'a göre mevcut durumda yapılması gereken Türkiye'nin bu hakkından ne kadar fedakarlık edebileceğini tespit etmektir. Bu tespit ve fedakarlık iki önemli unsurun çizdiği sınırlar içerisinde belirlenmeliydi. Bunlardan ilki, Kıbrıs'a Türk ordusunun çıkmasıyla yeni bir durumun, yeni bir Kıbrıs'ın ortaya çıkmış olması ve Kıbrıs harekâtından önceki duruma dönmenin mümkün olmadığıydı. Diğeri ise Türk ordusunun askeri sahada geldiği noktaydı. Askeri

sahada kazanılan başarı müzakere masasında kaybedilemezdi (TBMM Tutanak Dergisi, 23.7.1974: 32).

Aksay'ın cümlelerinden de anlaşılacağı üzere MSP, Birinci Barış Harekâtı'nın ardından oluşturduğu Kıbrıs tezini, tarihi ve stratejik haklardan fedakarlık ve harekât sonrası oluşan fiili durum vurgusuyla Ada'nın taksim edilmesi fikri üzerine inşa etmekteydi. Meclisteki konuşmasının devamında Aksay partisinin askeri alanda elde edilen başarının politik alana yansımalarının ancak taksim yoluyla olacağına inandığını belirtmekte ve MSP'nin bu fikre Türkiye'nin Kıbrıs konusunda vazgeçmesi mümkün olmayan hedeflerini tespit ederek ulaştığına dikkat çekmekteydi. MSP'nin ancak taksim yoluyla elde edilebileceğini tespit ettiği hedefler ise şu biçimdeydi:

- Kıbrıs Türkünün can ve mal emniyeti tam olarak temin edilmeli, küçük gruplar halinde Kıbrıs'ta dağılık bulunan Kıbrıs Türkü mahsur olmaktan mutlaka kurtulmalıdır.
- Bugünkü dağılık durum, Kıbrıs Türkünün iktisadi durumunun gelişmesine imkan vermemektedir. İktisadi bakımdan Kıbrıs Türkünün güçlenmesini temin edecek yeni bir düzen sağlanmalıdır.
- Tarihi haklarımızın korunması şarttır.
- Türkiye'nin stratejik bakımdan Kıbrıs'a olan ihtiyacı büyüktür. Bu husus tam teminat altına alınmalıdır.
- Dünya barışına hizmet edecek yeni ve tam bir statü uygulanmalıdır (TBMM Tutanak Dergisi, 23.7.1974: 32).

Aksay'ın sıraladığı bu hedefler aynı zamanda MSP'nin yaklaşmakta olan Cenevre görüşmelerine ilişkin beklentilerini oluşturmaktaydı. Bunun yanı sıra Aksay'ın konuşması MSP'nin Kıbrıs'a ilişkin izleyeceği siyasette Enosis'e varacak yollar olarak adlandırılabilir bir kıstasın ortaya çıktığını ve taksim dışındaki çözüm önerilerinin MSP tarafından bu gerekçe ile reddedileceğinin sinyallerini de vermekteydi. Aksay, MSP'nin bu düşüncesini şu cümlelerle vurgulayarak konuşmasını bitirdi: “Hakikaten akıl için tarık birdir ve Kıbrıs'a devamlı bir çözüm tarzını getirecek, Kıbrıs'taki Türk haklarını koruyacak, Türklerin bugünkü parçalı ve mahsur durumlarına son verecek, dünya sulhunu temin edecek tek çözüm yolu taksimdir ve taksimden başka bir hal tarzı mevcut değildir” (TBMM Tutanak Dergisi, 23.7.1974: 32).

Aksay'ın Meclis konuşması MSP'nin Kıbrıs konusunda takip edeceği politikaya ilişkin önemli ipuçları sunmaktadır. Bunlardan ilki, yukarıda da değinildiği üzere Barış Harekâtından sonra oluşan yeni durum ve fedakarlık vurgusuyla işaret edilen noktadır. MSP; Aksay'ın taksim tezini formüle ettiği konuşmasından itibaren taksimin dışında bir çözüm önerisi söz konusu

olduğunda, Türkiye'nin tarihi ve stratejik bakımdan kendisine ait olan Ada için taksimi kabul ederek yeterince fedakarlıkta bulunduğunu, bundan ötesinin Enosis'e yol açacağından mümkün olmadığını öne sürecektir. Burada askeri sahada geline nokta yüklenen misyon ise MSP'nin siyasal hayattaki varlığı boyunca sürdüreceği "şehit kanıyla alınan toprak müzakere masasında geri verilmez" tezini oluşturacaktır. Bununla birlikte MSP, Barış Harekâtı'ndan sonra oluşan yeni konjonktürden yola çıkarak taksim tezini inşa ederken Milli Görüş ideolojisini de Türkiye'nin dış politika alanına sokmuş olmaktadır. Aksay'ın güvenlik ve stratejik gereksinimlerin yanı sıra tarihe yaptığı vurgu bunun işaretlerinden biridir. Erbakan ise MGK ve Bakanlar Kurulu bünyesinde gerçekleştirilen karar alma süreçlerindeki tutumuyla Batı'nın ve Batıyla kurulan kurumsal bağların ön plana çıktığı Cumhuriyet dönemi dış politika uygulamalarına karşı çıkmaktadır.

23 Temmuz 1974 tarihli meclis toplantısında Aksay'ın yaptığı konuşmayla birlikte, koalisyon ortaklarının Kıbrıs meselesinin çözümüne ilişkin görüş ayrılıkları da ilan edilmiş oldu. Durumun ciddiyeti Aksay'ın ardından Dışişleri Bakanı Turan Güneş'in hükümet adına beyanda bulunmaya kendini mecbur hissettiğini dile getirmesiyle daha da netleşti. Kıbrıs konusunda hükümetin resmi görüşünün hükümet programında yer aldığı biçimiyle korunduğunu ve değişmediğini belirten Güneş, siyasi partilerin bu görüşün dışında çeşitli görüşlere sahip olabileceğini, fakat hükümet olarak programdaki çözümle bağlanmış bulunduklarının altını çizdi (TBMM Tutanak Dergisi, 23.7.1974: 43-44).

Güneş'in de belirttiği gibi Türkiye'nin Kıbrıs konusundaki resmi görüşü 7 Şubat 1974'te güvenoyu alan hükümet programındaki haliyle federatif sisteme dayanmaktaydı. Fakat artık MSP'nin hükümetin Kıbrıs konusundaki resmi görüşünü benimsemediği ortadaydı. Erbakan 23 Temmuz'da basına yaptığı açıklamada MSP'nin Türk ordusunun Kıbrıs'a çıkartma yapmadan önce politik sahada elde edilebilecek bir netice olarak gördüğü için federatif devlete evet dediğini; askeri harekâttan sonra Kıbrıs'ta ortaya çıkan yeni durumla beraber, güvenlik, toprak mülkiyeti ve ekonomik gelişmeyi temin etmek için Türkleri dağınıklıktan kurtarmanın elzem olduğunu dile getirdi. Erbakan'a göre mevcut durumda Kıbrıs'ta güvenliğin sağlanması için Türklerin ve Rumların Ada'nın ayrı bölümlerinde bulunmalarından ve arada tarafsız bir bölge olmasından başka bir seçenek yoktu (Cumhuriyet, 24.7.1974). Cenevre Konferansı öncesi Dışişleri Bakanlığı'nda yapılan hazırlık sürecinde, MSP adına toplantılara katılan Korkut Özal da Türk önerisinin federasyon tezi üzerine inşa edilmesine karşı çıkmakta ve taksim yönünde ısrar etmekteydi (Barutçu, 1999: 90).

MSP'nin tüm ısrarına rağmen Türk heyeti Cenevre'ye yönelik hazırlıklarını federasyon tezi üzerine inşa etti. 25-30 Temmuz 1974 tarihleri arasında yapılan birinci Cenevre görüşmelerinde Türkiye'nin Ada'ya müdahalesinin meşruluğu

kabul edildi. 30 Temmuz 1974'te yayınlanan Cenevre Deklarasyonu'yla da Türkiye'nin Kıbrıs'tan çekilmesi tüm taraflarca kabul edilecek çözüme bağlandı. Bu, yeni bir anayasal düzen kurulana dek Türkiye'nin Ada'nın bir kısmını kontrol etmesini tanımak anlamına gelmekteydi. Bunun yanı sıra Türkiye'nin 1960 Anayasası'nın iki toplumun bir arada yaşaması için artık uygun bir zemin oluşturmadığı argümanı da genel kabul gördü ve deklarasyonda Kıbrıs'ta fiiliyatta Türk ve Rum olmak üzere iki muhtar idarenin olduğu yer aldı (Fırat, 2002: 746; Bölükbaşı, 2001: 251-252). Fakat MSP Cenevre görüşmelerinde çıkan sonuçtan memnun olmadı. MSP adına Cenevre görüşmelerine katılan Sakarya Milletvekili İsmail Müftüoğlu, deklarasyonda yer alan “Bakanlar Kıbrıs Cumhuriyeti'nde fiiliyatta Türk ve Rum olmak üzere iki muhtar idarenin mevcut bulunduğunu not etmişlerdir” ifadesini kesin ve açık olmadığı gerekçesiyle eleştirdi. MSP'nin görüşü bu ibarenin “3 garantör iki otonom idare olduğunu kabul etmişlerdir” şeklinde düzenlenmesiydi. Müftüoğlu, müzakereler sırasında bu fıkrı CHP milletvekilleri Haluk Ülman, Haluk Bayülken ve paşalar ile münakaşa ettiğini, Bayülken ile paşaların kendisine katıldığını fakat Güneş'i ikna edemediğini belirtmektedir (Birand, 1985: 361).

Erbakan'ın Cenevre Deklarasyonu'na yönelik eleştirisi ise Müftüoğlu'nunkine göre oldukça sert oldu. MSP lideri Turan Güneş ve beraberinde heyeti karşılamak için 1 Ağustos 1974'te Esenboğa havalanına gitmedi. Erbakan'ın bildiriye imza atan Turan Güneş ve beraberindeki heyeti karşılamak için Esenboğa'da bulunan devlet ricali arasında yer almamasının, MSP'nin Cenevre görüşmelerinden duyduğu memnuniyetsizliğinin bir ifadesi olduğu çıktı (Cumhuriyet, 2.8.1974; Cumhuriyet, 3.8.74). Bunun yanı sıra Erbakan aynı gün basına verdiği demeçte açıkça, partisinin federasyonun çözüm olacağına inanmadığını belirtti (Millî Gazete, 2.8.1974).

Erbakan'ın protesto olarak yorumlanan hamlesinin ardından Hasan Aksay İstanbul'da Kıbrıs Davamız isimli bir konferans verdi ve burada tek çözümün taksim olduğuna işaret etti (İslamoğlu, 1974: 28). MSP Manisa Milletvekili Gündüz Sevilgen ise 6 ve 10 Ağustos'ta MSP'nin yayın organı olarak kabul edilen Millî Gazete'de çıkan “Kıbrıs Zaferinin Ardından” isimli makalelerinde Cenevre'de masada elde edilen sonucun, silahla kazanılan başarıya eşdeğer olmadığını belirtmekte ve “Cenevre görüşmelerinin ikinci kısmında herhalde Türk tezi Kıbrıs'ın taksimi olmalıdır” demektedir (Sevilgen, 6.8.1974: 8; Sevilgen, 10.8.1974: 8).

Bu süreçte MSP'nin önde gelen isimlerinin sık sık taksim tezini işaret etmesi, bazı ülkelerin büyükelçilerinin Dışişleri Bakanlığı'na müracaatlarına dahi yol açtı. Bunun üzerine Ecevit, “Erbakan'ın Kıbrıs ile ilgili beyanatlarını kendisine sorun, ben Başbakan olarak hükümet adına konuşuyorum”, açıklamasında bulundu (Cumhuriyet, 3.8.1974).

Türk tarafı Kıbrıs'ta anayasal düzeni kurma amacıyla yapılacak olan İkinci Cenevre Konferansı'nın hazırlık sürecine de koalisyon ortaklarının birbirine tezat oluşturan açıklamaları ve tartışmalarıyla girdi. CHP taksimin, Türk menfaatlerine dünya politikası bakımından zarar vereceğinin altını çizirken, MSP'liler buna *düvel-i muazzama* korkusu olarak bakıyor ve Batı korkusu sebebiyle dünyada hiçbir devletin eline geçemeyecek olan büyük bir fırsatın kaybedileceğini dile getiriyordu (Karib, 1975: 54-55). Koalisyon ortakları arasında fikir birliği sağlanamasa da konferansta Türk tezi coğrafi esasa dayalı federatif sistem üzerine inşa edildi (Bölükbaşı, 2001: 252-253).

İkinci Cenevre Konferansı'nın başarısızlıkla sonuçlanmasının ardından Ada'ya yapılan ikinci harekât süreci ise koalisyon ortakları arasında yeni ayrılıklar doğurdu. Bunlardan ilki Larnaka'ya ilişkindi. MSP ikinci harekât konusunda yapılan görüşmelerde Hala Sultan Tekkesi'nin bulunduğu Larnaka'nın alınması konusunda ısrarcı davrandı. Larnaka'nın alınması, İslam'ın belirleyici bir faktör olarak Türkiye'nin dış politikasında yerini alması hedefi doğrultusunda MSP açısından sembolik bir anlam taşımaktaydı. Bunun yanı sıra MSP'yi iktidara taşıyan kitlelerin hassasiyetleri de parti için önemliydi. Erbakan'ın Larnaka'ya yönelen kuvvet komutanına kendisinden habersiz hükümet tarafından geri dönün emri verildiğini öğrenmesi ise CHP ile MSP arasındaki diyaloga yeni bir sorun daha ekledi (Erbakan, 2022a: 65).

İkincisi ve daha önemlisi ise harekâtın Ada'nın tamamına yapılması meselesiydi. İkinci Barış Harekâtı sürecinde Erbakan ve MSP Türk Silahlı Kuvvetleri'nin bütün Kıbrıs'ı kontrol altına alması gerektiğini öne sürmeye başladı. Harekâttan önce Hasan Aksay 13 Ağustos'ta Millî Gazete'de yayınlanan "Cenevre Konferansı ve Kıbrıs'ta durum" isimli yazısında Cenevre Konferansı'ndan bir karar çıkmaması sebebiyle Türk ordusunun kontrolü dışında yaşayan Türklerin durumunun gittikçe kötüye gittiğini belirtmekte ve bu duruma son vermek için bir an evvel Türk ordusunun tüm Ada'yı kontrol altına alması gerektiğini dile getirmekteydi (Aksay, 13.8.1974: 1,8). Aksay'ın yazısından bir gün sonra Erbakan da verdiği bir demeçte, "Cenevre'de işin savsaklanması durumunda Türkiye'nin kendisine düşen görevi tek başına yapacağını, Ada'da bulunan Türk kuvvetlerinin çok kısa zamanda Kıbrıs'ın tamamı üzerinde garantörlük vazifesini ifa edecek güçte olduğunu" belirtti (Millî Gazete, 14.8.1974). Bu beyanatlar hızla ülke içinde ve dışında MSP'nin Kıbrıs'ın tamamının alınmasını istediği haberlerinin yayılmasına sebep oldu (İslamoğlu, 1974: 63-65). Bunun üzerine Alman Devlet televizyonu ARD Erbakan'la bir mülakat yaptı ve Türkiye'nin Ada'nın tamamını almak istediğine ilişkin dolaşmakta olan haberin doğru olup olmadığını sordu. Erbakan'ın bu soruya yanıtı şu şekildeydi:

Bu haber doğru değildir. Bizim görüşümüz şudur: Kıbrıs adası hakikatte tarihen ve hukuken Türkiye'ye ait bir adadır. Fakat bunun yanında bir gerçek vardır ki, bugün Ada'nın üzerinde iki ayrı millet yaşamaktadır. Bizim için söz konusu olan mesele, dünya barışı açısından Ada üzerinde bu tarihi ve hukuki haklarımızdan ne nispette fedakarlıkta bulunabileceğimiz hususudur. Bu fedakarlığın bir hududu vardır. Bu hudut üzerindeki Rumlara da Ada'nın bir bölgesinde kendi kendilerine yaşama hakkı tanımadır. Bugünkü şartlar altında biz Ada'da adilane bir taksimattan yanayız (Millî Gazete, 31.8.1974).

Erbakan'ın ARD'ye verdiği mülakatta da belirttiği gibi MSP'nin politikası değişmemişti ve hâlâ taksimi savunmaktaydı. Aksay ve Erbakan'ın İkinci Barış Harekâtı sürecindeki talepleri Ada'nın tamamının alınması değil, harekâtın Ada'nın tamamına yönelik yapılmasıydı. Erbakan'a göre; Kıbrıs'ın tümü üzerinde garantörlük hakkına sahip olan Türkiye, birinci harekât sonunda Rum tarafında kalan bölgelerdeki Türklerin güvenliğini sağlamak için Ada'nın tamamını kontrol altına alabilirdi. Hem böylelikle Kıbrıs'ın bütünü alıp ondan sonra müzakere masasına oturmuş olacak, Erbakan'ın ifadesiyle diplomasi masasında pazarlık marjı arttırılmış olacaktı (Erbakan,1991: 72-73; Erbakan, 2022a: 165). Başta Erbakan olmak üzere MSP'nin önde gelen isimlerinin anılarında ya da kendileriyle yapılan röportajlarda yer alan bu durumu¹ Aksay şu cümleyle özetlemektedir: “Hoca tümünü alalım, sonra yarısını onlara vererek barış yapalım”, diyordu (Aksay, 2021:263).

Fakat Erbakan'ın İkinci Barış Harekâtı'yla birlikte ortaya attığı bu stratejinin, Kıbrıs başarısının koalisyon ortakları arasında paylaşamadığı ve Ecevit'in istifasına doğru giden hükümet bunalımının olduğu günlerde, amacının ötesinde bir anlam yüklendiği ve günümüze kadar uzanan bir tartışmanın da temellerini attığı anlaşılıyor. Bu durumda, MSP'nin Türk ordusunun Ada'nın tümünü kontrol altına alması gerektiği tezine ek olarak kullandığı bazı söylemlerin taksimden ötesini işaret etmesinin etkisi büyüktü. Örneğin MSP'li İçişleri Bakanı Oğuzhan Asiltürk Girne'ye vali yollanacağını açıklıyor, Erbakan Kıbrıs'a elektrik santrali, rafineri ve tersane inşa edileceğini söylüyordu (Birand, 1985: 362; Millî Gazete, 20.8.1974). Erbakan'ın 28 Ağustos 1974'teki doğu illeri gezisinde yaptığı konuşmalarda kullandığı şu cümleler ise MSP'nin Ada'nın tamamını almak istediğine dair oluşan algıyı iyice yaygınlaştırdı: “Biz Kıbrıs harekâtına karar verirken bütün dünya ülkelerine meydan okuyarak karar verdik. Kıbrıs Harekâtı milletimizin dünya yüzündeki yeni yerini tayin etmiştir. Bu yeni yer bin yıllık yerimizdir. Şimdi iş Ada'daki haklarımızın dünya milletleri tarafından tasvibine kalmıştır. İsteyen tasdik etsin, isteyen etmesin. Ada bizimdir! (Yankı, 2.9.1974).”

¹ Bu konuda şu kaynaklara bakılabilir: (Erbakan,1991: 72-73; Erbakan, 2022a:165; Aksay, 2021:263; 165; Hasırcı, t.y.: 180-183).

Kuşkusuz tüm bu beyanlar iç politikaya yönelik hedefleri içinde barındırmaktaydı. Çünkü Erbakan iki gün önce partisinin taksimden yana olduğuna ilişkin röportaj vermişti (Millî Gazete, 31.8.1974). Dahası Erbakan'ın konuşmasının üzerinden bir hafta geçmeden MSP Çorum Milletvekili Yasin Hatipoğlu da "MSP'nin Kıbrıs hakkındaki görüşü ilk Barış Harekâtı'ndan beri değişmemiştir. Bugünkü şartlar içinde Kıbrıs'ta adilane bir taksimattan yanayız" açıklamasında bulunmuştu (Millî Gazete, 7.9.1974).

CHP-MSP koalisyonu döneminde, Kıbrıs Barış Harekâtı ve sonrasındaki gelişmeler iç politika dış politika etkileşimi bakımından son derece önemli bir tarihsel örneği oluşturmaktadır. Kıbrıs Barış Harekâtı'nda hükümetin gösterdiği kararlılık ve harekâtın başarıya ulaşması hükümetin puan kazanmasına neden olmuştu. Başbakan Ecevit ise bu başarıdan en çok pay alan kişiydi. *Kıbrıs Fatih*i unvanını kazanan Ecevit, prestijini arttırdıkça erken seçimden söz etmeye başlamış, Ecevit'in ön plana çıkması ise Erbakan ve MSP'yi endişelendirmeye başlamıştı (Yavuzalp, 1996:171; Tokath, 1974:1). Erbakan yaptığı açıklamalarda "MSP'nin kararlı ve cesur tutumu olmasaydı siyasi yönden Kıbrıs meselesi bugün bulunduğu noktaya gelemezdi" diyor, MSP liderinin gerçekleştirdiği yurt gezilerinin ardından Millî Gazete, "Doğu halkı Erbakan'ı Kıbrıs'ın Başkomutanı ilan etti", "Erbakan'ı binlerce yurttas Mücahit Erbakan diye karşıladı" manşetleriyle çıkıyordu (Millî Gazete, 19.9.1974, 29.8.1974, 1.9.1974, 17.9.1974). Ülke tam anlamıyla bir erken seçim atmosferi içerisindeydi ve Kıbrıs meselesi bu atmosferin içerisinde dış politikadan çok iç politikanın merkezine yerleşmişti. Nihayetinde ise Kıbrıs konusundaki derin görüş ayrılığının da etkisiyle 18 Eylül 1974'te Ecevit istifa etti ve CHP-MSP hükümeti dağıldı. Fakat ne Kıbrıs Harekâtı'nın asıl aktörünün kim olduğuna ne de Ada'nın tamamının alınmasına ilişkin tartışmalar bitmedi. TRT'de Kıbrıs meselesinin merkezinde koalisyonun dağılma sebeplerine ilişkin açık oturumlar yayınlanıyor, basında "Erbakan 3 gün vekil kaldı Kıbrıs'ın yarısını aldık, 13 gün vekil kalsaydı tamamını alırdık" manşetleri yer alıyordu (Millî Gazete, 21.9.1974).

Ecevit, koalisyonun dağılma sebebini "ortağımızla aramızda hükümet etme ve siyasal anlayışımız bakımından uzlaştırılması, bağdaştırılması oldukça güç ayrılıklar var" sözleriyle açıklamıştı (Milliyet, 4.9.1974). Kıbrıs meselesinin CHP-MSP hükümeti döneminde izlediği seyir, partilerin dış politika perspektifleri ile siyasal kültürleri arasındaki farkın Ecevit'in bahsettiği uzlaştırılması oldukça güç olan ayrılıklardan biri olduğunu göstermektedir. Kıbrıs meselesinin Türkiye'nin dış politikasının merkezine yerleştiği bu dönemde koalisyon ortaklarının temel dış politika prensip ve yönelimleri üzerinde yaşadıkları çatışma, bir taraftan karar alma süreçlerini zorlaştırarak ve yavaşlatarak Kıbrıs konusunda yürütülen müzakereleri diğer taraftan da içsel gerilimi arttırarak koalisyonun geleceğini olumsuz yönde etkilemekteydi. Bu dönemde Kıbrıs konusunda koalisyonun politika üretmesini zorlaştıran bir diğer sebep de Ecevit ve Erbakan'la beraber

partilerin seçmen tabanlarının da farklı siyasal kültür anlayışlarına sahip olmalarıydı. Bu açıdan da CHP-MSP koalisyonu döneminde Kıbrıs meselesine ilişkin yaşanan gelişmeler, siyasal kültürün dış politikada karar alma süreçlerini etkileyen önemli bir faktör olduğu tezini (Efegil, 2012: 380) destekleyen bir tarihsel örneği teşkil etmektedir.

Milliyetçi Cephe Hükümetleri Döneminde MSP'nin Kıbrıs Politikası

CHP-MSP koalisyonunun dağılmasının ardından beklenenin aksine erken seçim olmadı. Bülent Ecevit ile Süleyman Demirel'in hükümet kurma çabaları da sonuç vermeyince, Cumhurbaşkanı Korutürk, 12 Kasım 1974'te senatör Sadi Irmak'ı hükümeti kurmakla görevlendirdi. Irmak hükümeti Meclis'te güvenoyu alamadı, fakat Cumhurbaşkanı'nın isteği üzerine, 31 Mart 1975'e kadar görev yaptı. Türkiye, güvenoyu alamamış bir kabineyle yönetilirken Kıbrıs meselesiyle ilgili oldukça kritik günler yaşamaktaydı. ABD Kongresi Kıbrıs Harekâtıyla ilişkilendirilen silah ambargosu kararı çıkartmaya çalışmakta, bu kararı onaylamayan Başkan Gerald Rudolph Ford ve Dışişleri Bakanı Henry Alfred Kissinger, Kıbrıs meselesine ilişkin görüşmelerde hiçbir ilerleme görülmezse Kongre'yi durdurma olanakları kalmayacağını hatırlatarak Türkiye'ye baskı yapmaktaydılar. Türkiye'nin Kıbrıs konusunda ciddi karar almasını sağlayacak destekten yoksun bir hükümetle yönetildiği bu dönemde, 5 Şubat 1975'te, Kongrenin Türkiye'ye askeri yardımı kesme kararı yürürlüğe girdi. Ardından 13 Şubat 1975'te Kıbrıs Türk Federe Devleti (KTFD) ilan edildi ve hemen ardından BM Güvenlik Konseyi 367 sayılı kararı aldı. Kararda KTFD'nin kurulması kınanmakta ve iki taraf eşitlik içinde toplumlararası görüşmelere çağrılmaktaydı (Uslu, 2000: 307-317).

CHP-MSP koalisyonunun dağılmasının ardından ortaya çıkan hükümet krizi AP-MSP-CGP-MHP dördlüsünden oluşan 1. MC hükümetinin kurulmasıyla sona erdi. 31 Mart 1975'te güvenoyu alan hükümetin karşısında, her geçen gün daha kötüye giden ekonomi ve siyasal şiddet olayları gibi iki önemli sorun durmaktaydı. Dış politikada ise ABD ambargosu, Yunanistan'la yaşanan Ege sorunları ve Kıbrıs sorunu ön plana çıkmaktaydı (Yalansız, 2006: 357). 1. MC hükümeti her ne kadar siyasi yelpazenin sağında bulunan partilerden oluşmuş bir koalisyon olsa da dış politikadaki karar alma süreçlerini etkileyecek ideolojik çatışma potansiyelini içerisinde barındırmaktaydı. MSP hariç koalisyonu oluşturan partilerin tamamı, zaman zaman Batı karşıtı politikalar izleseler de Batı yanlısı dış politika geleneğinin karşısında değillerdi. MSP ise dış politikada izlediği İslamcı ideolojiyle koalisyon ortaklarından ayrılmaktaydı (Aknur ve Ersoy, 2012: 133).

MSP ile AP arasındaki koalisyon görüşmelerine Basın Yayın Genel Müdürlüğü'nün ve Milli Eğitim Bakanlığı'nın hangi partide olacağı ile ortak pazar

konusundaki görüş ayrılıkları damgasını vurmuştu. MSP'nin önde gelen isimlerinin anıları bu süreçte Kıbrıs meselesine ilişkin çıkan herhangi bir problemenden bahsetmemektedir (Aksay, 2021: 255, 271-272; Emre, 2002: 28-29). Bu noktada karar alma süreçlerinde önemli birer faktör olan ideoloji ve pragmatizm arasındaki dengede (Erol ve Ozan, 2012: 357-358) MSP'nin tercihini pragmatizmden yana kullandığını söyleyebiliriz.

Görüşmelerin ardından netleşen 1. MC hükümetinin koalisyon protokolü ve programında, “Kıbrıs konusunda iki bölgesel federal sistemin âdilâne bir çözüm sağlayabilecek yegâne yol olduğu” belirtildi (Neziroğlu ve Tuncer, 2015: 991; TBMM Tutanak Dergisi, 6.4.1975: 321). MSP'nin harekâtıtan itibaren taksim tezi konusundaki ısrarına rağmen hükümet programında iki bölgesel federasyon çözümünün benimsenmesi meclis tartışmalarında MSP grubunu güç durumda bıraktı. Tartışmalarda CHP'li vekiller “Acaba sayın Asiltürk, Kıbrıs'a bir vali tayin etmekten, pasaportsuz gitmekten vaz geçildiğini ilan edecek midir?” tarzında sorularla MSP'yi köşeye sıkıştırdı (TBMM Tutanak Dergisi, 9.4.1975: 403). Bu durum karşısında MSP'nin, taksim tezi ile ortağı bulunduğu hükümetin federasyon tezini *tül federasyon* adını verdiği bir formülle uzlaştırma yoluna gittiği görülmektedir.

Çorum Milletvekili Yasin Hatipoğlu'nun 12 Haziran 1975'teki meclis oturumunda açıkladığı tül federasyon formülüne göre; “MSP Kıbrıs'ta coğrafi temele dayanan federal sistemin kurulmasına taraftardı; fakat bu federal sistem aynı kanı ve aynı dini taşıyan topluluklarda görülen klasik federal sistemden farklı olmalıydı”. Kabul edilecek federal devlet statüsü, ABD ve İsviçre örneklerinden farklı olarak, iki cemaat arasındaki gerçeklik dikkate alınarak oluşturulmalı ve idare erki büyük ölçüde federe devletlere bırakılmalıydı. Bunlara ek olarak federe devletler arasında çıkabilecek uzlaşmazlıkların giderilmesinde de federal hükümetin yerine, iki tarafın eşit temsil edildiği hakem vasfında komisyonlar devreye girmeli ve devlet başkanı, iki cemaat arasından eşit sürelerle ve sırayla görev yapacak şekilde seçilmeliydi (TBMM Tutanak Dergisi, 12.6.1975: 586-587).

19 Ekim 1975'te Erbakan liderliğinde toplanan MSP genel idare kurulu toplantısında tül federasyon formülünün içeriğinin daha da netleştiği görülmektedir. Buna göre; iki bölgede iki idare olacak ve bu idareler arasında federal devlet yapısı olacaktı. Federal devletin bakanları olmayıp Türk ve Rum kesimlerinin eşit sayıda temsil edilecekleri bir meclis bulunacaktı. Federal devletin başkanı her yıl değişecek ve yönetimle ilgili bir fonksiyonu bulunmayacaktı. İki toplum kendi kararlarını kendileri alacak; birlikte alacakları kararlar ise gündelik hayatı ilgilendiren ortak yaşam konularıyla sınırlandırılacaktı. Toplantı sonrasında yaptığı açıklamada Erbakan bu duruma örnek olarak caddelere dökülecek asfaltın nereye kadar bir devlet, nereden sonra diğer devlet tarafından yapılacağı örneğini vermişti. Hatta Erbakan'a göre bir taraftan diğerine geçmek için pasaport

gösterilmesi esasının dahi getirilmesi gerekmekteydi (Cumhuriyet, 19.10.1975). Tüm bu açıklamalar göz önünde alındığında tül federasyon formülünü Erbakan'ın cümlelerine atfen “öyle bir anayasa olmalı ki dışardan bakınca federasyon gibi görünmeli ancak üzerindeki tül perdeyi kaldırırınca altından kesin olarak ayrılmış bir Kıbrıs çıkmalı” şeklinde ifade etmek mümkündür (Tiryaki, 2007: 165).

Tül federasyon tezinin olgunlaştırıldığı 19 Ekim 1975 tarihli MSP genel idare kurulu toplantısı Türkiye'nin iç siyasal gelişmeleri açısından da önemliydi. Esasında MSP'nin genel kurulunu toplanma amacı partinin oy kaybına uğradığı 12 Ekim tarihli kısmi senato seçimleriyle boş bulunan 6 milletvekilliği için yapılan ara seçimlerin değerlendirilmesiydi. Yapılan değerlendirme sonrası partinin yaşadığı oy kaybının koalisyon protokolünün gereğince işletilmemesinin etkisiyle ortaya çıktığı sonucuna varılmış ve kurulun hemen ardından koalisyonun devamı için AP'ye iç ve dış politikaya dair bazı şartlar sunulmuştu. MSP'nin iç politika alanına ilişkin şartları Diyanet İşleri Başkanı'nın değiştirilmesi, Basın Yayın Genel Müdürlüğü'nün koalisyon görüşmeleri zamanında anlaşıldığı gibi MSP'li devlet bakanına bağlanması, Devlet Sanayi ve İşçi Yatırım Bankası ile Türk Uçak Sanayii Anonim Şirketi'nin (TUSAŞ) faaliyete geçirilmesi, MSP'ye bağlı bakanlıkların istedikleri kadroların hemen çıkarılması şeklinde özetlenebilir (Yalansız, 2006: 336; Sevilgen, 1979: 176-178). MSP'nin koalisyonun devamı için Kıbrıs meselesine ilişkin sunduğu şartlar ise şunlardır:

1. MSP Kıbrıs konusunun nihai çözüme bağlanmasında herhangi bir toprak tavizine taraftar değildir. Türk şehirleri olan Omorfo, Maraş ve Magosa'nın terki düşünülemez.
2. Bir yıldan beri Kıbrıs Federal Devleti'nin kurulması için Kıbrıs Federe Türk devleti elinden gelen azami gayreti göstermiştir. Rumların uyuşmaz tutumları ve Kıbrıs'ın yalnız Rumlarca temsiline devamda ısrarları halinde Federe Kıbrıs Türk Devleti'nin bağımsız Kıbrıs Türk Devleti olarak ilanı zaruridir (Cumhuriyet, 20.10.1975).

MSP'nin bu sert çıkışı karşısında Başbakan Demirel, Erbakan'ın iç politika alanına dair isteklerini yerine getirerek hükümet krizini atlatma yoluna gitti (Özding, 2013:123). MSP'nin iç politikaya ilişkin talepleri yerine getirilerek buhran atlatılmıştı; fakat Demirel Kıbrıs konusunda atacağı her adımın hükümetin sonu anlamına gelebileceğinin de farkındaydı (Kızılyürek, 2009: 51). Zira oy kaybına uğrayan partinin ideolojik tutumunu daha fazla ön plana çıkaran bir siyaset izleyeceği 19 Ekim kararlarıyla ilan edilmiş olmaktaydı. Bununla birlikte MSP'nin Kıbrıs konusundaki katı tutumunun Başbakan Demirel'i 1976 yılının sonuna kadar çok fazla zorlamadığını dile getirmek mümkündür. 1. MC hükümeti bir nevi seçim ittifakı olarak kurulmuştu (Sevilgen, 1979:171; Kocaoğlu, 2021:180) ve seçimlere kadar Başbakan Demirel'in kendisi de Kıbrıs konusunda

keskin bir adım atmaktan çekiniyordu (Barutçu, 1999: 145). Bu yüzden bu süreçte birçok defa Erbakan engelinin Demirel için dışarıya karşı ileri sürülebilecek işlevsel bir açıklama olarak kullanıldığını görmekteyiz.

MC hükümetinin güvenoyu almasının ardından Başbakan Demirel ve Dışişleri Bakanı Çağlayangil'in önderliğinde Yunanistan ile yeni bir diyalog süreci başlatılmış ve 28 Nisan 1975'te yeniden başlayan, sınır ve toprak sorunu ve Maraş'ın durumu gibi konuların ele alındığı toplumlararası görüşmelere destek verilmişti (Gürel, 2018: 145; Duran, 1994: 5,7). Diğer taraftan ambargonun kalkmasına yönelik ABD ile görüşmeler de sürdürülmekteydi ve bu görüşmelerin de odak noktası Rum tarafının iki bölgeci federasyon tezini kabul etmesi karşılığında Türk tarafının toprak konusunda ne verebileceğini yüzde ya da yer olarak açıklamasıydı. Tüm bu süreçlerde Erbakan ve MSP'nin toprak tavizi konusundaki sert tutumu kendini göstermekteydi fakat bunun yanı sıra Ecevit'in aldığını veren kişi durumuna düşmek istemeyen Demirel'in Erbakan kartına sık sık başvurduğu da bir gerçektir (Birand, 1979: 148-149).

Fakat 1977 yılının başlamasıyla birlikte bu strateji sürdürülebilir olmaktan çıktı. 1976 sonundan itibaren Türkiye ve Kıbrıs Türk toplumu uluslararası kamuoyunda tam anlamıyla bir yalnızlık içerisindeydi. Bunun üzerine seçim kampanyası döneminde Kıbrıs sorunu Rumların rıza göstereceği bir çözüme ulaşmadan Türkiye'ye uygulanan ambargonun kaldırılmayacağını ilan eden James Earl Carter'ın 20 Ocak 1977'de ABD başkanı olması, ekonomik darboğazın içinde hapseden Türk hükümeti için durumu iyice zorlaştırdı. Demirel'in artık Kıbrıs konusunda hamle yapmaktan başka seçeneği kalmamıştı. Dört İlke Anlaşması'na giden yol da bu koşullarda ortaya çıktı (Fırat, 2002: 765-767).

12 Şubat 1977'de Denktaş ile Makarios arasında imzalanan Dört İlke Anlaşması temelde iki toplumlu bir federal cumhuriyet kurulmasını esas almakta ve toplumların yönetiminde olacak toprakların ekonomik yeterlilik, verimlilik ve mülkiyet ilişkilerine göre müzakere edilmesini karara bağlamaktaydı (Fırat, 2002: 766). Bunun ardından Dışişleri Bakanlığı, Denktaş ile istişare halinde yeni bir tasarı hazırladı. Hazırlanan tasarı, konfederasyon ile federasyon arasında, zayıf bir merkezi hükümet ve iki toplumun kendi kendini yönetebileceği, Türk toplumuna yeterli güvence veren bir sistem sunmaktaydı (Birand, 1979: 302).

22 Mart 1977 günü toplanan MGK'da bahsi geçen tasarı görüşülmeye başlandığında, hükümet buhranını atlatmak için görmezden gelinen dış politika uyumsuzlukları kendisini hissettirmeye başladı. Kurulda Erbakan Dışişleri Bakanlığı'nın hazırladığı tasarıya, 19 Ekim 1975 tarihli MSP bildiresine atıfla, tül federasyon formülüyle uyummadığını söyleyerek karşı çıktı. Ada'nın sadece yüzde kırkını alarak Türkiye'nin Rumlara iyilik ettiğini dile getiren Erbakan bundan dolayı ABD ile sorun yaşanacaksa Türk topraklarında geri kalan Amerikan

askerlerini de hemen çıkarmayı önerdi ve Dışişleri Bakanı'nın tüm çabalarına rağmen geri adım atmadı (Birand, 1979: 302).

Toplantının en hararetli anlarını Maraş konusunun gündeme geldiği zaman dilimi oluşturdu. Dışişleri Bakanlığı yetkilileri Maraş'ın bir bölümün açılacağına bildirilmesinin olumlu bir hava yaratacağının altını çizmekteydi. Kıbrıs Dairesi'nin başında bulunan Büyükelçi Ecmel Barutçu, iki bölgeli federasyonun ve zayıf yetkili merkezi hükümetin karşı tarafça kabul edilmesine yönelik bir manevra olarak Maraş'ı on bölgeye bölen bir plan hazırlamıştı. Buna göre Türk tarafı iki bölgeli federasyon tezini içeren genel bir çözümün bir parçası olarak Maraş'ı vermeyi teklif edecek ve teklife on gün içerisinde cevap gelmez veya teklif reddedilirse Maraş'ın birinci bölgesini iskan edecekti. Bu şekilde teklif ve iskan uygulaması her bölge için yinelenecekti. Dışişleri yetkilileri bu teklifin Türkiye'nin Maraş'a ilişkin mevcut konumu açısından en uygun yöntem olduğuna inanmaktaydı. Zira Maraş çıkartmadan beri bomboş durmaktaydı. ABD Kongresi'nin tepkisinden dolayı doldurulamıyor, MSP'nin tutumundan dolayı da çözüm şekli için kullanılamıyordu. Dışişleri, bu plan çerçevesinde, Yunan tarafı Türk teklifini kabul ederse Maraş'a mukabil Kıbrıs sorununun halledilmiş olacağını aksi halde ise Türk tarafının, üzerindeki baskıyı karşıya atarak Maraş'ı doldurulacağını ileri sürüyordu. Dışişleri Bakanlığı'nın bu önerisi üzerine, Erbakan, şehit kanıyla sulanmış bir karış toprak parçasının dahi geri verilmeyeceğini söyledi. İçişleri Bakanı Asiltürk ise bir Türk diplomatının böyle bir öneride bulunmasından hicap duyduğunu belirtti. Nihayetinde ise Erbakan ve Asiltürk'ün karşı çıkması sebebiyle Dışişleri Bakanlığı'nın hazırladığı plan kabul görmedi (Barutçu, 1999: 163-165).

22 Mart 1977 tarihli MGK toplantısı, CHP-MSP koalisyonunun ardından MC hükümetleri döneminde de Milli Görüş ideolojisinin dış politikadaki karar alma süreçlerinde etkili olacağını göstermişti. Bahsi geçen toplantıda bulunan Büyükelçi Ecmel Barutçu anılarında, MSP'nin bakış açısı ve MC hükümeti içerisindeki iç politika hesapları sebebiyle Kıbrıs konusunda Dışişleri Bakanlığı'nın diplomasi üretemediğini belirtmektedir (Barutçu, 1999: 167). Barutçu'nun bu değerlendirmesine ek olarak, aşağıda incelenecek olan 1977 seçim beyannamesinde de görüleceği üzere, MSP'nin Kıbrıs konusundaki müzakere süreçlerindeki hedefinin tam olarak bu olduğunu ileri sürmek mümkündür. AP'nin süreçteki tavrını ise Demirel'in şu cümlesiyle özetleyebiliriz: “seçimlere kadar benden bir şey beklemeyin” (Birand, 1979: 197).

Böylelikle 5 Haziran 1977 seçimlerine doğru yol alan süreçte Kıbrıs meselesi bir kez daha iç politikanın merkezine yerleşmiş oluyordu. Henüz 1. MC'nin kuruluş aşamasında AP ve MSP'de hükümet olunca partilerinin daha da güçleneceği ve ilk seçimde tek başına iktidara geleceği fikri yaygınlaşmıştı (Sevilgen, 1979: 171). Böylesi bir ortam ve hedef dahilinde Kıbrıs konusunda

ödün vermek ne iç siyasal hesaplamalara ne de koalisyon ortakları arasındaki rekabete uygundu. Demirel, seçimlere giderayak keskin bir hamle yapmaktan çekiniyor, Erbakan “Ada’da bir tek karışı, bir evin penceresini bile vermeyiz. Kıbrıs asırlar boyu bizim olmuştur, bizimdir. Ada’nın bir bölgesinin Rumlara oturmaları için bırakılmış olması büyük milletimizin alicenaplığının neticesidir. Seçimlerden sonra bu meseleyi İskender’in kılıcı gibi keseceğiz” diyordu (Milliyet, 7.4.1977).

Tarafların bu tutumları seçim beyannamelerine de yansdı. AP’nin 1977 seçim beyannamesi çözüm için net bir formül göstermiyor, bununla birlikte “Kıbrıs meselesi ancak milletimizin kabul edebileceği bir çözüme kavuşturulacaktır”, diyordu (AP, 1977: 25). MSP’nin seçim beyannamesinde ise Kıbrıs merkezi bir öneme sahipti. Partinin seçim sloganlarından biri “Kıbrıs’ı Yunana vermemek için MSP” idi. Ayrıca hazırladığı seçim beyannamesinde MSP, iktidar ortağı olduğu süre boyunca, ortaklarının “sonunda Ada’nın tekrar Yunanistan’a verilmesine müncer olacak, adını taviz koydukları, Batıların arzularına uyma hareketlerini her zaman önlediğini, şehit kanıyla alınan toprakların ve hakların noksansız bir şekilde muhafazası ve müdafaasının bekçisi olduğunu” vurgulamaktaydı. Bir sonraki dönem için partinin Kıbrıs’a yönelik politikası ise Kıbrıs Türk Devleti’nin bağımsızlığını ilan etmek olarak belirlenmişti (MSP, 1977: 83, 88).

5 Haziran 1977’de gerçekleşen seçimlerden çıkan sonuç MSP’nin beklediği gibi olmadı. Parti yüzde üçlük bir oy kaybına uğramış ve meclisteki sandalye sayısı 48’den 24’e düşmüştü. Fakat hâlâ üçüncü parti olarak anahtar niteliğini korumaktaydı. CHP’nin aldığı %41,4’lük oy oranının tek başına hükümet olmaya yetmemesi ve Bülent Ecevit tarafından kurulan azınlık hükümetinin de güvenoyu alamaması sonucunda 21 Temmuz 1977’de Süleyman Demirel başkanlığında AP, MSP ve MHP’nin yer aldığı 2. MC hükümeti kuruldu. Koalisyon kurma çalışmalarında en fazla tartışma yaratan konu İçişleri Bakanlığı’nın hangi partide olacağıydı. Daha önce MSP’de olan İçişleri Bakanlığı’nı AP kendi üzerine almak istiyor, MSP ise buna razı olmuyordu. Neticede İçişleri Bakanlığı MSP’de kaldı ve Korkut Özal İçişleri Bakanı oldu. MSP’li Devlet Bakanı Emre, koalisyon kurma çalışmalarında İçişleri Bakanlığı’na ilişkin sorun halledildikten sonra “diğer bütün konularda pek ciddi tartışmalar çıkmadığını” nakletmektedir (Emre, 2002: 117-119).

2. MC Hükümetinin koalisyon protokolü ve programında Kıbrıs’a ilişkin ileri sürülen çözüm yöntemi bir önceki dönemin aynısıydı (Neziroğlu ve Tuncer, 2015: 1337; TBMM Tutanak Dergisi, 27.7.1977: 42). Bununla birlikte Dışişleri Bakanı Çağlayangil ambargonun kaldırılmasına ve ekonomik yardımın alınmasına yönelik diplomasiye yeni dönemde ağırlık verme kararındaydı. ABD’deki Carter yönetimi de ambargo konusundaki Kongre engelini ortadan kaldırmak için

Türkiye'yi Kıbrıs konusunda daha fazla esnek davranmaya zorluyor, harita dahil yeni isteklerde bulunuyordu (Birand, 1979: 319-320). Bu süreçte Çağlayangil bir taraftan ABD ile yoğun bir diplomasi yürütüyor bir taraftan da karşısında çıkabilecek MSP engelini aşmaya yönelik formüller üzerinde kafa yoruyordu. Çağlayangil'in kafasındaki formüllerin arasında Kıbrıs'ta adım atılmasından yana olan Genelkurmay'ı devreye sokmak, Dışişleri Bakanlığı ile Genelkurmay'ın ortak desteğiyle Erbakan'ı ikna etmek, Dışişleri'nin yüksek dereceli birkaç memurunun istifa etmesiyle Erbakan üzerindeki baskıyı arttırmak gibi senaryolar bulunmaktaydı (Birand, 1979: 320). Ne var ki Çağlayangil'in Kıbrıs diplomasisi ve Erbakan engelini aşma formülleri üzerinde yoğunlaştığı dönemde 2. MC hükümeti gensoru ile düşürüldü. CHP'nin verdiği gensoru önerisinde, bu çalışmanın konusu çerçevesinde, hükümetin her kanadının birbirinden habersiz, ayrı dış politikalar izlediği ve bu durumun Türkiye'nin dış politikasını önemli ölçüde aksattığı eleştirisi ön plana çıkmaktadır (TBMM Tutanak Dergisi, 22.12.1977: 570-571).

3. Ecevit ve 6. Demirel Hükümetleri Döneminde MSP'nin Kıbrıs Politikası

5 ay süren 2. MC koalisyonunun ardından 5 Ocak 1978'de, 3. Ecevit hükümeti kuruldu. Ege'ye ilişkin sorunlar, Kıbrıs meselesi ve ABD ambargosu hala dış politika alanın önde gelen sorunlarıydı. İç politikada ise siyasal şiddet olayları ve giderek artan ekonomik kriz acil çözüm bulunması gereken konulardı. Ekonomik kriz meselesinde hem sermaye çevreleri hem de Ecevit ve ekibi, krizin etkisinin dış politikada atılacak adımlarla azaltılmasının mümkün olabileceğine inanıyordu (Yaşlı, 2020: 351-352). Bu yüzden hükümet kurulur kurulmaz dış politika alanına öncelik verdi. 7 Ocak'ta, hükümet henüz güvenoyu almamışken, Kıbrıs'taki toplumlararası görüşmelerinin başlama tarihini belirlemek amacıyla BM Genel Sekreteri Kurt Waldheim Ankara'ya geldi (Yalansız, 2006: 400).

17 Ocak 1978'de güvenoyu alan hükümetin programında, Kıbrıs'a ilişkin Türkiye'nin 1974'ten beri resmi politika olarak takip ettiği iki bölge, iki toplumlu, bağımsız ve bağlantısız federal devlet önerisi yinelenmekteydi (TBMM Tutanak Dergisi, 12.1.1978: 276). Fakat BM Genel Sekreteri'nin Ankara'daki varlığının gölgesinde gerçekleşen hükümet programı görüşmeleri oldukça tartışmalı geçti. MSP grubu programın Kıbrıs konusunda yeterince açık olmadığını dile getirmekte ve Waldheim'la yapılan görüşmelere atıf yaparak hükümeti Meclis'e bilgi vermemekle suçlamaktaydı (TBMM Tutanak Dergisi, 15.1.1978: 303).

Hükümetin güvenoyu almasından bir gün sonra Ecevit, Yunanistan Başbakanı Konstantinos Karamanlis'e doruk toplantısı önerisinde bulundu. 19 Ocak günü ise, Rauf Denktaş, Başbakan Yardımcısı Turhan Feyzioğlu ve Dışişleri

Bakanı Gündüz Ökçün ile birlikte düzenlediği basın toplantısında Ecevit; toprak sorununun makul sınırlar içinde ele alınacağını açıkladı (Yalansız, 2006: 400). Hemen ardından Prof. Dr. Mümtaz Soysal başkanlığında bir heyet anayasa taslağı üzerinde çalışmalara başladı ve iki toplumlu, iki bölgeli federal devlet yapısı, sınır düzenlemeleri ve Maraş'ın açılması gibi konuları kapsayan bir metin ortaya çıkardı (Fırat, 2002: 766-777). 10 Mart 1978'de Montreux'de Ecevit ve Karamanlis bir araya geldi. 18-19 Mayıs 1979 tarihlerinde ise Lefkoşa'da bir araya gelen Denktaş ve Kipriyanu, 1977 tarihli Denktaş-Makarios Anlaşmasını temel alan ve hemen hemen aynı içerikteki On Nokta Anlaşmasını imzaladılar (Kızılyürek, 2009: 68; Fırat, 2002: 767).

1977 seçimlerinden itibaren Kıbrıs politikasını, KTFD'nin bağımsızlığını ilan etmek prensibi üzerine bina eden MSP, 3. Ecevit hükümetinin Kıbrıs'a yönelik bütün inisiyatiflerinin karşısında yer alan bir tutum izledi. MSP'ye göre hükümetin Kıbrıs'a ilişkin yürüteceği diplomasi sadece Türkiye'nin ve KTFD'nin haklılığının ve haklarının uluslararası alanda tescili hedefine yönelik olmalıydı. MSP bu hedef dışındaki tüm diyalog süreçlerini Batı'ya yaranmak ve ekonomik yardım uğruna Kıbrıs'ı satmak olarak değerlendirdi (TBMM Tutanak Dergisi, 22.3.1978: 43-44). Meclis tartışmalarında, MSP'li vekiller Ecevit-Karamanlis görüşmesini, Mısır Devlet Başkanı Enver Sedat'ın İsrail Başbakanı Menahem Begin ile ABD arabuluculuğunda Camp David'de gerçekleştirdiği görüşmelere benzetmekte ve Ecevit'i Türkiye'yi, İsrail önünde Mısır Devlet Başkanı Sedat'ın düştüğü duruma düşürmekle itham etmekteydiler (TBMM Tutanak Dergisi, 23.2.1978:667; TBMM Tutanak Dergisi, 28.2.1978:666). Erbakan'ın eleştirileri ise daha sertti:

Büyük Kıbrıs zaferi kazanıldığı zaman, arkasından miğferli resimlerle, solcu basınla birtakım propagandalar yapıldı. Bugünkü Başbakan Kıbrıs'ın fatihi diye ilan edilmeye kalkışıldı. O zaman yanında Milli Selamet vardı, böbürlenip duruyordu. Şimdi Milli Selamet yok, Magosa gidiyor, Kıbrıs gidiyor... ..Siz Kıbrıs'ın alıcısı mısınız, vericisi misiniz? Hükümet ne yaparsa yapsın, asla Kıbrıs'ın bir tek zerresini vermeyecek ve biz orada bağımsızlığı ilan edeceğiz. Kazanılmış haklardan hiçbirisini kimseye vermeyeceğiz. Kıbrıs'ın fatihi diye miğferli resimlerle etrafı donattılar, şimdi 3 dolar için Kıbrıs'ı geri vermeye kalkışıyorlar (TBMM Tutanak Dergisi, 16.2.1979: 37).

MSP'nin bu dönemdeki Kıbrıs söyleminde, partinin dış politika anlayışının temellerini oluşturan İslamcı ve ulusal kalkınmacı perspektifle Batı ile ilişkilere yönelik eleştiriyi merkezine alan şahsiyetli dış politika ilkesi daha fazla görünür oldu. Artık MSP için Kıbrıs sorununun tek çözümü, meseleyi Batı ile olan ilişkiler ve ambargonun yarattığı baskı çerçevesinde ele almaktan vazgeçmek ve KTFD'nin bağımsızlığını ilan etmektir. Bu bakış açısı Erbakan tarafından bizim

Kıbrıs diye bir meselemiz yoktur, söylemiyle formüle edildi. Kıbrıs meselesi bizce bitmiştir, diyen MSP lideri Barış Harekâtı'ndan sonra Ada'da iki ayrı bölgenin fiilen var olduğunu ve sorunun böylelikle çözüme kavuştuğunu iddia etmekteydi. Erbakan'a göre, Kıbrıs meselesinin çözümü ulaşmadığını söyleyip müzakerelere devam etmek, “dış güçlerin meyliyle içerideki taklitçilerin ille de kendilerine yaranmak için yaptıkları lüzumsuz, gayri milli davranışlardı” (Erbakan, 1991: 77). Erbakan bu fikirlerini 16 Şubat 1979 tarihli meclis görüşmelerinde şu biçimde ifade etti: “Bugün bu tarih önünde huzurlarınızda bir kere daha haykırıyorum: Kıbrıs'ta bizim halledeceğimiz hiçbir mesele yoktur. 2 kelimelik bir cümlemiz vardır: Federe Kıbrıs Türk Devleti bağımsız bir devlet olmuştur... Tek cümlemiz budur... Şahsiyetli dış politika budur” (TBMM Tutanak Dergisi, 16.2.1979: 36-37).

MSP'ye göre, sorunun temelinde; hükümetin hem diplomatik hem de ekonomik anlamda ABD ve Batı yanlısı olan politikası yer almaktaydı. Müslüman ülkeleri göz ardı ederek yıllar boyu Batı odaklı dış politika izleyen Türkiye, yanlış dış politika ve ekonomi politikası tercihinin diyetini ödemekteydi. Erbakan bu durumda yapılması gerekenin hem ekonomi politik alanında hem de diplomasi alanında Batı'dan ayrı bir yol izlemek olduğunu söylemekteydi. MSP liderine göre, hükümetin engel olduğu MSP'nin ekonomi ve sanayileşme politikasıyla yerli sanayici Türkiye'nin ekonomi konusundaki sıkıntılarını halledecek, Müslüman ülkelerle olan ilişkilerin derinleşmesiyle de diplomatik çıkmaz ve yalnızlığa son verilecekti (TBMM Tutanak Dergisi, 16.2.1979: 36-37; TBMM Tutanak Dergisi, 22.2.1979:715-721).

Bu arada 26 Eylül 1978'de, üç yıl önce hafifletilmiş bulunan silah ambargosu, Türkiye'nin Kıbrıs sorununda iyi niyet göstermesi koşuluyla kaldırıldı. Fakat şiddet olaylarının önünü alamayan ve gitgide kötüleşen ekonomik durumla başa çıkamayan Ecevit hükümeti 14 Ekim'de yapılan ara seçimlerde halk desteğini kaybettiğini görünce istifa etti ve yerine MSP ve MHP'nin dışardan desteğiyle 6. Demirel hükümeti kuruldu (Tunçay, 1983: 1190).

6. Demirel Hükümeti'nin programında Türkiye'nin, “Kıbrıs meselesinin müzakere yolu ile yegâne adil çözüm yolu olan iki bölge, iki toplumlu federasyon çözümüne varabilmesi için iyi niyetli anlayışlı her türlü gayreti sarf edeceği” belirtilmekteydi (TBMM Tutanak Dergisi, 19.11.1979: 95). Fakat Kıbrıs'a ilişkin müzakerelerin iç politika alanındaki engellere takılacağı baştan belliydi. Zira hükümet MHP ve MSP'nin verdiği dışardan destekle kurulabilmişti. Bu karar alınırken AP ve MSP arasında yapılan müzakerelerde Erbakan hükümete güvenoyu verilmesi karşılığında belirli konularda güvence istemişti. Bu güvenceler arasında Kıbrıs'ın adım adım Yunanistan'a verilmesine sebep olacak herhangi bir girişimde bulunulmaması ve Kıbrıs'ta kazanılmış hakların muhafaza edilmesi bulunmaktaydı (TBMM Tutanak Dergisi, 22.11.1979: 108).

6. Demirel Hükümeti'nin 12 Eylül 1980 askeri darbesine kadar devam eden on bir aylık iktidarında Kıbrıs meselesine ilişkin süreç, Rumların sorunu uluslararası forumlara taşıyarak Türkiye ve KTFD üzerinde baskı kurma politikası çerçevesinde ilerledi. Buna karşı hükümet konuyu yeniden toplumlararası görüşmelerin merkezine yerleştirmeye yönelik bir diplomasi izledi. MSP ise hükümetin bu hedefine, müzakerelerinin Kıbrıs'ın Yunanistan'a bağlanmasından başka bir sonuca varamayacağı değerlendirmesiyle karşı çıktı. 3. Ecevit döneminde olduğu gibi 6. Demirel hükümeti boyunca da MSP, Türkiye'nin Kıbrıs diye bir meselesi yoktur söylemini sürdürdü ve KTFD'nin bağımsızlığının biran evvel ilanı konusunda ısrarcı oldu (TBMM Tutanak Dergisi, 23.1.1980: 54). Ne var ki bu hükümetin de iktidar süresi kısa sürecekti. 6. Demirel hükümeti de ekonomik sorunlar, artan işsizlik ve siyasal şiddete çözüm bulamamıştı. Meclis, mart sonundan itibaren görev süresi dolan Fahri Korutürk'ün yerine bir cumhurbaşkanı seçmek için aylarca toplandı. Beş ayı aşkın bir süre boyunca meclis oturumları sadece cumhurbaşkanı seçimine kilitlendi ve bu süreçte Kıbrıs meselesi gündeme alınmadı. Ardından ise, 12 Eylül'de Türk Silahlı Kuvvetleri'nin yönetime el koymasıyla Kıbrıs meselesi sivil siyasetin denetiminden çıktı.

Sonuç

11 Ekim 1972'de kurulan MSP'nin bu dönemde resmi olarak belirlenmiş bir Kıbrıs politikası bulunmamaktaydı. Partinin kuruluş nizamnamesi ve 1973 tarihli seçim beyannamesinde Kıbrıs meselesine ilişkin bir değerlendirme ya da çözüm önerisine rastlanmamaktadır. Bu durum MSP'nin halefi olan Milli Görüş hareketinin ilk siyasi partisi MNP için de geçerlidir. Ekim 1973 seçimlerinden sonra, MSP'nin CHP ile kurduğu koalisyonun protokolünde ve hükümet programında ise Kıbrıs meselesine yönelik en isabetli çözüm şeklinin federatif sistem olduğu belirtilmektedir. Koalisyon görüşmeleri incelendiğinde federasyon tezinin CHP'nin talebi üzerine protokol ve programa eklendiği, MSP'nin ortağının Kıbrıs politikasını kabul ettiği görülmektedir.

I. Barış Harekâtı'nın ardından ise MSP, Türk ordusunun adaya çıkışıyla birlikte yeni bir konjonktürün oluştuğu değerlendirmesini temel alarak Kıbrıs'ın Türkler ve Rumlar arasında taksimi fikrini benimsedi. Bu tarihten itibaren MSP, taksimin dışında bir çözüm önerisi söz konusu olduğunda, Türkiye'nin tarihi ve stratejik bakımdan kendisine ait olan Ada için taksimi kabul ederek yeterince fedakarlıkta bulunduğunu, bundan ötesinin mümkün olmadığını öne sürecekti.

MSP böylelikle, Kıbrıs politikasını taksim tezi üzerine inşa ederken bir taraftan da siyasi hayatı boyunca karşısına çıkacak olan çelişkiyi de ortaya çıkarmış oldu. Zira, MSP'nin içerisinde yer aldığı bütün hükümetlerin, koalisyon protokolü

ve hükümet programında Kıbrıs meselesine yönelik çözüm yolu olarak federal sistem gösterilmekteydi.

MSP-CHP koalisyonunda Birinci Harekât sonrası ortaya çıkan bu çelişki koalisyonun sonunu getiren etmenlerden biri olarak tarihe geçti. 1. ve 2. MC hükümetleri döneminde ise MSP bu çelişkinin görünürlüğü azaltmak için taksim teziyle hükümetin resmi tezi olan federasyon tezini *tül federasyon* adını verdiği bir formülle uzlaştırmaya gitti. Bu formüle yakından bakıldığında tül federasyon formülü altında partinin Ada'nın taksimi anlamına gelen bir siyaset izlemeye devam ettiği ortaya çıkmaktadır.

3. Ecevit ve 6. Demirel hükümeti dönemlerinde ise muhalefette yer almanın sağladığı hareket serbestisiyle partinin Kıbrıs konusundaki söylemi KTFD'nin bağımsızlığını ilan etmesi gerekliliği üzerine kuruldu. MSP muhalefette olduğu dönem boyunca Kıbrıs Barış Harekâtıyla birlikte Kıbrıs sorunun çözüldüğünü, adanın fiili olarak taksim edildiğini ve bundan sonra yapılması gerekenin vakit geçirmeden KTFD'nin bağımsızlığının ilan edilmesi olduğunu öne sürdü.

MSP, Kıbrıs meselesine ilişkin yürütülen müzakerelerde federasyon formülü ve toprak düzenlemelerinin karşısında yer alarak, bu süreçleri engelleyici bir rol oynadı. Parti'nin Kıbrıs konusundaki politikasının bir parçası olan ve döneme ilişkin anılarda *Erbakan engeli* olarak kavramsallaştırılan bu tutum, MSP'nin Türkiye siyasetindeki anahtar parti niteliğinin de etkisiyle Kıbrıs meselesinin 1974-1980 arası izlediği seyri büyük ölçüde etkiledi. Çalışma içerisinde elde edilen bulgular MSP'nin iktidar ortağı olarak yer aldığı tüm hükümetlerin Kıbrıs meselesine ilişkin karar alma süreçlerinde yavaşlatıcı ve engelleyici bir rol oynadığını göstermektedir. Erbakan, Barış Harekâtı'nın ardından gerek MGK gerek Bakanlar Kurulu gerekse Dışişleri Bakanlığı çatısı altında yapılan tüm toplantılarda Kıbrıs meselesine yönelik hazırlanan çözüm önerilerine bir bütün olarak karşı çıkmış ve müzakere süreçlerini baltalayan bir tutum içerisine girmiştir. Erbakan'ın bu süreçlerde ileri sürdüğü tez ve önerilere bakıldığında, bunların Türkiye'nin dış politika geleneğinden ve özellikle de Batı'yla olan bağlarından kopuşa sebep olacak nitelikte olduğu görülmektedir. MSP'nin iktidar ortakları ise Batı yanlısı dış politikadan uzaklaşma ve çok yönlü dış politika gibi uygulamalara baş vurmakla birlikte Türkiye'nin dış politika geleneğinin top yekun değişimine sebep olabilecek girişimleri benimsememiş ve Kıbrıs meselesinin harekât sonrasındaki gidişatında Türkiye'nin Batı'yla olan ilişkilerini dışlayıcı bir tutumdan kaçınmışlardır. Bu yönüyle hedeflerinden biri Milli Görüş ideolojisini Türkiye'nin Kıbrıs politikasına eklemek olan *Erbakan engeli* kavramı siyasal kültür ve ideoloji farklarının Kıbrıs meselesine olan etkilerini de göstermektedir.

Ayrıca çalışma içerisinde elde edilen bulgular *Erbakan engeli* siyasetinin MSP'nin iç politika hesaplarında da önemli bir yer tuttuğunu ortaya koymaktadır. Bu durumun en net örneklerinden biri, "Kıbrıs'ı Yunan'a vermemek için MSP"

sloganıyla yola çıkılan 1977 seçimleridir. Bu dönemde MSP, Kıbrıs’a ilişkin devam eden müzakere süreçlerine ilişkin eleştirisini seçim propagandasının merkezine yerleştirdi ve siyasal hayattaki varlığı boyunca ortaklarının çözüm için taviz olarak adlandırdığı kendilerinin ise Batıların isteklerine boyun eğme olarak nitelendirdiği hamlelerini önlemeyi görev olarak benimsediğini vurguladı.

Son olarak, oldukça çarpıcı bir örnek teşkil etmesi ve günümüze kadar uzanan bir tartışmayı da başlatması bakımından MSP’nin tüm Kıbrıs’ın kontrol altına alınması hedefine ve bu hedefin CHP ile yaşanan çekişmenin gölgesinde yüklendiği anlama değinmek faydalı olabilir. Çalışma kapsamında yapılan araştırmalar, MSP’nin Kıbrıs’ın tamamının alınmasına yönelik bir politika benimsemediğini ortaya koymaktadır. MSP Kıbrıs’ın tamamının alınmasını değil, harekâtın Kıbrıs’ın tamamına yönelik düzenlenmesini talep etmişti. İkinci Harekât sürecinde ortaya çıkan bu talebin ardındaki gerekçe ise, Kıbrıs’ın tümü üzerinde garantörlük hakkına sahip olan Türkiye’nin, Rum tarafında kalan bölgelerdeki Türklerin güvenliğini sağlamak için Ada’nın tamamını kontrol altına alabileceği ve böylelikle Kıbrıs’ın bütünü alıp müzakere masasına oturarak elini güçlendireceğiydi. Esasında bu strateji de partinin benimsediği taksim çözümüne yönelikti. Fakat CHP ve MSP arasındaki gerilimin hat safhaya ulaştığı, Ecevit’in harekâtla beraber ortaya çıkan popülaritesinin endişe yarattığı ve Türkiye’nin erken seçim atmosferine girdiği 1974 yılının Ağustos ve Eylül aylarında, MSP’li yetkililerin Kıbrıs’a vali atayacaklarını, tersane, rafineri, elektrik santrali gibi yatırımlar yapacaklarını açıklamalarına ek olarak Erbakan’ın yurt gezilerinde Ada bizimdir, gibi söylemlerde bulunmasıyla harekâta yönelik öneri içeriğinin ötesinde bir anlam kazandı ve MSP’nin Ada’nın tamamını almak istediğine yönelik bir algı oluşturdu. Oysa parti yetkililerinin de ifade ettiği üzere MSP’nin Kıbrıs hakkındaki görüşü ilk Barış Harekâtından beri değişmemişti, taksimden yanaydı. Bunlar daha ziyade iç politikaya yönelik söylemlerdi.

Kaynakça

- Aksay, Hasan (1974). “Cenevre Konferansı ve Kıbrıs’ta durum”, *Millî Gazete*: 1,8.
- Aksay, Hasan (2021). *Hak Yol İslam Yazacağız* (İstanbul: Turkuvaz Kitap).
- Adalet Partisi (AP) (1977). 1977 Seçim Beyannamesi (Ankara).
- Aknur, Müge ve Rezzan Ersoy (2012). “Siyasal Partiler ve Türk Dış Politikası” Ertan Efegil ve Mehmet Seyfettin Erol (ed), *Dış Politika Analizinde Teorik Yaklaşımlar: Türk Dış Politikası Örneği* (Ankara: Barış):119-156.
- Arpacı, Işıl (2012). *Türk Siyasal Yaşamına Etkileri Bakımından İslamcılık ve Necmettin Erbakan*, Yayımlanmamış Doktora Tezi (Malatya: İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).

- Arpacı, Işıl ve Abdülkadir Baharççek (2017). “Millî Görüş Partilerinin Programlarının Dış Politika Analizi”, *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (7/ İktisat Özel Sayısı): 115-126.
- Barutçu, Ecmel (1999). *Hariciye Koridoru* (Ankara: 21. Yüzyıl Yayınları).
- Birand, Mehmet A. (1979). *Diyet Türkiye ve Kıbrıs Üzerine Pazarlıklar* (İstanbul: Milliyet Yayınları).
- Birand, Mehmet A. (1985). *30 Sıcak Gün* (İstanbul: Milliyet Yayınları).
- Bölükbaşı, Süha (2001). *Barışçı Çözumsuzlük* (Ankara: İmge).
- “Bulanık Demeçler”, *Cumhuriyet*, 3.8.1974.
- “Cadı Kazanı”, *Yankı*, 2.9.1974.
- Çalmuk, Fehmi (2005). “Necmettin Erbakan”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, C.6: İslamcılık* (İstanbul: İletişim Yayınları): 550-576.
- Çakır, Ruşen (2005). “Millî Görüş Hareketi”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, C.6: İslamcılık* (İstanbul: İletişim Yayınları): 544-550.
- Çelik, Emin F. (2024). *Millî Görüş Hareketi’nin Kıbrıs Politikası* (İstanbul: Ravza Yayınları).
- CHP (1973). *Ak Günlere: Cumhuriyet Halk Partisi 1973 Seçim Bildirgesi* (Ankara).
- “Doğu Halkı Erbakan’ı Kıbrıs’ın Başkomutanı İlân Etti”, *Millî Gazete*, 29.8.1974.
- Duran, Hasan (1994). *Kıbrıs Sorununda Toplumsal Görüşmeler ve Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri’nin Rolü (1974-1992)*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- “Ecevit’in Basın Toplantısı”, *Milliyet*, 4.9.1974.
- Efegil, Ertan (2012). “Türk Dış Politikasında Siyasal Kültürün Etkisi: Kemalist Siyasal Kültürün Evrimleşmesi” Ertan Efegil ve Mehmet Seyfettin Erol (ed), *Dış Politika Analizinde Teorik Yaklaşımlar: Türk Dış Politikası Örneği* (Ankara: Barış): 375-398.
- Emre, Süleyman A. (2017). *Siyasette 35 Yıl, Cilt 2* (Ankara: MG V Yayınları).
- Emre, Süleyman A. (2002). *Siyasette 35 Yıl, Cilt 3* (İstanbul: Keşif).
- Erbakan, Necmettin (1991). *Türkiye’nin Temel Meseleleri* (Ankara: Rehber Yayıncılık).
- Erbakan, Necmettin (2022a). *Davam* (Millî Gazete Kitap Kulübü: Ankara).
- Erbakan, Necmettin (2022b). *Millî Görüş İktidarı Niçin ve Nasıl* (Ankara: MG V Yayınları).
- “Erbakan Başa Güreşiyor”, *Millî Gazete*, 19.9.1974.
- “Erbakan Demirel’in Açıklamaları İçin Hiçbir Şeye Zam Yapmayacağız Diyen Hata Etmiş Olur, Dedi”, *Cumhuriyet*, 19.10.1975.
- “Erbakan Eskişehir’de Konuştu”, *Millî Gazete*, 1.9.1974.
- “Erbakan Kıbrıs Konusunda Alman TV’sine Mülâkat Verdi”, *Millî Gazete*, 31.8.1974.
- “Erbakan: Kıbrıs’ta Türkler ve Rumlar Ayrı bölgelerde Yaşamalı”, *Cumhuriyet*, 24.7.1974.
- “Erbakan 3 Gün Vekil Kaldı...”, *Millî Gazete*, 21.9.1974.

- Erol, Mehmet S. ve Emre Ozan (2012). “İdeoloji ve Dış Politika”, Ertan Efegil ve Mehmet Seyfettin Erol (ed), *Dış Politika Analizinde Teorik Yaklaşımlar: Türk Dış Politikası Örneği* (Ankara: Barış): 347-374.
- Erol, Mehmet S. (2015). “Erbakan Hoca’nın Dış Politika Felsefesi”, *Anadolu Gençlik Dergisi*, Prof. Dr. Necmettin Erbakan Özel Sayısı: 313-322.
- Fırat, Melek (2002). "1960-1980 Yunanistan'la ilişkiler", Baskın Oran (ed), *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, C.1* (İstanbul: İletişim Yayınları): 716-765.
- Gürel, Şükrü S. (2018). *Tarihsel boyutları İçinde Türk-Yunan İlişkileri 1821-1993* (Ankara: İmge).
- Güvenç, Nazım (1984). *Kıbrıs Sorunu Yunanistan ve Türkiye* (Çağdaş Politika Yayınları: İstanbul).
- Hasırcı, Metin (t.y.). *Milli Görüş Zaviyesinden 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı* (İstanbul: Merve Yayınları).
- İslamoğlu, Mümin (1974). *Erbakan Ecevit’e Karşı* (İstanbul: Tüba Yayınları).
- Karib, Zafer (1975). *Kıbrıs Meselesi Beynelmilel Güçler ve Yıktırılan CHP- MSP Hükümeti* (İstanbul: Çığır ve İhya Yayınları).
- “Kıbrıs’ta Bir Evin Penceresini Dahi Vermeyiz”, *Milliyet*, 7.4.1977.
- “Kıbrıs’ta Bir Rafineri ve Tersane İnşa Edilecek”, *Millî Gazete*, 20.8.1974.
- “Kıbrıs’a Kesin Bir Çözüm Bulmağa Mecburuz”, *Millî Gazete*, 2.8.1974.
- Kızılyürek, Niyazi (2009). *Daha Önce Nerelerdeyiz Düünden Bugüne Kıbrıs Müzakereleri* (İstanbul: Birikim Yayınları).
- Kocaoğlu, Mehmet (2021). *Türkiye ve Dünyada Yüzyılın Birikimi 1960-1969* (Ankara: TBMM Yayınları).
- “Konya’da Erbakan’ı Binlerce Yurttaş Mücahit Erbakan Diyerek Karşıladi”, *Millî Gazete*, 1.9.1974.
- Müftüoğlu, İsmail (2021). *Bilinmeyen Yönleriyle Kıbrıs Barış Harekâtı ve Perde Arkası* (İstanbul: Alioğlu Yayınevi).
- MNP (1977). *Millî Nizâm Partisi Program ve Tüzük* (Ankara).
- MSP (1973a). *Millî Selâmet Partisi Program ve Tüzük* (Ankara).
- MSP (1973b). *Millî Selâmet Partisi 1973 Seçim Beyannamesi* (İstanbul).
- MSP (1977). *Millî Selâmet Partisi 1977 Seçim Beyannamesi* (Ankara).
- “MSP Hükûmete Bildiri Verecek”, *Cumhuriyet*, 20.10.1975.
- “MSP’li Hatipoğlu Kıbrıs Hakkındaki Tezimiz Adilâne Bir Taksimdir Dedi”, *Millî Gazete*, 7.9.1974.
- Neziroğlu, İrfan ve Tuncer Yılmaz (2015). *Koalisyon Hükümetleri, Koalisyon Protokolleri, Hükümet Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri* (Ankara: TBMM Yayınları).

- Oğuzlu, Tarık (2012). “İnşacı Uluslararası İlişkiler Kuramı ve Dış Politika: Türk Dış Politikasının Bir Analizi”, Ertan Efeğil ve Mehmet Seyfettin Erol (ed), *Dış Politika Analizinde Teorik Yaklaşımlar: Türk Dış Politikası Örneği* (Ankara: Barış): 21-52.
- Özcan, Gencer (1998). “Kuramdan Gerçekliğe Giden Yol”, Gencer Özcan (ed), *Onbir Aylık Saltanat*, (İstanbul: Boyut Kitapları): 265-290.
- Özdiñç, Fuat (2013). *Hegemonya Krizi ve Türk Sağı: Birinci Milliyetçi Cephe Hükümeti Örneği*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, (Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- Sarıbay, Ali Y. (1985). *Türkiye’de Modernleşme Dön ve Parti Politikası “MSP Örnek Olayı”* (İstanbul: Alan 1985).
- Sevilgen, Gündüz M. (1974, Ağustos 6). “Kıbrıs Zaferinin Ardından”, *Millî Gazete*: 1,8.
- Sevilgen, Gündüz M. (1974, Ağustos 10). “Kıbrıs Zaferinin Ardından”, *Millî Gazete*: 1,8.
- Sevilgen, Gündüz M. (1979). *MSP’de Dört Yıl (1973-1977)* (Ankara: İstiklal Matbaası).
- Talip, Tuğrul (2017). “Millî Görüş Hareketi’nin Temel Karakterleri”, *e-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi* (10/2): 617-657.
- TBMM Tutanak Dergisi*, 1.2.1974, Birleşim: 35, Oturum:1.
- TBMM Tutanak Dergisi*, 6.4.1975, Birleşim: 61, Oturum:1.
- TBMM Tutanak Dergisi*, 9.4.1975, Birleşim: 63, Oturum:2.
- TBMM Tutanak Dergisi*, 12.6.1975, Birleşim: 88, Oturum:1.
- TBMM Tutanak Dergisi*, 27.7.1977, Birleşim: 67, Oturum:1.
- TBMM Tutanak Dergisi*, 22.12.1977, Birleşim: 81, Oturum:1.
- TBMM Tutanak Dergisi*, 12.1.1978, Birleşim: 91, Oturum:1.
- TBMM Tutanak Dergisi*, 15.1.1978, Birleşim: 92, Oturum:1.
- TBMM Tutanak Dergisi*, 23.2.1978, Birleşim: 114, Oturum:1.
- TBMM Tutanak Dergisi*, 28.2.1978, Birleşim: 119, Oturum:2.
- TBMM Tutanak Dergisi*, 22.3.1978, Birleşim: 112, Oturum:1.
- TBMM Tutanak Dergisi*, 16.2.1979, Birleşim: 54, Oturum:1.
- TBMM Tutanak Dergisi*, 22.2.1979, Birleşim: 60, Oturum:4.
- TBMM Tutanak Dergisi*, 19.11.1979, Birleşim: 6, Oturum:1.
- TBMM Tutanak Dergisi*, 22.11.1979, Birleşim: 7, Oturum:1.
- TBMM Tutanak Dergisi*, 23.7.1974, Birleşim: 4, Oturum:1.
- TBMM Tutanak Dergisi*, 23.1.1980, Birleşim: 2, Oturum:1.
- Tiryaki, Mehmet H. (2007). *I.Milliyetçi Cephe Hükümeti Dönemi Türk Dış Politikası*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi (Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).

- Tokatlı, Orhan (1974, Eylül 12). “Koalisyonu Kim Bozuyor”, *Milliyet*: 1,2.
- Tongüç, İlyas (2022). *Siyaset, Enerji, Güç Denkleminde Kıbrıs ve Doğu Akdeniz* (Ankara: MG V Yayınları).
- Tunçay, Mete (1983). “Siyasal Gelişmenin Evreleri,” *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi C.7* (İstanbul: İletişim Yayınları): 1164-1190.
- “Türkiye İcab Ettiği Takdirde Görevini Yalnız Da Yapar”, *Milli Gazete*, 14.8.1974.
- Uslu, Nasuh (2000). *Türk Amerikan İlişkilerinde Kıbrıs* (Ankara: 21. Yüzyıl Yayınları).
- Yalansız, Nedim (2006). *Türkiye’de Koalisyon Hükümetleri (1961-2002)* (İstanbul: Bûke).
- Yaşlı, Fatih (2020). *Halkçı Ecevit Ortanın Solu CHP (1960-1980)* (İstanbul: Yordam).
- Yavuzalp, Ercüment (1996). *Liderlerimiz ve Dış Politika* (Ankara: Bilgi).
- “Yeşilköy Havaalanı’nda”, *Cumhuriyet*, 2.8.1974.
- Yıldız, Murat (2017). “Türk Dış Politikasına Prof. Dr. Necmettin Erbakan’ın Politik Vizyonunun Etkisi” *Turkish Studies*, 12(8): 355-366.

Cumhuriyetçi Güven Partisi’nin Kıbrıs Politikası (1967-1980)

Kadri Unat*

Özet

Kıbrıs Sorunu, 1950’li yıllarda patlak veren ve Türkiye ile Yunanistan’ı karşı karşıya getiren, kısa süre içerisinde de büyük devletlerin müdahil olduğu bir konudur. Türk toplumunun bütün katmanlarının yakından takip ettiği Kıbrıs meselesi, uzun yıllar boyunca Türk siyasetinde hem iktidar hem de muhalefet partilerinin ana gündem maddelerinden birini oluşturmuş ve siyasi partilerin söylemlerinde geniş yer tutmuştur. Cumhuriyet Halk Partisi’nden ayrılan Turhan Feyzioğlu ve arkadaşları tarafından Mayıs 1967’de kurulan Güven Partisi; Millet Partisi ve Yeni Türkiye Partisi’nden ayrılan milletvekillerinin katılımıyla Ocak 1971’te Milli Güven Partisi’ne dönüşmüş, Cumhuriyetçi Parti ile birleşmek suretiyle de Mart 1973’te Cumhuriyetçi Güven Partisi adını almıştır.

Kıbrıs Sorunu, diğer siyasi partiler gibi Cumhuriyetçi Güven Partisi’nin de üzerinde hassasiyetle durduğu konulardan biri olmuştur. Bu çalışmada, Kıbrıs’ın sadece Adada yaşayan Türklerin değil, Türkiye’nin güvenliği davası olduğu, Enosis idealini durdurabilecek tek aracın kuvvet olduğu ve Kıbrıs’ta herhangi bir federatif siyasal yapının işleminin mümkün olmadığı gibi tezleri savunan Turhan Feyzioğlu başkanlığındaki Cumhuriyetçi Güven Partisi’nin Kıbrıs Sorunu’na yaklaşımı ve geliştirdiği çözüm önerileri incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler:

Cumhuriyetçi Güven Partisi, Güven Partisi, Kıbrıs Sorunu, Turhan Feyzioğlu, Türk Dış Politikası.

---

* Doç. Dr., Ankara Üniversitesi, unat@ankara.edu.tr
ORCID: 0000-0003-0200-8463
Makale geliş tarihi: 11.08.2025
Makale kabul tarihi: 21.11.2025

The Cyprus Policy of the Republican Trust Party (1967-1980)

Abstract

The Cyprus Issue is a matter that erupted in the 1950s, bringing Turkey and Greece into conflict, and quickly drawing in the major powers. The Cyprus issue, which is closely followed by all segments of Turkish society, has been one of the main agenda items for both ruling and opposition parties in Turkish politics for many years and has featured prominently in the rhetoric of political parties. The Trust Party, founded in May 1967 by Turhan Feyzioğlu and his colleagues who had left the Republican People's Party, became the National Trust Party in January 1971 with the participation of deputies who had left the People's Party and the New Turkey Party, and then merged with the Republican Party to become the Republican Trust Party in March 1973.

The Cyprus Issue has been one of the matters that the Republican Reliance Party, like other political parties, has addressed with particular sensitivity. This study examines the approach of the Republican Trust Party, led by Turhan Feyzioğlu, to the Cyprus issue and the solutions it proposed, defending the theses that Cyprus is not only a matter of security for the Turks living on the island but also for Turkey, that force is the only means of stopping the ideal of Enosis, and that it is impossible for any federal political structure to function in Cyprus.

Keywords

Republican Trust Party, Trust Party, Cyprus Issue, Turhan Feyzioğlu, Turkish Foreign Policy.

Giriş

Kıbrıs Sorunu, 1950'li yıllardan itibaren Türk ve Yunan toplumlarının hassasiyetle ve yakından takip ettiği bir konu olmuştur. Türkiye'de toplumun neredeyse bütün kesimlerinin ortak noktada bulunduğu ve Türkiye lehine sonuçlanmasını ümit ettiği Kıbrıs Sorunu, doğal olarak bütün siyasi partilerin ana gündem maddelerinden biri haline gelmiştir. Buna bağlı olarak siyasi partilerin liderlerinin yanı sıra temsilcileri de çeşitli vesilelerle ve çeşitli platformlarda Kıbrıs konusundaki görüşlerini dile getirmek suretiyle etki oranları nispetinde belirleyici olmaya çalışmışlardır.

Kıbrıs Sorunu, diğer siyasi partilerin olduğu gibi Turhan Feyzioğlu başkanlığındaki Cumhuriyetçi Güven Partisi'nin (CGP) de Güven Partisi (GP) adı altında kurulduğu Mayıs 1967'den itibaren üzerinde önemle durduğu konulardan biri olmuştur. Bu çalışmada CGP'nin 1967'den faaliyetlerinin

durdurulduğu 12 Eylül 1980'e uzanan süreçte Kıbrıs Sorunu'na yönelik yaklaşımı incelenmiştir. Bu bağlamda öncelikle Kıbrıs Sorunu'nun ortaya çıkışı ve gelişim aşamaları incelenmiş, ardından da Cumhuriyetçi Güven Partisi'nin kuruluşu ele alınmıştır. Devamında ise CGP'nin Kıbrıs Barış Harekâtı'na giden süreçteki söylemi ve harekâta yönelik yaklaşımının yanı sıra harekâttan sonra yaşanan gelişmelere bağlı olarak partinin geliştirdiği söylem ve ortaya koyduğu yaklaşım tespit edilmiştir. Bu çerçevede ağırlıklı olarak meclis tutanaklarından yararlanılmış ve mevcut literatüre katkı sağlanmaya çalışılmıştır.

Kıbrıs Sorunu'nun Ortaya Çıkışı ve Gelişim Aşamaları

Akdeniz'in üçüncü büyük adası olan Kıbrıs, Türkiye kıyılarına 40 mil uzaklıktadır (Bilge, 1996: 337). 1571-1878 yılları arasında Osmanlı Devleti'nin egemenliğinde kalan Kıbrıs, 1878 itibarıyla İngilizlerin geçici yönetimi altında kalmış ve 1923'te imzalanan Lozan Barış Antlaşması ile tamamen İngiltere yönetimine geçmiştir (Gürel, 1993: 53). Bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulduğu 1960'a kadar İngiliz hakimiyeti altında kalan adada 1950'li yıllarda yaşanmaya başlayan çatışmalar Türkiye ile Yunanistan'ı karşı karşıya getirecek olan Kıbrıs Sorunu'nun doğmasına neden olmuştur (Bilge, 1996: 337).

1930'lu yılların başından itibaren Türkiye ile Yunanistan arasında tesis edilen dostluk ilişkilerinin devam ettiği bir ortamda iktidara gelen Demokrat Parti (DP), ilişkilerin iyi komşuluk ilişkileri ve dostluk zemininde devam etmesi yönünde çaba harcamış ve iki ülkenin Ottawa Konferansı ile 1951'de kabul edildikleri NATO'ya 1952'de üye olmalarından sonra (Kostak, 2024: 213-214) gerçekleştirilen karşılıklı ziyaretlerle ikili ilişkiler daha da gelişmiştir. Öyle ki, iki devlet arasındaki bu yakınlaşma, Balkanlarda yeni bir ittifakı da doğurmuş ve Türkiye, Yunanistan ile Yugoslavya arasında 25 Şubat 1953'te Balkan Pakti imzalanmıştır (Fırat, 2002: 587-589).

Ancak Yunanistan'ın yıllardır İngiltere'nin hakimiyeti altında bulunan Kıbrıs'ı kendisine bağlamak için girişimlerde bulunması, Türk-Yunan ilişkilerini olumsuz etkilemiş ve yaklaşık 25 yıldır devam eden dostluk ortamı bozulmaya yüz tutmuştur (Uzun, 2004: 47).

Bu süreçte Kıbrıslı Rumların adada gösteriler yaparak Yunanistan'a katılma konusunda karışıklıklar çıkarması, Enosis seslerinin iyice yükselmesi ve Yunanistan'ın İngiltere'den adayı kendisine teslim etmesini istemesi üzerine Kıbrıs Sorunu iyice tırmanmıştır (Armaoğlu, 2007: 529-530). Kısa bir süre sonra da Enosis'i gerçekleştirmek amacıyla Yunanistan'ın da desteğiyle Kıbrıslı Rumlar tarafından EOKA kurulmuştur. EOKA Andı, ilhakın gerçekleşmesi için savaşılmasını öngörmekteydi (Alasya, 2022: 380).

Söz konusu ortamda Rumlar, Enosis taraftarı Başpiskopos Makarios'un organizasyonunda Kıbrıslı Türklere yönelik birtakım saldırılar gerçekleştirmeye başlamıştır. 1950'li yıllarda Kıbrıslı Türklere uygulanan şiddetten bahsederken EOKA ve Yorgos Grivas'ın sorumluluğunu da belirtmek gerekir. EOKA'nın Kıbrıslı Türkleri hedef aldığı ilk tarih 1957'dir. İlk EOKA kurbanı Kıbrıslı Türk ise polis memuru Abdullah Alparslan'dır. 1957'de EOKA namlularının artık sadece İngilizleri değil, kendilerini de hedef almaya başlaması Kıbrıslı Türkler açısından savunma gereksinimleri ortaya çıkarmıştır. Zira bunun üzerine Kıbrıslı Türkler de Ankara'nın desteğiyle örgütlenmiş ve Türk Mukavemet Teşkilatı (TMT) isimli mücadele örgütünü kurmuşlardır (Yorgancıoğlu-Kıralp, 2019: 923-924).

Söz konusu gelişmeler yaşanırken Türkiye de radikal bir söylem ve politika değişikliğine gitmek suretiyle İngiliz hakimiyetinin sona ermesi durumunda adanın Türkiye'nin yönetimine bırakılması gerektiği tezini savunmaya başlamıştır. Ancak bu söylem 1958'e gelindiğinde 'taksim' tezine dönüşecektir (Fırat, 1999: 555).

Söz konusu ortamda Kıbrıs Rumları, Enosis taraftarı Başpiskopos Makarios'un organizasyonunda Kıbrıslı Türklere yönelik birtakım saldırılar gerçekleştirmeye başlamıştır. Buna karşılık Türkler de harekete geçmiş, konuyla ilgili çeşitli gösteri ve protestolar düzenlenmiş ve bu etkinliklerde 'Ya ilhak ya ölüm' ve 'Ya taksim ya ölüm' sloganları ön plana çıkmıştır. Diğer taraftan da 'Kıbrıs Türk'tür' isimli bir dernek kurulmuştur. İktidar partisi DP de Kıbrıs Sorunu'nu gündemine almış ve Fatin Rüştü Zorlu başkanlığında 'Kıbrıs Komisyonu' oluşturulmuştur (Bağcı, 2001: 109-110).

İşte bu ortamda İngiltere'nin ev sahipliğinde Londra Konferansı (29 Ağustos-7 Eylül 1955) toplanmış, fakat bu görüşmelerden beklenen sonuç alınamamıştır (Babaoğlu, 2018: 339). Taraflarca savunulan tezlerin temelde farklı olmasının yanı sıra konferanstan sonuç alınamamasının önemli nedenlerinden biri, bu sıralarda Türkiye'de '6-7 Eylül Olayları' olarak bilinen hadisenin yaşanmış olmasıdır (Soysal, 2021: 487). Nitekim 29 Ağustos'ta başlayan konferans görüşmeleri 7 Eylül'de askıya alınmıştır. Takip eden süreçte kurulan temaslardan herhangi bir sonuç alınamaması üzerine İngiltere yeniden sürece müdahil olmuş ve taraflar, İngiliz tezi olan adanın Kıbrıslı Rumlar ile Türkler arasında paylaşılması görüşüne yaklaşmıştır. Sonuçta, Şubat 1959'da peş peşe imzalanan Zürih ve Londra antlaşmaları ile 'Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulması kararlaştırılmıştır (Armaoğlu, 2007: 533). Buna göre Türkiye, İngiltere ve Yunanistan garantör devletler olarak belirlenmiştir. Ayrıca Kıbrıs'ın bağımsız bir cumhuriyet olması, garantör devletlerin Kıbrıs'ta askeri birlikler bulundurması ve herhangi bir sorun karşısında adaya müdahale etme haklarının olması kararlaştırılmıştır. Bunların yanı sıra cumhurbaşkanının Rum, yardımcısının da

Türk olması karara bağlanmıştır. Varılan uzlaşmanın ardından, 13 Aralık 1959'da yapılan seçimlerde Başpiskopos Makarios Cumhurbaşkanı, Dr. Fazıl Küçük ise Cumhurbaşkanı Yardımcısı seçilmiştir (Fırat, 2002: 719).

Takip eden süreçte kabul edilen Kıbrıs Anayasası, 6 Nisan 1960'ta kabul edilmesine rağmen, İngiltere ile üslerin kapsayacağı alanın büyüklüğü konusunda çıkan anlaşmazlık, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin bağımsızlığının ilanını geciktirmiştir. Bununla birlikte nihayetinde uzlaşma sağlanmış ve Kıbrıs Cumhuriyeti 16 Ağustos 1960'ta bağımsızlığını ilan etmiştir. Kısa bir süre sonra da -24 Ağustos 1960'ta- Birleşmiş Milletler'e üye olmuştur (Fırat, 2002: 719). Fakat Cumhurbaşkanı Makarios'un, Kıbrıs Anayasası'nın on üç temel maddesinin değiştirilmesine yönelik 30 Kasım 1963'teki talebi, iki toplum arasında yeni çatışmaların başlamasına neden olmuş (Gürel, 1993: 57) ve Kanlı Noel'in yaşanmasına neden olmuştur (Alasya, 1987: 31-32). Söz konusu olaylar sırasında 395 Kıbrıslı Türk öldürülmüştür (Peristianis, 2008: 350). Bunlara esir alınarak öldürülen ve nereye gömüldükleri tespit edilemeyen 208 kişiyi de eklemek gerekir (Galatariotou, 2008: 89). Yani, Kıbrıslı Türklerin toplamda 600'ün üzerinde can kaybı vardı. Bu da o dönemki Kıbrıslı Türk nüfusun yaklaşık olarak binde beşinin 1963-1964 döneminde katledildiği anlamına gelmektedir.

Bu olumsuz gelişmeler üzerine İngiltere öncülüğünde, Ocak 1964'te Londra Konferansı toplanmıştır. Ancak taraflar arasında herhangi bir uzlaş sağlanamamıştır. Bunun üzerine olası çatışmaları önlemek amacıyla Kıbrıs için bir Birleşmiş Milletler Barış Gücü (United Nations Peacekeeping Force in Cyprus) kurulmuş ve 27 Mart 1964'te Kıbrıs'ta göreve başlamıştır (Feyzioğlu ve Ertekün, 1987: 11; Uzun, 2008: 198). Barış Gücü, Kıbrıs'ta tansiyonu düşürmeye yardımcı olmakla birlikte iki toplum arasındaki çatışma halinin önüne geçememiştir (Clogg, 1980: 194). Zira söz konusu günlerde 103 köyden binlerce Türk göç etmek zorunda kalmış, çok sayıda Kıbrıs Türkü hayatını kaybetmiştir (Feyzioğlu ve Ertekün, 1987:10-12). Zorunlu olarak yer değiştiren Kıbrıslı Türkler 25 bin civarındaydı ve bu, adadaki Türk nüfusun neredeyse dörtte birine denk gelmekteydi (Jordan, 2000: 5).

Söz konusu gelişmeler, Başbakan İsmet İnönü'nün Kıbrıs'a müdahalede etme kararı almasına yol açmıştır. Ancak İnönü'nün bu kararına karşılık olarak ABD Başkanı Johnson'ın 5 Haziran 1964'te İnönü'ye gönderdiği ve 'Johnson Mektubu' olarak bilinen mektup üzerine Türkiye, Kıbrıs'a müdahale etmekten vazgeçmiştir.

Bu gelişmelerden sonra ileride detaylı bir şekilde ele alınacağı üzere sırasıyla 1967 Krizi, Yunanistan cunta yönetiminin Makarios'u devirmeye yönelik 15 Temmuz 1974 tarihli darbesi ve Türkiye'nin 20-22 Temmuz ile 14-16 Ağustos 1974 tarihlerinde gerçekleştirdiği askeri hareketler gibi önemli gelişmeler yaşanmıştır.

Bu gelişmelerden sonra 13 Şubat 1975'te Rauf Denктаş başkanlığında Kıbrıs Türk Federe Devleti kurulmuş ve iki taraf arasında yapılan Nüfus Mübadelesi Antlaşması ile güneyde kalan Türkler kuzeye, kuzeyde kalan Kıbrıslı Rumlar da güneye geçmişlerdir. Adada bunlar yaşanırken ABD, Kıbrıs Türk Federe Devleti'ni tanımamanın yanı sıra Türkiye'ye 5 Şubat 1975'ten 12 Eylül 1978'e kadar süren silah ambargosu uygulamıştır (Erol, 2010: 525-526). Ancak Türkiye, bu ambargoya rağmen Kıbrıs konusundaki kararlı tutumundan vazgeçmeyecek ve 15 Kasım 1983'te 'Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti' kurulacaktır (Alasya, 1987: 79-80).

Güven Partisi'nin Kuruluşu ve Cumhuriyetçi Güven Partisi'ne Dönüşümü

Cumhuriyet Halk Partisi (CHP), uzun yıllar boyunca kendisini hem ülkenin kurucusu hem de ülkeye demokrasiyi getiren parti olarak konumlamıştır. Ancak parti, 27 Mayıs 1960 darbesi sonrasında Türkiye'de yeterince gelişmemiş de olsa kurulmuş olan kapitalist düzenin alternatifi olarak kır ve kent burjuvazisine karşı gelişen emekçi kitlelerin de baskısıyla yeni bir kimlik arayışına girmiştir (Sencer, 1974: 304). Diğer bir ifadeyle CHP; derinlikli sorunlar yaşamakta olan kitlelerden yana politikalar üretmek suretiyle siyasal yelpazedeki yerini belirlemeye çalışmış ve Genel Başkan İsmet İnönü, 29 Temmuz 1965'te Milliyet gazetesinde yayınlanan demecinde bunu 'Ortanın Solu' olarak tanımlamıştır (Ecevit, 1973: 20).

Ancak siyasi yelpazede yer belirleme yönündeki çalışmalar, parti içi çekişmelerin hissedilir derecede su yüzüne çıkmasına neden olmuştur. Çünkü parti mensuplarının 'Ortanın Solu'na bakış açıları iki grupta toplanmıştı. Özellikle de Bülent Ecevit'in genel sekreterliğe seçilmesinden sonra bu çatışma hali derinleşmiştir (Tunçay, 1987: 2032; Açıkgöz, 2025; Özkandaş, 2019).

1965'teki seçim yenilgisi ile daha da derinleşen fikir ayrılıkları 'Ortanın Solu' programı etrafında yoğunlaşmıştır (Ecevit, 1973: 16). Turhan Feyzioğlu, bu durumu şu şekilde ifade etmektedir: "1965 seçimlerinden sonra CHP 'ortanın solu' sloganının sınırlarının iyi belirlenmemesine, bu deyimın sosyalist bir görüşle yorumlanmasına karşı çıkan ve CHP'nin Atatürk'ün belirlediği yoldan ayrılıp sosyalist bir parti haline gelmemesi, sosyalist örgütlerle ilişki kurmaması gerektiğini savunan senatör ve milletvekilleri ile genel merkeze hâkim olan ekip arasında ciddi görüş ayrılıkları çıkmıştı" (Feyzioğlu, 1987: 2041).

Söz konusu ortamda CHP 18. Kurultayı, 'Ortanın Solu'na temkinli yaklaşan Turhan Feyzioğlu liderliğindeki grup ile Bülent Ecevit'in başını çektiği grup arasındaki çatışmaya sahne olmuş ve Genel Başkan İsmet İnönü'nün desteğini alan Ecevit, kazançlı çıkmıştır. Kurultay sonrası çekişmeler patinin geneline

sirayet etmiştir. Nitekim Nisan 1967’de toplanan CHP 4. Olağanüstü Kurultayı’ndan kısa bir süre sonra 47 milletvekili ve senatör partiden istifa etmiştir (Ören, 2022: 3)

Siyasi faaliyetlerine Atatürkçü görüşlere sadık kalmak suretiyle sürdürmeye karar verdiklerini açıklayarak CHP’den istifa edenler, 12 Mayıs 1967’de Güven Partisi’ni (GP) kurmuş ve partinin genel başkanlığına Turhan Feyzioğlu’nu seçmişlerdir (Feyzioğlu, 1987: 2041).

Güven Partisi; Millet Partisi ve Yeni Türkiye Partisi’nden ayrılan milletvekillerinin katılımıyla Ocak 1971’de Milli Güven Partisi’ne dönüşmüş, Mart 1973’te de Cumhuriyetçi Parti ile birleşerek Cumhuriyetçi Güven Partisi (CGP) adını almıştır. CGP, hem 12 Mart 1971 Muhtırası sonrasında kurulan partilerüstü hükümetlerin üçünde görev almış hem de Süleyman Demirel başkanlığında Mart 1975’te kurulan Milliyetçi Cephe Hükümeti’nde yer almıştır. Parti, Bülent Ecevit başkanlığında 5 Ocak 1978’de kurulan koalisyon hükümetine de katılmıştır. Söz konusu hükümette Turhan Feyzioğlu başbakan yardımcısı, Salih Yıldız da devlet bakanı olarak yer almıştır. Ancak partinin faaliyetleri, Milli Güvenlik Konseyi tarafından 16 Ekim 1981’de sonlandırılmıştır. (Partiler, Seçimler, 2022: 68-69).

Cumhuriyetçi Güven Partisi’nin Kıbrıs Sorunu’na Yaklaşımı

Girişte de ifade edildiği üzere Kıbrıs Sorunu, kurulduğu andan itibaren CGP’nin üzerinde hassasiyetle durduğu konulardan biri olmuştur. Bu bağlamda Kıbrıs Sorunu hem parti yayınlarında yer almış hem de Turhan Feyzioğlu tarafından güncel gelişmelere bağlı olarak TBMM’de gündeme getirilmiştir. Aslında Turhan Feyzioğlu, daha Güven Partisi’ni kurmadan önce de Kıbrıs Sorunu üzerinde hassasiyetle duran siyasetçilerden biri olarak öne çıkmıştır. Kıbrıs Sorunu ile ilgili olarak XIII. Dönem TBMM’de (1965-1969) meclise sunulan iki Genel Görüşme¹ önergesinde de Turhan Feyzioğlu’nun imzasının yer alması dikkate değerdir.

Birinci önerge CHP Grubu adına Turhan Feyzioğlu ve Nihat Erim tarafından 20 Aralık 1965 tarihinde meclise sunulmuş ve 27 Aralık 1965 tarihinde TBMM’de Genel Görüşme açılmıştır (Çınar, 2011: 825, 831).

---

1 Genel Görüşme mekanizması 1961 Anayasası ile kurulan bir bilgi ve denetleme yöntemidir. Genel Görüşme, toplumu ve devlet faaliyetini ilgilendiren konuların Genel Kurul’da görüşülmesini ifade etmektedir ve Genel Görüşmeler bütün üyelerin katılımcı olduğu çok taraflı bir tartışma niteliğindedir. XIII. Dönem TBMM’de 43 Genel Görüşme önergesi verilmiş ve sadece Kıbrıs Sorunu ile ilgili olan iki önerge kabul edilmiştir (Çınar, 2011: 823).

Bilindiği üzere 1963'te meydana gelen 'Kanlı Noel' olayları üzerine Kıbrıs'a müdahale etme kararı alınmış, fakat ABD Başkanı Johnson'un, Amerika'nın rızası olmadan gerçekleştirilecek bir müdahale karşısında NATO dayanışmasının işlemeyeceğini belirten mektubu üzerine adaya müdahale edilmekten vazgeçilmişti (Kalaycıoğlu, 2005: 99). Bunun yanı sıra bu mesele 17 Aralık 1965 tarihli Birleşmiş Milletler Genel Kurulu toplantısında görüşülmüş ve Türkiye'nin adaya müdahale etmemesi gerektiği yönünde tavsiye kararı alınmıştır (Çınar, 2011: 834-835).

İşte bu ortamda CHP Grubu adına Nihat Erim² ve Turhan Feyzioğlu, Kıbrıs Sorunu ile ilgili olarak TBMM'ye Genel Görüşme önergesi sunmuştur.³

Genel Görüşme'de neredeyse bütün siyasi partilerin temsilcileri Kıbrıs ile ilgili görüşlerini beyan etmiştir (TBMM Tutanak Dergisi: 27.12.1965, B. 28, O. 1 ve 2: 12-53). CHP Grubu adına konuşan Nihat Erim de partisinin Kıbrıs Sorunu ile ilgili görüşlerini beyan etmiştir. Erim'in görüşleri, kısa bir süre sonra CHP'den ayrılarak Güven Partisi'ni kuracak olan Turhan Feyzioğlu'nun da görüşlerini yansıtmaları bakımından önemlidir. Erim, Batı Bloğu ile Sovyet Rusya'nın Kıbrıs Sorunu'nun çözümü konusunda belirleyici olacaklarını belirtmiş ve bu güçler olmadan Türkiye ile Yunanistan arasındaki Kıbrıs Sorunu'nun çözülme ihtimalinin bulunmadığını belirtmiştir. En önemlisi de iktidarın -Adalet Partisi- Kıbrıs Sorunu ile ilgili siyasetini çeşitli açılardan eleştirmiş ve Sovyet Rusya ile yapılan görüşmelerde savunulan tezler ile ABD ve İngiltere ile yürütülen müzakerelerde aynı tezin bir devlet politikası olarak savunulması gerektiğini vurgulamıştır. Nihat Erim, bunların yanı sıra kamuoyunun da Kıbrıs Sorunu ile ilgili gelişmelerden haberdar edilmesi gerektiğini dile getirmiş, CHP'nin Enosis'i reddeden ve Kıbrıs'ta federatif bir yapı kurulması gerektiği yönündeki tezini şu şekilde ifade etmiştir:

... Ancak bu nihai hedefe varmak için güdülecek yol nedir? Bu nihai hedefe varmak için bulunan vasıta, hukukî formül siyasi formül nedir? Daha açıklayayım. Acaba Hükümet bağımsız Kıbrıs fikri üzerinde mi durmaktadır? Taksim yani ikili Enosis peşinde midir? Zürih ve Londra'yı fiilen de aynen ihya fikrinde midir? Federasyon taraftarı mıdır? Birinci Acheson plânını mı ihya etmeyi düşünebilir? İkinci Acheson plânı mı ortaya çıkacaktır? Yoksa bizim hiç hatırıma gelmiyen başka bir formül üzerinde midir? Ve Hükümet bu

2 Nihat Erim'den bahsederken Kıbrıs meselesinde literatüre yaptığı muazzam katkıyı hatırlatmakta fayda var. Erim, Türkiye'nin Kıbrıs bağlamındaki güvenlik ihtiyaçlarına ve Kıbrıslı Türklerin öz-yönetim haklarına dair önemli fikirler geliştirmiş ve bu fikirlerini, *Bildiğim ve Gördüğüm Ölçüler İçinde Kıbrıs* isimli eserinde bir araya getirmiştir.

3 Önerge şu şekildedir: "Birleşmiş Milletler Asamblesi'nde Kıbrıs davası için son alman karar karşısında, Millet Meclisinin aydınlanmasına ve millî menfaatlere uygun tedbirlerin ortaya konmasına imkân vermek üzere Kıbrıs konusunda bir genel görüşme açılmasını saygı ile rica ederiz" (TBMM Tutanak Dergisi: 20.12.1965, B: 25, O: 1: 635)

neticeye varmak için hangi yoldan yürüyecektir? Bunlar hakkında bilgi sahibi olursak o zaman biz de, federasyon fikrinde olduğumuzu söyledim, bugün için bizim inancımız Kıbrıs meselesinin bağımsız, fedaratif bir Kıbrıs formülü ile halledilmesi imkânı vardır. Bu diplomatik yoldan sağlanabilir, sağlama şansı mevcuttur, iyi kullanılmak şartı ile (TBMM Tutanak Dergisi: 27.12.1965, B. 28, O. 2: 34-42).

1965 yılında hem Türkiye hem de Yunanistan’da dikkate değer iç politik gelişmeler yaşanmıştır. Türkiye’de Adalet Partisi iktidara gelmiş, Yunanistan’da ise Papandreu Hükümeti istifa etmiş ve yerine bir türlü istikrarı sağlayamayacak olan koalisyonlar kurulmaya başlamıştır. 1965’ten 1967’ye uzanan periyot Ankara ile Atina arasında yürütülen gizli görüşmelerle geçerken Kıbrıs’ta gerilimi düşürecek politikalar da üretilmeye çalışılmıştır (Fırat, 2002: 734). Ancak 1967’ye gelindiğinde Yunanistan’da seçim kararı alınmıştır. Siyasi partiler henüz seçim hazırlığına başlamışken, düşük rütbeli bir grup subay, 21 Nisan 1967’de yönetime el koyduklarını ilan etmiş ve ‘Albaylar Cuntası’ dönemi olarak bilinen dönem başlamıştır (Kılıçoğlu Cihangir, 2016: 523).

Kısa bir süre sonra da Başbakan Süleyman Demirel ile Yunanistan Başbakanı Konstantin Kollias 9 Eylül 1967’de Keşan’da ve 10 Eylül 1967’de de Dedeağaç’ta bir araya gelmek suretiyle, Kıbrıs Sorunu da dahil olmak üzere, Türk-Yunan ilişkilerini ilgilendiren konuları görüşmüştür. Ancak bu görüşmelerden sonuç alınamamıştır. Nitekim Kıbrıs’taki EOKA lideri Grivas komutasında harekete geçen Rum ve Yunan askerleri stratejik öneme sahip olan Geçitkale ve Boğaziçi gibi Türk yerleşim yerlerine saldırarak 15 Kasım 1967’de buraları ele geçirmiştir (Fırat, 2002: 737).

Bu gelişme üzerine TBMM tarafından Kıbrıs’a müdahale etme kararı alınmış, askeri hazırlıklara başlanmış ve Yunanistan’a bir nota verilmiştir. 17 Kasım 1967 tarihli notada müdahalenin yapılmaması için Grivas ile Yunanistan tarafından adaya yerleştirilmiş olan Yunan askerlerinin adayı terk etmesi ve son olaylardan dolayı Kıbrıslı Türklerin uğramış olduğu zararların tazmin edilmesi istenmiştir (Armaoğlu, 2007: 799). Yunanistan, Türkiye’ye ilettiği karşı notada, krize yol açan nedenleri tespit etmek amacıyla görüşmelere başlayacağını bildirmişse de Türkiye, Türklere yönelik tehlike devam ettiği sürece herhangi bir görüşme gerçekleştirmeyeceğini bildirmiştir. Bunun üzerine ABD tarafından 22 Kasım 1967’de bir açıklama yapılmıştır. Buna göre Başkan Johnson’ın özel temsilcisi Cyrus Vance Kıbrıs konusunda görevlendirilmiştir. Vance tarafından yürütülen müzakerelerden sonra Türkiye ve Yunanistan arasında uzlaşma sağlanmıştır. 1967 Krizi’nin belki de en önemli sonucu, Kıbrıs Türklerinin 28 Aralık 1967’de Kıbrıs Geçici Türk Yönetimi’ni kurmuş olmalarıdır (Fırat, 2002: 738).

Söz konusu ortamda Güven Partisi Genel Başkanı Turhan Feyzioğlu ile parti grup başkanvekilleri İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca ve Konya Milletvekili Vefa Tanır tarafından 8 Aralık 1967’de Kıbrıs Sorunu ile ilgili bir Genel Görüşme önerisi TBMM’ye sunulmuştur. Öneri şu şekildedir:

Kıbrıs'ta patlak veren son buhranın bugüne kadarki gelişmeleri, Millet Meclisinin bu konuya önemle eğilmesini gerektirmektedir. Bu millî dâvada, son buhranın da ışığı al tında, millî bir siyasetin tesbit ve takibi lâzımdır. Bu gerekçelerle, Kıbrıs dâvası, bu dâvanın Türk-Yunan münasebetlerinin bütünü içinde ki yeri, dâvanın Türkiye'nin ve Kıbrıs Türklerinin hak ve menfaatlerine en uygun tarzda nasıl bir nihai çözüm şekline hangi yollardan ulaştırılması gerektiği hususunda Millet Meclisi Genel Kurulunda bir Genel Görüşme açılmasını arz ve teklif ederiz (TBMM Tutanak Dergisi: 08.12.1967, B. 14, O. 1: 383).

Genel Görüşme açılması yönündeki önerinin gündeme alındığı 15 Ocak 1969’da önerenin neden kabul edilmesi gerektiğine yönelik bir konuşma da yapan Turhan Feyzioğlu, Güven Partisi’nin Kıbrıs Sorunu’na yaklaşımını ve endişelerini dile getirmek suretiyle önemli açıklamalarda bulunmuştur. Öncelikli olarak Komünizm tehlikesine dikkatleri çekmeye çalışan Feyzioğlu, son bir yıl içinde Dünya genelinde ve Ortadoğu’da yaşanan gelişmelerden sonra Sovyet Rusya’nın bölgeye daha geniş ölçüde sızma imkânı bulabileceğini vurgulamıştır. AKEL’in -Kıbrıs Komünist Partisi- yoğunlaşmaya başlayan çalışmalarına da değinen Feyzioğlu, Kıbrıs Komünist Partisi’nin savunduğu bağımsız ve askerden arındırılmış Kıbrıs yaklaşımının Sovyet Rusya’nın tezi olduğunu ve bu tezin altında yatan amacın Kıbrıs’ı Akdeniz’de ikinci bir Küba haline getirmek olduğunu vurgulamıştır. Feyzioğlu’na göre hem Kıbrıs’ın hem de Türkiye’nin güvenliğini tehlikeye sokacak olan ‘bağımsız ve askerden arındırılmış Kıbrıs’ tuzağına düşülmemelidir. Helenizm’in değişmez hedefinin Enosis olduğunu vurgulayan Feyzioğlu, Makarios ve Yunan Cunta yönetimi arasında bu doğrultuda gizli anlaşmalar yapıldığını da iddia etmiş, Türkiye’nin Kıbrıs konusunda henüz bir millî hedef belirlemediğini eleştirmiştir. Bunların yanı sıra Kıbrıs meselesinin sadece Kıbrıs Türklerinin değil, Türkiye Cumhuriyeti’nin güvenliği meselesi olduğunu belirtmiştir. Türkiye’nin izlemesi gereken Kıbrıs politikasının barışçı müzakereden kaçınma siyaseti olamayacağını da belirten Feyzioğlu, bu konudaki düşüncelerini; “Ne müzakereden korkmalı ne de korkarak müzakereye oturmalıdır” şeklinde ifade etmiştir (TBMM Tutanak Dergisi: 15.01.1969, B. 29, O. 1: 17-23; Çınar, 2011: 848-849).⁴

4 Diğer siyasi partilerin sözcüleri de Genel Görüşme önerisi ile ilgili görüşlerini peş peşe konuşmalar yaparak beyan etmişlerdir. Bu arada Güven Partisi Milletvekili Süreyya Koç da önerge ile ilgili görüşlerini beyan etmiş, Kıbrıs ile ilgili millî bir siyaset tespit edilmesi için önerinin kabul edilmesi gerektiğini savunmuş ve aşağı yukarı Turhan Feyzioğlu ile aynı konulara değinmiştir (TBMM Tutanak Dergisi: 15.01.1969, B. 29, O. 1: 33-34).

Turhan Feyzioğlu’nun yanı sıra diğer siyasi partilerin temsilcilerinin görüş beyan etmesinden sonra öneri kabul edilmiş ve Genel Görüşme’nin 22 Ocak 1969’da yapılması kararlaştırılmıştır. Konuyla ilgili ilk konuşmayı Feyzioğlu yapmış ve partisinin Kıbrıs Sorunu ile ilgili görüşlerini ortaya koymuştur. Kıbrıs tarihine değinerek konuşmasına başlayan Feyzioğlu, Kıbrıs Sorunu’nun nasıl ele alınması gerektiğini ve Türkiye’nin bu konudaki nihai hedefinin ne olması gerektiğini görüşmek amacıyla Genel Görüşme önergesi verdiklerini belirterek sözlerine başlamıştır. Ardından da Enosis’in oldukça eskiye dayandığını vurgulamış ve Enosis’i engellemenin yegâne yolunun güç kullanmak olduğunu şu sözlerle dile getirmiştir:

... 1929’lardan itibaren çok aktif şekilde Enosis dâvası takip edilmeye başlanmıştır. Enosis idealini ancak kuvvetin durduracağını, ancak kuvvetin buna mâni olacağını bilmektir ki, Rumları ve Yunanlıları bu dâvadan vazgeçirecektir. Bunun böylece bilinmesinde kesin isabet vardır (TBMM Tutanak Dergisi: 15.01.1969, B. 34, O. 1: 382-385).

Konuşmasının devamında Türkiye’nin nihai hedefinin güncel koşullarda somut olmadığını belirtmek suretiyle AP iktidarını eleştiren Feyzioğlu, ‘taksim’i bir ulusal hedef olarak amaçlayan politikalar izlenmesi gerektiğini savunmuştur. Yunanistan’ın Enosis politikasını ısrarla takip ettiğini yineleyerek tartışılan çözüm formüllerinden ve görüşmelerden umutsuz olduğunu dile getirmiştir. Feyzioğlu, çözüm önerisi olarak federasyon üzerinde durulduğunu, ancak Makarios’un kısa bir süre önce federatif formülü kabul etmeyeceğini deklare ettiğini hatırlatmış ve federatif formülün toplumsal bütünlük içinde hayat bulabileceği gerekçesiyle kendisinin de bu formülün çalışmayacağına inandığını vurgulamıştır (TBMM Tutanak Dergisi: 22.01.1969, B. 34, O. 1: 385-394; Çınar, 2011: 853).

Kıbrıs Türklerinin azınlık değil, ayrı bir toplum olduğunu vurgulayan Feyzioğlu; her ne surette olursa olsun uzlaşılacak olan yeni statüde, egemenliğe katılma ve ada yönetiminde dengeli temsil edilme unsurlarının gözetilmesi gerektiğini savunmuştur. Kıbrıs’ın askerden arındırılmasını, buna bağlı olarak da Türk askeri birliklerinin adadan ayrılmasını içeren hiçbir formülün kabul edilmemesi gerektiğini, aksi takdirde Kıbrıs Türklerinin her türlü saldırıya maruz kalabileceğini ifade etmiştir (TBMM Tutanak Dergisi: 22.01.1969, B. 34, O. 1: 394; Çınar, 2011: 853).

Genel Görüşme 23 Ocak 1969 gününe sarkmış ve parti temsilcileri görüşlerini açıklamaya devam etmiştir. Turhan Feyzioğlu da yeniden kürsüye gelmek suretiyle Hem CHP Genel Başkanı İsmet İnönü’nün ‘federasyon’ tezine hem de Türkiye İşçi Partisi’nin askerden arındırılmış Kıbrıs düşüncesine karşı çıkmış ve yine ‘taksim’ vurgusu yapmıştır. Feyzioğlu’na göre Yunanistan Enosis’ten vazgeçmedikçe, Türkiye de ‘taksim’ tezinden vazgeçmemelidir.

Feyzioğlu'na göre 'taksim' de bir uzlaşma formülü olarak görülmeli, dolayısıyla da federasyon formülü yegâne çözüm olarak telakki edilmemelidir. Kıbrıs'ın silahsızlandırılması yaklaşımının komünistlerin tezi olduğunu yineleyen Feyzioğlu'na göre, CHP'nin iddia ettiğinin aksine, Kıbrıs Sorunu hakeme götürülecek bir konu değildir. Feyzioğlu'na göre, siyasi meseleler değil, hukuki meseleler hakeme götürülür. Yine Feyzioğlu'na göre nüfus oranı bakımından Türklerin Kıbrıs'ta azınlık olması da taksim tezinin geçersiz olduğunu göstermez (TBMM Tutanak Dergisi: 23.01.1969, B. 35, O. 1: 421-430; Çınar, 2011: 857-858).

Turhan Feyzioğlu'nun açıklamalarından da anlaşılacağı üzere Güven Partisi, Kıbrıs'ta federatif yapı yerine 'taksim'i' çözüm olarak görmektedir. Bunun yanı sıra olası saldırılara karşı Kıbrıs Türklerinin korunabilmesi için Türkiye'nin adada askeri güç bulundurmaya devam etmesi gerekmekte, Enosis'i engellemenin tek yolunun güç kullanımı olduğunu savunmaktadır. Daha açık bir ifadeyle Türkiye'nin gerekli koşullarda adaya müdahale etmesi gerektiğini savunmaktadır.

Güven Partisi'nin Kıbrıs'a yönelik bu yaklaşımını 1969 seçimleri dolayısıyla yayınladığı seçim beyannamesinde daha net bir şekilde görmek mümkündür. Beyannamenin dış politika ile ilgili kısmında, Kıbrıs konusunda ABD'ye gereğinden fazla bel bağlamanın doğru olmadığı vurgulanmış ve yapılan hatalardan dolayı ortaya çıkan Komünizm tehlikesi üzerinde durulmuştur. Bunların yanı sıra Türkiye'de kurulan üs ve tesislerde Türkiye'nin tam yetki sahibi olması, istediği sayıda personel bulundurabilmesi ve bunları NATO dışındaki - mesela Kıbrıs ile ilgili olası harekatta- milli amaçları için kullanabilmesi gerektiği savunulmuştur (Güven Partisi Seçim Beyannamesi, 1969: 110-113).

Seçim beyannamesinin bu çalışmanın konusu açısından en önemli kısmı ise, beyannamede Kıbrıs meselesine ayrı bir başlık açılmış olmasıdır. Zira beyannamede özel olarak 'Kıbrıs' başlıklı bir bölüm oluşturulmuş ve Kıbrıs Sorunu'nun Güven Partisi için 'milli bir dava' olduğu vurgulanmıştır. Beyannameye göre GP, 'taksim'i' Kıbrıs sorunundaki uzun vadeli temel çözüm formülü olarak benimsemiştir. Kıbrıs Türklerini korumak ve Kıbrıs meselesinde başarıya ulaşmak için adadaki askeri gücün artırılması gerektiği yönündeki yaklaşımı ortaya koyan ifadeler şu şekildedir:

Kıbrıs'taki askerî kuvvetimize ve mücahitlerimize dayanan fiilî kuvvet durumumuzu artan bir şekilde geliştirmek, Türk Cemaatini ayakta tutmak, Cemaatin mücadele azmini her gün arttırmak, uzun vadede, Kıbrıs davasında başarıya ulaşmanın tek yoludur.

Bugün iki cemaat arasında cereyan eden müzâkerelerde, bir süre için devam edebilecek geçici bir hal çaresi aranıyor. Türkiye ve Türk Cemaati bu müzâkereler sonunda yürürlükteki anlaşmalardan bir bütün olarak daha geriye giden bir hâl şeklini asla kabul edemez. Bugünkü durumumuzda bunun için

hiçbir sebep yoktur. Hele, Kıbrıs Adasının askersizleştirilmesi ve Kıbrıs'tan Türk Alayının -uzun vadede de olsa- geri çekilmesi gibi, aşırı solcuların -Kıbrıs komünist partisi AKEL'e paralel olarak- savundukları tezleri, Türk milletinin reddedeceği şüphesizdir (Güven Partisi Seçim Beyannamesi, 1969: 115-116).

Söz konusu ortamda 1969 seçimlerinden sonra Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 14. Dönemi (1969-1973) başlamış ve Kıbrıs Barış Harekatı'na uzanan 1970'li yılların ilk yarısı önemli iç ve dış politik gelişmelere sahne olmuştur. Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay, 1969 genel seçimlerinden sonra hükümeti kurma görevini, 256 milletvekiliyle Meclis'te temsil edilen AP Başkanı Süleyman Demirel'e vermiştir. Ancak siyasi, ekonomik ve sosyal çalkantılar ortamında Genelkurmay Başkanı Memduh Tağmaç, Kara Kuvvetleri Komutanı Faruk Gürler, Deniz Kuvvetleri Komutanı Celâl Eyicioğlu ve Hava Kuvvetleri Komutanı Muhsin Batur tarafından TBMM Başkanlığına hitaben kaleme alınan 12 Mart 1971 Muhtırası'ndan sonra Süleyman Demirel başbakanlıktan istifa etmiş ve ardı sıra partiler üstü hükümetler kurulmuştur (Boztemur, 2017: vii-viii). Bu arada Turhan Feyzioğlu başkanlığındaki Güven Partisi, Ocak 1971'de Milli Güven Partisi'ne, 1973'te de Cumhuriyetçi Güven Partisi'ne dönüşmüştür (Bozkır, 2007: 285, 287).

Bu gelişmelerden sonra yapılan 14 Ekim 1973 genel seçimleri sonuçlarına göre 185 milletvekiliyle birinci parti olarak Meclis'te yer alan CHP ile AP uzlaşamamış ve hükümet kurulamamıştır. CGP de bu seçimlerde 13 milletvekilliği kazanmak suretiyle mecliste grup kurmaya hak kazanan partiler arasında yer almıştır (14 Ekim 1973 Milletvekili Seçimi Sonuçları, 1974: 6). İşte bu çalkantılı günlerde Ocak 1973 ile Eylül 1974 arasında görev yapacak olan bir koalisyon hükümeti, CHP ile MSP tarafından Bülent Ecevit'in başbakanlığında kurulmuştur (Boztemur, 2017: iv).

CGP, 1973 genel seçimleri sürecinde yayınladığı seçim beyannamesinde - 1969 seçim beyannamesindeki gibi- Kıbrıs Sorunu'na ayrı bir başlık açmıştır. Kıbrıs Sorunu, bu başlık altında 'milli bir sorun' olarak nitelendirilmiş, Kıbrıs'ta bir Kıbrıs milletinin bulunmadığı, Türk ve Yunan uluslarının iki parçasının yaşadığı vurgulanmıştır. Beyannameye göre, Türkiye, Kıbrıs Türklerini yalnız bırakmamalıdır. Sorunun barışçı bir çözüme kavuşturulması hem Türk hem de Yunan uluslarının yararına olacaktır (CGP Seçim Beyannamesi, 1973: 40-41).

Türkiye'de istikrarın bir türlü sağlanamadığı gelişmeler yaşanırken Yunanistan'daki 'Albaylar Cuntası' yönetimi Temmuz 1974'te Kıbrıs'ta Cumhurbaşkanı Makarios'a karşı darbe yaptırmıştır. Feyzioğlu, Makarios'un yerine geçen Nikos Sampson'u; "tanınmış terörist" olarak tanımlamaktadır (Feyzioğlu ve Ertekün, 1987: 17). Hemen ardından da Ada'da 'Kıbrıs Helen Cumhuriyeti' kurulmuş ve Enosis fiili olarak hayata geçirilmiştir (Tamçelik, 2012: 219). Kıbrıs'ta gerçekleşen bu darbe, Başbakan Bülent Ecevit'i harekete geçirmiş

ve Garanti Antlaşması'nın uygulanması gerektiği öne sürülerek Kıbrıs'a müdahale etme kararı alınmıştır (Gürel, 1993: 64). Diğer bir ifadeyle Kıbrıs'taki gelişmeler, Türkiye'nin Ada'ya müdahale etmesine meşru bir zemin oluşturmuştur (Vaner, 1990: 21). Zira TBMM'de kabul edilen 19 Temmuz 1974 tarihli kararnameyle Kıbrıs'a müdahalede bulunma ve herhangi bir saldırıda bulunması durumunda Yunanistan'a karşı da harekete geçme konusunda Başbakan Bülent Ecevit yetkili kılınmıştır. Bu gelişmenin ardından da 20-22 Temmuz ve 14-16 Ağustos 1974 tarihlerinde Kıbrıs'a yönelik iki askerî harekât gerçekleştirilmiştir (Armaoğlu, 2007: 801-806).

Başbakan Ecevit, 20 Temmuz'da TBMM'de yaptığı konuşmada başlatılan hareketin bir barış harekâtı olduğunu ifade etmiştir. Ecevit'in "Hiçbir zaman Kıbrıs'ı işgal etmek, ilhak etmek gibi bir düşüncemiz olmamıştı, olamazdı, uluslararası antlaşmaların bize verdiği yetki ve görev sınırları içinde kalmaya başından itibaren kararlıydık" (TBMM Tutanak Dergisi, 23.07.1974, B. 4, O. 3: 16), şeklindeki sözleri dış kamuoyunun Türkiye'nin girişimine yönelik baskı ve eleştirilerine bir cevap niteliği taşımaktaydı.⁵ Zira CHP-MSP koalisyonunun programında Kıbrıs ile ilgili kısımda öne çıkarılan resmi görüş, federatif sistemdi (Hükümetler-Programları, 2013: 4003). Bu arada Meclis'te bulunan siyasi partileri TBMM Birleşik Toplantısı Başkanlığı'na sundukları tezkerede, Hükümete açık destek vermişlerdir. Turhan Feyzioğlu başkanlığındaki Cumhuriyetçi Güven Partisi de destek tezkeresini imzalayan siyasi partiler arasında yer almıştır (TBMM Tutanak Dergisi, 20.07.1974, B. 3, O. 2: 9).⁶

20 Temmuz 1974 tarihli TBMM Gizli Oturumu, hem CGP'nin Kıbrıs Barış Harekâtı'na verdiği tam desteği hem de genel olarak Kıbrıs Sorunu'na yaklaşımını ortaya koyması bakımından önemlidir. Söz konusu oturumda kapsamlı bir konuşma yapan Feyzioğlu, Kıbrıs'ta meydana gelen darbenin Türkiye'ye hayati

5 Bülent Ecevit'in konuşmasının ilgili bölümü şu şekildedir: "... Değerli arkadaşlarım, Kıbrıs'ta başladığımız hareket aslında bir savaş olmanın dışında bir barış hareketidir. Uzun yıllardır, önce toplumlararası savaşlar halinde, sonra bir toplumun kendi içinde savaş yaraları ala ala bugüne gelmiş bir adaya bir bakıma barış getirmek üzere, özgürlük ve barış getirmek üzere girilmiş bir harekettir. ...İnanıyorum ki, yalnız Kıbrıslılar, Türk'ü ile Rum'u ile yalnız Kıbrıslılar daha mutlu olmayacaklardır, bütün bölgemiz daha büyük bir huzura ve sükûna kavuşmuş olacaktır." (TBMM Tutanak Dergisi, 20.07.1974, B. 3, O. 2: 10).

6 Tezkere şu şekildedir: "Kıbrıs Cumhuriyeti'nin tehlikeye düşmüş olan 'bağımsızlığını, toprak bütünlüğünü ve güvenliğini sağlamak; Anayasanın temel maddelerinde öngörölmüş olan düzeni kurmak için Türkiye'nin Garanti Antlaşmasından doğan vecibelerini yerine getirmek üzere bu sabah harekâta bağlanmış olan kahraman ve şanlı Ordumuzu Türkiye Büyük Millet Meclisi olarak bu tarihi anda iftiharla ve sevgi ile anıyoruz. 'Yürüttüğü tarihî ve 'barışçı görevinde aziz milletimiz "bütün varacağı ile Ordusunun yanındadır. Türk Silahlı Kuvvetlerinin şanlı dolu tarihimize yeni bir zafer ve şeref sayfası ekleyeceğime güvenimiz tamdır. Kahraman Ordumuza Cenabı Hakkın yardımcı olmasını diler, Türkiye Büyük Millet Meclisi olarak Türk Silahlı Kuvvetlerinin bütün mensuplarını sevgi ve saygı ile selâmlarız (TBMM Tutanak Dergisi, 20.07.1974, B. 3, O. 2: 10).

bir fırsat verdiğini savunmuştur. Feyzioğlu'na göre, Kıbrıs'ın bütünlüğünü savunan uluslararası kuruluşlara ve Enosis'i gerçekleştirmek amacını korumaktan vazgeçmeyen Yunanistan'a karşı 'taksim' hedefi doğrultusunda gerekli ortam oluşmuştur ve Türkiye'nin bu hedefinden vazgeçmemesi gerekmektedir:

Değerli arkadaşlarım, eski statü yıkılmıştır. Eski statü denenmiştir. Makarios'un avdeti eski statüye avdettir. Hiçbir şekilde bizim için bundan evvelki statülere benzer bir statünün millî menfaatlerimizi, hayatî millî menfaatlerimizi yeteri kadar güvenceye alması mümkün değildir. Bu batması mümkün olmayan uçak gemisinde Türkiye Cumhuriyeti'ne bir yer lâzımdır ve Türk cemaatına emin bir yer lâzımdır. Türk cemaatının orada limanı bile, uçak alam ile Türkiye'nin daima gelebileceği, gidebileceği Türk egemenliği altında şu veya bu şekilde Türk egemenliği altında bir yer de bulunması lâzımdır.... Taktik başka şeydir, millî hedef başka şeydir. Yunanlı Enosis'i istemiyorum diye Zürih, Londra'nın altına imza atmıştır; ama yüz senelik millî hedefinden ve stratejisinden bir gün inhiraf etmemiştir. Taktik değiştirmiştir, icap ettiği zaman bağımsızlık bayrağını aşırmıştır, bizim müdahalemize karşı... "Bağımsız bir devlete müdahale ediyorlar, içişlerime karışıyorlar" demiştir. Bağımsızlık, toprak bütünlüğü fikrini bize karşı dikmeyi bilmiştir; ama aklından bunun tam zıddı olan millî hedefini çıkarmamıştır. Biz de bugün taktik icabı, Kıbrıs'ın bağımsızlığına uzanan eller kırılmalıdır, diyebiliriz, Kıbrıs'ın toprak bütünlüğünden bahsedebiliriz. Bundan evvelki rejimin demokratik olduğu, seçimle geldiği, yerine gelen rejimin hakikaten her manada gayrimeşru olduğu noktasından yararlanabiliriz. Bütün bunlar bir yana rica ediyorum, millî hedefimiz olan, Yunanlı'nın millî hedeften vazgeçmediği gibi bizim de millî hedefimiz olan taksimden vazgeçmememiz hayatî önem taşıdığım bir defa daha arz etmek isterim. (Alkışlar) Bunun zemini bulunmuştur, Yunanistan gafil yakalanmıştır en zayıf noktasındadır, en kuvvetli noktamızdayız... Cumhuriyet Hükümetinin istediği yetkiyi, daha evvel ellerinde bulunduğunu inançla bir gece yarısı ifade ettiğimiz yetkiyi bugün istenen genişletilmiş şekli ile vermeye Cumhuriyetçi Güven Partisi kararlıdır. Bu yetkiyi güvenle vereceğiz, inançla vereceğiz (TBMM Tutanak Dergisi, -Gizli Oturum- 20.07.1974, B. 3, O. 3: 42-44).

Hükümetin, 22 Temmuz'da BM'nin ateşkes çağrısını kabul ederek Kıbrıs'taki askerî harekâtı durdurması hem TBMM'de hem de kamuoyunda birtakım tartışmalara neden olmuştur. Barış Harekâtı'nın sona erdirilmesi gündemiyle 23 Temmuz'da toplanan TBMM'de Turhan Feyzioğlu da CGP Grubu adına bir konuşma yapmış ve partisinin Kıbrıs ile ilgili görüşlerini ortaya koymuştur. Konuşmasının ilk bölümünde askeri aşamanın geride kaldığını ve yeni aşamada soğukkanlı davranılması suretiyle ulusal çıkarların korunması gerektiğini vurgulayan Feyzioğlu, bu çıkarların hayata geçirilebilmesi için askeri harekattan önce olduğu gibi birlik içinde hareket edilmesi gerektiğini dile getirmiştir:

Bu safhada şimdi soğukkanlı bir değerlendirme yapmaya mecburuz. Buhranın sıcak kısmı geride kaldı, askerî harekât kısmı geride kaldı şimdilik. Bir açık celsede konuşulması mümkün olan hususların ölçüsünü takdir ederek huzurumuzda beyanda bulunacağım. Daha çok geleceğe dönük millî menfaatlerimizin, hayatî millî menfaatlerimizin korunması amacına dönük bazı dileklerimi Hükümete arz edeceğim. Buhran boyunca, askerî harekâttan önce ve askerî harekâttan sonra, nasıl Türk Devletinin başarısı için yekvücut bir çaba gösterilmiş ise; bundan sonra ulaşılacak olan siyasî hedefleri tespit ve bu hedeflere ulaşmada da aynı beraberliği ve birliği koruma ya mümkün/olduğu nispette itina göstermeliyiz. 'Bu hususta hiç şüphesiz, Hükümet başta olmak üzere, (bütün taraflara ve kuruluşlara önemli görevler düşmektedir (TBMM Tutanak Dergisi, 23.07.1974, B. 4, O. 3: 26-27).

Feyzioğlu, Kıbrıs'taki Nikos Sampson yönetimini Yunanistan'daki cunta yönetiminin uzantısı ve gayrimeşru olarak nitelendirmiştir. Herhangi bir meşruiyeti olmayan Sampson yönetiminin Kıbrıs ile ilgili uluslararası müzakerelere katılması veya fikirlerinin ortaya konması durumunda Kıbrıs Geçici Türk Yönetimi adına Rauf Denktaş ve arkadaşlarının da düşüncelerinin Türkiye tarafından dile getirilmesi gerektiğini savunmuştur. Feyzioğlu bu yöndeki düşüncelerini şu şekilde dile getirmiştir:

Zürih ve Londra Anlaşmalarına göre seçilmiş, Zürih ve Londra anlaşmalarının kabul ettiği cemaat esasına göre o cemaatin hür seçimle seçtiği idareciler, yalnız Türk idarecileridir. Silah zoruyla, Yunan darbesiyle gelmiş olan Rum idaresi, bu ölçüde dahi, Kıbrıs halkı adına konuşmak hakkına şu anda hukuk planında sahip değildir. Onların söz sahibi olacağı bir yerde bizim cemaatimizin de söz sahibi olması gerekir (TBMM Tutanak Dergisi, 23.07.1974, B. 4, O. 3: 28).

Kıbrıs'tan Türk askeri birliklerinin hiçbir surette çekilmemesi gerektiğini de savunan Feyzioğlu, bu konudaki düşüncelerini; "Binbir fedakârlıkla, bunca şehit kanı pahasına gittiğimiz yerden, 'Egemen devletmiş' 'Bağımsız devletmiş' diye çekilmemizi bizden kimse isteyemez. Adadan Türk askeri mevcudiyetini, Millî hedefimize ulaşmaya kadar çekemeyiz" şeklinde ifade etmiştir (TBMM Tutanak Dergisi, 23.07.1974, B. 4, O. 3: 30).

CGP'nin Kıbrıs ile ilgili yaklaşımını; "Kıbrıs'ta iki milletin uzantısı vardır, Elen milleti yoktur; Yunan milletin parçası, Türk milletin ayrılmaz parçası vardır" şeklinde ifade eden ve bunu 'millî hedef' olarak tanımlayan Feyzioğlu, 'taksim' tezini yegâne çözüm olarak vurgulamıştır (TBMM Tutanak Dergisi, 23.07.1974, B. 4, O. 3: 31).

Feyzioğlu, 14-16 Ağustos 1974 tarihli ikinci harekattan sonra da CGP'nin Kıbrıs'a yönelik yaklaşımını ortaya koymaya devam etmiştir. 19 Ağustos 1974 tarihli TBMM toplantısında kürsüye gelen Feyzioğlu, Türkiye'nin Kıbrıs'a yönelik resmi tezinin coğrafi temele dayanan bir çözüm olarak tespit edilmiş olmasını

Cumhuriyetçi Güven Partisi olarak memnuniyetle karşıladıklarını belirtmiş ve hükümeti bu konuda desteklediklerini ifade etmiştir. Feyzioğlu’nun bu bağlamdaki konuşması şu şekildedir:

Adın ne olacağı önemli değildir, muhtevanın ne olacağı önemlidir. Cumhuriyet Hükümetinden, ortaya ‘Taksim’ diye çıkmasını istemiyorum. Daha evvel de belirttim, ne söyleyeceği önemli değildir. Ama mutlaka Türk Toplumunun varlığını sağlayacak, meseleleri pamuk ipliğine bağlamayacak, ilende Türkiye’nin veya Türk Toplumunun buhranlı veya zayıf bir zamanında tekrar başımıza dert açmayacak, sağlam bir çözümün bulunması zorunluğu vardır. Federal Devlet veya konfederal Devlet yoluna ‘gidildiği takdirde, mutlaka asıl yetkiler Federe Türk Devletinde olmalı Rum bölgesinde onlarda olmalı ve son derecede gevşek, son derecede sınırlı yetkili bir «şapka» bulunmalı... Aksi takdirde sistem işlemeyecektir. Aksi takdirde Türkiye’nin başına, Yunanistan’ın başına ve her iki toplumun başına Kıbrıs devamlı bir gaile olmakta devam edecektir. Akıl bunu emrediyor, her iki toplumun menfaati, her iki komşu ülkenin menfaati; coğrafi temele dayalı yaşama gücü olan, devamlı bir çözüm yolunun bulunmasını emrediyor. Bunda bugünkü fiilî durum, sonucunda diplomatik alanda da muvaffak olmanın mümkün olacağı inancındayım (TBMM Tutanak Dergisi, 19.08.1974, B. 5, O. 1: 65).

Bu arada Kıbrıs Barış Harekati’nin ardından Türkiye’nin Kıbrıs’a dair temel tezi, iki toplumlu iki bölge bir devlet biçimine dönüşmüştür. 13 Şubat 1975’te Kıbrıs Türk Federe Devleti’nin ilan edilmesi suretiyle de harekâtın yarattığı fiili duruma hukuki statü kazandırılmıştır (Özcan, 2020: 301).

İç politikada da önemli gelişmelerin yaşandığı bu süreçte Başbakan Bülent Ecevit, elde ettiği başarıyı taçlandırabileceği ve CHP’yi tek başına iktidara taşıyabileceği düşüncesiyle 18 Eylül 1974’te koalisyondan çekilmiş ve erken seçime gitmek istemiştir. Ancak erken seçim için TBMM’de yeterli sayıya ulaşamayan Ecevit’in yeni koalisyon teklifleri karşılık bulmamış ve Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk, Senatör Sadi Irmak’ı partilerüstü bir hükümet kurması için görevlendirmiştir. Sadi Irmak Hükümeti, Meclis’ten güvenoyu alamamasına rağmen, Milliyetçi Cephe Hükümeti kurulana kadar görevde kalmıştır (Ahmad, 2007: 423-425). Milliyetçi Cephe olarak adlandırılan ve AP liderliğinde MSP, CGP ile MHP’nin koalisyon ortağı olarak yer aldığı Hükümet, 31 Mart 1975’te kurulmuştur. (Koalisyon Hükümetleri, 2015: 980-981).

Hükümette, CGP Genel Başkanı Turhan Feyzioğlu Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı olarak yer almıştır. Feyzioğlu’nun yanı sıra CGP’li Orhan Öztrak, Gümrük ve Tekel Bakanı; Ferit Melen, Milli Savunma Bakanı; Kemal Demir ve Vefa Tanır ise Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı olarak hükümette görev almışlardır (Koalisyon Hükümetleri, 2015: 978-980).

Partiler arasında imzalanan koalisyon protokolünde Kıbrıs Sorunu ile ilgili bir bölüm de açılmıştır. Barış Harekatı'ndan sonra ortaya çıkan yeni konjonktürde CGP'nin de Kıbrıs Sorunu'na yaklaşımını göstermesi bakımından bu protokol önemlidir. Zira protokolde Kıbrıs Sorunu, milli bir dava olarak kabul edilmiş ve Türkiye ile Türk Milleti olarak elde edilmek istenen sonuç üzerinde hiçbir tereddüde yer vermeyecek bir siyaset izleneceği vurgulanmıştır. Bu çerçevede hükümetin başlıca amacı, Kıbrıs'taki Türk cemaatinin geleceğini sağlam teminata bağlayacak, Ada'daki gerçeklere dayanan bir hukuki çerçeve içinde Kıbrıs'ın bağımsız Federe Devlet olarak varlığını koruyacak bir çözüm şekline varılması şeklinde özetlenmiştir. Protokolde, geçmiş yılların acı tecrübeleriyle ortaya çıkmış olan iki toplumun ancak yan yana yaşayabileceği ve 'Kıbrıs'ta ancak iki bölge federal bir sistemin' bu çözüm şeklini sağlayabileceği belirtilmiştir (Koalisyon Protokolü, 1975: 16-17). Benzer ifadeler Milliyetçi Cephe Hükümeti programında da yer almıştır (Koalisyon Hükümetleri, 2015: 1012-1013). Aslında 13 Şubat 1975'te Kıbrıs Türk Federe Devleti'nin ilan edilmesi suretiyle bu tez Türk tarafı boyutuyla hayata geçirilmişti.

CGP'nin muhalefette olduğu, hatta günden güne zayıfladığı 1975-1980 arası dönemde,⁷ Türkiye'nin Kıbrıs politikasının değişkenlik arz ettiğini söylemek pek mümkün değildir. Tıpkı 1977'deki II. Milliyetçi Cephe Hükümeti programındaki gibi coğrafi temelli iki toplumlu federasyon tezi, hem III. Ecevit hem de VI. Demirel hükümetlerinin programlarında işlenmeye devam edilmiştir.⁸

Sonuç

1960'lı ve 1970'li yıllar hem iç hem de dış politik gelişmeler bağlamında Türkiye'nin en çalkantılı yılları olarak değerlendirilebilir. Cumhuriyetçi Güven Partisi'nin Kıbrıs politikasını inceleyen bu çalışmanın odaklandığı yıllar olan 1967-1980 dönemi, Türk dış politikası açısından Kıbrıs Sorunu'nun temel gündem maddesi olduğu dönemdir. Buna bağlı olarak Kıbrıs Sorunu, Turhan Feyzioğlu başkanlığındaki CGP'nin de temel gündem maddelerinden biri

7 CGP, Sadece 05.01.1978-12.11.1979 yılları arasında görev yapan III. Ecevit Hükümeti'nde yer almıştır. Söz konusu hükümette parti başkanı Turhan Feyzioğlu, Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı olarak görev yapmıştır (Hükümetler, 2013: 5392).

8 Örneğin III. Ecevit Hükümeti'nin programında Kıbrıs ile ilgili şu ifadeler yer verilmiştir: "1974'deki Türk Barış Harekatıyla özgürlüğe ve güvenliğe kavuşan Kıbrıs Türklerinin özgürlüklerini ve güvenliklerini sürekli kılmak, Kıbrıs Ulusal Türk Toplumunun her alanda gelişmesini hızlandıran ve kendi kendini yönetme hakkını güvence altına alan çözümlere katkıda bulunmak üzere her çaba zaman yitirmeksizin gösterilecektir. Hükümetimiz bunu yaparken bölge barışının güçlenmesini, Kıbrıs'ın bütün bölge ve dünya için bir güvenlik ve huzur kaynağı olmasını gözetecektir. Hükümetimiz bu açıdan Kıbrıs'ta iki bölge, iki toplumlu, bağımsız ve bağlantısız bir federal devlet çözümünü bir an önce gerçekleştirmek üzere gereken çabayı gösterecektir" (Hükümetler, 2013: 5422).

olmuştur. Bu anlamda XIII. Dönem TBMM’de (1965-1969) Kıbrıs Sorunu ile ilgili olarak meclise sunulan iki Genel Görüşme (İlki 1965, ikincisi 1967) önergesinin de Turhan Feyzioğlu imzasını taşıması dikkate değerdir. Bu bilgiden hareketle Feyzioğlu’nun, güncel gelişmelere bağlı olarak Kıbrıs Sorunu’nu sürekli sıcak tutmaya çalıştığı ifade edilebilir.

Turhan Feyzioğlu başkanlığındaki CGP uzun bir süre boyunca federatif ve türevi çözüm önerilerine karşı çıkmış ve Enosis’e karşı her fırsatta Kıbrıs’ta ‘taksim’ tezinin savunulması gerektiğini ifade etmiştir. ‘Taksim’, CGP’nin 1960’lardan 1970’lere uzanan süreçteki temel tezini oluşturmuş, Feyzioğlu tarafından ‘milli hedef’ olarak tarif edilmiş ve bunun coğrafi temelli olması gerektiği savunulmuştur. Ancak Feyzioğlu, 1970’lere gelindiğinde dönemin koşullarına bağlı olarak federatif teze yaklaşmış ve asıl yetkilerin Türk Federe yönetiminde olması kaydıyla Kıbrıs’ta iki bölgeyi bir federal yapının kurulabileceğini savunmaya başlamıştır. Feyzioğlu, federasyonun iki-toplumlu merkezi yönetimin kullanacağı yetkilerin iki toplumun kendi öz-yönetimlerini sağlayacakları bölgesel yönetimlerin yetkilerini gölgede bırakmayacağı bir yapıdan yanaydı. Böylece, Kıbrıslı Türkler federal bir ortaklığın tarafı haline gelirken kendi kendilerini yönetebilecekleri yetkilere de kavuşabileceklerdi.

Kıbrıs’a yönelik bir komünizm tehlikesi bulunduğunu her fırsatta dile getiren Feyzioğlu, Kıbrıs’ın silahtan ve askerden arındırılmasına şiddetle karşı çıkmıştır. Bu yöndeki beklentilere kesinlikle uyulmaması gerektiğini ifade eden Feyzioğlu, tam aksine Kıbrıs Türklerinin haklarını savunabilmek ve Türk varlığının Kıbrıs’ta devam etmesini sağlayabilmek amacıyla Kıbrıs’ta bulunan Türk askeri yapılanmasının güçlendirilmesi gerektiğini savunmuştur. Feyzioğlu’na göre Kıbrıs’ın güvenliğinin sağlanması, Türkiye’nin de güvenliğinin sağlanması anlamına gelmekteydi. CGP’nin Kıbrıs Barış Harekati’na tam destek vermesinin altında yatan nedenlerden biri de tam anlamıyla buydu.

Kaynakça

- 14 Ekim 1973 Milletvekili Seçimi Sonuçları (1974) (Ankara: Başbakanlık D.İ.E. Matbaası).
- Açıkgöz, Ali (2025). “Ortanın Solu Tartışmaları Bağlamında CHP’de Kemalizmler: 1965-73”, *Tek Parti Döneminden Ulusalcılığa Kemalizmin Düşünsel Tarihi*, 235-265, (Ed. İhsan Ömer Atagenç) (İstanbul: Telos Yayınları).
- Ahmad, Feroz (2007). *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)*, (Çev. Ahmet Fethi), 3. B. (İstanbul: Hil Yayın).
- Alasya, Halil F. (1987). *Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Tarihi* (Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları).
- Alasya, Halil F. (2022). “Kıbrıs -İngiliz İşgali ve İdaresi-”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 25: 379-382.

- AP, MSP, CGP ve MHP Arasında Yapılan Koalisyon Protokolü (1975) (Ankara).
- Armaoğlu, Fahir (2007). *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, (Cilt 1-2: 1914-1995)*, 16. B. (İstanbul: Alkım Yayınevi).
- Babaoğlu, Resul (2018). “Türkiye’nin Kıbrıs Politikasının Evriminde Bir Dönüm Noktası: Londra Konferansı (29 Ağustos-6 Eylül 1955), *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XVIII (36): 323-347.
- Bağcı, Hüseyin (2001). *Türk Dış Politikasında 1950’li Yıllar* (Ankara: Metu Press).
- Bilge, Suat (1996). “Kıbrıs Uyuşmazlığı ve Türkiye-Sovyetler Birliği Münasebetleri”, *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)* (Ankara: Siyasal Kitabevi).
- Bozkır, Gürcan (2007). “Türk Siyasal Hayatında Cumhuriyetçi Güven Partisi”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, VI (15): 275-308.
- Boztemur, Recep (2017). *Türk Parlamento Tarihi Millet Meclisi 3. Dönem (1969-1973)*, Cilt 3 (Ankara: TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları).
- Clogg, Richard (1980). “The Troubled Alliance: Greece and Turkey”, *Greece in the 1980s* (New York: St. Martin’s Press).
- Cumhuriyet Dönemi Partiler, Seçimler, Beyannameler (1923-1980)* (2022). (Ed. Mete Kaan Kaynar, Nurettin Kalkan) (Ankara: TBMM Başkanlığı Yayınları).
- Cumhuriyetçi Güven Partisi Seçim Beyannamesi-Huzur Güven ve Refah İçin* (1973) (Ankara: Ayyıldız Matbaası).
- Çınar, Menderes (2011). *Türk Parlamento Tarihi TBMM XIII. Dönem 1965-1969*, Cilt 3 (Ankara: TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları).
- Ecevit, Bülent (1973). *Ortanın Solu*, 5. B. (Ankara: Tekin Yayınevi).
- Erim, Nihat (1975). *Bildiğim ve Gördüğüm Ölçüler İçinde Kıbrıs* (Ankara: Ajans-Türk Matbaacılık Sanayii).
- Erol, Mehmet S. (2010). “1971-1980 Dönemi Türk Dış Politikası”. *Osmanlı’dan İkibinli Yıllara Türkiye’nin Politik Tarihi*. (Ed. Ahmet Çaylak-Mehmet Dikkaya-Cihat Göktepe-Hüsni Kaplı) (Ankara: Savaş Yayınevi).
- Feyzioğlu, Turhan ve Necati Münir Ertekün (1987). *The Crux of the Cyprus Question* (Lefkoşa)
- Feyzioğlu, Turhan (1987). “Cumhuriyetçi Güven Partisi”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt 8 (İstanbul: İletişim Yayınları): 2041-2042.
- Fırat, Melek (1999). “Kıbrıs Sorununun Türk Dış Politikasına Etkileri (1955-1997)”, *Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç, Ankara 15-17 Ekim 1997, Sempozyuma Sunulan Tebliğleri*, (Yay. Haz., Soysal, İsmail), (Ankara: TTK Basımevi): 553-567.
- Fırat, Melek (2002). “1960-1980 Yunanistan’la İlişkiler”, (Ed. Baskın Oran), *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Cilt 1, 4. B. (İstanbul: İletişim Yayınları): 716-768.
- Galatariotou, Catia (2008). “From Psychosocial Equilibrium to Catastrophic Breakdown: Cyprus 1955–1974”, *The International Journal of Psychoanalysis*, 89 (4): 845-866.

- Gürel, Şükrü S. (1993). *Tarihsel Boyutları İçinde Türk-Yunan İlişkileri (1821-1993)* (Ankara: Ümit Yayınevi).
- Güven Partisi Seçim Beyannamesi* (1969) (Ankara: Ankara Basım ve Ciltevi).
- Ören, Ezgi (2022). “Turhan Feyzioğlu (1922, Kayseri-1988, İstanbul)”, *Atatürk Ansiklopedisi*. [https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/detay/943/Turhan-Feyzio%C4%9Flu-\(1922,-Kayseri-1988,-%C4%B0stanbul\)](https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/detay/943/Turhan-Feyzio%C4%9Flu-(1922,-Kayseri-1988,-%C4%B0stanbul)) (Erişim Tarihi: 01.07.2025)
- Hükümetler-Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri* (2013). (Haz. İrfan Neziroğlu, Tuncer Yılmaz), Cilt 5-6: 26 Mart 1971-17 Kasım 1974 (Ankara: TBMM Başkanlığı Yayınları).
- Jordan, Andrew Richard (2000). *A Cypriot Tragedy and a New Identity: Analysing Refugee Assistance Programmes and Their Impact on Cultural Relationships in Post-1974 Cyprus*, Doktora Tezi, Durham University.
- Kalaycıoğlu, Ersin (2005). *Turkish Dynamics: Bridge Across Troubled Lands* (New York: Palgrave Macmillan).
- Kılıçoğlu Cihangir, Çiğdem (2016). “Modern Yunanistan’ın Karanlık Çağı: Albaylar Cuntası 1967-1974”, *Asos Journal*, 4 (37): 518-539.
- Koalisyon Hükümetleri, Koalisyon Protokolleri, Hükümet Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri* (2015). (Haz. İrfan Neziroğlu, Tuncer Yılmaz), Cilt 2 (Ankara: TBMM Başkanlığı Yayınları).
- Kostak, Ersin (2024). “Soğuk Savaş Döneminde Savunma İttifakı Olarak NATO’nun Kurulması ve Türkiye’nin Üyeliğine Giden Yol”, *History Studies*, 16 (2): 201-223.
- Özcan, Gencer (2020). “1974 Kıbrıs Bunalımı”, (Haz. Mete Kaan Kaynar), *Türkiye’nin 1970’li Yılları* (İstanbul: İletişim Yayınları): 291-305.
- Özkandaş, Yaşar (2019). *Bir Dönemin En Başat Siyasal Çizgisi: Kemalizm* (Ankara: Siyasal Kitabevi).
- Peristianis, Nicos (2008). *Between Nation and State: Nation, Nationalism, State, and National Identity in Cyprus*, Doktora Tezi, Middlesex University.
- Sencer, Muzaffer (1974). *Türkiye’de Siyasal Partilerin Sosyal Temelleri* (İstanbul: May Yayınları).
- Soysal, Murat (2021). “Hakikat Ötesi, Yalan Haber ve Kolektif Belleği Çarpıtma Dinamikleri Bağlamında 6-7 Eylül 1955 Olayları Üzerine Bir Değerlendirme”, *Belgi Dergisi*, II: 481-507.
- Tamçelik, Soyalp (2012). “Kıbrıs’ta Kurulan Askeri İttifaklar ve Özellikleri”, *Folklor/Edebiyat*, 18 (70): 197-232.
- TBMM Tutanak Dergisi* (08.12.1967). Birleşim: 14, Oturum: 1 (Ankara: TBMM Basımevi).
- TBMM Tutanak Dergisi* (15.01.1969). Birleşim: 29, Oturum: 1 (Ankara: TBMM Basımevi).
- TBMM Tutanak Dergisi* (20.07.1974). Birleşim: 3, Oturum: 2 (Ankara: TBMM Basımevi).
- TBMM Tutanak Dergisi* (20.12.1965). B: 25, O: 1 (Ankara: TBMM Basımevi).
- TBMM Tutanak Dergisi* (22.01.1969). Birleşim: 34, Oturum: 1 (Ankara: TBMM Basımevi).

- TBMM Tutanak Dergisi* (23.01.1969). Birleşim: 35, Oturum: 1 (Ankara: TBMM Basımevi).
- TBMM Tutanak Dergisi* (23.07.1974). Birleşim: 4, Oturum: 3 (Ankara: TBMM Basımevi).
- TBMM Tutanak Dergisi*, -Gizli Oturum-: 20.07.1974, Birleşim: 3, Oturum: 3. (Ankara: TBMM Basımevi).
- TBMM Tutanak Dergisi*: 19.08.1974, Birleşim: 5, Oturum: 1 (Ankara: TBMM Basımevi).
- Tunçay, Mete (1987). “Cumhuriyet Halk Partisi”. *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, (İstanbul: İletişim Yayınları), 8: 2019-2036.
- Uzun, Hakan (2004). “1919-1950 Yılları Arasında Türkiye-Yunanistan İlişkileri”, *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5 (2): 35-50.
- Uzun, Hakan (2008). “4 Nisan 2004’te Yapılan Annan Planı Oylama Sonuçlarının Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ve Rum Basınına Yansımaları”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 177: 195-214.
- Vaner, Semih (1990). “Türk-Yunan Uyuşmazlığı: Kültürel Yeniden Üretim mi, İç Politikanın veya Uluslararası Politikanın Bir Sorunu mu?”, (Der. Semih Vaner), *Türk-Yunan Uyuşmazlığı* (İstanbul: Metis Yayınları): 13-34.
- Yorgancıoğlu, Cemal ve Şevki Kıralp (2019). “Turco-British Relations, Cold War and Reshaping the Middle East: Egypt, Greece and Cyprus (1954–1958)”, *Middle Eastern Studies*, 55 (6): 914-931.

Yeni Türkiye Partisi'nin Kıbrıs Politikası (1961-1965)

Meryem Orakçı*

Özet

1950'li yıllardan itibaren Türkiye'nin dış politika gündeminde önemli bir yer edinen Kıbrıs meselesi, özellikle 1960'ların başında uluslararası bir krize dönüşerek dış politikanın öncelikli konusu haline gelmiştir. Aynı dönemde, 27 Mayıs 1960 müdahalesiyle kesintiye uğrayan Türk siyasetine yeni aktörler dahil olmuş; bunlardan biri de Demokrat Parti mirasından gelen kadroların kurduğu Yeni Türkiye Partisi (YTP) olmuştur. YTP, kuruluşundan itibaren merkez sağda konumlanmış hem muhalefet hem de koalisyon ortağı olarak Türkiye'nin karmaşık iç ve dış siyasetinde kendine yer bulmuştur. Bu çalışma, 1961-1965 yılları arasında YTP'nin Kıbrıs meselesine yaklaşımını, meclis konuşmaları, lider kadronun beyanları ve dönemin siyasal gelişmeleri ışığında değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler:

Dış Politika, Ekrem Alican, Kıbrıs, Kıbrıs Sorunu, Yeni Türkiye Partisi.

---

* Doç. Dr., Ankara Üniversitesi, orakci@ankara.edu.tr
ORCID: 0000-0003-2264-6032
Makale geliş tarihi: 29.08.2025
Makale kabul tarihi: 24.11.2025

New Turkey Party's Cyprus Policy (1961-1965)

Abstract

The Cyprus issue, which has occupied an important place on Turkey's foreign policy agenda since the 1950s, became a priority issue in foreign policy when it turned into an international crisis in the early 1960s. During the same period, new actors entered Turkish politics, which had been interrupted by the coup d'état of May 27, 1960; one of these was the New Turkey Party (YTP), founded by personnel from the legacy of the Democratic Party. From its inception, the YTP positioned itself in the center-right and found its place in Turkey's complex domestic and foreign politics as both an opposition party and a coalition partner. This study aims to evaluate the YTP's approach to the Cyprus issue between 1961 and 1965 in light of parliamentary speeches, statements by the party leadership, and political developments of the period.

Keywords

Foreign Policy, Ekrem Alican, Cyprus, Cyprus Problem, New Turkey Party.

Giriş

Kıbrıs meselesi, 19. yüzyıl sonlarından itibaren uluslararası ilişkilerin gündeminde yer almaya başlamış ve özellikle 20. yüzyılda hem Yunanistan hem de Türkiye açısından giderek daha stratejik ve duygusal bir mesele halini almıştır. 1878'de Osmanlı Devleti'nin idari yönetimini geçici olarak Birleşik Krallık'a devrettiği ada, 1914'te İngiltere tarafından tek taraflı olarak ilhak edilmiş; 1923 Lozan Antlaşması'yla da Türkiye, Kıbrıs üzerindeki tüm haklarından resmen feragat etmiştir (Soysal, 2000: 99).

Ancak bu durum, adanın geleceği üzerindeki tartışmaları sona erdirmemiştir. Özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında, Yunanistan'ın adayı kendisine bağlama arzusu daha görünür hale gelmiş, *Enosis* fikri hem Rum Ortodoks Kilisesi hem de adadaki Rum siyasi çevreleri tarafından sistemli bir biçimde gündemde tutulmuştur. Bu bağlamda, 1950 yılında Kıbrıs Ortodoks Kilisesi'nin öncülüğünde gerçekleştirilen *Enosis Plebisiti*, Rum halkının ezici çoğunlukla Yunanistan'a bağlanma talebini ortaya koymuştur (Mihailidis, 2003: 325). Plebisit resmi olarak geçersiz sayılsa da bu gelişme adada iki toplum arasında derin bir fay hattı oluşmasına neden olmuştur.

1950'li yıllar, Kıbrıs meselesinin hem adada hem de Türkiye'de yeni bir evreye girdiği dönemdir. 1950 seçimleriyle iktidara gelen Demokrat Parti (DP),

ilk yıllarda Kıbrıs konusunda temkinli bir tutum benimsemiş, İngiltere ile ilişkileri zedelememeye özen göstermiştir (Gürel, 1985: 87). Bu dönemde Türkiye'nin resmi söylemi, Kıbrıs'ın bir İngiliz meselesi olduğu yönündedir. Ancak aynı süreçte, Yunanistan'ın Birleşmiş Milletlere yaptığı başvurular ve Rum toplumu içindeki EOKA gibi silahlı örgütlerin faaliyetleri, Türkiye kamuoyunda büyük rahatsızlık yaratmış ve Kıbrıs'a yönelik yaklaşımın değişmesine yol açmıştır. İngiltere'nin meseleyle ilgili düzenlediği Londra Konferansı'na Türkiye'yi de davet etmesi, Türkiye'yi resmen konunun tarafı haline getirmiştir. Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu, 29 Ağustos 1955'te başlayan konferansta Kıbrıs'ta statükonun korunmasını, bu mümkün değilse adanın eski sahibi olan Türkiye'ye verilmesini dile getirmiştir (Fırat, 2009: 602). Konferansın devam ettiği süreçte yaşanan 6-7 Eylül 1955 Olayları, Kıbrıs meselesinin iç politikaya da etkisi olduğunu göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Olaylar, konferans üzerinde olumsuz bir hava yaratmış ve herhangi bir karar alınmaksızın dağılmasıyla sonuçlanmıştır.

1956 sonrasında Türkiye, adadaki Türk toplumunun güvenliğini doğrudan kendi ulusal çıkarlarıyla ilişkilendirmiştir. Bu dönemde Türkiye kamuoyunda *taksim* yani adanın ikiye bölünmesi ve Türkiye ile Yunanistan tarafından paylaşılması düşüncesi güç kazanmış, hükümet de giderek daha aktif bir söylem benimsemeye başlamıştır. 1958'de artan çatışmalar, çözüm arayışlarını zorunlu kılmış ve taraflar arasında yeni bir denge kurulması yönünde diplomatik girişimler yoğunlaşmıştır. Bu süreç, 1959 yılında Türkiye, Yunanistan ve Birleşik Krallık arasında imzalanan Londra ve Zürih Antlaşmaları ile sonuçlanmıştır (Hale, 2003: 134). Bu antlaşmalar, Kıbrıs'ın bağımsız bir devlet olarak kurulmasını öngörmekle birlikte, Türkiye, Yunanistan ve İngiltere'ye garantör devlet sıfatıyla adada siyasi ve hukuki bir varlık kazandırmıştır.

1960'ta kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti hem Türkiye'nin hem de Yunanistan'ın çıkarlarını dengelemeye yönelik bir formül olarak ortaya çıkmış; ancak adada iki toplum arasında yaşanan derin güvensizlik nedeniyle bu yapı daha baştan kırılgan olmuştur. Türkiye açısından bakıldığında ise Kıbrıs, 1950'lerin ikinci yarısından itibaren yalnızca dış politika gündemi değil, aynı zamanda milli bir mesele ve iç siyasette belirleyici bir başlık haline gelmiştir.

Yeni Türkiye Partisi'nin Kuruluşu ve Siyasi Konumu

Yeni Türkiye Partisi, 27 Mayıs 1960 askeri müdahalesiyle kesintiye uğrayan çok partili siyasal hayatın yeniden şekillenmeye başladığı süreçte ortaya çıkmış partilerden biridir. Kurucuları DP ile siyasete atılmış ancak partinin iktidarda bulunduğu dönemde çeşitli nedenlerle ayrılmış siyasetçilerden oluşmaktadır.

Partinin öne çıkan ismi, aynı zamanda YTP'nin en etkin olduğu dönemde genel başkanlığını yürüten Ekrem Alican'dır. 1916 yılında Adapazarı'nda doğan

Alican, Şişli Terakki Lisesi'nin ardından Mülkiye Mektebini bitirmiştir. 1938 yılında Maliye Bakanlığı tarafından iktisat eğitimi için İngiltere'ye gönderilmiş, ancak İkinci Dünya Savaşı'nın başlaması üzerine Türkiye'ye dönerek Maliye müfettişliği görevinde bulunmuştur. 1947'de kamu görevinden ayrılarak ticaretle meşgul olmuş, ertesi yıl Demokrat Parti'ye katılmıştır. 1950 seçimlerinde DP'den Kocaeli milletvekili olarak meclise girmiş, 1954'te yeniden seçilmiştir. Ancak 1955 yılında İspat Hakkı kanun teklifini imzaladığı gerekçesiyle DP'den ihraç edilmiştir¹. Kendisi gibi ihraç edilen 18 kişiyle birlikte aynı yıl Hürriyet Partisi'nin kuruluşunda yer almış, fakat 1957 seçimlerinde meclis dışı kalmıştır (Alican, 2021: 373).

27 Mayıs 1960 sonrasında tekrar siyaset sahnesinde görülen Alican, Milli Birlik Komitesi tarafından Maliye Bakanı olarak atanmış, bu görevini Aralık 1960'a kadar sürdürmüş ve sonrasında yeni bir siyasi oluşuma öncülük etmek amacıyla istifa etmiştir. Beş aylık bir hazırlığın ardından 13 Şubat 1961'de Alican, Raif Aybar ve İrfan Aksu tarafından Ankara Valiliği'ne verilen dilekçeyle Yeni Türkiye Partisi resmen kurulmuş, genel başkanlığa Ekrem Alican getirilmiştir (Yalçın, 2021: 2016).

Ekrem Alican'ın "Yeni kurulacak partilerin eski Demokrat Parti mensuplarına saflarını açık tutmalarından tabii bir şey olamaz," çağrısının etkisiyle (Milliyet, 14.2.1961), YTP'nin kadrosu büyük ölçüde eski Demokrat Partililerden oluşmuştur. Parti, DP'nin mirasçısı olma iddiasıyla halk desteği ararken, bu iddiasını sembolik isimlerle de pekiştirmeye çalışmıştır. Adnan Menderes'in oğlu Yüksel Menderes ile Menderes'in avukatları partide yer almış; ayrıca İstanbul Valiliği ve Belediye Başkanlığı yapmış olan Fahrettin Kerim Gökay da partinin dikkat çeken isimlerinden biri olmuştur (Kutalmış, 2021: 2016).

Askeri müdahale sonrası yapılan ilk seçim olan 15 Ekim 1961 genel seçimleri, Türkiye'de koalisyon döneminin başlangıcına işaret etmiş ve YTP bu yeni siyasal tabloda %13,7 oy alarak 65 milletvekili ile meclise girmeyi başarmıştır (Turan, 2002: 83). Ancak Demokrat Parti'nin gerçek anlamda halefi olarak görülen Adalet Partisi'nin (AP) %34,8 oy alması, YTP'nin bu alandaki iddiasının sınırlı karşılık bulduğunu göstermiştir.

YTP, 25 Haziran 1962'de kurulan İkinci İnönü hükümetine ortak olmuş; bu koalisyonda başbakan yardımcılığı görevini Ekrem Alican üstlenmiş ve parti beş

1 Demokrat Parti'nin basın özgürlüğüne karşı ilk icraatı, 1954 seçimleri öncesinde çıkarılan "*Neşir Yolu ile veya Radyo ile İşlenecek Bazı Cürümler Hakkında Kanun*" olmuştur. Muhalefetin ısrarlarına rağmen, kanunda gazetecilere iddialarını ispat hakkı tanınmamıştır. Hükümetin ispat hakkı konusunda geri adım atmaması yalnızca muhalefet tarafından değil, aynı zamanda DP içindeki bazı milletvekillerinin de tepkisini çekmiştir. Sayısı 19'a ulaşan ve ispatçılar olarak adlandırılan bu kişilerin bir kısmının partiden ihraç edilmeleri üzerine, diğerleri de istifa etmiş ve DP'den ayrılanlar 19 Aralık 1955'te Hürriyet Partisi'ni kurmuşlardır (Karataş: 2023).

bakanlık almıştır. Ancak 17 Kasım 1963 yerel seçimlerinde alınan düşük oy oranı, bu sonuçların Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) ile yapılan ittifaka duyulan tepkiyle ilişkili olduğu yorumlarına neden olmuş ve YTP koalisyonundan çekilmiştir (Cumhuriyet, 20.11.1963).

Koalisyonun dağılmasının ardından kurulan ve YTP'nin dışarıdan desteklediği Üçüncü İnönü hükümeti (25 Aralık 1963) ise AP'nin 1964 Cumhuriyet Senatosu seçimlerinde %60,2 oy almasıyla zayıflamıştır. Süleyman Demirel liderliğindeki AP'nin çeşitli partilerle ve YTP ile de temas kurmasının ardından 13 Şubat 1965 tarihindeki görüşmelerde 1965 bütçesi reddedilmiştir. Bunun üzerine Başbakan İnönü istifa etmiş ve üçüncü koalisyonun da ömrü kısa olmuştur (Turan, 2002: 109).

Bunun ardından kurulan Suat Hayri Ürgüplü başkanlığındaki seçim hükümetinde de YTP yer almış, böylece partinin içinde bulunduğu son koalisyon bu olmuştur. 10 Ekim 1965 genel seçimlerinde YTP'nin oy oranı %3,7'ye düşmüş, Alican milletvekili seçilememiştir. Alican, Milli bakiye sistemi sayesinde meclise girebilmiş olsa da bu sonuç, partinin siyasal etkisinin büyük ölçüde zayıfladığını göstermiştir. Partinin en etkili ismi olan Ekrem Alican'ın 1966 yılında genel başkanlıktan istifa ederek partiden ayrılmasıyla birlikte YTP çöküş sürecine girmiş ve parlamentodaki varlığı sembolik bir düzeye inmiştir.² Bu tarihten sonra parti gerek iç örgütlenme kapasitesi gerekse siyasal gündeme müdahale gücü açısından belirgin bir gerileme yaşamış; dış politika başta olmak üzere temel meselelerde etkili bir aktör olmaktan çıkmıştır. Parti 19 Mart 1973'te fesih nedeniyle kapanmıştır (Kaynar, 2007: 131).

Yeni Türkiye Partisi'nin Kıbrıs Politikasına Yaklaşımı (1961-1965)

Yeni Türkiye Partisi her ne kadar Türk siyasetinde kalıcı ve derin izler bırakan bir aktör olmasa da 27 Mayıs 1960 müdahalesi sonrası yeniden tesis edilen çok partili sistemin ve bu dönemde kurulan koalisyon hükümetlerinin önemli bileşenlerinden biri olmuştur. 1961–1965 yılları hem Türkiye'nin iç siyasetinde istikrar sorununun yaşandığı hem de Kıbrıs meselesinin dış politikada giderek belirginleştiği bir dönemdir. Bu yıllar, Türkiye'nin Kıbrıs'a doğrudan müdahale seçeneğini tartışmaya başladığı, askerî harekât planlarının ilk kez ciddi biçimde gündeme geldiği yıllar olarak öne çıkar. YTP'nin ve özellikle Genel Başkanı Ekrem Alican'ın bu kritik dönemde Kıbrıs politikasına dair zaman zaman etkili söylem ve müdahalelerde bulunduğu gözlemlenmektedir.

---

2 Ekrem Alican'ın istifasının ardından 1966-1968 arası İrfan Aksu, 1968-1970 arası Yusuf Azizoğlu ve son olarak 1970-1973 arası Hasan Tahsin Banguoğlu genel başkanlığı üstlenmiştir (Kaynar, 2007: 131-132).

***Birinci İnönü Hükümeti Döneminde Kıbrıs ve Yeni Türkiye Partisi
(20 Kasım 1961 – 25 Haziran 1962)***

1961 genel seçimleri, Türkiye’yi koalisyon hükümetleri deneyimiyle ilk kez tanıştırmıştır. Cumhuriyet tarihinin ilk koalisyonu, seçimlerden birinci ve ikinci parti olarak çıkan CHP ve AP tarafından kurulmuştur. Bu dönemde Kıbrıs sorunu henüz tam anlamıyla şiddetli bir krize dönüşmemişse de ada üzerindeki etnik ve siyasal gerginliklerin işaretleri belirginleşmeye başlamıştır.

Hükümet programında Kıbrıs’a ilişkin olarak şu ifadelere yer verilmiştir:

Kıbrıs Cumhuriyeti ile Türkiye, Yunanistan ve İngiltere arasındaki özel bağlar malumdur. Samimi dileğimiz, Kıbrıs Cumhuriyeti’nin mevcut anlaşmalar çerçevesinde sükûn ve ahenk içinde tüm vatandaşlarını refah ve saadete ulaştırmasıdır. Kıbrıs’ın bu gayretlerini ve bölgemizin barış ve istikrarına yararlı faaliyetlerini yakın bir ilgiyle takip edeceğiz. Komşumuz Yunanistan ile Kıbrıs meselesinin hallinden sonra dostluk ve ittifak bağlarımıza uygun olarak gelişen münasebetlerimizin daha da kuvvet bulmasına önem vermekteyiz (Millet Meclisi Tutanak dergisi, 27.11.1961: 124).

Ancak Türkiye’de hükümet programında yer alan bu barışçıl beklentilere karşın, aynı dönemde Kıbrıs’ta gerilim tırmanmaya başlamıştır. 1960 Anayasası’nın öngördüğü yapıyı benimsemeyen Kıbrıslı Rumlar, Türk toplumuna ayrı belediyeler kurma hakkı tanınması, kamu hizmetlerinde %30 oranında temsil hakkı ve Cumhurbaşkanı Yardımcısına verilen veto yetkisi gibi maddelere itiraz etmişlerdir (Armaoğlu, 2005: 786). Bu itirazlar, kısa sürede sokak şiddetine ve Türklere yönelik sistematik saldırılara dönüşmüştür.

1962 yılının ilk aylarında Türk toplumunu hedef alan şiddet olayları yoğunlaşmış; 25 Mart 1962’de Lefkoşa’daki Ömeriye ve Bayraktar camileri bombalanmıştır. Kıbrıs İçişleri Bakanı Yorgacıs, tahkikat sonuçlanmadan olayın sorumluluğunu Türk toplumuna yüklemiştir (Milliyet, 27.3.1962). Hemen ardından Magosa’da bir Türk mahallesine yönelik bombalı saldırılar gerçekleşmiş; binlerce Rum sokağa dökülerek ‘Kahrolsun Türkler’ ve ‘Adamızı terk edin haydutlar’ gibi sloganlar atmışlardır. Bu gösterilerde konuşan Nikos Sampson, “Yakın zamana kadar İngilizlere karşı savaştıysak, şimdi de Türklere karşı savaşacağız. EOKA her zamankinden daha güçlüdür ve Enosis mutlaka gerçekleşecektir” ifadelerini kullanmıştır (Milliyet, 30.3.1962). Kıbrıs Cumhurbaşkanı Makarios da bu süreçte Türklere ortak kurulan devleti Enosis’e giden bir geçiş aşaması olarak gördüğünü açıkça ortaya koymuştur (Oberling, 1987: 54).

Bu gelişmelere rağmen Yeni Türkiye Partisi’nin, 1961 seçimlerine giderken yayımladığı seçim beyannamesinde Kıbrıs meselesine özel bir yer verilmemiştir.

Bu durum, dönemin siyasi atmosferinde Kıbrıs meselesinin henüz Türkiye'nin dış politikasında ve kamuoyu gündeminde öncelikli bir konu haline gelmemiş olmasından kaynaklanmaktadır. Adadaki gelişmeler sınırlı düzeyde seyrettiği için partinin seçim beyannamesinde net politikalar belirlenmemiştir.

Ancak ilk koalisyon hükümetinin ardından Kıbrıs'taki gelişmelerin hızla şiddetlenmesi, Türklere yönelik saldırıların sistematik hâl alması ve Rum liderlerinin Enosis hedefini aleni şekilde savunmaya başlaması, Kıbrıs meselesini Türkiye'nin iç ve dış siyasetinin öncelikli gündemlerinden biri hâline getirmiştir. Bu bağlamda, 1962'de kurulan ikinci koalisyon hükümetinde yer alan Yeni Türkiye Partisi de artık Kıbrıs konusunda daha aktif bir siyasi pozisyon alacaktır.

İkinci İnönü Hükümeti Döneminde Kıbrıs ve Yeni Türkiye Partisi (25 Haziran 1962 – 25 Aralık 1963)

Demokrat Partililerin affı meselesi, birinci koalisyon hükümetinin ortakları arasında görüş ayrılıklarına yol açmış; artan huzursuzluk nedeniyle Başbakan İsmet İnönü 30 Mayıs 1962 tarihinde Cumhurbaşkanına istifasını sunmuştur (Milliyet, 31.5.1962). Ancak muhalefet partileri arasında yeni bir hükümet kurmak konusunda mutabakata varılamamıştır. Bu belirsizlik ortamında Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel, hükümeti kurma görevini yeniden İnönü'ye vermiştir. CHP, bu kez YTP ve Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CMKP) ile temas kurmuş ve ikinci koalisyon hükümeti kurulmuştur. Bu hükümette YTP lideri Ekrem Alican başbakan yardımcısı olarak yer almıştır (Ahmad, 2007: 269)

Yeni hükümetin programı 2 Temmuz 1962 tarihinde TBMM'de Ekrem Alican tarafından okunmuştur. Programda Kıbrıs meselesine, mevcut antlaşmalar çerçevesinde barışçıl bir yaklaşımın sürdürüleceği belirtilerek şu ifadeler yer verilmiştir:

Kendisi ile özel bağlarımız malum olan Kıbrıs Cumhuriyetinde, devamlı huzurun, gerek Kıbrıs Cumhuriyetinin iç gelişmesi, gerek kendisi ile özel bağları olan Türkiye, Yunanistan ve İngiltere ile münasebetleri bakımından önemi açıktır. Biz, Kıbrıs'ın, bir bütün teşkil eden mevcut andlaşmalar dairesinde bütün vatandaşlarını refah ve saadete ulaştırmasını ve bölgemizin barış istikrarına yararlı olmasını samimiyetle temenni etmekteyiz (Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 2.7.1962: 351).

Bu dönemde Kıbrıs meselesi giderek daha karmaşık bir hâl almaya başlamıştır. Dönemin en dikkat çekici gelişmelerinden biri, Kıbrıs Cumhurbaşkanı Makarios'un Türkiye ziyareti olmuştur. Makarios bu ziyarette Kıbrıs Anayasası'nda değişiklik yapılması yönündeki taleplerini dile getirmiştir. Ancak YTP'nin de içerisinde bulunduğu hükümet, Türkiye'nin tek taraflı bir

düzenlemeyi kabul etmeyeceği cevabını vermiştir. Dolayısıyla Makarios'un Türkiye gezisi kendisi açısından hayal kırıklığıyla sonuçlanmıştır (Fırat, 1997: 121).

Ancak bu görüşme sonrasında adada tansiyon giderek yükselmiştir. 1963 yılı başında, Makarios'un direktifiyle ve Kıbrıs İçişleri Bakanı Yorgacis'in liderliğinde, adadaki Türk topluluğunun devreden çıkarılması ve uzun vadede Enosis'i gerçekleştirmeyi amaçlayan Akritas Planı hazırlanmış ve aynı yılın sonuna doğru Türk köylerine yönelik saldırılar artmıştır (Artuç, 1989: 55,56). Aralık 1963'te ise Kıbrıslı Türkler için son derece yıkıcı sonuçlar doğuran adeta bir yok etme planı başlamıştır (Armaoğlu, 2005: 786). Öldürülen, rehin alınan Türkler, Türk yerleşimlerinden büyük bir göç yaşanmasına neden olmuştur. Bu gelişmeler, yalnızca Kıbrıs'ta değil, Türkiye kamuoyunda da derin bir infial yaratmış; Kıbrıs meselesi iç siyasetin ana gündem maddelerinden biri hâline gelmiştir.

Koalisyonun son dönemine denk gelen bu kriz hem hükümet içinde gerilimi artırmış hem de Türkiye'nin dış politikasında yeni bir dönemin başlangıcını işaret etmiştir.

Üçüncü İnönü Hükümeti Döneminde Kıbrıs ve Yeni Türkiye Partisi (25 Aralık 1963-20 Şubat 1965)

17 Kasım 1963 tarihinde gerçekleştirilen yerel seçimlerde YTP, ciddi bir oy kaybına uğramıştır. Oyların yalnızca %6,4'ünü alan parti, bu başarısızlığın CHP ile yapılan ittifaktan kaynaklandığını düşünerek hükümetten çekilme kararı almıştır. Bu gelişmeler üzerine Başbakan İsmet İnönü, 2 Aralık 1963'te istifasını sunmuş; hükümet dağılmış ve yaklaşık üç hafta boyunca yeni bir hükümetin kurulması mümkün olamamıştır. YTP, bu yeni hükümette yer almamış olsa da dışarıdan destek vereceğini açıklamıştır. Nihayetinde 25 Aralık 1963'te İnönü ve bazı bağımsız milletvekillerinin katılımıyla üçüncü koalisyon hükümeti kurulmuştur (Cumhuriyet, 26.12.1963).

İleride görüleceği üzere Kıbrıs meselesinin şiddetlendiği dönemlerde YTP ve Ekrem Alican, güçlü bir hükümet ve iç politikada istikrarın gerekli olduğunu savunmuştur. Ancak bu dönemde Kıbrıs'ta durum gerginleşmişken YTP'nin hükümetten çekilmesi eleştirilmiştir. Alican, 1999 yılında verdiği bir mülakatta hükümetten ayrılma kararı verdiklerinde henüz Kıbrıs olaylarının çıkmadığını ayrıca Makarios'un göndermiş olduğu bir mektubun kendisinden gizlendiğini dile getirmiştir:

Kıbrıs hadiseleri, ben hükümeti bozmadan bana intikal etmemiştir. Ondan sonra intikal etti. Makarios'un bir mektubu gelmiş onu bana çıkarmadılar [...] O mektup işte Kıbrıs hadiseleri, Kıbrıs Anlaşmasını ortadan

kaldırmak ve Rum Kesimini, Türk Kesimine ekalliyet hakkı vererek Rumların Devlet hakkını kabul etmek şeklindeydi Makaryos'un. Bu sefer gücünü kullanarak yerine getirmeye çalıştı. Ama o mektuplar falan bana intikal etmeden bizim hükümet istifa etti (Taşpınar Dağcı, 2003: 140).

Hükümet kurma temaslarının sürdüğü günlerde, Kıbrıs'ta gerginlik şiddetlenmiştir. 21 Aralık 1963 gecesı, Rum polisinin Lefkoşa'da bir Türk kadınının da içinde bulunduğu bir aracı durdurması ve ardından yaşanan çatışmalar, kısa sürede adadaki iki unsuru karşı karşıya getirmiştir. Türk mahallelerine düzenlenen saldırılar sonucu çok sayıda can kaybının yaşanması ve Kıbrıs'taki Türk birliğinde tabip olarak görev yapan Binbaşı Nihat İlhan'ın evinin basılarak eşi ve üç çocuğunun öldürölmesi Türkiye kamuoyunda da infiale yol açmıştır (Milliyet, 29.12.1963). 23 Aralık'ta saldırıların durdurulması amacıyla İnönü Hükümeti, Ada'ya askeri müdahale seçeneğini değerlendirmeye almış ve aynı zamanda garantör devletler olan İngiltere ve Yunanistan'a da çağrıda bulunmuştur (Gülen, 2012: 398).

Ancak Türkiye'nin bu çağrılarını cevapsız kalmış, Kıbrıs'taki şiddet olayları devam etmiştir. Bunun üzerine 25 Aralık'ta Türk jetleri Kıbrıs üzerinde uyarı uçuşu gerçekleştirmiştir (Cumhuriyet, 26.12.1963). Bu kararlı tutumun ardından, olayları başından beri ciddiye almayan İngiltere ve Yunanistan, Ada'ya barış gücü göndermeye hazır olduklarını bildirmiştir. Aynı gün, hem yeni hükümetin kuruluşu mecliste açıklanmış hem de Kıbrıs'ta Türklere yönelik saldırılara karşı alınan tedbirler Başbakan İnönü ve Dışışleri Bakanı Feridun Cemal Erkin tarafından kamuoyuna duyurulmuştur. Bu açıklamalar mecliste partiler tarafından büyük ölçüde desteklenmiştir.

YTP sözcüsü Turhan Kapanlı, partisi adına yaptığı meclis konuşmasında Türkiye'nin Kıbrıs'ta yaşanan olaylar karşısında hukuki ve ahlaki bir duruş sergilediğini, yalnızca Londra ve Zürih Antlaşmalarının uygulanmasını talep ettiğini belirtmiştir. Rum tarafının sergilediğı şiddet eylemlerine rağmen Ankara itidalli davranmaya devam etmiştir. Kapanlı, YTP'nin hükümetin uluslararası hukuka bağılı kalan yaklaşımını takdir etmekte olduğunu dile getirmiştir. Bununla birlikte, Türk ordusunun müdahaleye hazır hale getirilmesini ise kararlı fakat hukuk temelli bir duruşun göstergesi olarak yorumlamıştır. Ayrıca YTP'nin garantör devletlerin ortak bildirisini olumlu karşıladığını belirtmiş ve bu sürecin birlik duygusunu güçlendirdiğı ifade etmiştir:

İnsanlığı utandıran tedhiş hareketi karşısında ırkdaşlarımızı hayasızca katleden insanlık düşmanlarını bir anda yok etmek kuvvetine sahip bulunmamıza rağmen Andlaşmanın 4 ncü maddesinin tatbikini bekleyen hukuk, ahlak ve nizama hürmetini Hükümeti bu cephesiyle tebrik ederiz. Nitekim sükutla hadiseleri

takibeden Hükümet yine hukuka hürmetinin ifadesi olarak tek başına hadiseye müdahale için şanlı ve guru aldığımız ordumuza, müdahale için tarihi emrini verdi. Hadiselerin inkişafından ve öğrendiklerimizden memnunuz. Garantör devletlerin müşterek bildirisini memnuniyetle karşılırsınız. İnsanlık düşmanlarının bu hadiseden kâfi ölçüde ders aldıklarını tahmin etmek isteriz [...] Kıbrıs hadisesi karşısında bir ve beraber olmanın mahsus gururu içinde Y.T.P Grubu adına yüksek heyetinizi, aziz milletimizi şanlı ve gurur verici ordumuzu hürmetle selamlarım (Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, 26.12.1963:13).

Görüldüğü üzere YTP, Aralık 1963'te Kıbrıs'ta yaşanan gelişmeler karşısında hükümetin attığı adımları mecliste genel olarak desteklemiştir. Ancak parti genel başkanı Ekrem Alican'ın anılarında, bu dönemde İnönü hükümetlerinin Kıbrıs konusunda netlikten uzak ve kararsız bir tutum sergilediğine dair değerlendirmeleri dikkat çekmektedir.

İsmet İnönü, Kıbrıs meselesiyle ilgili önemli adımlar atmadan önce muhalefetle sık sık bir araya gelmiş, özellikle kritik gelişmeler öncesinde onlara bilgi vermeyi tercih etmiştir. İhtar uçuşunun ardından muhalefet partileriyle yaptığı toplantıda, gelişmelerin öncesi ve sonrasını ayrıntılı biçimde paylaşmıştır. Hükümet programını TBMM'de okumadan önce düzenlediği bu özel toplantıda, açık oturumda dile getiremeyeceği hususlara değineceğini vurgulamıştır. İnönü, olaylar karşısında Yunanistan, İngiltere ve ABD'nin oyalayıcı bir tavır sergilediklerini belirtmiş; özellikle ABD'nin Türkiye'nin olası müdahalesine karşı çıktığını ifade etmiştir. ABD, Türkiye'ye verdiği silahların başka amaçlarla kullanılmasına onay vermeyeceğini bildirmiştir. Her ne kadar bir ihtar uçuşuna izin verilmişse de ABD yönetimi daha geniş çaplı bir ikaz veya askerî harekâtı desteklemeyeceğini açıkça ortaya koymuştur. Ayrıca İnönü, Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahale kapasitesinin sınırlı olduğu, çıkarma yapacak askerî gücünün bulunmadığı ve adadaki Türk varlığının savunmasız durumda olduğu belirtmiştir. Aynı zamanda, Yunan unsurlarının sayıca üstün olduğunu ve ada halkının silahlı olduğu dile getirmiş ve doğrudan bir müdahalenin ciddi riskler taşıdığı ifade etmiştir. Dışişleri Bakanı'nın aktardığı yeni bir telgrafta ise EOKA'cıların Türk halkına yönelik yeni saldırılara başladığı bilgisini aktarmış, buna karşın olayların yeniden başlaması halinde müdahale için emir verileceğini belirtmiştir. İnönü, parti liderlerinden mecliste yapılacak konuşmalarda, Kıbrıs'a derhal müdahale edilmesi gibi taleplerde bulunmamalarını istemiştir (Alican, 2021: 263).

YTP lideri Ekrem Alican anılarında İnönü'nün bu sözlerinin ardından diğer muhalefet liderlerinin sert eleştirilerde bulunduğunu aktarmaktadır. Alican ise hükümetin bu meseledeki tereddütlü tutumuna dikkat çekmiş ve şu ifadeleri kullanmıştır:

Hükümet bu konuda nereye kadar gidebileceğini tespit etmelidir. Bölükbaşı'nın da ifade ettiği gibi bu husus fevkalade önemlidir. Müdahale yapacakmış gibi gözükp ertesi gün vazgeçer duruma girmek milli haysiyeti rencide eder. Şimdi elinizde bir telgraf var. Tecavüzler yeniden başlamış. Bu telgraf dolayısıyla verilen izahatta Kıbrıs'taki alayımız harekete geçirilecek denildi. Bu alayın adedi çok mahduttur. Onlar harekete geçer de üstün kuvvetlerle karşılaşır, başlarına bir felaket gelirse Allah muhafaza bütün hassasiyetimiz perişan olur. Bu itibarla yeni birtakım emrivakilerle karşılaşmamak için işin nereye kadar götüreceğimizi peşinen kararlaştırmanız lazımdır. Aksi takdirde tereddütler yanlış sonuçlar almayı doğru bizi sevk eder (Alican, 2021: 263-264).

Alican, bu değerlendirmesiyle, Kıbrıs'a yönelik olası bir müdahalenin kapsam ve sınırlarının önceden net biçimde belirlenmesi gerektiğini savunmuştur. Türk askerinin sayıca üstün kuvvetlerle karşılaşması hâlinde Türkiye'nin Kıbrıs konusundaki hassasiyetinin zedeleneyeceğine dikkat çekmiştir. Ayrıca İnönü'ye şu soruları yönelterek, karar süreçlerinin belirsizliğini eleştirmiştir: “Üçlü idareden bahsediyorsunuz. Fakat üçlü idarenin ve onun başındaki İngiliz kumandanın ne yaptığından malumatınız yoktur. Bu idare adada Türklerin öldürülmesini kamplara sevkini önleyecek hangi tedbirleri almıştır? Bu idarede bizim temsilcimiz var mıdır? Ondan bilgi almakta mıyız?” (Alican, 2021: 264). Alican'a göre İnönü, Kıbrıs meselesinde idare-i maslahat yani durumu idare etme politikası izlemektedir. Olaylar başladığı anda gerekli önlemlerin alınmaması, hükümeti kararsız bir politika izlemeye mecbur bırakmıştır.

Benzer eleştiriler, hükümet programı görüşmeleri sırasında da dile getirilmiştir. Kıbrıs'a müdahaleyi savunan söylemler karşısında YTP adına konuşan Turhan Kapanlı, doğrudan bir çıkarma yapılması gerektiğini savunanları eleştirerek daha temkinli bir yaklaşım benimsemiştir. Ona göre Türkiye, fevri çıkışlardan kaçınmalı; meseleye serinkanlı ve gerçekçi bir dış politika çerçevesinde yaklaşmalıdır:

Hadiselerde Hükümetimizin müdahalesini yeter bulmayanlar ve Adaya çıkarma yapmamız gerektiği fikrini müdafaa edenleri haklı görmüyoruz. Türkiye'mizin, Kıbrıslı soydaşlarımızın istikbali fevri kararlar ile değil, serinkanlı ve gerçekçi bir politika ile temin olunacağına davamızın haklılığı ölçüsü içerisinde inanıyoruz (Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, 3.1.1964: 182-183).

Bu ifadeler, YTP'nin Kıbrıs meselesine dair genel yaklaşımını da yansıtmaktadır. Parti, Türk kamuoyundaki duygusal baskıya rağmen uluslararası dengeleri ve Türkiye'nin uzun vadeli çıkarlarını gözetten bir tutum sergilemeye çalışmaktadır.

Ocak 1964'te Cumhuriyet Senatosundan Kıbrıs meselesini yerinde incelemek için giden bir heyet içerisinde YTP'den Zeyyat Kocamemi de yer almıştır (Milliyet, 27 Aralık 1963). Kocamemi, 3 Şubat 1964'te Kıbrıs ziyaretinde bulunan senatörler adına mecliste bir bilgilendirme konuşması yapmış, Kıbrıs'taki Türklerin bir ölüm kalım savaşı verdiğini örnekler vererek anlatmıştır. Ancak olayların dünyaya yansıma şekli farklıdır. Adaya gelen yabancı basın mensupları bir süre sonra asıl durumun Rumların Türklere yönelik saldırıları şeklinde gerçekleştiğini görmektedir. Kocamemi'ye göre Türkiye öncelikle dünyaya Kıbrıs Türklerinin yaşadığı zulmü anlatmalıdır. Aynı zamanda Türkiye'nin Kıbrıs konusunda daha aktif olması ve iç siyasetteki anlaşmazlıklara rağmen Kıbrıs konusunda tüm partilerin birlikte hareket etmesi gerektiğini belirtmiştir:

Arkadaşlarım, bugün bir karara varıldı; NATO Kuvvetleri Kıbrıs'a gidecektir. İnancım odur ki, bugünkü vaziyeti bir parça daha rahatlatır bu tedbir. Fakat, meseleyi kökünden asla ve asla halletmez. Türkler biraz evvel çizdiğim tablo içinde, elinde yiyecekleri yok, ne kadar dayanacakları belli olmaz ve sürüncemede kalan işler daha konferanstan konferansa giderse, iki ayı geçtikten sonra korkarım ki, manen de maddeten de oldukları yerde çökerler. Düşünüyorsunuz siz, şu mesafeden gece gündüz silah tehdidi altında aç ve susuz kaç gün yaşarsınız? Türkiye'ye geldiğim zaman; zaman kazanmanın bizim lehimize olduğuna dair bir cereyan hissettim. Ve emin olun ürperdim arkadaşlarım. Zaman Kıbrıs Türklerini yiyecektir. Kati şekilde dinamik olarak adımları atmaz, değil gerilemek, titrek dahi ilerlersek Kıbrıs Türkü'ne yardımcı olamayız. Bunu açıkça söylüyorlar. Biz Türkiye'den hiçbir zaman bizim için fedakârlık yapmasını istemiyoruz, onun beynelmilel anlaşmalarına, onun kendi selametine hâle vermek istemiyoruz, ama, bizim teminatımız kati surette alınmazsa bizim artık bu ada üzerinde hayat hakkımız kalmaz ve biz burayı terkeder, dünyanın diğer köşelerinde kendimize yeniden yurt ararız diyorlar. Arkadaşlarım, onun için hep birlikte, parti farkı gözetmeksizin Kıbrıs mevzuunda birleşerek hareket etmemiz lazımdır (Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 3.2.1964: 17).

Kocamemi bu konuşmasıyla Kıbrıs'ta Türklerin maruz kaldığı insani krizi öncelemiştir. NATO birliklerinin adaya gönderilmesinin kısa vadede rahatlatma sağlayabileceğini, ancak yapısal çözüm üretmeyeceğini dile getirmiştir. Türk toplumunun gıda ve güvenlik sıkıntısı içinde olduğunu belirtilmiş; zaman kazanma stratejisinin aksine, gecikmenin Kıbrıs Türklerinin hem fiziksel hem de moral gücünü tüketeceği ifade etmiştir. Kocamemi, Türkiye'nin Kıbrıs'a yönelik daha kararlı ve etkin adımlar atması gerektiğini savunmuş, aksi takdirde adadaki Türk varlığının sürdürülemez hâle geleceğini ileri sürmüştür. Konuşmasını, Kıbrıs meselesinde partiler üstü bir birlik çağrısıyla sona erdirmiştir.

Adadaki gerginliğe kalıcı bir çözüm bulmak amacıyla 15 Ocak 1964'te Londra'da bir konferans düzenlenmiştir. Konferansa Türkiye, Yunanistan,

İngiltere ile Kıbrıs'taki Türk ve Rum toplumlarının temsilcileri katılmıştır. Türkiye bu toplantıda taksim tezini ileri sürerken, Rum temsilciler adadaki çatışmaların sorumluluğunu Türkiye'ye yüklemeye çalışmıştır. Ancak 21 Ocak'ta sona eren konferans, herhangi bir uzlaşşı sağlanamadan dağılmıştır (Fırat, 1997: 127).

YTP Genel Başkanı Ekrem Alican, hükümetin bu sonuçsuz toplantıyı bir başarı olarak sunma çabasında olduğunu belirtmiştir. Alican'a göre, Londra Konferansı'nda Makarios ve Yunanistan herhangi bir öneriyi kabul etmemiş ve uzlaşmaz tutumlarını açıkça ortaya koymuşlardır (Alican, 2021: 276-277).

Konferansın dağılmasının ardından Kıbrıs'ta Türklere yönelik şiddet olayları yeniden başlamıştır. Bu gelişme üzerine İngiltere Kıbrıs meselesini Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ne götürmüş, Konsey 4 Mart 1964 tarihinde, adaya uluslararası bir barış gücünün gönderilmesine karar vermiştir (Oberling, 1987: 87). Ancak bu güç, Türklerin güvenliğini sağlayacak etkin bir mekanizma oluşturamamış, yaşanan saldırıların önüne geçilememesi iki toplum arasındaki gerilimi derinleştirmiştir (Şahoglu, 2020: 8).

Alican, kendisine adadan ulaşan bilgiler ışığında, alınan uluslararası kararların uygulamada yeterli olmadığını, adadaki Türk toplumunun durumunun son derece ağırlaştığını ve artık dayanma güçlerinin kalmadığını belirtmiştir. Bu bağlamda Türkiye'nin ya doğrudan müdahalede bulunması ya da Türkleri tahliye etmek üzere gemiler göndermesi gerektiğini ifade etmiştir. Dahası, Türkiye'nin bir mübadele seçeneğini gündeme almasını ve ülkedeki Rumların sınır dışı edilerek, onların yerine Kıbrıs Türklerinin getirilmesini önermiştir (Alican, 2021: 281).³

YTP, Kıbrıs konusunda hükümetin belirli bir plan dahilinde hareket etmesi gerektiğini sıkça dile getirmiştir. Parti, hükümetlere yönelttiği eleştirileri bu stratejik eksen doğrultusunda temellendirmiştir. Bu doğrultuda Alican, 6 Mayıs 1964 tarihinde Türk-Yunan ilişkilerine dair verilen bir tahrir münasebetiyle yaptığı konuşmada, YTP'nin Kıbrıs meselesine ilişkin hükümete önerdiği temel ilkeleri şu şekilde sıralamıştır:

- 1) Meseleyi barışçıl yollarla halletmek kararındayız. 2) Kıbrıs'taki ırktaşlarımıza tecavüz hareketleri devam ederse müdahale hakkını mutlaka kullanın. 3) Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin başarıya ulaşmasına yardımcı olacağız fakat Birleşmiş Milletler personelinin tutumlarında tarafsız olmalarını istemek hakkımızdır. 4) Arabulucu adadaki müşterek yönetim esasına dayanan anayasanın Kıbrıs anlaşmalarının temel

---

3 Kıbrıs'a etkili bir müdahalede bulunamayan Türkiye, Yunanistan'a karşı Türkiye'de bulunan 11 bin Yunan vatandaşını kullanmıştır. Yunanistan'ın Kıbrıs konusunda geri adım atmasını amaçlayan Türkiye, 1964'ün sonuna kadar 8600 Yunan uyruklu kişiyi Türkiye'den göndermiştir (Fırat, 2009: 732)

prensibini değiştirmek tekliflerle karşımıza gelemmez. Devletin suhuletle yönetilmesi ve ülkenin kalkınma ve inkişafının geri kalmaması bakımından anayasanın tatbikatta doğurduğu aksaklıkları giderici hal tarzı bulacaktır. Vazifesi sadece budur. Makarios da muhtırasını bu temel düşünceye dayanmıştır. 5) Türk Yunan dostluğunu isteriz ama bu dostluk Yunanlıların Elenizm iddiasına vasıta yapılmak istenirse milli mücadele ruhuna dönmeye kati surette kararlıyız. 6) Dostlarımızdan bize özel bir muamele beklemedik beklemiyoruz ama dostlarımızın tarafsızlık adı altında hukuk dışı hareketlere göz yummalarına ve yurttaşlarımızın Kıbrıs'ta katledilmelerine serinkanlılıkla seyretmelerini dostlukla kabili tevkif bulmuyoruz (Alican, 2021: 287).

Dolayısıyla YTP'nin Kıbrıs meselesine yaklaşımında barışçıl çözüm yollarının öncelenmesini savunmakla birlikte, Kıbrıs'taki Türk toplumuna yönelik saldırıların devam etmesi hâlinde Türkiye'nin müdahale hakkını kullanması gerektiğini savunmaktadır. Partiye göre, Birleşmiş Milletler süreci desteklenmeli ancak BM personelinin tarafsızlığı konusunda hassasiyet gösterilmelidir. Arabuluculuk girişimlerinin, adadaki ortak yönetim anlayışını ve Kıbrıs anlaşmalarının temel prensiplerini zedeleyecek şekilde şekillenmesi kabul edilemez bulunmuştur. Ayrıca Türk-Yunan dostluğunu önemsemekle birlikte, bu ilişkinin Yunanistan'ın Elenizm siyasetine zemin teşkil etmesi hâlinde, Türkiye'nin tarihsel milli mücadele kararlılığıyla hareket edeceği belirtilmiştir. Son olarak, uluslararası dostluk ilişkileri çerçevesinde özel bir ayrıcalık talep edilmese de dost ülkelerin Kıbrıs'taki hukuk dışı uygulamalara ve şiddet olaylarına kayıtsız kalmaları eleştirilmiştir.

Bu süreçte Türk-Amerikan ilişkilerinde önemli bir dönüm noktası, ABD Başkanı Lyndon B. Johnson'ın Başbakan İsmet İnönü'ye yazdığı mektup olmuştur. Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahalesini engellemek amacıyla kaleme alınan mektubun ardından (Erhan, 2009: 686-687), 11 Haziran 1964'te başbakanlıkta parti liderlerinin davet edildiği bir görüşme gerçekteşirilmiiştir. Yaklaşık 3,5 saat süren toplantıda, Johnson mektubuna karşı nasıl bir tutum alınacağı tartışılmıştır.

YTP adına konuşan Ekrem Alican, Kıbrıs'taki barış gücünün Makarios'un denetiminde bir asayiş gücü olmadığının mutlaka vurgulanması gerektiğini ifade etmiştir. Ayrıca, İnönü'nün Amerika'ya gitmesinin bir nevi 'şikâyet ve yüzşuyu dökmek' anlamına gelebileceğini, dolayısıyla milli haysiyeti zedeleyebileceğini belirterek iyi düşünülmesi gereken bir karar olduğunu dile getirmiştir (Alican, 2021: 293-294).

Başbakan İnönü, 13 Haziran 1964'te Johnson'a gönderdiği cevabi mektubunda, Türkiye'nin en büyük müttefiki olan ABD'den bu üşlupta bir mektup almış olmaktan duyduğu hayal kırıklığını dile getirmiştir. Ayrıca, ABD'nin Kıbrıs Rumlarına gösterdiği müsamahayı ve NATO'nun tutumunu sorgulamış;

sorunun çözümü için ABD Başkanıyla doğrudan görüşmeyi kabul ettiğini ifade etmiştir (Erhan, 2009: 688-689).

ABD'ye gitme kararı alan İnönü, ziyaret öncesinde meclisten güvenoyu istemiştir. 17 Haziran 1964'te yapılan güvenoyu tartışmaları öncesinde, YTP içinde de ciddi görüş ayrılıkları yaşanmıştır. Alican'ın anılarında aktardığına göre, parti genel kurulunda güvenoyu konusunun 'bir oyun' olduğu, hükümetin senato seçimlerindeki oy kaybını Kıbrıs meselesiyle örtmeye çalıştığı ileri sürülmüş ve güvensizlik oyu verilmesi gerektiği savunulmuştur. Ancak bazı milletvekilleri güvenoyu verilmesini, bazıları ise şartlı güvenoyu verilmesini önermiştir (Alican, 2021: 297). Bu süreç, partinin yerel ve senato seçimleri sonrasında çözülmeye başladığı döneme işaret etmektedir. Ortak bir tutum alınamayan bu toplantının ardından, Alican'a yakınlığıyla bilinen Fahrettin Kerim Gökay ve bir milletvekili daha partiden ayrılmıştır (Cumhuriyet, 18.6.1964).

Ekrem Alican'a göre hükümet, Kıbrıs konusunu iç politikaya alet etmektedir. Kısmi senato seçimlerinin ardından hükümet için azınlık hükümeti denildiğinden ve diğer partilerin eleştirilerine maruz kaldığından Kıbrıs meselesini kullanmaktadır. Güvenoyunu Kıbrıs konusunda istemiş, meclisin kamuoyu baskısından çekinerek güvenoyu vereceğini düşünmüştür. Biraz önce belirtildiği gibi farklı düşüncelerin de dile getirildiği grup toplantısında parti adına Alican'ın konuşması kararı alınmıştır.

Ekrem Alican 17 Haziran 1964'te mecliste grup toplantısında değindiği noktaları içeren bir konuşma yapmış, hükümeti Kıbrıs konusunda destekleyeceklerini belirtmekle birlikte birçok noktada eleştirilerini dile getirmiştir. Alican meseleyi hükümet ve AP arasında bir mesele olarak nitelendirmiştir:

Sevgili arkadaşlarım, biz meseleyi, uzun uzun izah ettiğim üzere daha ziyade iktidar partisiyle, İktidar Hükümetiyle ana muhalefet partisi olan Adalet Partisi arasında bir mesele olarak mütalâa etmekteyiz. Sayın Başbakan Millet Meclisinin karşısına gelip güven isterken öyle zannediyoruz ki, kendi kafasında hakim olan fikir, Adalet Partisinin kendisine güven vermesi fikridir (Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 17.6.1964: 606-608)

Alican'ın temel vurgusu, Kıbrıs gibi millî bir meselede başbakanın güçlü ve desteklenmiş bir şekilde uluslararası alanda Türkiye'yi temsil etmesinin gerekliliğidir. Ancak hükümetin güven oyu istemesinin zamanlamasını eleştirmiş; önceden dış politika adımları atılmışken ve kararlar alınmışken, meclisten bu doğrultuda güven istemenin inandırıcılığını sorgulamıştır. YTP, bu oylamayı hükümet ile ana muhalefet partisi arasında bir hesaplaşma olarak görmektedir. Başbakan'ın meclisten güven istemesinin arkasında asıl beklentisinin, AP'nin

desteğini almak olduğunu düşündüklerini ifade etmiştir. Sonuç olarak 396 vekilin katıldığı oylamada 194 kişinin kırmızı oyuna karşılık 200 beyaz oy ve 2 çekimser oy ile hükümet güven oyu almıştır (Milliyet, 20.6.1964).

7 Eylül 1964'te mecliste Kıbrıs konusu ve hükümetin tutumuyla ilgili olarak mecliste genel görüşmeler gerçekleşmiştir. CHP adına Nihat Erim'in konuştuğu görüşmelerde; AP'yi Saadettin Bilgiç, CMKP'yi Ahmet Oğuz, Millet Partisi'ni (MP) Zekai Dorman temsil etmiştir. Muhalefet hükümete büyük eleştiriler yöneltilmiş ve MP-CMKP hükümet değişikliğine gidilerek 'Milli Koalisyon Teşkili' istemişlerdir. Kıbrıs'a müdahalenin de konuşulduğu görüşmelerde özellikle MP son bir defa ikazda bulunmanın ardından Kıbrıs'a müdahale edilmesini önermiştir. CMKP lideri ve sözcüsü Ahmet Oğuz, Kıbrıs buhranının başından beri hükümetin 'basiretsiz ve beceriksiz' bir politikayla hareket ettiğini ve Türkiye'yi mevcut duruma sürüklediğini dile getirmiştir. Hükümetin istifa etmesi gerektiğini belirtmiştir. Ana muhalefet partisi olan AP'nin sözcüsü Saadettin Bilgiç ise konuşmasının büyük kısmında hükümetin Kıbrıs konusunda yaptığı hatalara ve kaçırdığı fırsatlara değinmiştir. Aynı zamanda ABD'yle Kıbrıs konusundaki ilişkilerde Türkiye'nin gereğinden fazla uysal davrandığını ve ABD'nin bunu istismar ettiğini öne sürmüştür. Bilgiç'e göre hükümet başarısızlığının sorumluluğunu içeride yükleyecek kimse bulamadığından diğer ülkelere yüklemektedir. Bilgiç hükümete, 8 Ağustos 1964'teki hava hareketinin neden durdurulduğunu, Cenevre'deki görüşmelere neden bu kadar bel bağlandığı sorularını yöneltilmiştir. Hükümet adına soru ve eleştirilere cevap veren Nihat Erim, Cenevre'deki görüşmeleri ve Acheson planını anlatmış ve Türkiye'nin bu görüşmeler sırasında Enosis'i kabul ettiği eleştirilerine karşı çıkmıştır (Milliyet, 8.9.1964).

Mecliste tansiyonun epey yükseldiği bu görüşmeler esnasında YTP lideri Ekrem Alican, diğer muhalefet liderlerine nazaran daha sakin ve yapıcı bir üslup kullanmıştır. Alican, Kıbrıs konusunun iki yönü bulunduğunu hukuki anlaşmazlık cephesinde hükümetin olgun ve uzlaşmacı davrandığını belirtmiştir. Ancak ikinci yönü, Kıbrıs'ı ilhak etmek için Türklere yönelik saldırılar düzenleyen, müzakereleri umursamaksızın Enosis'i fiili bir durum olarak kabul ettirmeye çalışan Kıbrıs Rumlarının ve Yunanistan'ın yarattığı durumdur. Türkiye bu olaylar başladığından beri bocalamış ve kararlı bir politika yürütmemiştir. Bu kararsızlık Türkiye aleyhine olmuştur. Zayıf bir azınlık hükümetinin mütereddit politikanın devamına neden olduğunu belirten Alican, ülkenin en az yüzde 80'inin desteğini alan AP ve CHP'nin bir koalisyon kurlmaları gerektiğini öne sürmüştür.

Sayın Başbakan 3 Eylül tarihli konuşmasında, bu kürsüden açıkça durumun "Türk-Yunan harbine doğru gittiğini" ifade etmiştir. O halde milli gücümüzü bir araya getirip, bu ağır şartları en kuvvetli ve emin şekilde karşılamak kararında olduğumuzu, dost düşmana ispat için, daha nelerin

olmasını beklediğini sormak icap etmez mi? (Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 7.09.1964: 315)

Genel görüşmeler sona erdikten sonra CMKP Genel Başkanı Ahmet Oğuz, hükümetin Kıbrıs politikası hakkında gensoru açılmasını talep etmiştir. 9 Eylül 1964'te gensoru önergesinin gündeme alınıp alınmaması konusu mecliste görüşülmüştür. YTP lideri Ekrem Alican'ın etkin bir rol üstlendiği görüşmelerde, gensoru önergesi 169'a karşı 198 oyla reddedilmiştir.

Alican, bu görüşmeler esnasında Kıbrıs konusunda mecliste zaten kapsamlı açıklamaların yapıldığını ve yeni bir gensorunun tartışmaya fazladan bir katkı sunmayacağını belirtmiştir. Gensoru önergesinin iyi niyetli olduğunu kabul etmekle birlikte, sonuçlarının yeterince düşünülmeyeceği kanaatindedir. Özellikle Başbakan'ın "*harbin eşiğindeyiz*" açıklamasını hatırlatarak, böyle bir dönemde hükümet krizinin ciddi riskler doğuracağı vurgulamıştır. YTP, AP'nin de güvenoyuna gitme konusunda tereddütlü olduğunu ve bu şartlar altında güvenoyunun hükümetin düşmesine neden olabileceğini ileri sürmüştür. Bu durumda yeni bir hükümetin kurulması zaman alacak, bu da Türkiye'nin dış politikada elini zayıflatacaktır. YTP bu nedenle AP ve CHP'nin bir araya gelip ortak çözüm üretmesini savunmuştur:

Bu gensoru önergesi gündeme alındığı takdirde, YTP grubu olarak hiçbir mütalaamız olmayacaktır. Ve bu önerge aydınlanmış hususlara hiçbir şey katmayacaktır. Önerge sahibi gerekçesinde "kuvvetli hükümete ihtiyaç vardır" demekle güvenoyu sonucuna gideceğini belirtmektedir. Bu bakımdan önerge iyi niyetle verilmiştir. Ancak önergenin sonunda doğabilecek sonuçlar ele alınmamıştır. Netice, bir hükümet boşluğu yaratmadan elde edilebilecek ise bunu derhal kabulleniriz. Ancak başbakan son konuşmasında harbin eşiğindeyiz diyor. Bu açıklamadan son bir hükümet buhranına sebebiyet verilmemelidir. AP grup sözcüsü gensoru önergesinin gündeme alınmasını isterken, güvenoyuna gitmeden bu konuyu bir daha ele alalım dedi. Demek ki AP güven oyuna gidilmesine taraftar değil ve mütereddit. AP'nin gerek parlamentoda gerekse vatandaş arasında büyük bir kuvveti vardır. Şimdi AP grup sözcüsü buraya çıkar bu hükümetin Kıbrıs politikasını beğenmiyorum der ve hükümeti kendisinin kuracağını ilan eder, bu söylenmeden güvenoyuna gidildiği takdirde hükümet düşer ve yeni hükümetin kurulması uzun sürer, düşmanlar bundan faydalanırlar. Biz YTP grubu olarak AP ve CHP'yi yan yana getirmek istiyoruz (Milliyet, 10.9.1964).

Hükümet, YTP ve bağımsızların oylarıyla bir nevi güven oyu almıştır. Fakat Kıbrıs sorununda suların durulmaması, krizin ve Türklere yönelik terörün giderek tırmanması Üçüncü İnönü hükümetinin de yıpranmasına neden olmuştur.

Diğer yandan uluslararası destek arayan Makarios 5 Ekim 1964 tarihinde Kahire’de toplanan Bağlantısızlar Konferansı’na katılmıştır. Türkiye, Makarios’un Kıbrıs sorununu tek taraflı anlatmasını engellemek için bu konferansa katılmak istemiş ancak NATO üyesi olduğu için konferansa sadece seyirci olarak katılabilmektedir. Konferanstan Kıbrıs’la ilgili Rum tezini destekleyen bir karar çıkmıştır (Fırat, 1997: 149).

1964 yılı boyunca Kıbrıs meselesi Türk iç ve dış politikasının merkezine yerleşmiş; hükümetin izlediği denge siyaseti hem müttefikler hem de muhalefet tarafından sorgulanmıştır. Johnson Mektubu sonrasında yaşanan gelişmeler, Türkiye’nin bağımsız hareket kabiliyetinin sınırlarını ortaya koyarken; parlamentodaki tartışmalar, bu krizin aynı zamanda bir iç siyaset meselesine dönüştüğünü göstermiştir. Yeni Türkiye Partisi, bu süreçte izlediği yapıcı ve temkinli muhalefet çizgisiyle dikkat çekmiş; hükümete doğrudan cephe almaktan kaçınmış ancak politika tutarsızlıklarını da açıkça dile getirmiştir. Dönemin sonunda ise yalnızca Kıbrıs’ta değil, Türkiye’de de siyasi çözümlerin hızlandığı; partiler arası ilişkilerde yeni arayışların belirginleştiği görülmüştür.

Suat Hayri Ürgüplü Hükümeti Döneminde Kıbrıs ve Yeni Türkiye Partisi (20 Şubat 1965-27 Ekim 1965)

29 Kasım 1964 tarihinde AP’nin başına Süleyman Demirel geçmiştir. Demirel, anayasaya göre 226 oyu bulması halinde hükümeti düşüreceğini açıklamıştır. Esasen artık 81 yaşında olan İnönü’nün de yıprandığı ve böyle bir girişime karşı herhangi bir karşılık vermeyeceği anlaşılmıştır (Gülen, 2012: 423).⁴

14 Şubat 1965 günü mecliste bütçe görüşmeleri yapılmış ancak bu görüşmeler hükümet için bir güven oylamasına dönüşmüştür. Öncesinde AP, muhalefet lideriyle görüşerek kırmızı oy için desteklerini almıştır. Alican’ın mecliste CHP sıralarına “*Korkarım sizin balonunuz patlayacak bugün,*” diye seslendiği görüşmeler sonunda 197 beyaz oya karşılık 225 kırmızı oyla bütçe reddedilmiştir (Milliyet, 14.2.1965). Bütçeye verilecek kırmızı oy sayısının bir fazla olması durumunda bile istifa edeceğini söyleyen İnönü, görüşmelerin ardından Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel’e istifasını sunmuştur.

Dördüncü koalisyon hükümeti AP, CMKP, MP ve YTP’den oluşmuştur. Yeni hükümeti kurma görevi ise meclisteki parti liderlerinin isteğiyle 16 Şubat 1965’te Cumhuriyet Senatosu Kayseri bağımsız üyesi Suat Hayri Ürgüplü’ye

4 Ekrem Alican da anılarında bu tarihten aylar önce 2 Ocak 1964’te yapılan güven oylamasında İnönü’nün kendi partisinin ‘mutedil’ eleştirilerine karşı oldukça sert karşılık verdiğini, ‘ağır hücumlarda bulunduğunu’ yazmıştır. YTP’liler İnönü’nün adeta vekillerin kırmızı oya yönelmesini ve güven oyu almamayı ister gibi davrandığını düşünmüşlerdir (Alican, 2021: 267).

verilmiştir. 4 Mart 1965'te alan yeni hükümet ülkeyi 1965 genel seçimlerine götürmüştür.

Suat Hayri Ürgüplü hükümeti döneminde dış politikanın merkezindeki konu yine Kıbrıs olmuştur. 26 Şubat 1965 tarihinde bizzat Suat Hayri Ürgüplü tarafından ilan edilen hükümet programında, Kıbrıs meselesinin Türk milletinin milli davası olarak görüldüğü ve bu konunun dış politikanın öncelikli gündemi olduğu belirtilmiştir. Barışçıl çözüm yollarının açık olduğu dile getirilmekle birlikte bu yaklaşımın zayıflık olarak görülmemesi gerektiğinin altı çizilmiştir:

Kıbrıs meselesinin Akdeniz bölgesinde çok vahim bir ihtilaf yaratması ihtimalinin hala giderilemediği bir vakiydir. Meseleye barışçı yollarla bir çözüm şekli bulunması samimi temennimizdir. Bunun için ilgililerle müzakereye daima amadeyiz. Bu tutumumuzu zaaf telakki etmek çok büyük hata olur. Kıbrıs meselesinin Lozan Antlaşması ile Türkiye ve Yunanistan arasında Akdeniz'de tahakkuk etmiş olan muvazeneyi vikaye edecek bir çözüm şekline bağlanması pek isabetli bir yol olacaktır. Biz dış politikamızda diğer devletlerin haklarına riyeti kendimize şiar edinmiş bir milletiz. Kendi haklarımızı da son gücümüze kadar bekçisi olacağımızdan kimse şüphe etmemelidir (Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 26.2.1965: 504).

Üçüncü koalisyon hükümeti döneminde özellikle de Johnson mektubundan sonra Türkiye Sovyet Rusya ile iyi ilişkiler kurmak için adım atmıştır. Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin Moskova'ya bir ziyarette bulunmuş ve iki taraf ortak bir bildiri yayınlamıştır. Bu bildiride iki ülke Kıbrıs'ın bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü vurgulayarak Enosis'e karşı çıkmış, sorunun çözümünde Kıbrıs'taki iki toplumun varlığının tanınması gerektiğini belirtmiştir (Canar, 2018: 235). Ürgüplü hükümeti de Sovyet Rusya ile ilişkilere önem vermiş ve bu dönemde karşılıklı temaslar devam etmiştir.

Ürgüplü hükümetinin yaklaşık dokuz aylık döneminde Kıbrıs konusunda Batı dünyasında Türkiye'nin tezlerini savunmak üzere yoğun bir diplomasi trafiği yürütülmüş; Dışişleri Bakanı Hasan Esat Işık, başta Londra ve Strasbourg olmak üzere çeşitli şehirlerde temaslarda bulunarak Türk tarafının güvenlik endişelerini uluslararası kamuoyuna aktarmıştır.

Bu dönemde YTP'nin Kıbrıs konusundaki görüşleri yapılan diplomatik ziyaretlerden çıkan sonuca göre hareket etmek şeklinde olmuştur. YTP lideri Ekrem Alican, 30 Nisan 1965'te kendisiyle görüşen ve Kıbrıs hakkında bilgi veren Başbakan'a bu doğrultuda birtakım tavsiyelerde bulunmuştur. Alican'a göre Londra ve Strasbourg müzakerelerinde Dışişleri Bakanı'nın alacağı sonuçlar ve Rus Dışişleri Bakanı Gromiko'nun ziyaretinin⁵ ardından Kıbrıs konusunda

5 Sovyet Rusya Dışişleri Bakanı A. A. Gromiko 17-22 Mayıs 1965 tarihleri arasında Türkiye'ye bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Gromiko Sovyetlerin Kıbrıs meselesindeki görüşlerinde bir

müdahale yapıp yapılmayacağını kesinleştirmek ve hareket hattını çizmek gerekmektedir. Dolayısıyla barışçıl temaslara rağmen müdahale seçeneği gündemden kaldırılmamalıdır. Aksi halde Kıbrıs'taki Türk cemaati çözülecektir. Böyle olması durumunda Türkiye'nin prestiji sarsılacak ve Türkiye'nin artık yapabileceği hiçbir şey kalmayacaktır (Alican, 2021: 331).

YTP aynı zamanda Sovyet Rusya'yla olan ilişkilerin ve Kıbrıs konusunda Rusya'nın desteğini kazanmanın önemli olduğu düşüncesindedir. Alican, Sovyet Rusya'yı Türkiye'nin lehine çevirebilmek için ticari ilişkilerin dikkate alınmasını önermiştir. Sadece Rusya değil, Polonya, Çekoslovakya gibi ülkelerle ilişkileri geliştirmek için ithalatı kullanmanın etkili olacağını savunmuştur (Alican, 2021: 331).

Ürgüplü hükümeti döneminde, Kıbrıs meselesi Türk dış politikasının temel eksenini oluşturmaya devam etmiş, hükümetin sınırlı süresine rağmen uluslararası alanda yoğun bir diplomatik faaliyet yürütülmüştür. Bu süreçte Yeni Türkiye Partisi, koalisyon ortağı olarak hükümetin dış politikasına genel olarak destek vermiş; özellikle müdahale seçeneğinin canlı tutulması gerektiğini vurgulayarak, Türkiye'nin Kıbrıs'taki etkinliğini ve uluslararası itibarını koruma çabalarını önceliklendirmiştir. Sovyetler Birliği başta olmak üzere sosyalist blokla ilişkilerin geliştirilmesi yönünde yaptığı çağrılar ise, YTP'nin dönemin dış politika tartışmalarında alternatif bir perspektif sunma çabasını yansıtmaktadır. Bu bağlamda YTP, kısa süreli hükümet ortaklığı döneminde Kıbrıs meselesi özelinde hem geleneksel müttefiklerle hem de yeni denge arayışlarıyla şekillenen Türk dış politikasına belirli ölçüde katkı sağlamıştır.

1965 Seçimlerinden Sonra Yeni Türkiye Partisi ve Kıbrıs Politikası

Daha önce de belirtildiği gibi, YTP'nin 1961 seçim beyannamesinde Kıbrıs meselesine yer verilmemiştir. Ancak 1965 seçimleri öncesinde yayımlanan beyannamede, dış politika başlığı altında en geniş yer Kıbrıs sorununa ayrılmıştır. Beyannamede Kıbrıs meselesinin Türkiye'ye dış politika açısından önemli dersler verdiği belirtilmiş; bu doğrultuda Türkiye'nin yalnızca belli ülkeler ve ittifaklara odaklanan bir dış politika izlememesi gerektiği vurgulanmıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında iki kutba ayrılan dünyada Türkiye, daima Batı blokunun yanında yer almış; tüm uluslararası ihtilaflarda sadık bir müttefik olarak hareket etmiş ve özellikle ABD'nin yanında konumlanmıştır. Ancak YTP'ye göre, bu politikaların doğurduğu sakıncalar Kıbrıs sorununun patlak vermesiyle açık biçimde görülmüş; Batılı müttefiklerin, hatta ABD, İngiltere ve Fransa'nın,

---

değişiklik olmadığı, Sovyet Rusya'nın da Kıbrıs'ın bağımsız bir devlet olarak kalmasını istediği, Adada iki ayrı milli cemaatin haklarının korunmasına taraftar oldukları, devlet idaresinde federasyon kurulmasının mümkün olacağına inandıkları anlaşılmıştır. (Milliyet, 18 Mayıs 1965)

Türkiye'nin yanında yer almak bir yana, Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhakı yönünde gizli çabalar sarf ettikleri anlaşılmıştır.

YTP, daha önce Batı ittifakıyla yaşanan bu hayal kırıklıklarını gerekçe göstererek Sovyetler Birliği ile ilişkilerin geliştirilmesini savunmuştu. Bu görüş, seçim beyannamesine de yansımıştır. Buna göre Türkiye, Birleşmiş Milletler Anayasası çerçevesinde barış, adalet, eşitlik ve bağımsızlık ilkelerine bağlı kalmalı; ortak güvenliği korumaya ve iş birliğini artırmaya çalışmalıdır. Ancak tüm bunlara ek olarak, kendi ulusal çıkarları doğrultusunda bağımsız bir dış politika benimsemelidir. Bu bağlamda yakın komşularla ve yeni bağımsızlık kazanmış ülkelerle siyasi ve ekonomik ilişkiler kurulması önerilmiştir:

Batılı dostlarımızın yaptıkları iktisadî ve malî yardımlar dolayısıyla bizden dış politika tavizleri istemelerine kesin olarak nasıl müsaade etmiyecek isek, iyi komşuluk münasebetlerine yeniden giriştiğimiz devletlerden de bu yolda talepler gelmesinin aynı kesinlikle karşısında bulunacağız. İşte geçmiş tecrübelerden de ders almak suretile Partimizin anladığı dış politika budur. Bu politikanın milletlerarası hukuka, milletlerarası barış anlayışına, milletlerarası iyi komşuluk ve dostluk münasebetlerine hürmetkârlığı tamdır. Bu politika şahsiyetine ve haysiyetine sahip, tam bağımsız bir politikadır. İktidarların vazifesi geçmiş devrenin uyusukluklarından kurtularak ve diplomatik münasebetlerdeki ürkeklikten sıyrılarak, bu politikayı dinamizme kavuşturmadır. Ana ilkeleri bu olan dış politikanın başarı şansı, tabiatıyla onu yürütecek kişilerin şahsiyetlerine bağlıdır. Önümüzde bulunan Kıbrıs konusunu böyle bir dış politika anlayışıyla yürütmenin lüzum ve zarureti tems etmekte ayrıca faide umarız (Kaynar ve Kalkan, 2022: 423).

YTP beyannamesinde açıkça belirtildiği üzere, Batılı ülkelerin sağladığı ekonomik ve mali yardımlar karşılığında dış politika tavizleri istenmesine kesinlikle izin verilmemelidir. Aynı tavizlerin dostane ilişkiler kurulmak istenen başka ülkeler tarafından da talep edilmesine karşı durulmalıdır. Bu çerçevede önerilen dış politika anlayışı, geçmiş deneyimlerden ders almayı hedeflemekte ve milletlerarası hukuka, barış anlayışına, dostluk ilişkilerine saygı duyan; tam bağımsız, şahsiyetli ve dinamik bir politika olarak tanımlanmaktadır. Bu politikanın başarısı ise, onu uygulayacak kadroların kişiliklerine bağlı görülmektedir. Kıbrıs meselesinin de bu anlayışla yürütülmesi gerektiği özellikle vurgulanmıştır.

Ancak 10 Ekim 1965'te yapılan genel seçimler, YTP açısından büyük bir hayal kırıklığı olmuştur. AP'nin %52,7 oy oranıyla tek başına iktidara geldiği seçimlerde, YTP'nin oy oranı %13,7'den %3,7'ye düşmüştür. Parti lideri Ekrem Alican, Sakarya'dan aday olmuş ancak seçilememiş; milli bakiye sistemi sayesinde parlamentoya girebilmiştir. YTP'den meclise sadece 19 milletvekili girebilmiş; bu

seçimler partinin özölme sürecinin başlangıcı olmuştur (Turan, 2002: 129). 1965 seçimlerinde büyük bir oy kaybı yaşayan Yeni Türkiye Partisi, siyasi etkisini hızla yitirmeye başlamıştır. 1966 yılında partinin kurucusu ve genel başkanı Ekrem Alican'ın istifasıyla birlikte YTP için özölme süreci hızlanmış; milletvekilleri farklı partilere geçmiş, parti meclisteki varlığını büyük ölçüde kaybetmiştir. Bu gelişmeler sonucunda YTP, bir süre daha siyasi hayatını sürdürse de etkin bir aktör olmaktan çıkmış ve giderek bir tabela partisine dönüşmüştür.

1965 seçim sonuçları, YTP'nin yalnızca parlamenter temsiliyetini değil, dış politika konularındaki etkisini de önemli ölçüde sınırlamıştır. Kıbrıs gibi yüksek hassasiyet içeren meselelerde artık hükümet üzerinde baskı kurabilecek bir güçten uzak kalan parti, sonraki dönemde dış politika tartışmalarında daha silik bir pozisyona gerilemiştir. Her ne kadar bazı parti mensupları 1966-1967 yıllarında sınırlı sayıda demeç ve açıklamada bulunmuşsa da bu beyanlar partinin örgütsel bütünlüğünden çok, bireysel inisiyatiflerle sınırlı kalmıştır. Bu nedenle YTP'nin Kıbrıs meselesine ilişkin belirleyici etkisi, büyük ölçüde 1965 seçimleriyle birlikte sona ermiş; sonraki süreçte dış politika yapım sürecine katkısı kayda değer ölçüde azalmıştır.

Sonuç

1961–1965 yılları arasında Türk dış politikasının başlıca gündem maddelerinden biri hâline gelen Kıbrıs meselesi, yalnızca iktidarın değil, muhalefet partilerinin de yakından takip ettiği ve görüş beyan ettiği bir dış politika başlığı olmuştur. Bu süreçte YTP, özellikle Genel Başkanı Ekrem Alican'ın söylemleriyle dikkat çeken, merkez sağda konumlanan ve temkinli bir dış politika dili benimseyen bir aktör olarak öne çıkmıştır. Parti, genel olarak hükümetlerin uluslararası hukuka bağlı tutumunu desteklemiş, ancak karar alma süreçlerinde yaşanan tereddütleri ve özellikle müdahale konusundaki belirsizlikleri eleştirmekten de geri durmamıştır.

YTP'nin yaklaşımı, duygusal reflekslere dayanan ani çıkışlardan uzak; hukuk temelli, diplomatik olanakları zorlayan ve gerektiğinde kararlı adımlar atılmasını savunan bir çizgide şekillenmiştir. Kıbrıs Türklerinin güvenliği öncelikli görülmüş; ancak bu güvenliğin sağlanmasında uluslararası meşruiyetin korunması gerektiği vurgulanmıştır. Parti adına yapılan meclis konuşmaları, bu temkinli yaklaşımın kamuoyu önünde nasıl dile getirildiğini açık biçimde göstermektedir. Buna karşın, özellikle 1964 yılındaki güvenoyu tartışmaları sırasında parti içinde belirginleşen görüş ayrılıkları, YTP'nin bu meseleye yönelik yaklaşımının tam anlamıyla homojen olmadığını ortaya koymuştur. Bazı üyeler hükümete destek verilmesi gerektiğini savunurken, diğerleri bu desteğin siyasi açıdan sakıncalı

olabileceğini ifade etmiş, bu da partide zamanla çözülmeye yol açan iç gerilimleri beslemiştir.

YTP, Kıbrıs meselesinde hükümetin dış politikasını toptan reddetmeden, yapıcı eleştirilerde bulunmuş; alternatif öneriler sunarak özellikle Sovyetler Birliği ve sosyalist blokla ilişkiler konusunda yeni açılımlar geliştirilmesini önermiştir. Bu tutum, partinin dış politikada edilgen bir muhalefetten ziyade, denge arayışları içindeki aktif bir muhalefet çizgisi benimsediğini göstermektedir. Ancak tüm bu çabalara rağmen 1965 seçimlerinde yaşanan ağır oy kaybı, partinin siyasal etkisini büyük ölçüde yitirmesine neden olmuş; böylece dış politikadaki etkisi de sınırlı bir döneme hapsolmuştur.

Sonuç olarak YTP'nin Kıbrıs meselesine yaklaşımı, dönemin dış politika tartışmalarında yapıcı ve sorumlu muhalefet örneği olarak değerlendirilebilir. Partinin hem içindeki farklı eğilimleri yönetmeye çalışması hem de dış politikada ulusal çıkarlar ile uluslararası meşruiyet arasında bir denge kurma çabası, 1961-1965 koalisyonlar döneminde dikkat çekici bir deneyim olarak öne çıkmaktadır.

Kaynakça

- Ahmad, Feroz (2007). *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)*. Ahmet Fethi (çev.), (İstanbul: Hil Yayın).
- Alican, Ekrem (2021). *Ekrem Alican Günlükler 1956-1966*. Binnur Mörel Büyüktan (yay. haz.), (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları).
- Armaoğlu, Fahir (2005). *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi Cilt 1-2: 1914-1995* (İstanbul: Alkım Yayınevi).
- Artuç, İbrahim (1989). *Kıbrıs'ta Savaş ve Barış* (İstanbul: Kastaş Yayınları).
- Canar, Burçin (2018). "SSCB-Türkiye İlişkilerinde Kıbrıs Sorunu (1964-1979)", *ViraVerita E-Journal: Interdisciplinary Encounters*, (8): 223-246.
- Cumhuriyet* (20 Kasım 1963).
- Cumhuriyet* (26 Aralık 1963).
- Cumhuriyet* (18 Haziran 1964).
- Cumhuriyet Dönemi Siyasi Partileri* (2007). Mete Kaan Kaynar (der.), (Ankara: İmge Yayınevi).
- Cumhuriyet Dönemi Seçim Beyannameleri* (2022). Mete Kaan Kaynar, Nurettin Kalkan (ed.) (Ankara: TBMM Basımevi).
- Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi*, (26.12.1963), Birleşim: 20, Oturum:1: 13.
- Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi*, (3.1.1964), Birleşim: 23, Oturum: 1: 182-183.

- Erhan, Çağrı (2009). “ABD ve NATO’yla İlişkiler”, Baskın Oran (ed.), *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar* (İstanbul: İletişim Yayınları): 681-715.
- Fırat, Melek (1997a). *1960-71 Arası Türk Dış Politikası ve Kıbrıs Sorunu* (Ankara: Siyasal Kitabevi).
- Fırat, Melek, (2009b) “Yunanistan’la İlişkiler”, Baskın Oran (ed.), *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar* İstanbul: (İletişim Yayınları): 716-767.
- Gülen, Ahmet (2012) “İnönü Hükümetlerinin Kıbrıs Politikası (1961-1965)”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 13(50): 389-428.
- Gürel, Şükrü (1985). *Kıbrıs Tarihi (1878-1960) Kolonyalizm, Ulusçuluk ve Uluslararası Politika C.2* (İstanbul: Kaynak Yayınları).
- Hale, William (2003). *Türk Dış Politikası 1774-2000*, Petek Demir (çev.) (İstanbul: Mozaik Yayınları).
- Karataş, Esra M. (2023). “İspatçılar (19’lar)”, [\(https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/detay/1536/%C4%B0spat%C3%A7%C4%B1lar_\(19%E2%80%99lar\)\)](https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/detay/1536/%C4%B0spat%C3%A7%C4%B1lar_(19%E2%80%99lar)) (Erişim tarihi: 15.06.2025).
- Mihailidis, Mihalis (2003). “Kıbrıs Türk İşçi Sınıfı ve Kıbrıs İşçi Hareketi”, Masis Kürkcügil (der.), Ahmet An (çev.) *Kıbrıs Dün ve Bugün* (İstanbul: İthaki Yayınları): 299-340.
- Millet Meclisi Tutanak dergisi*, (27.11.1961), Birleşim: 13, Oturum: 1: 124.
- Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, (2.7.1962), Birleşim: 75, Oturum: 1: 351.
- Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, (3.2.1964), Birleşim: 46, Oturum:1: 17.
- Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, (17.6.1964), Birleşim: 107, Oturum:3: 606-608.
- Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, (7.9.1964), Birleşim: 132, Oturum: 1: 315.
- Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, (26.2.1965), Birleşim: 65, Oturum:1: 504.
- Milliyet* (14 Şubat 1962).
- Milliyet* (27 Mart 1962).
- Milliyet* (30 Mart 1962).
- Milliyet* (31 Mayıs 1962).
- Milliyet* (27 Aralık 1963).
- Milliyet* (29 Aralık 1963).
- Milliyet* (8 Eylül 1964).
- Milliyet* (20 Haziran 1964).
- Milliyet* (18 Mayıs 1965).
- Soysal, İsmail (2000). *Türkiye’nin Siyasal Andlaşmaları I. Cilt (1920-1945)* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi).

- Şahoğlu, Hasibe V. (2023) “Başarısız Bir Birleşmiş Milletler Misyonu: Kıbrıs”, Ankara Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, 6 (11): 1-12.
- Oberling, Pierre (1987). *Bellapais'e Giden Yol Kıbrıs Türklerinin Kuzey Kıbrıs'a Göçü*, Mehmet Erdoğan (çev.), (Ankara: Gnkur. Basımevi).
- Taşpınar Dağcı, Gül Tuba (2003). *Ekrem Alican'ın Siyasi Hayatı*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü).
- Turan, Şerafettin (2002). *Türk Devrim Tarihi 5. Kitap Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye (27 Mayıs 1960-12 Eylül 1980)*, (İstanbul: Bilgi Yayınevi).
- Yalçın. Abdullah K. (2021). “Türk Siyasal Hayatında Yeni Türkiye Partisi (1961-1973)”, *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 20 (4): 2013-2041.

“İşgale Nihayet, Kıbrıs’a Hürriyet”: Aydınlık Hareketi’nin Kıbrıs Sorununa ve 1974 Askeri Müdahalesi’ne Bakışı

Selim Öterbülbul*

Özet

Bu çalışma, Türkiye solunda Maoocu çizgideki Aydınlık Hareketi’nin Kıbrıs sorununa bakışını ve özellikle Türkiye’nin 1974 Askeri Müdahalesi’ne yönelik eleştirilerini ve nedenlerini incelemeyi amaçlamaktadır. Literatürde bu tür bir iç-dış politika etkileşiminin yeterince ele alınmaması, çalışmanın özgünlüğünü sağlayan unsurlardan biridir. Aydınlık Hareketi’nin bu soruna yaklaşımı iki açıdan önemlidir: Kıbrıs sorununun Türk dış politikasındaki merkezi yeri düşünüldüğünde, 1974 müdahalesinin ayrıksı yorumlanması örnek olay olarak bu yaklaşımı incelemeyi anlamlı kılmaktadır. İkincisi ise Maoocu görüşten Aydınlık Hareketi’nin müdahaleyi açıkça eleştiren az sayıdaki siyasi aktörden biri oluşudur. Çalışmada hareketin Türkiye solu içindeki konumu ve 1970’lerdeki siyasi ve ideolojik dönüşümü değerlendirilip, bu bağlamda Kıbrıs sorunu özelindeki görüşleri diğer sol siyasi aktörlerle karşılaştırmalı biçimde ele alınacaktır. Son olarak, 1974 Askeri Müdahalesi’ne yönelik eleştirilerinin içeriği, nedenleri ve sonrasındaki çözüm önerileri analiz edilecektir.

Anahtar Kelimeler:

Kıbrıs Sorunu, 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı, Türk Dış Politikası, Aydınlık Hareketi ve Maoculuk, Türkiye İhtilalci İşçi Köylü Partisi.

---

* Arş. Gör. Dr., Ankara Üniversitesi, selimoterbulbul@gmail.com
ORCID: 0000-0002-5697-3798
Makale geliş tarihi: 31.07.2025
Makale kabul tarihi: 21.11.2025

“End the Occupation, Freedom for Cyprus”: The Aydınlık Movement’s Outlook on Cyprus Issue and the 1974 Military Intervention

Abstract

This study examines the Aydınlık Movement’s perspective on the Cyprus Issue, with particular emphasis on its opposition to the 1974 Turkish military Intervention in Cyprus. Despite its significance, the interaction between internal political dynamics and foreign policy decision-making in this context has received limited scholarly attention. This research addresses that gap by focusing on the Aydınlık Movement, a Maoist-oriented faction within the Turkish left, for two reasons: the enduring importance of the Cyprus Issue—especially the 1974 intervention—makes it a valuable case study; and the movement with distinct ideological position represents one of the few political actors that openly criticized the dominant national narrative surrounding the military intervention. The first section of the study explores the Aydınlık Movement’s ideological and political orientation within the broader landscape of the Turkish left during the 1970s. The following sections provide a comparative analysis of various political actors’ stances on the Cyprus Issue, highlighting the Aydınlık Movement’s points of convergence and divergence. The final section evaluates the movement’s critique of the 1974 intervention and its proposed alternatives, offering insight into an underrepresented domestic critique of Turkish foreign policy in the context of the Cyprus conflict.

Keywords

Cyprus Issue, 1974 Turkish Military Intervention, Turkish Foreign Policy, Aydınlık Movement and Maoism, Revolutionary Workers’ and Peasants’ Party of Turkey.

Giriş

“Savaş siyasetin devamıdır. Siyaset alışlagelmiş yollardan ilerleyemeyeceği bir noktaya geldiğinde, önündeki engelleri kaldırmak için savaş patlak verir. Engeller kaldırıldığında ve siyasi amacımıza erişildiğinde savaş biter. Siyaset, kan dökmeden verilen bir savaştır ve savaş, kan dökülerek yapılan bir siyasettir” (Mao Zedong, Kırmızı Kitap: 51).

Türkiye siyaseti içindeki farklı siyasi partilerin, grupların, hareketlerin Kıbrıs sorununa bakışı hem Türk siyasal hayatına ilişkin hem de Türk dış politikasına dair çalışmaların kesişim noktasıdır. Buna rağmen Kıbrıs sorunu gibi Türkiye’nin başat dış politika meselelerinden biri hakkında dahi kapsamlı bir dış politika ve iç

siyaset etkileşiminin ele alınmamış olması literatürdeki eksikliklerden biridir. Bu sebeple çalışmanın temel araştırma sorusu Aydınlık Hareketi'nin¹ (*Proleter Devrimci Aydınlık Hareketi*) Kıbrıs sorununa bakışının nasıl şekillendiğini ortaya koymayı ve Türkiye'nin Kıbrıs'taki 1974 Askeri Müdahalesi'ne dair istisnai eleştirilerini ve itirazını temellendirdiği noktaların neler olduğunu analiz etmeyi amaçlamaktadır. Aydınlık Hareketi'nin bu meseleye bakışını incelemek üç açıdan önemlidir. İlk olarak bahsedilen Türkiye iç siyaseti ve Türk dış politikası etkileşimi, *Türkiye solu*² içinde Maoçu çizgide siyaset yürüten bir grup üzerinden incelenecektir. İkinci nokta ise örnek olayın seçimine ilişkindir. Kıbrıs sorununun Türk dış politikası gündemindeki yeri ve 1974 Askeri Müdahalesi'nin günümüze kadar uzanan sonuçları düşünüldüğünde, bu çalışmanın örnek vakası olarak bu konunun seçilmesi ayrıca önemi haizdir. Son olarak mecliste temsiliyeti bulunmasına rağmen Aydınlık Hareketi, 1974 öncesinde ve sonrasında askeri müdahaleye karşı çıkan Türk siyasi aktörü olması bakımından dikkate değerdir. Böylece hem Türkiye siyaseti içindeki Maoçu bir sol grubun, Türkiye solu içindeki farklılaşan tutumu karşılaştırmalı olarak ele alınacak hem de Kıbrıs sorunu bağlamında Türk dış politikasına dair pek de öne çıkmayan bir iç eleştirinin etmenleri ve dönüşümü ortaya konmuş olacaktır.

Çalışmanın ilk bölümünde Aydınlık Hareketi'nin Türkiye solu içerisindeki konumu, Proleter Devrimci Aydınlık ayrışmasından başlayarak 1970'leri kapsayan süreçteki siyaseti ve eleştirileri üzerinden incelenecektir. Kıbrıs sorununun Türkiye siyasetindeki yeri ve 1974 Askeri Müdahalesi'nin iç ve dış politikadaki etkileri incelenmeden önce, Aydınlık Hareketi'nin Türkiye iç siyasetindeki sol aktörlere nazaran konumu ve farklılaşan duruşunu göstermesi açısından bu bölüm giriş niteliği taşıyacaktır. İkinci bölümde ise doğrudan Kıbrıs sorununun Türkiye iç siyasetindeki yeri, özellikle 1960 ve 1970'li yıllarda sol siyasi hareketlerin görüşleri bağlamında ele alınacaktır. Böylece sonraki bölümde Aydınlık Hareketi'nin Kıbrıs sorununa dair, değinilen farklı sol gruplardan/partilerden farklılaşan siyaseti ortaya konabilecektir. Son kısımda ise 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı ve sonrasında '*Milli Dava*' söylemi üzerinden Kıbrıs sorununa bakış ortaya konarken Aydınlık Hareketi'nin ayrıkçı tutumu vurgulanacaktır. Bu bağlamda Aydınlık Hareketi'nin ve devamla Türkiye İhtilalci İşçi Köylü Partisi (TİİKP) / Türkiye İşçi Köylü Partisi'nin (TİKP) harekâta karşı çıkarak Türk Ordusu'nun adadaki varlığını eleştiren tutumunun, bu konudaki gerekçelerinin ve çözüm önerilerinin nasıl ve neden ortaya çıktığı çalışmanın son

1 *Proleter Devrimci Aydınlık Hareketi*, çalışma boyunca kısaltılarak Aydınlık Hareketi olarak kullanılacak ve TİİKP ve Doğu Perinçek Grubunu temsil edecektir. Bunun Sosyalist Aydınlık veya ayrışma öncesindeki Aydınlık Dergisi grubuyla karıştırılmaması gereklidir.

2 Gerek sol grupların kendini ideolojik olarak bu şekilde tanımlaması gerekse parti belge ve metinlerde bu şekilde geçmesi sebebiyle çalışma boyunca ifade '*Türkiye solu*' şeklinde kullanılmıştır.

bulguları olacaktır. Sonuç olarak Maocu sol çizgide siyaset yapan Aydınlık Hareketi'nin hem Kıbrıs Cumhuriyeti'ndeki sorunlara hem de Türkiye'nin Kıbrıs siyasetine bakışı ele alınacaktır.

Çalışmanın özgünlüğünü güçlendirmesi bakımından, Türk iç siyaseti ve dış politikası arasındaki etkileşimin literatürde yeterince ele alınmaması, Türk dış politikası ve Türk siyasal hayatı alanlarında boşluktur. Uluslararası sistemde 1960'lardaki yumuşama ve Türkiye'de 1961 Anayasası'nın sağladığı özgürlüklerle güçlenen sol muhalefet için Kıbrıs meselesi, özellikle Johnson Mektubu sonrası Türkiye'nin Batı bağlantısını ve Türk Silahlı Kuvvetleri'nin "NATO aygıtı" oluşunu sorgulamada, çok somut ve dikkate değer bir örnek olmuştur. Bu sebeple iç-dış siyaset etkileşimini göstermek amacıyla çalışmanın örnek vakası olarak Kıbrıs sorunu ve 1974 askeri müdahalesi seçilmiştir. Kıbrıs sorunu ve 1974 Askeri Müdahalesi bağlamındaki ayrışık eleştirisiyle dikkate değer olan Aydınlık Hareketi'nin incelenmesi, bu boşluğu doldurmaya öncelikle katkı sunacaktır. Bu amaçla tematik ve betimleyici bir okuma yapılmış ve Türkiye soluna ait geniş külliyat içinde özellikle Aydınlık Hareketi'ne ait yayınlara odaklanılarak yayım tarihine göre başta Aydınlık, Proleter Devrimci Aydınlık, İşçi Köylü gibi süreli yayınlar ve TİİKP ve TİKP'e ait parti programları, tüzükler, raporlar, dava tutanakları gibi evrak kullanılmıştır. Çalışmanın odağını korumak amacıyla birincil kaynaklar bu şekilde belirlenmiş ve diğer sol görüşlere ve geniş külliyatına ancak ilgili tartışmalar bağlamında referans verilmiştir. Böylece Aydınlık Hareketi'nin, lideri Doğu Perinçek'in ve partileştiği dönemde TİİKP ve TİKP'in dönüşümü hem sol muhalefet içindeki pozisyonu sergilenerek hem de Kıbrıs konusundaki söyleminin tutarlılığı veya değişimleri gösterilerek analiz edilecektir.

Türkiye Solundaki Maocu Ses: Aydınlık Hareketi ve TİİKP/TİKP

Proleter Devrimci Aydınlık Hareketi, 1966'da Türkiye solu içerisindeki ayrışmada, Türkiye İşçi Partisi (TİP) ve Behice Boran önderliğindeki 'Sosyalist Devrim' savunucularının aksine, Mihri Belli önderliğindeki 'Milli Demokratik Devrim' (MDD) grubuna yakın konumlanan Sosyalist Aydınlık Dergisi'nin bir parçasıdır. Türkiye solu içerisinde önce illegal şekilde 1969-1977 arasında TİİKP, 1978'den sonra yasal hüviyete sahip TİKP ile örgütlenerek/partileşerek Maocu çizgide sol siyaset yürütmüştür. Maoculuğun benimsenmesi, Aydınlık Hareketi'nin Türkiye solu içindeki farklılaşmasını belirgin hale getirdiği gibi aynı zamanda ayrıştığı MDD destekçisi grupları da 'Maocu bakışla daha sol' bir çizgiden eleştirmesini sağlamıştır. İç siyasetteki tartışmaların yanında, konjonktürel olarak esas kırılmayı yaratan Varşova Paktı'nın ve dolayısıyla Sovyetler Birliği'nin 1968'deki Çekoslovakya'ya Müdahalesi olmuştur. İdeolojik olarak Sovyetler Birliği'ne ve ona yakınsak olan Türkiye'deki sol gruplara tepki ve eleştirileri, hareketin kendini ayrıştırmasını hızlandırmıştır ("Revizyonist Amaçlar

için...", 1971). Ayrıca Çolakoğlu ve Ulagay'ın yorumlarına göre hem Çin'in köylü ve gençlere dayalı devrim tecrübesi Türkiye'ye adapte edilmeye daha uygundu hem de Mao Zedong üslup olarak Türkiye'deki sol gruplara daha yakın bir çizgideydi (Gürakar, 2017: 174-175).

Aydınlık Hareketi ve TİİKP'nin eleştirdiği diğer parti ve gruplar arasında en öne çıkan, Landau'nun (1974) yasal Marksist olarak nitelediği Türkiye İşçi Partisi olacaktır. Meclis temsiliyeti etkisiyle 1960'ların sosyalist muhalif siyasetinin en güçlü aktörü haline gelmişti. TİP, ekonomik bağımsızlık olmadan siyasi bağımsızlık olamaz derken, sosyalist hedeflere ulaşmanın anti-emperyalist mücadele ile birlikte yürütülmesi gerektiğini savunmaktaydı. Kurtuluş Savaşı'nın anti-emperyalist motivasyonuna rağmen, sonrasında sosyalist hedeflerden yoksun olduğu için ekonomik ve siyasi bağımsızlığın tekrar yitirildiği savunulmaktaydı (Yetkin, 1998: 22). Halbuki TİİKP, TİP'in idarecilerini oportünist olmakla suçlayıp parlamentoda mücadele yoluna saparak reformculuk tuzağına düştüklerinden bahisle partiyi, eylemsiz bir burjuva aydın kulübüne çevirmekle itham etmekteydi (TİİKP Davası, 1975: 24). MDD'ciler ise TİP'in görüşlerine karşı çıkarken esas itirazları Türkiye'nin sosyalist bir mücadele yürütülecek aşamada olmaması tespitinden kaynaklamaktaydı. MDD'cilere göre Türkiye yarı-bağımlı ve feodal bir ülkedir, bu sebeple sosyalist hedeflere ulaşmak için öncelikle anti-feodal ve anti-emperyalist bir savaşın verilmesi gerekliydi. Bu devrimci mücadele sadece işçi sınıfıyla değil toplumun tüm millî güçlerini kapsayan anti-emperyalist ve anti feodal mücadele ile öncelikle bağımsızlığın sağlanmasına bağlıydı ve devrimci aksiyonun millî olmasını gerektirmekteydi. (Yetkin, 1998: 23-24) TİİKP çizgisi TİP ile MDD arasındaki ayrışmada MDD tarafına daha yakındı çünkü "yarı-sömürge ve yarı-feodal bir ülke olan ve faşist diktatörlük altında ezilen yurdumuzda temel mücadele biçimi silahlı mücadeledir. Partimizin görevi, halk iktidarını kurmak amacıyla silahlı mücadeleye girişmektir" diyerek savaşında benzer önceliği savunmaktaydı (TİİKP Davası, 1975: 90).

MDD çizgisini benimseyen gençlik hareketi içinde üç ana ve birbirinden farklı eğilim bulunmaktaydı. Her biri başındaki liderle özdeşleşecek bu gruplar Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu (Deniz Gezmiş Grubu - THKO), Türkiye Halk Kurtuluş Partisi-Cephesi (Mahir Çayan Grubu - THKP-C) ve Türkiye İhtilalci İşçi Köylü Partisi (Doğu Perinçek Grubu - TİİKP) olarak öne çıkmaktaydı. İsim tercihindeki farklılıktan da belli olduğu gibi Doğu Perinçek grubunun Maoocu eğilimleri ve köylü işçi birlikteliği vurgusu zamanla öne çıkacaktı. Perinçek grubunu diğerlerinden ayıran bir başka nokta ise, diğer iki grubun öykündüğü Latin Amerika'daki gerilla savaşı tecrübesinin benimsenmesi ve yasal zeminde devrimci mücadeleye imkân olmadığı tezlerine karşı çıkmasıdır. TİİKP'ten TİKP'e dönüşüm süreci de yasal zeminde devrimci mücadele yürütülebilir savının bir uzantısı olarak gerçekleşecektir. TİİKP kendini "Türkiye proletaryasının Marksizm-Leninizm-Mao Zedung Düşüncesiyle silahlanmış siyasi partisi" olarak

tanımlamaktaydı (TİİKP Davası, 1975: 9). Buradaki silahlı mücadele vurgusu, Maoculuktan gelen köylü ve gençlere dayalı gerilla direnişiydi. Bu tutum parti belgelerine şöyle yansımıştı:

“Yarı-sömürge ve yarı-feodal bir ülke olan ve faşist diktatörlük altında ezilen yurdumuzda temel mücadele biçimi silahlı mücadeledir. Partimizin görevi, halk iktidarını kurmak amacıyla silahlı mücadeleye girişmektir... Gerilla savaşı bize küçük bir kuvvetle büyük bir kuvveti parça parça yakalayarak teker teker yok etme imkânını veriyor. Bunu uygulamalıyız. Bizim silahlı mücadelemiz, toprak devrimi programımızı uygulama ile birleştirilmeli, belli üslere dayandırılmalı ve devrimci iktidarı kurma hedefine yönelmelidir” (TİİKP Davası, 1975: 94).

TİİKP içerisinde Doğu Perinçek yanında öne çıkan Gün Zileli, Şahin Alpay, Halil Berktaş, Nuri Çolakoğlu, Cüneyt Akalın, Hasan Yalçın, Oral Çalışlar, Cengiz Çandar, Ferit İlsever gibi isimler, diğer gruptakiler tarafından ‘*kalem erbabı*’ ve ‘*kolejli*’ gibi sıfatlarla anılacaktı. Kalem erbabı ve hatta bazılarının Ankara Üniversitesi’nde asistan olarak çalışmalarından dolayı ‘*mektepli*’ olarak anılmalarında, TİİKP ileri gelenlerinin üst sınıf ailelerden gelip yabancı dil öğrenmiş, kolejlerde iyi eğitim görmüş olmalarının payı büyüktür (Gürakar, 2017: 184-186). Bu sınıflandırma da TİP üyelerinin sınıf yapısını tahlil eden Perinçek’e (1969) bir cevap niteliğindeydi. Sosyalist Aydınlik Dergisi’nin içerisinde Maoculuğa yakın olan grup, Doğu Perinçek liderliğinde ayrışarak Proleter Devrimci Aydınlik ismiyle bir dergi çıkartmaya başladı ve sonraki süreçte de ayrışan grubun ismi hem liderle, hem partiyle hem de bu yayınlı özdeş hale geldi. Maocu Aydınlik grubu 1969’da yasadışı faaliyet yürütecek TİİKP’i kuracak, hareketin yayın organları olan İşçi Köylü, Halkın Sesi, Türk Solu ve esas olarak Proleter Devrimci Aydınlik aracılığıyla siyasi yayın faaliyetlerini sürdürecektir (Yetkin, 1998: 24).

Aydınlik grubu TİP’i ‘*ülkesiz birlik*’ olarak niteleyip Mehmet Ali Aybar’a karşı Aren-Boran Kligi’nin ayrışmasını da bir diğer revizyonist ayrışma olarak kodlamaktaydı (“Ülkesiz Birlik Cephesi”, 1971).³ Perinçek grubunun MDD’ciler ve Doğan Avcioğlu grubunun yayın organı Devrim dergisiyle iç siyasetteki esas ayrışma noktasıysa, devrimci mücadelenin şekli ve bu mücadelede ordunun rolü üzerinden yaşanmıştır. Kırmızı/Beyaz Aydınlik ayrışmasına sebep olacak bu hususta MDD’cilerin ve Devrim’cilerin 1950 ve 1960’larda Ortadoğu siyasetinin başat unsuru olan Nâsırcılık ve Baasçılıktan etkilenmesi belirleyicidir. Bu

3 Mehmet Ali Aybar, Türkiye İşçi Partisi’nin 1962-1969 arası dönemde genel başkanlığını yapan siyasetçidir.

Aren-Boran Kligi, 1968 Prag Baharı ve Varşova Paketi’nin Çekoslovakya’ya müdahalesi sonrası TİP Genel Başkanı Aybar’ın tutumuna karşı çıkan, önde gelen isimleri olan milletvekilleri Behice Boran ve Sadun Aren’in adıyla anılan parti içi muhalefet grubu.

bağlamda Türk Ordusu'nun devrimci nüvesinin sosyalist bir devrim için öncü olabileceğini, bu sebeple ordudaki subayları örgütleyerek demokratik seçim süreçleriyle uğraşmak yerine daha hızlı ve etkin şekilde iktidara el konabileceği savunulmaktaydı. Oysa İbrahim Kaypakkaya'nın (1972) Kurtuluş Savaşı'nı emperyalizme karşı direniş olarak vurgulayıp sınıfsal bir mücadele olarak değerlendirilmesi gerektiği fikri, Kemalizm'in milliyetçi olduğu, devlet kapitalizmini savunduğu, inkişaf etmesine yardımcı olduğu milli burjuvazinin ve ordunun da ilerici kabul edilmemesi gerektiği savları üzerinden derinleştiği Kemalizm eleştirisi, tıpkı Kürt meselesi vurgusu gibi sert fikir ayrılığına zemin hazırladı. Zaten Kaypakkaya'nın TİİKP'den kopuşunda Kemalizm ve Kürt meselesine dair bu eleştirilerinin rolü büyüktür. Bu minvalde Kürt meselesi, Ermeni meselesi, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin rolü, subay örgütlenmesine dayalı darbeci devrim fikri gibi konular üzerinden sol içindeki ayrışma derinleşecekti.

Bu bağlamda TİİKP'in Kemalizm yorumu/eleştirisi daha orta yolcu kalmaktaydı. Bir tarafta Kürt isyanlarının bastırılması '*kitle katliamı*' olarak nitelense de öte tarafta gerekli tedbir olarak görülüyordu. Doğu bölgelerinin geri kalmışlığı olgusal olarak ele alınıp, milliyetçilik değil yurtseverlik isimlendirmesi üzerinden söylem geliştirilirken, bu tutumun iki süper gücün tahakkümüne karşı iki kardeş halkın demokratik bir halk cumhuriyeti içinde devrimci birlikteliğinin sağlanması esas ideal olarak gösteriliyordu. Kurtuluş Savaşı direniş olarak övülmesine rağmen sonrasında liderliğin milli burjuvazinin eline geçtiği yorumu ile yönetim eleştirilmekte ve fakat TİİKP Savunmasında da görüldüğü üzere parti söyleminde Kemalist Devrim'i öven bir üslup benimsenmekteydi. (Gürakar, 2017: 191-194) Eleştirilen nokta, başta ittifak sisteminden etkilenen ordu ve egemen sınıfın nüfuz ettiği bürokratik kurumlar yani devlet aygıtları ile resmi ideoloji arasındaki uyumsuzluktu. Orduya dair bu nitelermeler TİİKP Program taslağında şu şekilde yer bulmuştur:

"Türkiye ordusu Amerikan emperyalizminin saldırgan askeri örgütü NATO generallerinin emrine verilmiştir. Yapılan 54 ikili anlaşma sonucu yurdumuzda 200'den fazla irili ufaklı Amerikan ve NATO üssü kurulmuş, 20.000'den fazla irili ufaklı Amerikan askeri bu üslere yerleştirilmiştir. Ordunun teçhizatı ve silahları 'yardım' adı altında Amerikan savaş endüstrisine bağımlı kılınmış, ordunun istihbarat ve ikmali, Amerikan emperyalistlerine terk edilmiştir. Böylece Amerikan emperyalizmi, Türkiye ordusunu ABD'nin Orta Doğu'daki jandarma kuvveti haline getirmiştir." (TİİKP Davası, 1975: 27).

Bu gerekçelerle Türk Silahlı Kuvvetleri, TİİKP belgelerinde ve Aydınlık'taki yazılarda "NATO generallerinin emrinde", "emperyalist hâkimiyetin bekçisi", "hâkim sınıfların diktatörlüğünün" silahlı baskı gücü olarak nitelenmekteydi (TİİKP Davası Savunma, 1974: 381).

Bu sebeplerle MDD’cilerden farklı olarak TİİKP, ordudaki partisiz örgütlenmeye bel bağlayarak değil partili mücadele ile iktidarı almak gerektiğini, bu mücadelenin dayanak noktasının da ordu ve subaylar değil işçi sınıfı olması gerektiğini savunuyordu. Perinçek grubu, THKO’nun ve THKP-C’nin ‘*öncü savaş*’ çağrısını halktan kopuk olmakla eleştirirken kitlelerle bütünleşik şekilde, siyasi olarak partili biçimde ve zaman içerisinde evrileceği üzere yasal zeminde mücadelenin desteklenmesini vurguluyordu (Gürakar, 2017: 188-189). Demokratik zemini yok saymadan devrimci mücadele tercihi şu şekilde açıklanıyordu:

“İşbirlikçi burjuvazi ve emperyalizmin iktidarda olması demek, mücadelenin anti-kapitalist olması demek değil, anti-emperyalist olması demektir... Biz önümüzdeki mücadeleyi anti-emperyalist ve demokratik bir mücadele olarak görüyoruz, anti-kapitalist mücadele değildir” (Aydınlık Görüşlerini Açıklıyor..., 1968).

Dahası mecliste kendilerine yakınsayacak bir grubun olabileceği ihtimali üzerinden şu yorum yapılmaktaydı:

“Türkiye’deki devrimci mücadele, parlamento içindeki güçlerle dışındaki güçler arasında değil, emperyalizm ve işbirlikçileriyle milli sınıflar arasındadır. Parlamento Dışı Muhalefet sloganı, devrimci mücadelenin sınıfsal karakterini gözden uzaklaştırdığı gibi, parlamento içinde de milli güçler bulunduğu ve bunların çoğalabileceği gerçeğini görmemektedir” (Aydınlık ve Türk Solu, 1969: 346)

Bu tutumun etkisi ilerleyen dönemde, özellikle Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) ve Ecevit Hükümetleri’ne karşı Adalet Partisi (AP) ve Milliyetçi Cephe Hükümetleri’ne nazaran daha olumlu bir yorumla yaklaşılmasında görülmektedir.

MDD içindeki bu genç grupları ayrıştıracak diğer bir unsur ise Sovyetler Birliği’ne bakışlarıydı. TİİKP, Sovyetler Birliği’ni açık biçimde ‘*sosyal emperyalist*’ olarak konumlandırarak ABD emperyalizmi ile Sovyet sosyal emperyalizmini eş tutuyor ve Sovyetlere yakın duran grupları şiddetle eleştiriyordu. Aydınlık Hareketi’nin Sovyet revizyonist kliğine karşı çıkarak Çin’in görüşlerini benimsemesinde ve dış politikayı Mao’nun Üç Dünya Teorisi çerçevesinde yorumlamasında bu değerlendirme esastır (Perinçek, 1970a; Perinçek, 1970b). Çünkü Mao’ya göre blok liderlerinin ikisi de eşdeğer ve emperyalist amaç güden Birinci Dünya’yı oluşturmakta; bu blok liderlerini takip eden müttefikleri (uyduları/peykleri) ise İkinci Dünya’yı oluşturmaktaydı. Mao’nun Çin Halk Cumhuriyeti’ni konumlandığı grup ise bağımsızlığını yeni kazanmış, sömürgeciliğe ve emperyalizme karşı mücadele eden, Asya, Afrika ve Latin

Amerika ülkelerini kapsayan, az gelişmiş veya gelişmekte olan Üçüncü Dünya olacaktır. TİİKP'in ilk kongresinde ilan edildiği üzere parti, uluslararası komünist hareketin sınıf çizgisi olarak gördüğü Maoculuğu ve Mao Zedung'un Üç Dünya Teorisi'ni benimsemiştir (TİİKP 1. Kongre..., 1978: 11). Kıbrıs özelindeki sorunlarsa öncelikle adayı İngiliz sömürgecilikinden kurtarmak, sonrasında Üçüncü Dünyacı ve bağımsız Kıbrıs devletini ABD emperyalizminin baskısından korumak hedefiyle ele alınmıştır. Fakat partinin Maocu çizgiye kayarken yaşadığı ideolojik kırılmayla birlikte TİİKP Sovyetler Birliği'ni 'sosyal emperyalist' olmakla eleştirecek, Sovyetler Birliği ile ABD'yi emperyalist güç mücadelesinde eş gördüğü için Kıbrıs sorununu da iki emperyalistin Ortadoğu ve Akdeniz'deki güç mücadelesi çerçevesine değerlendirecektir. Dolayısıyla Türkiye'nin Kıbrıs'taki 'kargaşaya' askeri olarak müdahil olurken aslında bu ikili emperyalist rekabetin girdabına çekildiği tespiti önemlidir:

"1970'lerde Doğu Akdeniz ve Kıbrıs, iki süper devletin rekabetinden doğan kargaşalıklara sahne oldu. Türkiye bu şartlarda 1974 yılı Temmuzunda bağımsız Kıbrıs devletinin topraklarının bir bölümünü işgal etti. Böylece yurdumuz iki süper devlet arasındaki rekabetin girdabına daha da fazla çekildi" (TİİKP 1. Kongre..., 1978: 25).

Aydınlık Hareketi'nin de etkilendiği Türkiye solunda 1960'ların sonunda başlayan bölünmeler, 12 Mart 1971 Muhtırası ve sonraki tutuklamaların ve cezaların etkisiyle daha da derinleşti. 1974'teki genel afla serbest kalana kadar farklı grupların ve takipçilerin ortaya çıkmasına sebep oldu. Gün Zileli'nin yakıştırmasıyla 'havarilerin' bu ayrışmasına rağmen Aydınlık Hareketi ve Doğu Perinçek grubu nispeten birlikteliğini koruyacaktı çünkü:

"1974 yılındaki genel afla dışarı çıkıldığında sol örgütleri toparlayanlar, havariler oldular. Deniz Gezmiş'i görmüş, tanımış, onunla birlikte THKO'yu kurmuş havariler "Halkın kurtuluşu" (daha sonra Türkiye Devrimci Komünist Partisi – TDKP) hareketini, Mahir Çayan'ın yakın arkadaşı havariler "Dev-Yol" ve "Kurtuluş" hareketlerini, İbrahim Kaypakkaya'nın çevresinde bulunmuş ve onunla birlikte Aydınlık Hareketi'nden kopmuş havariler ise, TKP-ML'yi örgütlemeye giriştiler. Aydınlık Hareketi'nin peygamberi ise öldürülmemiştir" (Zileli, 2016: 5).

Aydınlık Hareketi'nin 'peygamberinin' özellikle 1974 Askeri Müdahalesi'nde Türkiye'yi eleştiren bir tutum takınılmasında ne derece baskın olacağı ilerleyen kısımda ayrıca belirtilecektir. Dolayısıyla Türkiye solu içerisinde ayrışmalar derinleşir ve çeşitlenirken 1974'te genel aftan sonra mücadele süreci, önünde yok sayılamaz bir politik gündemle sarsılacaktı. Bu gündem maddesi de Kıbrıs sorununu derinleştiren adadaki faşist Sampson Darbesi ve sonrasında Türkiye'nin

garantör yetkisiyle anayasal düzeni yeniden tesis etmek için girişeceği askeri müdahale olacaktı.⁴

Sol’dan Bakışla Kıbrıs’taki ‘Milli Dava’

İkinci Dünya Savaşı sonrasında hız kazanan kendi kaderini tayin hakkına dayalı sömürgecilik karşıtı mücadele, Kıbrıs özelinde 1954’te Yunanistan tarafından konunun Birleşmiş Milletler (BM) gündemine getirmesiyle uluslararası bir nitelik kazandı ve adada İngiltere sonrası düzenin nasıl olacağı tartışmaları başladı. Türkiye ve Yunanistan’ın adadaki etnik farklılıklar sebebiyle ve İngiliz varlığını meşrulaştırıcı gayelerle soruna taraf edilmesi iki ülke arasındaki dostane ilişkileri giderek bozdu (Bilge, 2000: 198-208). Kıbrıs konusunda Türkiye’nin Taksim, Yunanistan’ın ise ENOSİS (Ενωσις – Birlik) tezlerinin uzlaşmaz durumu Kıbrıs sorununun NATO’nun güney kanadında yaratacağı güven bunalımına kadar derinleşecek bir anlaşmazlığı da beraberinde getirmekteydi (Fırat, 1997: 57).⁵ Zürih ve Londra Anlaşmalarıyla tesis edilen yapı, aslında üç NATO ülkesinin garantörlüğünde kendi kaderini tayin etmeye çalışan adanın bağımsız devlet haline getirilmesi idi. Bu duruma ilk itiraz adadaki sol hareketlerden geldi. Kıbrıs Türk tarafındaki sol gruplar Taksim ve ENOSİS ihtimallerini emperyalistlerin kirli bir taktiği olarak değerlendiriyor ve bunları 1957 Sömürge Hükûmeti’nin Kıbrıslı Türkler ile Rumlar arasında ayrılığı körükleyen şeytanca bir planı olarak niteliyordu (An, 2005: 93). Adanın Sovyet etkisine girmemesi gayesiyle NATO ülkeleri uzlaşsı sağlamıştı fakat bunun Kıbrıslıları bir oldubittiye mahkûm ettiği, kurulan anayasal düzenin işlerliğinin olmadığı eleştirileri yapıyordu (Korkmazhan, 2024: 101). Bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti’ni kuran anlaşmalara NATO’cu bir uzlaşma diyen Emekçi Halkın İlerici Partisi (Ανορθωτικό Κόμμα Εργαζόμενου Λαού, AKEL) de bu eleştirisini 10. Kongresi’nde aldığı kararla tüm halkların katılımıyla, anti-emperyalist bir mücadeleyle ‘bağımsızlığın tamamlanması’ hedefi koyarak somutlaştırmaktaydı (Kızılyürek, 2016: 419).

Kıbrıslı Türklerin özellikle sola yakın kesimi, AKEL’in adalı kimliğini ve bağımsızlığı vurgulayan tutumunu ‘*Kıbrıs Kıbrıslılarıdır*’ söylemiyle destekleyecekti (Korkmazhan, 2024: 105-106). Zaten Kıbrıslı Türkleri Türkiye solundan farklılaştıran asıl nokta adalı kimliğine verilen öncelikti. Nitekim Aydınlık Hareketi de Türkiye soluyla benzer bir çizgide durmuş, Kıbrıslıların

4 *Sampson Darbesi*, Kıbrıs Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Makarios’a karşı, Enosis yanlısı EOKA-B paramiliter örgütünün başı Nikos Sampson tarafından 15 Temmuz 1974’te gerçekleştirilen askeri darbe

5 *Enosis*, Kıbrıs adasının Yunanistan ile birleşmesini hedefleyen, 1931’de adada sömürge karşıtı bir ayaklanmaya da sebep olan, birlik anlamına gelen siyasi fikir. *Taksim*, Kıbrıs adasının Türk kesiminin ayrışmasını esas alan, Enosis’e karşıt olarak özellikle 1950’lerin sonunda adada İngiliz sömürge yönetiminin sona ermesiyle birlikte ortaya atılmış siyasi fikir.

etnik veya sınıfsal aidiyetleri yanında bu farklı kimliği de öne çıkartmalarına önem vermemişti. Aydınlik Hareketi, Türkiye solunun geneli gibi sadece toplumlara çatışmaya odaklanırken, çatışan tarafların topyekûn ve aslında bağımsızlığın işaret ettiği apayrı bir sese sahip olduğunu ıskalamıştı. Adalı kimliği vurgusunun Aydınlik Hareketi için de eksik kalmasında, Kıbrıs Türk kamuoyunun özellikle Denktaş'ın artan nüfuzuyla yönlendirilmesi, sol seslerin şiddetle bastırılması ve şovenist dalgaya kapılarak Afşaroğlu'nun ikaz ettiği gibi sadece Türk olmaya zorlanması gibi faktörler etkili olacaktı (Şahin, 2019: 176). Bu sebeple Kıbrıslı Türklerin İstanbul Kıbrıslılar Öğrenim ve Kültür Derneği (İKÖK) ile Kıbrıslılar Öğrenim ve Gençlik Federasyonu (KÖGEF) örgütlenmesiyle Türkiye'de katıldığı 1 Mayıs 1976 ve 1977 mitinglerinde "Kıbrıs NATO üssü olamaz", "Denktaş iktidarı NATOcudur, Amerikancudur", "Savaş kıskartmacılığına hayır", "Bağımsız Kıbrıs" ifadeleriyle açtığı pankartlar, şovenist ve dayatmacı milliyetçiliğe karşı Kıbrıslılık kimliği üzerinden yapılan direnişin parçasıydı (Şahin, 2019: 143,182-184). 1974 müdahalesi sonrası Aydınlik Hareketi'nin Türkiye soluna yapacağı şovenist dalgaya kapılmak, eleştirel ses çıkartmamak ve genel olarak konjonktürün dayatmasına karşı koyamamak hususları, aslında Kıbrıslı Türk solcuların Türkiye soluna uzun yıllardır yönelttiği çekincelere benzerdir. Çünkü, Soyer'in Kıbrıslıların genel tutumu üzerinden işaret ettiği, Türkiye solunun onlara politika dayatmasına karşı çıkmak, aslında Aydınlik Hareketi'nin 1974 müdahalesi sonrası benimseyeceği ayrık duruş motivasyonunun özünü oluşturacaktı (Şahin, 2019: 130-139).

Kıbrıs sorununun Türkiye iç siyaseti gündemine geldiği 1950'lerden itibaren ve 1960'lar boyunca Türkiye solunun Türk hükûmetine çağrısıysa emperyalist çabalara direnç göstererek ayrılıkçı bir politika izlenmemesi idi. Fakat Türkiye solunda özgün ve tutarlı bir politika ortaya konmamış ve mevcut gelişmeler ışığında eleştirilerin içeriği değişmiştir. ENOSİS, ABD'nin adayı ele geçirme planı olarak değerlendirilirken, adadaki toplumlara çatışmaya tepkiler, tıpkı Kıbrıslı Türk solcuların şikâyet ettiği şekilde, şovenist tahakküme terkedilmişti (Korkmazhan, 2021: 193-194). Türkiye solu ise tıpkı Küba Füze Krizi'nin Türkiye'nin Batı bağlantısını sorgulamada oynadığı rol gibi, Kıbrıs sorununu da partilerüstü ele alınan geleneksel dış politika anlayışını gözden geçirmede, kamuoyunda ve mecliste açıkça tartışmada ve başta Üçüncü Dünya'yla ilişkiler ve NATO ittifakını/bağımlılığını sorgulamada etkin bir araç olarak kullanacaktı. 1964'te İnönü'nün ortaya attığı, YÖN'de tekrarlanarak yaygınlaşan ve Aybar'ın 1965'te TBMM'de "milletlerarası garanti altında tarafsızlaştırılmış ve iki cemaatin eşit haklarına dayanan federatif, bağımsız bir ülke" müzakere edilmeli diyerek tekrarladığı federasyon teziye Kıbrıs sorununun kaderini etkileyecekti (Çamlı, 1964; Millet Meclisi Tutanakları, 1965: 33; Erim, 1975: 353).

TİP Kıbrıs sorununun siyaset üstü konumlandırılmasına karşı çıkmakta ve Kıbrıs için çözüm önerilerini tarafsız, bağımsız, üslerden arınmış, federatif,

bütünleşik bir Kıbrıs Cumhuriyeti şeklinde ortaya koymaktaydı. TİP Kıbrıs Türk toplumunun direniş hakkına dair artan şovenist milliyetçi tutumlara rağmen sessiz bir pozisyonda kalmakta, YÖN askeri seçenekleri dışlamakta, MDD’cilerse söylemlerinde “Türkiye’nin milli davası” gibi milliyetçi ifadeleri kullanmaktaydı (Çelenk Güvenç, 2008: 182). Türkiye Komünist Partisi (TKP) ise 1951’de AKEL ile birlikte yaptığı mitingde, İngiltere’ye karşı direnişin parçası olarak ENOSİS’i sömürgecilikten çıkış yolu şeklinde ele aldığı için Türkiye solunda ve Kıbrıs Türk toplumunda zaten tepki toplamıştı (Korkmazhan, 2021: 191). Aydınlik Hareketi ise ortaya çıktığı süreçten harekâta kadarki süreçte çok ayrıksı bir tavır hiçbir konuda takınmamış, diğer grupların vasatında ve ortak noktaları tekrarlar şekilde pozisyon almıştır. Yani Kıbrıs’taki İngiliz üslerine karşı çıkarak, emperyalizmin hegemonyasından kurtulmuş, Türk ve Rumların eşit demokratik halklarla idare ettiği, askerden ve silahtan arındırılmış, tarafız, bağımsız Kıbrıs devletinin varlığı savunulmaktaydı. Bu anlamda özellikle TİİKP’in Maoculuğa evrilmesiyle ortaya çıkacak fark, emperyalist güç mücadelesinin içeriğiydi. Örneğin TKP, emperyalist mücadeleye zemin hazırlayan “*ENOSİS’çi Grivasların*” ve “*bölücü Denktaşların*” kışkırtmalarının Atina’daki cunta ve Ankara tarafından hazırlandığı, iki hükûmetin de Kıbrıs’a ultimatoom vererek Kıbrıs’ı istilaya hazırlandığı yorumu yapmaktaydı (Çelenk Güvenç, 2008: 186-187). Oysa Aydınlik Hareketi, Mao’nun Üç Dünya Teorisi’ni benimseyerek ABD ve SSCB’nin eş sorumlu görüldüğü bu güç mücadelesini kişilerden bağımsız ve sistem düzeyinde ele alacaktı.

Her ne kadar milli dava, ulusal sorun gibi adlandırmalar yapılarak mesele siyaset üstü ve ulusal birliktelik içinde değerlendirilse de sol partilerin ve grupların bu yaklaşıma farklı eleştirileri olacaktı. Üstelik Kıbrıs sorununa dair her yeni gelişme, Johnson Mektubu gibi doğrudan veya adanın emperyalizmin güç mücadelesi alanı olması yorumlarıyla dolaylı olarak sürekli Türkiye’nin NATO ve ABD ile olan ilişkilerine atıfla daha yüksek sesle tartışılacaktı. Sander (1979: 220-226) bu sorgulamayı, ABD’nin tek başına alabildiği bir kararın Türkiye’nin güvenliği ve varlığını tehlikeye düşürebilme ihtimalinin görülmesi olarak özetlemektedir. Uzgel (2004: 318-320) ise Kıbrıs sorununu Türkiye’nin ABD ile olan ilişkilerini etkileyen başlıca konu olarak nitelerken, Johnson Mektubu’nun ötesinde 1974 Askeri Müdahalesi’nin ve sonrasındaki ambargonun bu etkiyi zirve noktasına çıkardığının ve 1978 sonrası Kıbrıs’ın başat rolünün ikili ilişkilerde giderek azaldığının altını çizmektedir. Görüldüğü üzere Türkiye solu açısından esas vurgu adanın emperyalist mücadelenin sahası haline gelmemesi, her ne şartta olursa olsun NATO kontrolüne girmemesi, toplumlararası çatışmanın körüklenmemesi, mevcut kurucu sistemin sorunlarına rağmen tarafsız bir dış politika çizgisi izleyen Kıbrıs Cumhuriyeti’nin bağımsızlığının korunmasından yanaydı. Bu anlamda sol için Kıbrıs davasındaki esaslar, Türkiye’ye ve bölgeye tehdit oluşturmeyen bağımsız devletin devamı, emperyalist dış müdahalelerin önlenmesi ve toplumlararası çatışmayı arttıracak şovenist milliyetçi söylemlerin

terkedilmesi idi. Fakat devlet nezdinde 1963'te adadaki toplumlararası ilk büyük çatışmanın ve bunalımın öncelikli çözüm yolu olarak da NATO içinde bir diyalog ve uzlaşma aranmaktaydı (Fırat, 2008: 720-729).

Türkiye'nin adaya ilk müdahalesi 1964'teki 'Erenköy Direnişi' sebebiyle olacak, sonrasında 1967'de Geçitkale ve Boğaziçi çatışmaları yaşanacak, 1967'de Kıbrıs Geçici Türk Yönetimi'nin kurulması ile toplumlararası diyalog 1971 sonuna kadar sürecek. Aybar'ın işaret ettiği üzere Makarios kendisinin "İngiliz emperyalizmine ve genel olarak emperyalizme karşı mücadele veren kutsal bir savaşı" olduğuna Üçüncü Dünya ülkelerini inandırdığı için sorun giderek uzlaşmaz bir noktaya savrulmaktaydı (Millet Meclisi Tutanak, 1969: 407-410). 1971'den 1974'e geçen süreçte Yunanistan'da Albaylar Cuntası'nın 'Doğu Akdeniz'in Castro'su' olarak gördüğü bağlantısız Makarios'a karşı yapılacak ve Türkiye ile Yunanistan'ı karşı karşıya getirmeyecek bir hamle ABD ve NATO'nun güneydoğu kanadı için ideal görülmekteydi. Türkiye ise 12 Mart Muhtırası sonrası çalkantılı 'ara rejim' konjonktüründe Kıbrıs'a ilişkin milli dava, ulusal sorun söylemlerini sürdürse dahi etkili bir politika izleyememişti (Fırat, 2008: 739-741). Özetle adadaki Türkler ve Rumlar arası sorunların çözümü, ABD'nin ve İngiltere'nin gözetiminde, NATO ittifakını zayıflatmayacak biçimde tartışılacak ve sürekli Kıbrıs'ın ötesinde Türkiye ve Yunanistan'ın da uzlaşması gereken bir şekilde ele alınacaktı.

Aydınlık Hareketi'nin Kıbrıs Sorununa Dair Görüşleri

1960'ların sonundan itibaren giderek ayrışan Doğu Perinçek grubu, yayın organları aracılığıyla ve TİİKP'in kurulmasıyla beraber parti bildirileriyle Türkiye solu içinde Kıbrıs konusunda çeşitli görüşler ortaya koymuştur. Bu görüşlerde, önce İngiliz ve ABD emperyalizmine, NATO'nun bölgedeki etkinliğine, sonrasında ABD ile Sovyetler Birliği'ni denk tutarak adanın büyük güçlerin emperyalist mücadele alanına dönüşmesine ve nihayetinde Kıbrıs'ın tarafsızlığına darbe vuracak dış müdahaleye karşı vurgular belirleyici olmuştur. Aydınlık Hareketi'nin Kıbrıs sorununa dair görüşlerine baktığımızda ilk belirleyici unsurun 1960'larda Türk dış politikasında çok yönlülüğe geçişteki iç ve dış dinamikler olduğunu görmekteyiz. Türkiye'de 1961 Anayasası'nın sağladığı siyasal yaşamındaki özgürlüklerle imkân bulan muhalif ve özellikle sol siyaset güçlenmekteydi. Ayrıca uluslararası sistemde iki blok arasındaki yumuşama döneminin getirdiği dönüşüm benzer bir eleştiri iklimine fırsat verdiğinden, daha önceleri eleştiri dışı tutulan Türk dış politikası, bu niteliğini kaybedecekti (Fırat, 1997: 4-12). Türkiye'nin NATO içerisindeki konumundan ABD, Sovyetler Birliği ve Üçüncü Dünya ile olan ilişkilerine ve Kıbrıs sorununun partilerüstü tartışılması gerektiğine kadar pek çok konu eleştirilmeye başlandı (Ülman, 1962a; Ülman 1962b). 5 Haziran 1964'te Türkiye'ye gönderilen Johnson

Mektubu'nun 13 Ocak 1966'da Türk kamuoyuna yansımalarıyla Amerikan karşılığı yükselecekti (Hürriyet, 1966; Şahin, 1987: 21-26). Böylece Kıbrıs konusunda hareketsiz/tartışmasız/siyasetsiz kalınmasını sorgulamak aslında Türkiye'nin ABD ile olan 'bağımlılık' ilişkisini eleştirmeyi sağlayacak önemli bir örnek olacaktı.

Aydınlık Hareketi'nin yayınları, Türkiye'nin Batı bağlantısını ve ABD'ye olan bağımlılığını sorgulamaktaydı. Türkiye'nin NATO'dan çıkması ve ülkesindeki üsleri kapatması savunulurken Fransa'nın NATO'nun askeri kanadından çekilmesi örnek gösteriliyordu. Amerikan çıkarlarını savunan Türkiye'nin, Johnson Mektubu'nun fâşettiği üzere Kıbrıs'ta kendi çıkarlarını savunamayışı eleştiriliyordu:

"Koca Fransa dikiş tutturamadı, fiilen NATO'dan çıktı... Gâvurun şu lafına bak: Mehmet al şu silahı, git bilmem nerede benim sömürü düzenimi koru. Hayır, o silahı Kıbrıs'ta kullanamazsın. Kendi yurdun için ne çarpış ne öl; ama benim çıkarım için sen öleceksin. Kore'de madalya almış Türk askeri Kıbrıs olayında madalyalarını teker teker Amerikan gâvurunun suratına atmadı mı?" ("NATO Halkımızın Düşmanıdır", 1969: 2).

Yukarıda bahsettiğimiz sosyalist devrim için Türk ordusunun devrimci nüvesi tartışmasından hareketle, Aydınlık Hareketi'nin orduya bakışı da farklılık göstermekteydi. Hem devrimci mücadele hem de dış politikada ordunun rolü ve işlevi bağlamında "*NATO subayları kontrolündeki Türk ordusu*" eleştirisinde de Johnson Mektubu'nun ve ABD ile kurulan ilişkilerin kısıtlayıcılığı şu şekilde vurgulanmaktaydı:

"Ordu, NATO'nun ve ABD askeri 'danışmanlarının' kontrolü altındadır. Milli kurtuluş hareketlerini bastırmada araç, ABD ve NATO üslerinin varlığı Türkiye'yi ABD'nin Ortadoğu'daki en önemli askeri üssü haline getirdi. Ordunun ikmali de ABD emperyalizmine bağımlı kılınmıştır. Johnson'un Kıbrıs buhranındaki 'uçak benzini vermeme' tehdidi hatırdadır" ("Ordunun Rolü ve Anlamı", 1971: 1).

Kıbrıs özeline baktığımızda ise Aydınlık Hareketi'nin kurulan devlet yapısı ve iki toplumlu düzenin ayrıştırıcı doğasına ilişkin eleştirileri mevcuttur. 1970'te adada yapılacak seçimlere ilişkin hem süregelen yapının yarattığı toplumlararası ayrışma hem de Kıbrıs Türk toplumunun başta Rauf R. Denktaş olmak üzere temsilcilerinin birleşik Kıbrıs kimliğindense Türk toplumunu ayrıştıran '*Türkten Türke*' başlıklı kampanyasının örnek olarak eleştirildiği söylenebilir. Dr. Fazıl Küçük ise pek çok sorumluluğu tek başına '*upuzun unvanlarla*' yürütmekle, Türkiye'nin komprador burjuvazisinin iş birliğini sağlayacak programa katkı vermekle hedefe konmaktaydı. Ayrıca Kıbrıs Türk toplumunda partileşmeme sorunu gündeme getirilmekte, Denktaş idaresinin Ulusal Dayanışma Programı dışında diğer fikirlere ve adaylara bağımsız olarak dahi alan bırakmadığı vurgusu

yapılmaktaydı. Seçimde gösterilen adayların da işçi veya köylü değil üst sınıftan (yani adaylık ücreti olan 75 sterlini -yaklaşık 2000-2500 lirayı- verebilecek olanların) tercih edildiği belirtilmekteydi. Sosyalist bir anlayıştan ziyade basit 'çarşı' ağzıyla adadaki ekonomik ilişkilerin ele alındığı, Kıbrıslı Türk seçmenin ise bu söylemlerle seçime giderken aslında İngiliz emperyalizminin 'Böl ve Yönel' mirasının etkisiyle kimlik vurgusu yapılarak, hâkim iktidar gruplarının ve sermaye çevrelerinin etkisine sürüklendiği söyleniyordu. (Adalı, 1970) Bu anlamda Türkiye'nin politikaları ve eşitsiz düzen sorgulanırken, Kıbrıslı Türklere ve adadaki Türk toplumu yöneticilerine de eleştiriler yöneltilmekteydi. Yeni Gazete'nin Nisan 1969'daki haberine atıflarla Aydınlık'taki şu yorumda Kıbrıslı Türkler ve yönetici elitler eleştirilmekteydi:

"Yeni Gazete'nin haberinde 1969 yılında en kritik günlerini yaşayan Kıbrıs'ta dönen gizli ve çirkin oyunların (Gazoz Savaşı / kapitalistler arası rekabet) ... kahramanları birer birer tanıtılıyor. Bunlar, 1960 seçimlerinde halka zorla seçtirilmiş ve sonra kimisi Bakan, kimisi Cemaat Meclisi İkinci Başkanı yapılmış kişilerdi... 15 yıl kadar önce başlayan Türkten Türke kampanyası da bir takım çıkarıcıların reklam sloganı olarak işlemiş, gaye kamu yararı iken sonuç hep kişi çıkarı olmuştur... Bu 'ihtirash idareciler', bu 'birtakım çıkarıcılar', kaç kişi diye sorarsanız Yeni Gazete 'Beş yüz kişilik 'Üstün Kadro' diyor' Yani 130 bin Türk içinde 500 kişi, %4 bile değil" (Adalı, 1970).

Kıbrıs Türk toplumunun ayrıştırılmış durumundan veya seçimlerden bağımsız olarak Kıbrıs sorununu Aydınlık'ta ele alan en kapsamlı yazı ise Fegan (1969) tarafından kaleme alınmıştır. Bu yazıda ENOSİS hedefleri ve EOKA teşkilatının faaliyetleri eleştirilmekte, Yeoryos Grivas Yunan İç Savaşı'nda emperyalizm hizmetinde çalışmış bir uşak olarak nitelenmekte ve AKEL'in sömürge karşıtı faaliyetleri övülmekteydi.⁶ 'Türklerle Rumların bir arada yaşayamayacağı' tezinin güçlendirilmesi için Kıbrıs Türk kesimi içinde 1950'ler boyunca sol seslerin susturulduğu, toplumlar arası çatışmayı körükleyen gösterilerin, baskınların ve çatışmaların giderek arttığı, Londra ve Zürih kurucu anlaşmalarının da İngiliz emperyalizminin çıkarlarını ve bölgedeki etkinliğini sürdürmesine vesile olduğu vurgulanmaktaydı. Bu anlamda taksim ilk olarak Kıbrıslılar ile İngilizler arasında yapılmıştı tespiti, Aydınlık Hareketi'nin Kıbrıs konusunda ilk eleştirisinin İngiliz sömürge yönetimi mirasına yöneldiğini göstermesi bakımından önemlidir (Fegan, 1969: 282). Sonrasında bu eleştirilere ABD emperyalizmi ve NATO'nun adayı ele geçirme vurguları eklenecek,

6 EOKA, (Εθνική Οργάνωσις Κυπρίων Αγωνιστών, Ethniki Organosis Kiprion Agoniston, Kıbrıslı Savaşçıların Milli Örgütü)Yeoryos (Georgios) Grivas tarafından 1955'te kurulan, Kıbrıs'ın sömürge dönemi sonrası Enosis hedefini gerçekleştirip Yunanistan'a katılması gerektiğini savunan milliyetçi örgüt. 1971'de kurulacak EOKA-B ile karıştırılmamalıdır.

1970’lerde hareketin Sovyetler Birliği’ne yönelik sosyal emperyalizm eleştirileriyle birlikte Sovyetler Birliği’nin tutumu da adadaki ABD ve İngiliz emperyalist güç mücadelesinin bir parçası olarak öne çıkartılacaktı. Kıbrıs’ta emperyalizme karşı yürütülecek bu mücadele için Türkiye’nin Kurtuluş Savaşı’na ve Yunanistan’daki faşist cuntaya karşı yürütülen direnişlere atıflarla güçlendirilmesi önemlidir. Özetle Aydınlık Hareketi’nin Kıbrıs sorunu için çözüm önerisi üç başlıkta şu şekildedir (Fegan, 1969; “Kıbrıs’ta tek çözüm”, 1970):

1. Emperyalizmin güç mücadelesine alet olmadan Kıbrıs’ın bağımsız ve bütünsel yapısını korumak.
2. Yüzyıllardır birlikte yaşayan iki halk arasında çatışmaya yol açacak söylem ve eylemlerden uzak kalarak böl ve yönet politikasını tüm işbirlikçiler ve taraflar açısından boşa çıkartmak.
3. Türk ve Rum etnik gruplarının eşit haklara sahip olarak özgürce yaşadığı, emperyalizmin hegemonyasından kurtulmuş ve özellikle üslerden arınmış, tam bağımsız ve demokratik Kıbrıs federasyonunu gerçekleştirmek.

Bu öneriler Türkiye solu içindeki genel tutumdan ayrılmamaktaydı. Fakat hem Perinçek Grubu’nun Maoculuğa yönelişi hem de tutuklamalar ve cezalarla 12 Mart 1971 Muhtırası’nın Türkiye soluna karşı estireceği rüzgâr, Aydınlık Hareketi’nin 1974 affıyla dışarı çıktığında gündemde bulduğu askeri harekâta apayrı bir eleştiri yöneltmesine sebep olacaktı.

1974 Askeri Müdahalesi Sonrası Kıbrıs Sorunu ve Aydınlık Hareketi

1974’te Kıbrıs’ta Makarios yönetimini deviren faşist Sampson Darbesi sonrasında Ecevit Hükûmeti, yukarıda değinildiği üzere meselenin tüm partilerce milli bir dava olarak ele alınmasını sağlamak üzere Meclis ve Senato’da grubu olan partilerin katılımıyla bir toplantı gerçekleştirdi (Ünal, 2023: 81). Darbeden sonra Türkiye’nin Kıbrıs üzerindeki garantör haklarından faydalanarak girişeceği harekâta kadar geçen süreçte hâkim olan ‘geç kalınmadığı’ vurgusu, harekâtın başlamasının ardından yerini bahsedilen ‘*milli birlik ve beraberlik ile ulusal davayı savunma*’ havasına bırakmıştı. 1974 Askeri Müdahalesi’nin ‘*Barış Harekâtı*’ olarak nitelenmesi de Ecevit’in harekâtın başladığını ilan ettiği konuşmasına nispetle Ecevit tarafından Türk dış politikası söylemine yerleştirilen bir isimlendirmedir (Sağlam, 1975: 7).

Türkiye solunun benzer bir havaya kapılmasında bu ‘*milli birlik ruhunun*’ yarattığı şovenist milliyetçi dalganın yanında gerçekleşen faşist darbenin aslında ABD emperyalizminin bölgedeki yeni bir hamlesi olarak görülmesi de etkili olmuştu. Yunanistan’daki askeri cunta desteğiyle Kıbrıs’ta gerçekleştirilen

darbenin ardında ABD emperyalizminin bulunduğu ve bu müdahalenin temel amacının Kıbrıs'ın bağımsız statüsünü ve Makarios'un bağlantısız siyasetini ortadan kaldırarak adayı NATO'nun stratejik bir ileri karakolu hâline getirmek olduğu, dönemin sol cenahının önemli bir kesimi tarafından açıkça benimsenmiştir. Bununla birlikte sol partiler ve gruplar, Türkiye'nin 1974 Askeri Müdahalesi karşısında benzer bir eleştirel tutum sergilememiş; aksine bu müdahaleye destek vermişlerdir. Bu yaklaşımın temelinde, Türkiye'nin müdahalesinin faşist Sampson Darbesi'ne, bu darbeyi destekleyen Amerikan emperyalizmine ve Albaylar Cuntası'na karşı yapıldığı vurgusu yer almaktadır.⁷ Ayrıca bu harekât sayesinde Kıbrıs'ın Yunan/NATO üssü yapılmasının önüne geçilebilecek, adanın bağımsızlığı ve anayasal düzeni ilan edildiği şekilde korunacaktır. Söz konusu algının oluşmasında en belirleyici etkenlerden biri, dönemin Ecevit Hükûmeti'nin '*devrimci anti-emperyalist*' bir çizgide konumlandığına dair soldaki yaygın kanaat, olumlu intiba ve bu nedenle emperyalist, milliyetçi ve militarist müdahale eğilimlerinden ayrı tutulması olmuştur. Türkiye solu, Kıbrıs konusunda Türkiye'yi saran şovenist milliyetçi dalgadan etkilenmiş, '*milli birlik*' duygusuyla ya TKP, TSİP, DİSK gibi destek vermiş veya sessiz kalmayı tercih etmiştir. Korkmazhan, (2021: 161-162) Türkiye solunun bu tavrını Birinci Dünya Savaşı sırasında II. Enternasyonal'deki Alman Sosyal Demokrat Partisi'nin emperyalist savaş karşısında gösterdiği '*anavatan bizlere ibtiyaç duyduğu anda terk edemeyiz*' tutumuna benzetip eleştirmektedir.

Fakat harekâta dair Türkiye solundaki destek veya geniş sessizlik içinde ilk örgütlü karşıt ses Aydınlık Hareketi'nden gelecekti. Bülent Uluer'in (2017) aktardığına göre İstanbul Yüksek Öğrenim Kültür Derneği (İYÖKD), '*Kıbrıs'ta İşgale Son*' afişleriyle bir miting yapmak istemiş fakat Ecevit'in bizzat araması sonrası bu mitingin yapılmaması ricasına uyulmuştur. Oysa sola hâkim olan büyük sessizliğin aksine Doğu Perinçek grubu, harekât sonrası gerçekleşen tartışmaların ardından Türk ordusunun girdiği müdahaleye açıkça cephe almıştır. TİİKP ve Aydınlık Hareketi'nin bu süreçte benimseyeceği slogan ise '*İşgale Nihayet, Kıbrıs'a Hürriyet*' olacaktır.

Harekâtı izleyen aylarda Aydınlık'taki yazılarını "Kıbrıs Meselesi" adıyla derleyip kitaplaştıran Perinçek (1976), Türkiye'nin 1974 Askeri Müdahalesi'ne itirazlarında ve çözüm önerilerinde şu hususları vurgulamıştı:

- 1- Kıbrıs Meselesi ve dolayısıyla Türkiye'nin Kıbrıs 'işgali' iki süper devletin Doğu Akdeniz'e tahakküm emelleri taşıyan hegemonya yarışının ve Kıbrıs'ı NATO üssü haline getirme planlarının bir sonucudur. NATO'nun jandarmalığı rolünü Türkiye'nin emekçileri çekmektedir.

7 Albaylar Cuntası veya Yunan Cuntası, Nisan 1967 ile Temmuz 1974 arasında Yunanistan'da iktidarda bulunan sağcı askeri yönetim.

- 2- Askeri müdahale ABD işbirlikçisi büyük burjuvanın eseridir ve sosyal emperyalistler (Sovyetler Birliği) de Türkiye'ye yeşil ışık yakmıştır. Yunan faşist cuntacıların beceremediğini Ankara gerçekleştirmiş ve Kıbrıs Türkiye tarafından bir NATO üssü haline getirilmiş ve bunda da baş destekçi ABD emperyalizmi olmuştur. Silahlı müdahale Kıbrıs'ın kendi kaderini tayin hakkını çığnemiştir.
- 3- Türkiye'nin savunduğu federasyon ve federatif Kıbrıs devleti tezi, Kıbrıs'ı altmış sekizinci vilayet haline getirmiştir. Revizyonist solcular halkın aldatılmasında hükümetin suç ortağıdır; revizyonistlerin '*Yunan faşizmi*' çığrtkanlığının altındaki gerçek Türkiye hâkim sınıflarının faşizmini örtbas etme çabasıdır. '*Türkiye'nin güvenliği*' bahanesi ise aslında ABD emperyalizmiyle birlikte kendi güvenliklerini sağlamaktır. Türkiye'nin güvenliği için tek doğru çözüm Kıbrıs'ın bağımsız, bloksuz, yabancı askerden arınmış bir üçüncü dünya ülkesi olarak kalmasıdır.
- 4- Türkiye, Yunan faşistlerin mücadelesine karşı Kıbrıs halkının mücadelesini desteklemeli ve meşru hükümeti tanımaya devam etmeliydi. Meşru hükümetin talebi olması halinde Kıbrıs hükümetinin emrine verilmek şartıyla askeri yardım da yapabildi. Oysa Türkiye, Kıbrıs halkının faşist Yunan müdahalecilerine karşı mücadelesini desteklemek yerine önce tarafsız bir tavır almış, sonra darbeyi fırsat bilip Kıbrıs'ı işgal etmiştir. Türkiye ABD ve NATO bağlantısına son vermeli, anti-emperyalist tedbirler alarak Üçüncü Dünya'nın desteğini kazanmalıydı.

Görüldüğü üzere Aydınlık Hareketi'nin Kıbrıs sorununa ilişkin görüşlerinde Türkiye solunda süregelen Kıbrıs görüşleri tekrarlanmış, Türkiye'nin eylemi çelişkili biçimde hem ABD'nin hem Sovyetler Birliği'nin onayını almış bir aday NATO'laştırma operasyonu olarak görülmüştür. Ecevit Hükûmeti'nin özgürlük ve barış götürme söylemine özellikle iç politikadaki durum sebebiyle şiddetle karşı çıkılmakta, adanın bağımsızlığı ve yabancı asker ve üslerden arınması gerektiği vurgulanmıştır. Yunanistan'ın tepki olarak NATO'nun askeri kanadından çekilmesi sonrası Ecevit'in NATO'da ortaya çıkabilecek zaafı Türkiye'nin giderebileceğine dair demeci ise Türkiye solunda büyük hayal kırıklığı yaratmış fakat genel suskunluk devam etmiştir. Aydınlık Hareketi'nin karşı çıkışını, 2. Harekât sonrası TKP'nin '*Mehmetçik memleketine dön!*' çağrısı eklenecek ve bu açıklamayı Yunan Komünist Partisi de 18 Ağustos'ta kendi yayınlayacağı '*Ordu'ya Çağrı*' mesajında TKP'nin tavrına övgüyle değinecektir (Korkmazhan, 2021: 162). Türkiye Sosyalist İşçi Partisi (TSİP) ise şovenizme kaydığı yönündeki eleştirilere cevap verirken Ecevit Hükûmeti'ni savunucu bir tutum benimsemiştir. Bu koruyucu tavrda, 12 Mart'ın getirdiği olağanüstü koşullara geri dönmeme ve siyasi hayattaki normalleşmeyi sürdürme vurgusu etkilidir. Sonraki dönemde suskunluğun devamında ise denilebilir ki, Vietnam, Laos, Filistin, Angola gibi

örnekler sıkça sol yayınlarda devrimci mücadele nitelemesiyle ele alınırken Kıbrıs artık ‘diğer ülkeler’ kapsamında dahi bahis konusu olmamıştır. Fakat Türkiye’nin 1974 Askeri Müdahalesi sonrası Aydınlik Hareketi’nin *İşgale nihayet, Kıbrıs’a Hürriyet* sloganıyla karşı çıkışında dört ana etmen vurgulanmalıdır.

İlk olarak bu itirazın temelinde Türk ordusuna ve Ecevit Hükûmeti’ne duyulan güvensizlik yatmaktadır. Türkiye solunda ordunun rolüne ve devrimci mücadelenin mecliste veya dışarıda olmasına dayalı yukarıda değinilen ayırım bu noktada önemlidir. Aydınlik Hareketi hem örgütlenme hem de sosyalist devrim için bir subay örgütlenmesi veya ordu darbesiyle hızlı devrim süreci benimsememiştir. Dolayısıyla ordu devrim için bir araç veya devrimci nüveye sahip bir yapı değil aksine NATO’cu subayların kontrolünde hâkim sınıfların baskı araçlarından biri olarak değerlendirilmiştir. Ecevit Hükûmeti ise, Türkiye solunda yaygın şekilde teveccüh görse de hala 12 Mart’ın kalıntıları üzerinde siyaset yapmaktadır. Perinçek’e (1976: 27-28) göre koalisyon ortağı Milli Selamet Partisi (MSP) ile iş tutarak ‘*ABD emperyalistlerine dayanan Osmanlı fetih siyaseti*’ izlemekte, halkın sırtındaki yükü ağırlaştırmak için ‘*Karaoğlan*’ efsanesiyle bir ‘*masal kahramanı*’ yaratıp halkı ikna etmekte ve sosyal demokrasi adı altında ‘*hâkim sınıfların yedek lastiği*’ olarak neticede halkı kandırmaktadır. TİİKP Kongresi’nde de orduya karşı bu tutum tekrarlanmıştır:

“TİİKP, ABD emperyalizminin Türkiye ordusu üzerindeki denetimi ile her alanda mücadele eder. Türk Ordusunun, Kıbrıs ve Yunanistan gibi Üçüncü Dünya ülkelerinin toprak bütünlüğü ve bağımsızlıklarını hedef alan askeri eylemlere girişmesine karşı çıkar. Kıbrıs’taki Türk birliklerinin geri çekilmesini talep eder” (TİİKP 1. Kongre..., 1978: 86).

Zileli’nin (2016: 106-107) şu sözleri Aydınlik Hareketi’nin Türk Silahlı Kuvvetleri’ne, Ecevit liderliğine ve iç-dış siyaset ilişkisi üzerinden Kıbrıs’a bakışını özetlemektedir:

“12 Mart’ın faşist generalleri, ne çabuk ‘anti-faşist’ kesilmiş de faşist bir darbeyi bastıran fatihler oluvermişlerdi böyle. Bunu hiç kimsenin yutacak hali yoktu. Ne var ki, solda eskiden beri var olan, 1960’lı yıllarda örneklerini bol bol görülen, Kemalist Orduya Güvenme Hastalığı yeniden depreşmişti. Ecevit’in ‘sol’ söylemleri de buna tuz biber ekiyordu.”

Aydınlik Hareketi’nin 1974 Askeri Müdahalesi’ne karşı çıkışında ikinci husus ise Türkiye soluyla benzer içeriktedir. Kıbrıs sorunu gündeme geldiğinden beri savunulan hususlar, adanın bir NATO üssü olmaması, taksim veya ENOSİS gibi bağımsızlığını yitirecek yollara sapılmaması ve sağlanan düzeni ve toplumlararası ilişkileri bozucu kışkırtmalara emperyalist gayelerle sahne olmamasıdır. Nitekim Perinçek’in Kıbrıs’a dair yazılarında da ABD emperyalizmi eleştirisi, Türkiye’nin

NATO'dan çıkması çağrılarıyla devam etmektedir çünkü Türk Federe Devleti'nin ilanı, NATO içerisinde Kıbrıs'ın taksim planının bir uzantısı olarak görülmektedir (Perinçek, 1975a; Perinçek, 1975b; Perinçek, 1975c). Aydınlık Hareketi'nin Türkiye solundan ayrıldığı nokta, Maoculuk etkisiyle 1970'lerin başından itibaren Sovyetler Birliği'ni sosyal emperyalist olarak niteleyerek hem ABD'yi hem de Sovyetler Birliği'ni eş sorumlu görmesidir. Öyle ki TİKP'in yasal hüviyette partileşme sürecinde parti tüzüğü ve programı hazırlanırken Kıbrıs sorununa ilişkin tespitlerde neredeyse ABD'den çok Sovyetler Birliği eleştirisi parti söylemine hâkim olacaktır:

“Bağımsız bir Üçüncü Dünya ülkesi olan Kıbrıs'a askeri müdahale, ancak şu ya da bu süper devlete dayanarak ve bağımsızlığımızdan yeni yeni tavizler verilerek devam ettirilebilirdi. Bugüne kadar da böyle olmuştur. Kıbrıs macerası bugün Türkiye'nin baş meselesi haline gelmiştir. Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahalede direnmesi Sovyet sosyal-emperyalistlerinin yurdumuzun efendisi olma emellerinden başka hiçbir şeye hizmet etmiyor. Partimiz, Moskova'daki Yeni Çarların Türkiye ile Yunanistan ve Kıbrıs'ı birbirine kışkırtan emperyalist politikalarını boşa çıkartmak için kararlı bir mücadele yürütecektir.

İki süper devlet, Kıbrıs ve Ege'den ellerini çekmelidir. Kıbrıs'ın işlerine hiçbir yabancı ülke karışmamalıdır. Kıbrıs'ın Türk ve Rum toplumları kendi ülkelerinin meselesini barışçıl yollardan çözmelidirler. Partimiz Türk ordusu dâhil bütün yabancı askerlerin Kıbrıs'tan çekilmesini savunmaktadır. TİKP, Kıbrıs halklarının milli eşitlik ve özgürlüğün hüküm sürdüğü, toprak bütünlüğüne sahip, egemen, bağımsız ve demokratik bir Kıbrıs için yürüttüğü mücadeleyi desteklemektedir” (Türkiye İşçi Köylü..., 1978: 8-9).

Aydınlık Hareketi'nin Türkiye'nin askeri eylemine karşı çıkışındaki diğer etmen, Türkiye solu içindeki gruplardan farklılaşmak ve ideolojik olarak Maoculuk üzerinden daha sol bir eleştiri getirme iddiasıyla ayrışmaktır. Bugünden baktıklarında Hikmet Çiçek gibi bazı eski Aydınlıkçılar bunu harekete zarar veren bir karar olarak eleştirmekte, Gün Zileli gibi isimlerse bu farklı kararı en parlak devrimci eylem olarak nitelemektedir (Güner, 2018: 102). Öyle ki *İşgale Nihayet, Kıbrıs'a Hürriyet* sloganını ilk kez atmak ve kamuoyunun önüne kitlesel bir eylemle ilk kez çıkmak için Sovyet yanlısı TSİP'in düzenlediği toplantıyı basmayı, revizyonizm-karşıtı bir eylem diyerek tercih edeceklerdir. Perinçek'in Kıbrıs müdahalesi sonrası yazdığı yazılarda Ecevit Hükûmeti'ne, sağ siyasi partilerin şovenist tutumlarına ve diğer sol parti ve fraksiyonların 'milli dava' gerekçesiyle desteklerine veya suskunluklarına sert eleştiriler bulunmaktadır. 'Milli bir mesele oldu mu yekvücut oluruz, bu meselede sağcı solcu yok, faşistler ve komünistler elele' gibi yorumlarını reddederek, bahsedilen solcuların ancak revizyonistler olabileceğinden yakınan Perinçek (1976: 10), yazının devamında CHP ve Ecevit

başta olmak üzere TSİP, Behice Boran ve genel olarak sol revizyonistleri eleştirmektedir.

Aydınlık Hareketi'nin Türkiye solu içindeki farklılaşma çabasında bahsedilmesi gereken diğer husus yine Maoculuk üzerinden Türkiye'nin yaptıkları ve yapmadıkları eleştirisi ve çözüm önerilerinin içeriğidir. Perinçek'in çözüm için sıraladığı önerinde Kıbrıs Cumhuriyeti'nin emrine verilecek askeri yardım gibi örnekler, Çin Halk Cumhuriyeti'nin Kore Savaşı esnasında izlediği askeri müdahale yöntemlerinin bir benzeridir. Öyle ki Perinçek (1976: 75) Türkiye'nin Çin Halk Cumhuriyeti'ni örnek alarak Kore örneğindeki gibi gönüllülerle Kıbrıs'ı destekleme, barış imzalanmasa da askeri birlikleri yurda geri döndürme, salt emperyalist saldırıya karşı durma amacı gütmeye, harekât sonrası bölgede herhangi bir üs veya iktisadi imtiyaz talep etmeme gibi tercihlerde bulunması gerektiğini salık vermektedir. Aydınlik Hareketi'nin kuruluşundan bugüne yaşadığı ideolojik savrulmaları göz önüne alarak Zileli (2016: 107) solun diğer gruplarından ayrışmalarından bahisle şu yorumu yapmaktadır:

"Aydınlık Hareketi'nin otuz yıllık tarihi içinde övünebileceği tek ve parlak devrimci politika, 1974 Kıbrıs işgaline karşı aldığı tavidir. Tabii, bu tutumlarını çoktan değiştirmiş bulunuyorlar. Şu anda aydınlık Kıbrıs işgalinin en harareti savunucularındandır."

Aydınlık Hareketi'nin müdahale karşıtı tutumunda diğer gruplara nazaran belirleyici son unsur, diğer maddelerde de adının bu denli zikredilmesinden anlaşılacağı üzere lider etkisidir. Hareket içinde ise Perinçek'in belirleyici tavrı nettir. Türkiye solunda müdahaleye karşı çıkmayı tercih etmeyenler dahi en fazla suskun kalmış ve bu tutum Aydınlik tarafından kuyrukçuluk ve milliyetçi rüzgâra kapılma olarak eleştirilmiştir. Zileli'nin aktardığına göre, solun geri kalanına 'kuyrukçu' yakıştırmaları yapan Perinçek'in askeri harekâta ateşli şekilde karşı çıkışları, TİİKP'nin tavrını belirlemede baskın çıkmıştır. Böylece TİİKP'nin ilk merkez komitesi toplantısında, halktaki coşkuya ve şovenist milliyetçi havaya kapılmadan, 'Ecevit'in anti-faşist sahtekârlığını' fark eden bir tutum belirlenmesi kararlaştırılmıştır. Hâlbuki bu görüşleri savunan liderin yıllar sonra tam tersi görüşle harekâta sahip çıkması, ulusalcı bir siyaset içinde 'işgal' diye nitelediği askeri müdahaleyi savunur hale gelmesi, eleştirdiği Denktaş ile birlikte samimi pozlar vermesi, görüşlerinin uzun vadedeki tutarsızlığını göstermesi bakımından önemlidir (Özkök, 2003). Yani Zileli'nin teşbihine atıfla Aydınlik Hareketi'nin 'peygamberi' olmemişti fakat zaman içinde tebliğ ettiği görüşler birbiriyle taban tabana zıt hale gelebilmekteydi. Bu da akliselim takipçilerine neyi takip ettiklerini sorgulatacak en sarıh örneklerdir.

Sonuç

Bu makale, Aydınlık Hareketi'nin Kıbrıs sorununa ve 1974 müdahalesine bakışı üzerinden Türk iç siyaseti ve dış politikası arasındaki etkileşimi incelemiştir. 1960'lı yıllarda uluslararası sistemdeki dönüşümler ve Türk iç siyasetindeki muhalif ve sol ivmenin etkisiyle Türk dış politikası çok yönlülüğe geçiş yapmış, dış politika meselelerini partilerüstü olmaktan çıkartmıştır. Türkiye'nin Batı bağlantısı, ulusal çıkarları, TSK'nın rolü ve Kıbrıs sorunu gibi başlıklar 1960'lar ve 1970'ler boyunca tartışma zeminine çekilmiştir. Bu tartışma ortamında, Kıbrıs sorunu ve askeri müdahale bağlamındaki ayrık yorumuyla dikkate değer olan Aydınlık Hareketi, iç ve dış siyaset etkileşimini gösterebilecek meclis dışı aktör olarak önemi haizdir. Aydınlık Hareketi, Türkiye sol siyaseti içinde Maoculuğu benimsemiş, diğer sol grupları bu ideolojik perspektiften eleştirmiş, Türkiye'nin izlemesi gereken politikayı ve devrimci mücadeleyi bu eleştiri üzerine bina ederek ayrılmıştır.

Aydınlık Hareketi ve illegal partisi TİİKP, Kıbrıs sorunu ve 1974 Askeri Müdahalesi hakkında, örgütlü biçimde, ayrık tutum benimsemiş ilk gruptur. Oysa ki Aydınlık Hareketi'nin meclis temsiliyeti veya büyük kitlesel karşılığı yoktur. Fakat buna rağmen partilerüstü ele alınan Kıbrıs sorununa ve sonrasında askerî harekâta karşı tutum benimsemesi Türk siyasal hayatı içindeki aktörlerin tutumlarından farklılaşması bakımından önemlidir. *'İşgale Nihayet, Kıbrıs'a Hürriyet'* sloganıyla başlayan bu eleştirel tutum Türkiye solunun Kıbrıs sorunu hakkında vurguladığı noktaları tekrarlayarak eleştirisini başlatmaktadır. Bu noktada adada bağımsız, bağlantısız, üslerden arındırılmış, toplumlar arasında çatışmanın önlenmediği bir Kıbrıs Cumhuriyeti ideali tekrarlanmaktadır. Bu tarif yapılırken hem ENOSİS'e hem de Taksim'e karşı çıkılmakta, adanın bölünmesi, birleşmesi gibi tüm durumların aslında dış müdahaleye, dolayısıyla emperyalist güç mücadelesinin müdahalesine açıklığa sebep olacağı eleştirisi yapılmaktadır. Johnson Mektubu'nun yarattığı Amerikan karşıtı hava sonrasında genel olarak Türk solu, Türkiye'nin Batı bağlantısını eleştirirken Kıbrıs sorununu sıkça haklı bir örnek olarak kullanmıştır. Adanın bir NATO üssü haline gelmemesi hem ABD ve NATO etkinliğinin uzak tutulması hem de Ortadoğu coğrafyasındaki emperyalist emellere ket vurulması bakımından eleştirilerde önemle vurgulanmıştır. Türkiye'nin güvenliği ve toplumlararası barışın korunması, bu statükonun sağlıklı şekilde işlemesine ve bozulmasına mahal verecek durumların tüm taraflarca teşvik edilmemesine bağlanmıştır.

Aydınlık Hareketi'nin 1970'lerde Maoculuğu benimsemesiyle yaşadığı ideolojik dönüşüm, hem Türkiye'deki sol gruplara yönelik tavrını hem de dış politikaya bakışını şekillendirmiştir. Türkiye'deki diğer sol gruplara veya Aydınlık Hareketinin 1960'lardaki tavrına nazaran ABD'nin yanında Sovyetler Birliği'nin de eleştirilere eklenmesi, Kıbrıs sorunu hakkındaki söyleminde adanın büyük

güçlerin emperyalist mücadele alanı haline geldiği vurgusunu öne çıkartmıştır. Hareketin orduya ve Ecevit Hükûmeti'ne bakışı, güvensizliği ve eleştirileri ise 1974 Askeri Müdahalesi sonrasında iç siyasete dair önemli bir unsur haline gelmiştir. Bir diğer husus, diğer sol grupların revizyonist veya suskun olarak nitelenip, Aydınlık Hareketi'nin itirazının sol-içi bir eleştiri olarak da yüceltilmesinde görülebilir. Bu tutum Hareket'in 12 Mart ve genel af sonrası yeniden görünürlük kazanıp etkin olma çabasının bir uzantısıdır. Liderin etkisi ise, 1974 harekâtına ilk andan eleştiri getirilmesinde kritik öneme sahip bir başka husustur. Çünkü harekâtın eleştirilmesi hem Perinçek Grubu'nun hem de bizatihi Perinçek'in lider olarak Türkiye solu içinde kendini ayrıştırarak diğer grupları ve liderleri eleştirme ve bu sayede öne çıkma çabasının bir sonucudur.

1974'te Kıbrıs'ta gerçekleştirilen Sampson Darbesi'ni, ABD emperyalizminin bölgedeki çıkarlarını güvence altına alma yönünde bir hamle olarak değerlendiren Türkiye solu, bu doğrultuda darbenin ENOSİS hedefli ve NATO güdümlü niteliğini eleştirmiştir. Ancak aynı sol gruplar ve partiler, Ecevit Hükûmeti'nin söylemiyle örtüşen biçimde müdahaleyi 'faşist cuntaya karşı demokratik düzeni yeniden tesis etme' çabası ve milli dava olarak değerlendirme eğiliminde olup Türkiye'nin harekâtını benzer bir eleştirel süzgeçten geçirmemiştir. Bu bağlamda oluşan ulusal birlik atmosferi ve şovenist söylemler, solun önemli bir kesimini ya müdahaleye destek vermeye ya da eleştiri yöneltmekten imtina ederek sessiz kalmaya yöneltmiştir. Söz konusu dönemde, bu eğilime açık bir biçimde karşı çıkan ender yapılar arasında Aydınlık Hareketi öne çıkmıştır. Böylece Hareket, 1974 Askeri Müdahalesi'ni hem ABD'nin hem Sovyetler Birliği'nin onayladığı bir emperyalist girişim olarak tanımlamış, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin NATO çizgisindeki konumunu eleştirerek Kıbrıs'ta gerçekleştirilen harekâtın adanın bağımsızlık ve egemenliğini ihlal ettiğini savunmuştur. Aydınlık Hareketi'nin bu pozisyonu, hem Türkiye solunun diğer bileşenlerinden farklılaşma stratejisinin hem de Maoçu dünya görüşü çerçevesinde şekillenen anti-emperyalist tutumun bir yansımasıdır. Çünkü Türkiye solundan soruna yönelik bu emperyalist mücadele yansıması vurgulansa da Türkiye'nin askerî harekâtına yönelik ilk anda böyle örgütlü bir başka eleştiri gelmemiştir. Oysa Mao'nun dediği gibi savaş yani bu vakada Türkiye'nin askerî müdahalesi, siyasetin devam edemediği nokta olarak ele alınabilir ve harekâtın belli noktada bitirilmesi ise hedeflenen siyasi amaca erişilmesi olarak değerlendirilebilirdi. Fakat Aydınlık Hareketi, Maoçu bir içerik eleştirisi yapmaktansa bizatihi eylemin kendisini eleştirmiştir. Fakat buna rağmen Aydınlık Hareketi ve TİİKP, dönemin genel politik atmosferinde nadir görülen şekilde müdahale karşıtlığını benimsemiştir. Bu sınırlı itiraza rağmen Kıbrıs sorununda milliyetçi bir rüzgâra kapılan Türkiye solu, halen o dönemki tutumuna ve suskunluğuna dair kapsamlı bir özeleştiri yapmamıştır. Üstelik harekâta karşı çıkan bu hareket ve lideri de geçen zaman içinde tamamen aksi politikalar

benimsemiştir. Bu sebeple Aydınlık Hareketi de dahil olmak üzere Türkiye solunun, Kıbrıs sorununun derinleşerek büyümesi ve bugün hala çözülmemesinde sorumluluğu olduğunu görmek gerekir.

Kaynakça

- Adalı, Fuat. (1970). “Kıbrıs’ta Seçimler”, *Aydınlık*, S.21, Temmuz 1970, ss.212-219.
- An, Ahmet. (2005). *Kıbrıs’ta Fırtınalı Yıllar 1942-1962*, (Lefkoşa: Galerî Kültür Yayınları).
- “Aydınlık Görüşlerini Açıklıyor Dünya Türkiye ve Devrimci Mücadele”, *Aydınlık*, S.1, Kasım 1968.
- Aydınlık ve Türk Solu. (1969). “NATO Halkımızın Düşmanıdır”, *Aydınlık Sosyalist Dergi*, S.11, Eylül 1969.
- Beratlı, Nazım. (2021). *Belgelerle Sol Görüş Bağlamında Kıbrıs Meselesi*, (İstanbul: Hiper Yayın).
- Bilge, A. Suat. (2000). *Büyük Düş Türk Yunan Siyasi İlişkileri 1919-2000*, (Ankara: 21. Yüzyıl Yayınları).
- Çamlı, İbrahim. (1964). “Kıbrıs Gerçeği I-II”, *YÖN*, C.3, S.78-79. 2 Ekim 1964.
- Çelenk Güvenç, Serpil. (2008). *İkili Anlaşmalardan Kıbrıs’a Solun Merceğinden Dış Politika TİP Deneyimi 1960-1970*, (İstanbul: Daktylos Yayınevi).
- “Emperyalizm Kıbrıs’ta Yeni Oyun Tezgâhlıyor”, *İşçi Köylü*, S.14, 1 Nisan 1970.
- Erim, Nihat. (1975). *Bildiğim ve Gördüğüm Ölçüler İçinde Kıbrıs*, (Ankara: Ajans Türk).
- Ersan, Vehbi. (2013). *1970’lerde Türkiye Solu*, (İstanbul: İletişim Yayınları).
- Fırat, Melek Melahat. (1997). *1960-1971 Arası Türk Dış Politikası ve Kıbrıs Sorunu*, (Ankara: Siyasal Kitabevi).
- Fırat, Melek Melahat. (2008). “1960-1980 Yunanistan’la İlişkiler”, Baskın Oran (ed.), *Türk Dış Politikası kurtuluş Savaşı’ndan Bugüne Olgular, Belgeler, yorumlar*, C.I, (İstanbul: İletişim Yayınları), ss.716-767.
- Fegan, Fuat. (1969). “Kıbrıs Meselesi”, *Aydınlık*, S.10, Ağustos, 1969, ss:276-288.
- Güner, Hikmet. (2018). *Aydınlık Hareketi ve Dış Politika (1974-1980)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler anabilim Dalı. (Yayınlanmamış yüksek lisans Tezi).
- Gürakar, Tolga. (2017). *Aydınlık Hareketi Küreselleşme Çağında Ulusalçı Tarz-ı Siyaset*, (İstanbul: Asi Kitap).
- “İlkesiz Birlik Cephesi Çöktü Revizyonist Klık İkiye Bölündü”. (1971). *Proleter Devrimci Aydınlık*, S.29, 5 Şubat 1971, s.3.

"Johnson Mektubu", *Hürriyet*, 13 Ocak 1966.

Kaypakaya, İbrahim. (1972). "Şafak Revizyonizminin, Kemalist Hareket, Kemalist İktidar Dönemi, İkinci Dünya Savaşı Yılları, Savaş Sonrası Ve 27 Mayıs Hakkındaki Tezlerinin Eleştirisi" (Ocak 1972), *Seçme Yazılar*, 1979, (İstanbul: Ocak Yayınları).

"Kıbrıs'ta tek çözüm şekli "Bağımsız Federatif Kıbrıs". (1970). *Aydınlık*, S.18, Nisan 1970.

Kızılyürek, Niyazi. (2016). *Bir Hınç ve Şiddet Tarihi Kıbrıs'ta Statü Kavgası ve Etnik Çatışma*, (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları).

Korkmazhan, Abdullah. (2021). *Türkiye Solunun Kıbrıs Çıkmazı*, (Ankara: Koyu Siyah).

Korkmazhan, Abdullah. (2024). *Kıbrıslı Türk Solcular ve Sol Hareketler 1919-1965*, (Ankara: Koyu Siyah).

Landau, Jacob M. (1974). *Radical Politics in Modern Turkey*, (New York: Routledge).

Millet Meclisi Tutanak Dergisi. (1965). Dönem 2, Toplantı 1, Cilt 2, Birleşim 28, 27.12.1965.

Millet Meclisi Tutanak Dergisi. (1969). Dönem 2, Toplantı 4, Cilt 31, Birleşim 34, 22.1.1969.

Mao, Zedong. (2018). *Küçük Kırmızı Kitap*, (İstanbul: Sub Basın Yayım).

"NATO Halkımızın Düşmanıdır". (1969). *İşçi Köylü*, S.5, 9 Eylül 1969.

"Ordunun Rolü ve Anlamı". (1971). *Proleter Devrimci Aydınlık*, S.31, 23 Şubat 1971, ss.1-2.

Özkök, Ertuğrul. (2003). "Demek 'dönemlik' herkese lazım olabilirmiş", *Hürriyet*, 6 Şubat 2003. (<https://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/ertugrul-ozkok/demek-doneklik-herkese-lazim-olabilirmis-126360>) (Erişim tarihi:20 Temmuz 2025).

Perinçek, Doğu. (1969). "TİP Üyelerinin Sınıf Yapısı", *Aydınlık*, Ocak 1969, ss.205-226.

Perinçek, Doğu. (1970a). "Marksizm-Leninizm-Mao Zedong Düşüncesi Bütün İnsanlığın Malıdır", *Proleter Devrimci Aydınlık*, S.10-24, Ekim 1970, ss.479-496.

Perinçek, Doğu. (1970b). "Sovyetler Birliğinde Kapitalizme Geri Dönüş", *Proleter Devrimci Aydınlık*, S.10-24, Ekim 1970, ss.497-503.

Perinçek, Doğu. (1975a). "Federe Devlet Eşittir Taksim", *Aydınlık*, S.54, 17 Şubat 1975.

Perinçek, Doğu. (1975b). "Fetihçilik Yarışını kim Kazanacak", *Halkın Sesi*, S.8, 3 Haziran 1975.

Perinçek, Doğu. (1975c). "Yunanistan ve Kıbrıs'la Dostluk İstiyoruz", *Halkın Sesi*, S.30, 4 Kasım 1975.

Perinçek, Doğu. (1976). *Kıbrıs Meselesi*, (İstanbul: Aydınlık Yayınları).

Proleter Devrimci Aydınlık Seçmeler II 1970-1971. (1979) (İstanbul: Aydınlık Yayınları).

"Revizyonist Amaçlar İçin Revizyonist Bir kongre". (1971). *Proleter Devrimci Aydınlık*, S.39, 20 Nisan 1971, ss.6-7.

Sağlam, Kayhan. (1975). *Kıbrıs Harekâtı "Bir Başbakanın Doğuşu" Ecevit Olayı Cilt III*, (İstanbul: Belge Yayınları).

Sander, Oral. (1976). *Türk-Amerikan İlişkileri 1947-1964*, (Ankara: AÜSBF).

- Şahin, Ali. (2019). *En Uzun Koşuda Adahılar Türkiye Devrimci Mücadelesinde Kıbrıslı Türkler (1967-1981)*, (İstanbul: Kalkedon Yayınları).
- Şahin, Haluk. (1987). *Gece Gelen Mektup Türk Amerikan İlişkilerinde Dönüm Noktası*, (İstanbul: Cep Kitapları).
- TİİKP 1. Kongre Belgeleri, (1978) (İstanbul: Aydınlik Yayınları).
- TİİKP Davası Belgeler – 1 Tüzük ve Program Taslakları ve Parti Kararları, (1975), (İstanbul: Aydınlik Yayınları).
- Türkiye İhtilalci İşçi Köylü Partisi Davası Savunma. (1974). (İstanbul: Aydınlik Yayınları).
- Türkiye İşçi Köylü Partisi Kuruluş Bildirisi Tüzük ve Program. (1978) (Ankara: TİKP Yayınları).
- Uluer, Bülent. (2017). *Bülent Uluer Anlatıyor (2): İstanbul'da İlk Yıllar ve Dev-Genç'in Kuruluşu*, 4 Kasım 2017. (<https://www.youtube.com/watch?v=G8RK00wxaU4>) (Erişim tarihi:24 Mayıs 2025).
- Uzgel, İlhan. (2004). *Ulusal Çıkar ve Dış Politika Türk Dış Politikasının Belirlenmesinde Ulusal Çıkarın Rolü*, (Ankara: İmge Kitabevi).
- Ülman, Haluk. (1962a). “Dış Politikamızın Değişkenleri I”, *YÖN*, S.26, ss.14-15.
- Ülman, Haluk. (1962b). “Dış Politikamızın Değişkenleri II”, *YÖN*, S.27, ss.16-17.
- Ünal, Mustafa Cem. (2024). *Bülent Ecevit'in Dış Politika Anlayışı ve Türk Dış Politikasına Etkileri (1972-1980)*, (Eskişehir: Dorlion Yayınları).
- Yetkin, Çetin. (1998). *12 Mart 1971 Öncesinde Türkiye'de Soldaki Bölünmeler*, (İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları).
- Zileli, Gün. (2016). *Havariler (1972-1983)*, (İstanbul: İletişim Yayınları).

Milli Görüş'ün Kıbrıs Perspektifi: Milli Selamet Partisi'nin İdeolojik ve Politik Yaklaşımı

Umut Turgut Yıldırım – Fatih Tekin*

Özet

Kıbrıs sorununa ilişkin literatürdeki devlet merkezli analizlerin aksine bu çalışma, Milli Selamet Partisi'nin Kıbrıs sorununa yönelik yaklaşımına odaklanarak konuyu ideolojik ve politik temelleri üzerinden incelemektedir. Böylelikle MSP'nin Kıbrıs sorununa yönelik tutumunu ideolojik referansları, söylemsel pratikleri ve siyasi hedefleri bağlamında kapsamlı bir şekilde ortaya koymayı amaçlamaktadır. Nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışmasına dayanan çalışma, parti belgeleri, meclis tutanakları gibi birincil kaynaklar ile literatürü doküman analizi tekniğiyle analiz etmektedir. Çalışma, MSP'nin tutumunun, partinin temel dünya görüşünden beslenen bilinçli bir strateji olduğunu ve krizin seyrinde belirleyici bir rol oynadığını ortaya koymaktadır. Bu bağlamda Kıbrıs meselesinin iç politikadaki yansımalarını ve İslamcı bir hareketin ulusal bir davadaki pozisyonunu anlamak için özgün bir zemin sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler:

Kıbrıs Sorunu, Milli Görüş, Milli Selamet Partisi, Türk Dış Politikası.

---

* Dr. Öğr. Üyesi, İnönü Üniversitesi, umutturgut.yildirim@inonu.edu.tr
ORCID: 0000-0003-2676-7157
Arş. Gör. Dr. İnönü Üniversitesi, fatihtekin@inonu.edu.tr
ORCID : 0000-0003-2227-0784
Makale geliş tarihi: 20.07.2025
Makale kabul tarihi: 12.12.2025

The Cyprus Perspective of Milli Görüş: The Ideological and Political Approach of the National Salvation Party

Abstract

Departing from the state-centric analyses prevalent in the literature, this study examines the stance of the National Salvation Party on the Cyprus issue through its ideological and political underpinnings. The primary objective is to comprehensively elucidate the NSP's position within the context of its ideological references, discursive practices, and political goals. Employing a qualitative case study design, the research utilizes document analysis of primary sources, including party documents and parliamentary records, as well as the relevant literature. The study argues that the NSP's stance was a deliberate, ideologically-driven strategy that proved decisive in the crisis. It thereby offers a novel framework for understanding the issue's domestic impact and an Islamist movement's stance on a national cause.

Keywords

Cyprus Issue, Milli Görüş, National Salvation Party, Turkish Foreign Policy.

Giriş

Kıbrıs sorunu, Türk siyasal hafızasında yankısı hiç dinmeyen, uzun soluklu bir ulusal mesele olagelmıştır. Fakat 1970'li yıllar, bu meselenin hem bir dış politika krizine hem de derin bir iç siyasi dönüşüme sahne olduğu kritik bir dönüm noktası olarak öne çıkmıştır. Bu tarihsel potanın merkezinde, Türk siyasetinin farklı iki kutbunu temsil eden Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) ve Milli Selamet Partisi (MSP) arasındaki beklenmedik bir ortaklık olan koalisyon hükümeti yer almıştır. Bir tarafta Cumhuriyetin seküler-sol mirasını taşıyan CHP, diğer tarafta İslamcı siyasetin kitlesel temsilcisi MSP'nin aynı hükümette buluşması, karar alma sürecini daha karmaşık ve ideolojik olarak dikkat çekici hale getirmiştir. Fakat literatürde bu süreç, genellikle devlet politikası ekseninde incelenirken krizin yönetiminde ve nihai sonucunda belirleyici bir rol oynayan MSP'nin ideolojik ve stratejik pozisyonu görece gölgede kalmıştır.

Devletlerin dış politika kararlarını yalnızca uluslararası sistemin ve jeopolitik zorunlulukların etkisiyle açıklamanın yetersiz olduğu dikkate alındığında (Adamson, 2001), iç siyasal dinamiklerin ve ideolojik tercihlerin dış politikayı etkileme rolünün önemli olduğu ifade edilebilir. Özellikle koalisyonlarla yönetilen devletlerde, iç dinamiklerin dış politika kararları üzerindeki etkilerinin daha açık

biçimde görüldüğü belirtilmektedir (Oktay Özkececi-Taner, 2005). Bu bağlamda 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı süreci, geleneksel güvenlik refleksinin ötesinde farklı ideolojik kökendeki partilerin tutum ve politikaları ile incelenmesi gereken bir konudur. Literatürde bu mesele ağırlıklı olarak uluslararası hukuk, güvenlik politikaları, dış politika ve büyük güçlerin stratejileri gibi açılardan incelenmiştir (Adamson, 2001; Albayrak, 2000; Arıcıoğlu, 2023; Armaoğlu, 1959; Arsava, 1996; Bishku, 1991; Efegil ve Olcay, 2004; Kasım, 2007; Kırval ve Özkan, 2021; Özdağ, 2025; Saynur Derman ve Kurban, 2017; Sönmezoglu, 2011; Vatansever, 2010). İç politikadaki ideolojik aktörlerin meseleyi nasıl anlamlandırdığı ve çerçevelediği gölgede kalmış, sınırlı düzeyde akademik ya da analitik çerçevede incelenmiştir (Albayrak, 1989; Arpacı ve Baharçiçek, 2017; Gökçe, 2018; Güllbay, 2019a, 2019b; Tosik Dinç, 2022).

Necmettin Erbakan’ın MSP’si Kıbrıs sorununu jeopolitik bir krizden öte tarihi, kültürel ve dini bağlarla tanımlanan millî bir mesele şeklinde okuyarak farklı bir bakış açısı getirmiştir. Bu anlamda, MSP’nin Kıbrıs meselesine yönelik benimsediği İslamcı-millî perspektifin Türk dış politikasında çoğunlukla göz ardı edilen ideolojik çeşitliliği görünür kılan özgün bir örnek olarak dikkat çektiği ifade edilebilir. Örneğin 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı’nın ardından Amerika Birleşik Devletleri’nin (ABD) Türkiye’ye uyguladığı silah ambargosuna tepkisi, MSP’nin dış politika anlayışının yalnızca söylem düzeyinde kalmadığını, pratikte de sonuç ürettiğini göstermektedir. MSP de ambargo sonrasında Türkiye’nin İslam ülkeleriyle ekonomik ve diplomatik iş birliklerini güçlendirmesi yönünde girişimlerde bulunması gerektiğine yönelik politika setleri üretmiştir. Bu tutum, dış politika belirlenirken ideolojik aktörlerin etkisinin yadsınmaması gerektiğine işaret etmektedir.

Bu çalışmanın temel araştırma problemi, ideolojik referansları İslami değerlere dayalı MSP’nin, kökenleri itibarıyla seküler milliyetçilikle özdeşleşmiş bir “millî davayı” nasıl benimsediği ve kendi dünya görüşü içinde nasıl yeniden inşa ettiğinin ortaya koyulmasıdır. Çalışmanın temel iddiası, MSP’nin Kıbrıs meselesini salt bir toprak, güvenlik ya da soydaş sorunu olarak okumanın ötesinde Batı emperyalizmine, Siyonizm’e ve ahlaki yozlaşmaya karşı verilen daha geniş bir hak-batıl mücadelesinin parçası olarak çerçevelediğidir. MSP, Kıbrıs politikasını sıradan bir dış politika kararı olarak değil İslamcı-millî söylemine uygun biçimde şekillendirmiş ve millî dava anlayışının bir sonucu olarak değerlendirmiştir. Bu bağlamda çalışma şu temel sorulara yanıt aramaktadır: MSP, Kıbrıs sorununu hangi ideolojik çerçeveye oturtmuştur? Bu yaklaşım, partinin Millî Görüş olarak bilinen temel ideolojisinin anti-emperyalist, anti-Siyonist ve maneviyatçı unsurlarıyla nasıl bir tutarlılık sergilemiştir, MSP’nin iktidar ortağı olarak Kıbrıs politikasının şekillenmesindeki etkileri neler olmuştur?

Çalışma, MSP'nin Kıbrıs sorununa yönelik ideolojik yaklaşımını ve siyasi tutumunu derinlemesine anlamayı ve yorumlamayı amaçladığından nitel araştırma yöntemlerini benimsemiştir. Belirli bir olgunun kendi tarihsel ve siyasi bağlamı içinde bütüncül bir şekilde incelenmesine olanak tanıyan durum çalışması, çalışmanın spesifik deseni olarak belirlenmiş, veriler tarihsel bir olguyu analiz ettiği için doküman analizi yöntemiyle toplanmıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2011). Çalışmanın argümanını temellendirmek amacıyla MSP'nin ideolojik çizgisini belirleyen temel unsurlardan parti programları, Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) tutanakları, partiye yakın yayın organları ve ilgili yıllardaki gazeteler gibi birincil kaynakların yanı sıra ikincil kaynaklar olarak Türk siyasal hayatı ve Türk dış politikasını analiz eden akademik kitaplar ve makaleler değerlendirilmiştir. Nihayetinde bu çalışma, MSP'nin Kıbrıs tutumunun anlık bir refleks değil, aksine hareketin temel dünya görüşünden beslenen bilinçli bir strateji olduğunu ve bu stratejinin krizin seyrinde belirleyici bir rol oynadığını savlamaktadır.

Türk dış politikasını açıklamak için yalnızca güç dengesi veya jeopolitik zorunluluklara başvurmak, özellikle Türkiye gibi kimlik ve ideoloji bakımından çoğul bir ülkede eksik kalmaktadır. Zira ulusal çıkar sabit bir olgu değil, kimlik tarafından şekillenen bir inşa sürecidir. Kimlik, toplumun kendini ve ötekini nasıl tanımladığını belirleyerek çıkarın sınırlarını ve yönünü tayin eder. Bu nedenle, dış politika tercihleri nesnel güç dengelerinden çok, kimliğin dost-düşman ayrımına dayalı anlam dünyasında biçimlenir. Ulusal çıkar da kimliğin siyasal alanda yeniden üretildiği bir söylem alanı haline gelir (Yavuz, 1998: 21). Dış politika, bu minvalde, kimliklerin ve ideolojik yönelimlerin inşa ettiği anlam dünyası içinde şekillenir. İnşacı yaklaşım bu süreci, “biz kimiz” sorusuna verilen yanıtın hem içeride hem dışarıda ürettiği bir kimlik siyaseti olarak ele alır. Hasan Kösebalaban'ın da vurguladığı üzere Türkiye'nin modernleşme tecrübesi İslamcılık, seküler milliyetçilik ve liberal küreselcilik gibi farklı kimlik eksenlerinin rekabetine sahne olmuştur. Bu rekabet, dış politikanın yönelimlerini belirleyen değerler, tehdit algıları ve “uluslararası rol tasavvurları” üzerinde doğrudan etkili olmuştur. Böylece dış politika yalnızca devletin rasyonel çıkar hesaplarının değil, kimliksel aidiyetlerin, tarihsel hafızaların ve ideolojik kodların bir yansıması haline de gelmiştir. Bu nedenle Türk dış politikasında karar alma süreçleri, toplumsal kimliklerin içerdeki mücadeleleriyle dışardaki konum arayışlarının kesiştiği alanlar olarak okunabilir (Kösebalaban, 2014).

İslamcı hareketlerin dış politikaya bakışı, ulusal kimliğin dini referanslarla yeniden tanımlanması üzerinden şekillenmiştir. Türkiye'de İslamcı düşüncenin dış politikaya yaklaşımı, tarihsel olarak devletin dinle kurduğu araçsal ilişki geleneğinden farklı bir anlam taşır. Osmanlı'nın Pan-İslamizm politikası dini kimliği imparatorluğun bekası için pragmatik bir araç olarak görürken Cumhuriyet döneminde İslamcı düşünce bu mirası tersine çevirerek dinin kendisini merkeze alan bir siyasal dünya tasavvuru inşa etmiştir (Çınar, 2022: 408;

Koçer, 2006: 145-146). 1970’lerden itibaren siyasal alanda görünürlük kazanan İslamcı hareketler, Batı merkezli uluslararası düzeni hem kültürel hem de ahlaki bakımdan sorgulamıştır. Bu bakış açısında, İslam dünyasının parçalanmışlığını Batı’nın tarihsel tahakkümüyle ilişkilendirilmiştir. Uluslararası sistem “inanırlar” ve “inanmayanlar” ikiliği üzerinden tanımlanarak, dış politikayı medeniyetler arası bir mücadele zeminine yerleştirmiştir. Böylece İslamcı söylem, dış politikayı yalnızca çıkar temelli bir etkinlik değil, ümmet bilincinin ve ahlaki adalet arayışının devamı olarak yorumlamıştır. Türkiye bağlamında bu yaklaşım, laik dış politika geleneğiyle sürekli bir gerilim içinde olagelmış ve Batı ile ilişkilerde bağımlılığın eleştirisi, İslam dünyasıyla dayanışma arayışı ve alternatif bir uluslararası düzen tahayyülü etrafında şekillenmiştir (Arpacı, 2022: 245). Milli Görüş geleneği de Batı merkezli uluslararası düzeni “maddecı ve sömürgeci” olarak nitelendirmiş, karşı argüman olarak ahlak, adalet ve bağımsızlık kavramlarını merkeze alan bir alternatif dünya tasavvuru geliştirmiştir. Milli Görüş’ün karşılaşılan gelişmelere yönelik ideolojik ve politik tutumları da dünyayı bu perspektiften okumanın yansıması olarak okunabilmektedir.

Kıbrıs Sorunu: Tarihsel-Siyasal Bağlam

Kıbrıs sorununun kökleri Osmanlı İmparatorluğu’nun son dönemleri ve Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluş yıllarına kadar uzansa da sorunun uluslararası arenada belirginleşmesi İkinci Dünya Savaşı sonrası gelişmelerle ilişkilidir (Vatansever, 2010: 1495). Özellikle Soğuk Savaş döneminde değişen küresel dengeler, Kıbrıs sömürge yönetiminin çözülmesi ve Rumların Yunanistan ile birleşme (ENOSİS) taleplerinin yoğunlaşması, meselenin Türkiye ve Yunanistan arasındaki ilişkileri derinden etkileyen kritik bir anlaşmazlığa dönüşmesine yol açmıştır. Türkiye, 1950’li yılların ortalarında soruna ilişkin statükonun muhafazasını savunan bir tutum benimsemiş hem kamuoyunun tepkisini dengelemeye hem de Londra ile paralel bir çizgide temkinli dış politika izlemeye gayret göstermiştir. Yunanistan ise İngiltere’yle ilgili yıllarda yürüttüğü diplomasiiden sonuç alamayınca meseleyi uluslararası düzleme taşımaya yönelmiştir (Fırat, 2009: 593-598). Dönemin Türk Dışışleri Bakanı Necmettin Sadak’ın “Kıbrıs meselesi diye bir meselemiz yoktur... İngiltere hükümeti Kıbrıs adasını bir başka devlete terk etmeyecektir” (Cumhuriyet, 1950) yönündeki ifadeleri, hükümetin dış politikada itidalli; iç politikada kamuoyunu teskin etmeye dönük bir yaklaşımı benimsediğinin göstergelerinden biri olmuştur.

1956 yılında Londra yönetimi, self-determinasyon hakkının yalnızca Rumlara değil, Kıbrıslı Türklere de tanınması gerektiğini savunarak ada nüfusu temelinde bir bölünmeyi öngören taksim seçeneğini resmi söylem düzeyine taşımıştır. Aynı dönemde, Rumların ENOSİS hedefi etrafında şekillenen silahlı direniş ve eylem pratikleri, özellikle 1955-1958 yılları arasında Kıbrıslı Türkler

üzerinde yoğun bir güvenlik tehdidi yaratmış, adadaki 33 karma köy artan şiddet ortamı nedeniyle Türkler tarafından terk edilmiştir. Güvenlik krizi ve giderek derinleşen siyasal dışlanmışlık, Kıbrıslı Türklerin arasında kolektif bir savunma bilincinin gelişmesine ve Türkiye'nin siyasal ve lojistik desteğiyle taksim fikrinin adada yükselen bir karşı tez olarak biçimlenmesine zemin hazırlamıştır (Sandıklı, 2016: 70).

Kıbrıslı Türklerin maruz kaldığı sistematik şiddet nedeniyle iç kamuoyunda giderek artan toplumsal duyarlılık ve Yunanistan'ın ENOSİS hedefinden taviz vermeyen tutumu, Ankara'nın edilgen pozisyonunu sürdürmesini imkânsız hale getirmiştir. Statükonun korunmasını savunan Türkiye zamanla taksim tezini gündeme almıştır. Dönemin Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu'nun 1956 yılında TBMM kürsüsünden dile getirdiği "... Zannediyorum bütün partiler çok şükür aynı fikirdedirler, bütün milletçe de aynı şeyi düşünüyoruz. Kıbrıs meselesi oradaki ekalliyet meselesi değildir; Kıbrıs meselesi Türkiye'nin meselesidir...Bizim için hayati ehemmiyette, milli bir davadır" ifadesi, bu dönüşümün siyasal söylem düzeyinde de net bir biçimde tescillendiğini göstermektedir (Papuçcular, 2023: 131). Bu süreçte hem dışişleri teşkilatı hem askeri bürokrasi hem de siyasi karar alıcılar nezdinde Kıbrıs, Türkiye'nin ulusal güvenliğini doğrudan etkileyen; Anadolu'nun doğal bir uzantısı ve stratejik bir ön cephe; enerji nakil hatlarının ve uluslararası ticaret yollarının kilit kavşak noktalarından biri ve Ege Denizi'ndeki Yunanistan kaynaklı genişleme eğilimlerine karşı da bir denge unsuru olarak yüksek stratejik öneme sahip bir coğrafya biçiminde değerlendirilmiştir. Bu stratejik ve realist gerekçelerle birlikte Kıbrıslı Türklerin güvenliğine ilişkin tarihsel sorumluluk hissi de Ankara'nın meseleye yaklaşımında güvenlik yaklaşımına ek olarak kültürel ve tarihsel bağlarla da pekiştirilen bir yükümlülük bilinci yaratmıştır (Akgün, 2012: 148-149).

Kıbrıs meselesinin uluslararası kamuoyunun gündemine resmen taşındığı bu dönemde güvenlikçi bir anlayışın belirleyici olduğu görülmektedir. Başbakan Adnan Menderes'in "Kıbrıs Türk'tür... Ada statükosunda aleyhte hiçbir değişikliğe kat'iyen tahammülümüz yoktur" ifadeleri bu yaklaşımın yansımalarından biridir (Milliyet, 1955). 1955 yılında Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu'nun Londra Konferansı'nda yaptığı şu açıklama da Kıbrıs'ın dış politikadaki önemini göstermektedir (akt. Akgün, 2012: 149):

Kıbrıs, Türkiye'nin savunması ve güvenliği için yaşamsal bir önem taşımaktadır. Bu nedenle, eğer bir gün İngiltere adadan ayrılmaya karar verirse, Türkiye'nin güvenliği meselesi diğer bütün ilkelere hatta self determinasyon ilkesinden daha önemli sayılmalıdır. Ayrıca tarihi, ekonomik ve askeri yönden Kıbrıs adasının Türkiye'ye bağlı bulunduğu dikkate alınmalıdır... Bir harp halinde müdafaa kuvvet ve kudretinin idamesini Kıbrıs'ı hesaba katmaksızın düşünmek imkânsızdır. Adanın hâkimi Türkiye'nin güney limanlarını himaye edecek durumdadır. Eğer bu

adanın sahibi aynı zamanda Batı'daki adaların da hâkimi olursa, Türkiye'yi fiilen muhasara etmiş olacaktır. Hiçbir memleket güvenliğini ne kadar dost ve müttefik olursa olsun tek bir devlete bağlayamaz.

1956'nın sonlarına gelindiğinde Türkiye, Kıbrıs'a ilişkin politikasını daha açık ve müdahil bir çizgiye taşıyarak adanın iki etnik topluluk arasında paylaşımını öngören taksim tezini resmi devlet politikası haline getirmiştir (Sönmezoglu, 1989: 97). Başbakan Menderes'in açıklamalarında Türkiye'nin güvenliği açısından Kıbrıs'ta askeri bir varlığın vazgeçilmez olduğu vurgulanırken, tüm adanın Türkiye'ye ilhak edilmesi yönündeki beklentilerin gerçekçilikten uzak olduğu da açık biçimde ifade edilmiştir (Milliyet, 1956). Bu yaklaşım, kamuoyunda geniş çaplı bir toplumsal mobilizasyonun önünü açmıştır. “Ya taksim ya ölüm” sloganıyla düzenlenen kitlesel mitingler (Milliyet, 1958) Kıbrıs meselesinin artık sadece diplomatik bir mesele olmadığını ve milli bilincin bir parçası haline geldiğini ortaya koymuştur. Fakat 1958 yılı sonunda ABD'nin arabuluculuğu ile Ankara taksimden; Atina ise ENOSİS hedefinden geçici olarak feragat etmiştir. Bu yumuşama, İngiltere'nin öncülüğünde yürütülen diplomatik müzakerelere zemin hazırlamış ve taraflar 1959 yılında Zürih ve Londra'da bir araya gelerek Kıbrıs Cumhuriyeti'nin bağımsız bir devlet olarak kurulması konusunda uzlaşmışlardır. Sürecin kritik sonucu olarak da 1960 tarihli Garantörlük Antlaşması olmuştur. Bu antlaşma çerçevesinde İngiltere, Yunanistan ve Türkiye yeni kurulan devletin bağımsızlığını, toprak bütünlüğünü ve anayasal düzenini garanti altına alma yükümlülüğünü üstlenmiştir. Taraflardan herhangi birinin bu kuralların ihlal edilmesi durumunda tek başına müdahale hakkına sahip olacağı da hüküm altına alınmıştır (Balcı, 2021: 138-139).

Zürih ve Londra Antlaşmaları, taraflar arasında uzun ve çetin müzakereler neticesinde şekillense de yapısal bakımdan kırılğan bir siyasi düzen yaratmıştır. İki etnik topluluk arasında hassas bir güç dengesini tesis etmeyi amaçlayan bu siyasi yapı yürütme, yasama, yargı ve güvenlik alanlarında etnik oranlar temelinde iki başlı olarak kurgulanmıştır. Bu bağlamda, 1960 sonrası ortaya çıkan Kıbrıs Cumhuriyeti hem siyasi mimarisi bakımından hem de uluslararası antlaşmaların getirdiği sınırlamalar çerçevesinde “*sui generis*” (kendine özgü) bir niteliğe bürünmüştür (İşyar, 2021: 423-426; Papuççular, 2023: 138-139).

1960 yılında taraflar arasında uzlaşya dayalı bir siyasi mimariyle kurulan Cumhuriyet, kısa süre içerisinde Kıbrıslı Rumlar açısından uzun vadede sürdürülebilir olmadığı yönünde gelişen siyasal algıyla ve buna ek olarak Rum tarafının ortaklık düzenini ihlal eden uygulamalarıyla işlevsiz bir yapıya dönüşmeye başlamıştır (Baharççek, 2020: 41; Uçarol, 2015: 1054). Cumhurbaşkanı Makarios'un Kasım 1962'de Ankara'ya gerçekleştirdiği resmi ziyarette 1960 tarihli antlaşmaların ve anayasal düzenin değiştirilmesi gerektiği yönündeki eğilimlerini açık biçimde dile getirmesi (Cumhuriyet, 1962), Türkiye

tarafından kesin bir dille reddedilmiştir. Fakat 1960-1963 yılları arasında yaşanan sistematik ihlaller (Kanlı Noel gibi), Kıbrıslı Türklerde derin bir güvensizlik duygusunun oluşmasına yol açmış ve iki toplum arasında tesis edilmeye çalışılan siyasi iş birliği zemini telafisi güç biçimde zedelenmiştir (Uçarol, 2015: 1054-1055).

Ortaklık düzeninin bu şekilde fiilen ortadan kaldırılması, Türkiye’yi Zürih ve Londra antlaşmalarından doğan garantörlük haklarını diplomatik zeminlerde gündeme getirmeye sevk etmiştir. Fakat Türkiye, bu süreçte uluslararası hukuk çerçevesinde sağlam ve tutarlı gerekçeler ortaya koymasına rağmen beklediği diplomatik desteği görememiştir (Saynur Derman ve Kurban, 2017: 462-463). Bu konjonktürel yalnızlık, Türkiye’de Soğuk Savaş boyunca izlenen Batı merkezli dış politika çizgisinin sorgulanmasına zemin hazırlamıştır. Başbakan İsmet İnönü’nün 1964 yılında *Time* Dergisi’ne verdiği “Yeni bir dünya kurulur, Türkiye de onun içinde yerini bulur” şeklindeki beyanı ise söz konusu sorgulamanın açık göstergelerinden biri olmuştur. Türkiye’nin müdahale isteği karşısında ABD’nin tepkisi ise 5 Haziran 1964 tarihli ve Başkan Johnson imzalı mektupla somutlaşmıştır. Johnson Mektubu olarak bilinen bu belge, Türk-Amerikan ilişkilerinde yeni bir gerilim döneminin başlangıcına işaret etmiştir (Adamson, 2001: 286; Baharççek, 2020: 42).

1967 yılında gerçekleşen darbe sonucu iktidara gelen Albaylar Cuntası, Kıbrıs meselesinde gergin bir evreyi başlatmıştır. Adadaki ENOSİS yanlısı Rum gruplar da cuntanın Yunanistan ile Kıbrıs arasında birleşmeyi gerçekleştirme yolunda tarihsel bir fırsat sunduğu yönündeki bir fikri benimsemişlerdir. Bu beklenti, cunta lideri Georgios Papadopoulos’un Makarios’a gerçekleştirdiği resmi ziyarette ENOSİS’i “tarihi ve adil bir çözüm” olarak tanımlamasıyla daha da güçlenmiştir. Türkiye, bu yaklaşımı açık biçimde reddetmiş, fakat Başbakan Süleyman Demirel ile Başbakan Kollias arasında gerçekleşen Keşan-Dedeoğaç görüşmeleri de herhangi bir somut uzlaşma zemini yaratamamıştır (Papuçcular, 2023: 174-175).

15 Kasım 1967 tarihinde General Grivas komutasındaki Rum birliklerinin Boğaziçi ve Geçitkale köylerine yönelik saldırısı, 24 Kıbrıslı Türk sivilin hayatını kaybetmesiyle sonuçlanmış ve literatüre 1967 Krizi olarak geçen yeni bir güvenlik bunalımını tetiklemiştir. Türkiye’de bu gelişme, doğrudan müdahale gerektiren bir tehdit olarak değerlendirilmiştir. Askeri müdahale seçeneği, devlet kademelerinde ciddi biçimde gündeme alınmıştır (Vatansever, 2010: 1514). Ne var ki 1964 Johnson Mektubu’nun gölgesinde gelişen bu kriz ortamında ABD ve NATO çevrelerinden gelen diplomatik baskılar bir kez daha etkisini göstermiştir. Washington yönetimi bu kez tehdit diline başvurmamış, fakat güçlü mesajlar içeren uyarılarla Ankara’yı askeri bir eylemden vazgeçmeye zorlamıştır (Camp, 1980: 50; Papuçcular, 2023: 175).

1974 yılı, Kıbrıs sorununda hem adadaki çatışma dinamiklerinin hem de Türk dış politikası stratejisinin derin bir dönüşüm geçirdiği bir yıl olmuştur. Bu dönemde General Grivas'ın liderliğinde örgütlenen ve Albaylar Cuntasının kontrolüne giren Kıbrıslı Savaşçıların Milli Örgütü (*Ethniki Organosis Kiprion Agoniston-EOKA*), adada şiddet döngüsünü yeniden başlatmıştır. 15 Temmuz'da Makarios'a karşı gerçekleştirilen darbe ve ENOSİS'in ilanı, Ankara tarafından yalnızca bir anayasal kriz değil, Türk toplumunun varlığına yönelik açık bir tehdit olarak değerlendirilmiştir. Türkiye de garantörlük yükümlülüğüne dayanarak 20 Temmuz'da askeri müdahalede bulunmuştur. İlk harekâtı takip eden kısa ateşkese rağmen adadaki tehditlerin sürmesi, 14 Ağustos'ta ikinci bir müdahaleyi gündeme getirmiş ve 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı, Türkiye'nin uluslararası garantörlük rolünü sahaya taşıyarak Kıbrıs'ta yeni ve fiili bir statükonun oluşmasına öncülük ettiği önemli bir gelişme olarak tarihe geçmiştir. Müdahale sonucunda adanın yaklaşık %40'ı Türklerin denetimine geçmiştir (Kösebalaban, 2014: 212; Uçarol, 2015: 1069; Zürcher, 2015: 397).

1974 Barış Harekâtı'nın gerçekleştiği siyasi ortamda, harekât kararını alan hükümetin bileşenlerinden biri olan MSP hem bir koalisyon ortağı hem de ideolojik ve söylemsel olarak süreci şekillendiren başat aktörlerden biridir. MSP'nin müdahaleye ilişkin yaklaşımı ve harekât sonrasındaki söylemleri, partinin dış politikayı nasıl konumlandığına dair önemli ipuçları barındırmaktadır. Bu bağlamda, MSP'nin Kıbrıs krizine yaklaşımını doğru biçimde kavrayabilmek için öncelikle partinin ideolojik yapısını ve dış politika koordinatlarını incelemek gerekmektedir.

MSP'nin İdeolojik Temelleri ve Dış Politika Koordinatları

Milli Görüş, Erbakan'ın öncülüğünde 1969'dan itibaren İslami reflekslere sahip bir siyasal fikir hareketi olarak siyasi sistem içinde kalıcı bir yapı inşa etmiş hareketi tanımlar. Zira partilerinin kapatılmasına rağmen kendini her defasında yeniden var edebilen ve düşünsel sürekliliğini koruyabilen bir hareket olarak Milli Görüş, Türk siyasal hayatında öne çıkmıştır. Yalnızca siyaset sahnesiyle sınırlı kalmayan ve medya, sivil toplum ve yurtdışı örgütlenmeleri aracılığıyla çok katmanlı bir ideolojik alan inşa ederek Türk siyasal hayatı ve Türkiye İslamcılığı içinde özgün ve müstakil bir konumu temsil etmiştir (Bora, 2017: 469).

Milli Görüş'ün ideolojik çerçevesi, öncelikle isminin kendisinde taşıdığı semantik katmanlarda şekillenmektedir. Hareket, "millî" kavramını ırksal veya etnik bir aidiyet olarak değil Kur'an'daki Millet-i İbrahim referansı ile temellendirerek dini bir anlamda kullanmaktadır. Görüş kelimesiyle birleştiğinde ise bu terim, seküler toplumsal yapıda kendine özgü bir alan açan ve metafizik değerlere dayalı bir dünya görüşünü ifade eden dini/İslami görüş anlamına

gelmektedir. Bu dünya görüşünün merkezinde hak-batıl ayrımı olarak kavramsallaştırılan temel bir dikotomi yer alır. Bu perspektife göre Milli Görüş, hakka dayanan ve tarihsel mücadele ruhunu milletin özünden alan bir anlayışı temsil ederken; küresel ölçekte Siyonizm, yerel ölçekte ise Batı taklitçiliğini batıl olarak konumlandırılan karşıt kutupları oluşturmaktadır (Çakır, 2018: 544). Bu bağlamda, Milli Görüş’ün ideolojik anlamda temel olarak Batı’nın kapitalist sistemine karşı hem ekonomik hem de kültürel bağımsızlığı hedefleyen İslami refleksle hareket eden siyasi hareket olduğu ifade edilebilir.

Milli Görüş temel karakteri itibarıyla ki Talip Tuğrul (2017) çalışmasında bu karakteri kapsamlı bir şekilde işlemiştir, İslâmcılığı siyasal alana taşıyan, siyasal ıslahatçı bir harekettir. Nihai dış politika hedefi, Batı’ya alternatif bir İslam Birliği kurmak ve tüm Müslümanları etnik ayrımları aşan bir ümmetçilik bilinciyle birleştirmektir. Hareketin tasavvuf menşeli kökenleri “Önce Ahlak ve Maneviyat” ilkesini beslerken, teolojik olarak Türkiye’nin çoğunluğunu oluşturan Ehl-i Sünnet geleneğine dayanır; ancak mezhepler üstü stratejik bir duruşla ortak düşmana karşı siyasi ittifakları mümkün kılar. Hareket, “taklitçiliğe” karşı “millilik” ve “yerellik” vurgusuyla kendi tarihsel ve kültürel köklerine dönerken, dünya görüşünü anti-emperyalizm ve anti-Siyonizm üzerine kurulu bir hak-batıl mücadelesi olarak tanımlar. Bu mücadeleyi yürütmek için siyasallığı bir “cihat” aracı olarak görür ve devrim yerine “ıslahatçılık” metoduyla sistemi içeriden dönüştürmeyi hedefler. Bu sürecin merkezinde, tüm harekete yön veren karizmatik lider Erbakan figürü yer alır. Hareket, farklı İslami grupları kuşatıcı yapısıyla bir araya getirirken, bunu aktivizm ve disiplinli teşkilatçılık gücüyle birleştirerek siyasi bir eyleme dönüştürür (Köni vd., 2015; Tuğrul, 2017). Hareketin kendini siyasal yelpazede konumlandırma biçimi de Milli Görüş’ün ideolojik temellerini açıklamaktadır. Zira Erbakan, Türkiye’deki mevcut siyasi yapıyı liberal, sol ve Milli Görüş olarak üçlü bir ayrıma tabi tutmuş ve Milli Görüş’ü bu iki yabancı kökenli ideolojinin dışında toplumun öz değerlerinden doğan üçüncü bir yol olarak sunmuştur. Erbakan’ın farklılaştırma söylemi, özellikle siyasi kutuplaşmanın yoğun olduğu kuruluş yıllarında harekete özgün bir kimlik kazandırmış, zamanla sadece sistem eleştirilerinden daha sistematik bir yapıya dönüşmüş ve özellikle 1990’larda “Adil Düzen” projesiyle birlikte bütüncül bir sistem önerisi haline gelmiştir (Arpacı, 2020: 25-34).

Milli Görüş’ün ideolojisinin temellerinde Çalmuk’un (2018: 550-555) analizine göre birbirini tamamlayan üç sacayağı bulunmaktadır. İlki, ekonomik programının merkezinde yer alan ve maddi kalkınmaya aracılık edecek Ağır Sanayi Hamlesi’dir. Bu vizyon, salt bir kalkınma projesinin ötesinde yerli üretim ve teknolojik yeterlilik aracılığıyla ekonomik bağımsızlığa ulaşma idealini temsil eder. İkinci ve üçüncü de sırasıyla: toplumsal alan ile eğitim sisteminde manevi kalkınmaya önem verilmesi ve dış politikada Batı merkezli ittifak sistemine alternatif olarak bir İslam Ülkeleri Birliği’nin inşa edilmesidir (Gülbay, 2019b:

159). Bu üçlü yapı, Türkiye’yi küresel sistemde edilgen bir konumdan çıkarıp özgün bir aktör olarak yeniden konumlandırma hedefini ortaya koymaktadır. Bu hedefi gerçekleştirmek için devrimci yöntemler yerine sistem içinde demokratik ve meşru zeminlerde kalınması ve bu yolla Batı’ya bağımlılıktan arındırılmış Adil Düzen’in kurulması, hareketin temel motivasyonunu tanımlamaktadır.

12 Mart 1971 askeri müdahalesi sonrasında Anayasa Mahkemesince kapatılan Milli Nizam Partisi’nin halefi olarak 1 Ekim 1972’de kurulan MSP, 1972-1980 yılları arasında Milli Görüş’ün siyasal alandaki yeni temsilcisidir. Parti programı içerik bakımından analiz edildiğinde, Milli Görüş’e referanslar ortaya çıkmaktadır. Partinin ideolojik yapısının temel ve kuşatıcı kodunun, “Ana Gaye” başlığı altında (Madde 1) ifade edilen ve kalkınmayı sadece ekonomik bir mesele olarak görmeyen “manevi ve maddi sahada kalkınarak saadet ve selâmete erişme” hedefi olduğu görülmektedir. Nitekim manevi kalkınma da partinin ideolojik omurgasını oluşturan ve en belirgin ideolojik kod olarak maddi kalkınmaya göre daha öncelikli bir meseledir (Madde 2). MSP’nin ekonomik vizyonu da programda net bir şekilde kodlanmıştır. “Her türlü istismar ve tefeciliğin terki” (Madde 6) ilkesiyle faize dayalı ekonomik sisteme eleştirel bir duruş sergilenirken, temel amaç “yaygın kalkınmanın hızla sanayileşerek gerçekleşmesi” olarak belirlenmiştir. Asıl hedef ise “Ağır sanayinin kurulması” ve “Uçak, Gemi, Otomobil, Kamyon” gibi stratejik ürünlerin “tamamen yerli imalat olarak” üretilmesi biçiminde ifade edilmiştir (Madde 90). MSP programı, özgün bir milli kimlik ve milli duruş arayışının en net ifadesi olarak millilik kavramını etnik bir temelden ziyade tarihsel ve manevi bir süreklilik üzerine inşa etmiştir. Partinin örnek bir medeniyet kurma hedefi “Büyük ve şanlı tarihimizle iftihar eden”, “mazisine bağlı” ve en önemlisi “her türlü taklitçilikten uzak / Milli şahsiyetini müdri” (Madde 3) bir nesil yetiştirme idealine dayandırılmıştır. Bu bağlamda MSP’nin ideolojik temellerinin manevi-maddi kalkınma bütünlüğü, ahlak ve maneviyatın önceliği, ağır sanayi merkezli ekonomik bağımsızlık ve tarih şuuruna dayalı milli şahsiyet gibi temel kodlar üzerine inşa edildiği belirtilebilir.

Erbakan liderliğindeki Parti, Türkiye’nin uluslararası ilişkilerde “Şahsiyetli Dış Politika” yürütmesi gerektiğini de sık sık dile getirmiştir. Şahsiyetli dış politika, siyasi ve ekonomik bağımsızlığı esas alan, dış baskılara boyun eğmeyen ve milli onuru koruyan bir yaklaşım olarak tanımlanmıştır. Bu çerçevede MSP’nin, müttefik bile olsa Batı’nın dikte ve yaptırımlarına direnme eğiliminde olan bir parti olduğu belirtilebilir. Ayrıca Erbakan’ın dış politika vizyonunun dört temel ilk üzerine inşa edildiği tespit edilmektedir. Bunlardan ilki, siyasetin temelini “ahlak ve maneviyat” üzerine kurmaktır. İkincisi, Türkiye’nin uluslararası sistemde edilgen bir “uydu” olmasını reddeden bir “lider ülke” olarak konumlandırılan şahsiyetli bir dış politika anlayışıdır. Üçüncüsü, sömürgeci kalkınmayı reddeden ve Türkiye’ye özgü bir “lider ülke kalkınma modeli” geliştirilmesini savunan ilkedir. Dördüncü ve kapsamlı ilke de bu misyonun

sadece Türkiye ile sınırlı kalmamasını “yeryüzünde ifsadın önlenmesi için Türkiye’nin ve bütün insanlığın saadeti için çalışmak” gibi evrensel bir rol tanımının yapılmasıdır (Tekin, 2017: 229).

MSP’nin temel dış politika koordinatları da yukarıdaki bu ilkeler temelinde belirlenmiştir. Parti’nin vizyonunu şekillendiren temel kodların ilkesel, bağımsız, ekonomik olarak kendi kendine yeterli ve bölgesel bir yönelimi benimsediği görülmektedir. Uluslararası ilişkileri güç ve çıkar dengesi yerine “hak ve adalet” temelinde okumak, MSP’nin programında dış politika paradigmasının özgün ve temel koordinatı olarak belirtilmektedir (Madde 41). Parti, dış politikanın ahlaki bir temele oturtulması gerektiğini ve Türkiye’nin uluslararası arenada “haysiyetli” bir duruş sergilemesi gerektiğini vurgulamaktadır. İkinci koordinat olarak “Milli Şahsiyet” ve “Anti-Taklitçilik (Kimlik ve Bağımsızlık)” kavramları verilebilir. Bu ilke, Türkiye’nin dış politikada özgün bir yol çizmesini ve başka bir gücün veya medeniyetin takipçisi olmaması gerektiğini ifade etmektedir. Böylelikle siyasi, ekonomik ve kültürel olarak tam bağımsız bir Türkiye’nin yaratılması, temel amaç olarak vurgulanmaktadır. “Enerji ve tabii kaynaklarımızın milli yatırımlarla değerlendirilmesinde fayda görüyor bu sahada yabancı sermayeye hâkimiyet sağlayacak ölçüsüz tatbikata imkân verilmemesi gerektiğine inanıyoruz” (Madde 45) ibaresi de bir kaynak milliyetçiliği ve anti-emperyalist duruşun sergilendiğini göstermektedir. Erbakan’ın Soğuk Savaş dönemindeki kapitalizm ve komünizmi Siyonizm’e hizmet eden bir timsahın iki çenesine benzetmesi de yine partinin dış politikasının temel taşlarından bir diğerini ortaya koymaktadır (Tuğrul, 2017: 637-638). Bu anlamda, partinin dış dünya algısının anti-emperyalizm ve anti-siyonizm üzerine kurulu olduğu ifade edilebilir.

Parti, dönemin küresel blok siyasetini eleştirerek Türkiye’nin dış politika önceliğini kendi yakın coğrafyasına ve tarihsel bağlarına yöneltmesinin gerekliliğini de vurgulamıştır. “Aramızda tarihi ve kültürel bağlar bulunan komşularımızla daha sıkı siyasi münasebetler kurulmasını zaruri görüyoruz” (Madde 42) ifadesi, bu bölgeselcilik vizyonunun aşikâr edilmesi olarak okunabilir. Bu yaklaşım, ek olarak, “Dış Türklerin haklarının korunması” (Madde 43) hedefini de içererek kültürel ve tarihi bir havza siyasetine kadar genişletilmiştir. Dikkat çekici olan bir nokta, parti programında Soğuk Savaş döneminin temel aktörleri olan NATO, AET (Avrupa Ekonomik Topluluğu), ABD veya SSCB’ye doğrudan hiçbir referans bulunmamasıdır. Bu kasıtlı sessizlik, MSP’nin mevcut iki kutuplu dünya düzenini reddettiğini ve Türkiye için bu blokların dışında kendi liderliğinde yeni bir yol aradığını gösteren bir tutum olarak okunabilir. Bununla birlikte, Arpacı ve Baharççek’in (2017: 120) ifadeleriyle MSP’nin, MNP’nin kapatılma tecrübesinden ders çıkararak programında “MNP’ye oranla daha mutedil bir dil kullanmayı ve dış politika yaklaşımını düşük profille oluşturmayı” stratejik olarak tercih ettiği belirtilebilir.

Milli Dava’dan Taksim’e MSP’nin Kıbrıs Sorununa Yaklaşımı

MSP’nin 1974 Kıbrıs sorununda sergilediği müdahaleci tutum, anlık bir politik refleksin ötesinde hareketin kuruluş felsefesini ve hedeflerini yansıtan bir duruşun sonucu olarak okunabilir. Bu yaklaşımın merkezinde, Erbakan’ın dünya algısını şekillendiren ve kökenlerini Kur’an’dan alan bir hak-batıl mücadelesi anlayışı yer almaktadır (Arpacı ve Baharçiçek, 2017: 117). Bu paradigma, uluslararası sistemi materyalist çıkar çatışmalarının bir arenası olarak değil, hakkı temsil edenler ile batılı temsil edenler arasındaki ahlaki bir mücadelenin sahnesi olarak yorumlar. Bu ideolojik zemin, Erbakan’ın Harekât sırasında kullandığı söylemlerin tesadüfi bir kelime seçimi olmadığını, aksine derin bir dünya görüşünün dışavurumu olduğunu anlamak için kritik bir anahtar sunmaktadır. Parti’nin Kıbrıs’a yaklaşımı bu perspektiften açıklanabilir.

İlk olarak, Milli Görüş’ün dayandığı İslamcı ve milliyetçi değerler doğrultusunda MSP’nin Kıbrıs’ı bir milli dava olarak benimsediği ifade edilebilir. Bununla birlikte, 1970’li yıllarda Kıbrıs politikası, Türk siyasetindeki bütün ana akım partilerin gündeminde milli bir dava olarak benimsenmiştir. Partiler, Kıbrıs Türklerinin güvenliğinden ve kazanılmış haklarından taviz verilmemesini savunmuştur. Fakat MSP’yi dönemin diğer partilerinin yaklaşımından ayıran belirgin farkın, Kıbrıs Türklerinin kimliğini tanımlama biçimiyle ilişkili olduğu ileri sürülebilir. MSP, Kıbrıs Türklerini bütünüyle “bizden bir parça” olarak görmüş ve ayrı bir kimlik vurgusu yapmamıştır. Türk milliyetçiliğinin genel olarak Kıbrıslı Türklerin ayrı bir kimliğini önemsemeyerek, onları Türkiye Türklüğünün bir şubesi olarak görmesi (Bora, 1995) gibi MSP de Müslüman kimliği ekseninde Kıbrıs Türklerini Türkiye’den ayrı düşünmemiştir. Bu yaklaşımın Kıbrıslı Türkleri hem Türk milletinin hem İslam ümmetinin bir parçası olarak değerlendirmesi nedeniyle Milli Görüş’ün dayandığı ümmetçilik anlayışından ileri geldiği kuvvetle muhtemeldir. Parti’nin, bu minvalde, Türkiye’nin Kıbrıslı Türklere sahip çıkması gerektiğini dini bir vecibe olarak algıladığı görülmektedir.

MSP’nin 1972 tarihli parti programı, bu yaklaşımın tespitinde kritik bir önem taşımaktadır. Programda yer alan Kıbrıs’a ilişkin “Dış Türkler”, “tarihi ve kültürel bağlar” ve “aktif politika” gibi anahtar ifadeler, MSP’nin Kıbrıs’ı tarihsel ve milli bir bağlam içinde okuduğunu göstermektedir. Programı’nın 42. maddesinde dış ilişkilerde “aramızda tarihi ve kültürel bağlar bulunan komşularımızla daha sıkı siyasi münasebetler” kurulmasını amaçlayan Parti, 43. maddede “Dış Türklerin haklarının korunması için milletler arası kurul ve çevrelerde aktif bir politika tatbik etmek kararındayız” (Milli Selamet Partisi, 1972) ifadesi ile proaktif ve müdahaleci bir siyaset güdeceğinin altını çizmiştir. Kullanılan “aktif politika” vurgusunu, önceki hükümetlerin pasif olarak algılanan tutumlarına bir eleştiri niteliği taşıdığı ve MSP’nin Kıbrıs gibi milli davalarda tereddüt etmeyeceğinin baştan belirlendiği şeklinde okumak mümkündür.

MSP'nin meclisteki açıklamaları da İslami ve milli reflekslerle hareket ettiğini göstermektedir. Örneğin, MSP'nin grup sözcüsünün söz aldığı bir genel kurulda Kıbrıs sorunu, doğrudan tarihsel ve dini bir zemine oturtulmuş ve Kıbrıs “bin yıllık İslam diyanı” ve “Adana vilayetine bağlı bir vezirlik” olarak tanımlamıştır. Bu yaklaşım hem Osmanlı mirasına hem de dini bağlılığa yapılan açık bir göndermedir. Ek olarak ilgili tarihteki meclis konuşması “Yardım Allah’tandır, fetih yakındır” ifadesiyle bitmiştir (TBMM, 1974a: 45). Bu söylemlerde Harekâta ilahi bir misyon yüklendiğini göstermektedir. Hareketin öncülerinden Süleyman Arif Emre de Erbakan’ın siyasete bakış açısını Erbakan’ın ağzından şöyle aktarmaktadır “Biz siyaset değil, cihat yapıyoruz. Biz parti değil, cihat ordusuyuz” (Erbakan Vakfı, 2017: 9). Dolayısıyla siyasete yönelik bu yaklaşım, MSP’nin siyaset pratiğinin de çerçevesini belirlemektedir.

MSP’nin 1973 yılındaki seçim beyannamesinde ve Erbakan’ın söylemlerinde, Kıbrıs meselesi Batı ile bütünleşme politikalarına yönelik temel eleştirinin odağına yerleştirilmiş, başka bir ifadeyle konu, Batı karşıtlığı paradigması çerçevesinde ele alınmıştır. Beyannamede Ortak Pazar’ın olası tehlikeleri anlatılırken “Asırlarca şehid kanlarıyla sulanan topraklarımızın ortak pazar firmaları tarafından para mukabilinde kapışılmasından ne kadar vahim neticeler doğabileceğini bize Kıbrıs misali isbat etmemiş midir?” (Millî Selamet Partisi, 1973: 37) sorusunu yönelten MSP, Kıbrıs’ı ekonomik bağımlılığın toprak kaybına ve ulusal egemenliğin zedelenmesine yol açtığı somut bir misal olarak sunmuş, anti-empyralist söylemini Kıbrıs sorunu üzerinden güçlendirme yoluna gitmiştir.

Kıbrıs’a stratejik coğrafik bir vizyon yükleyen Erbakan, “dış güçlerle mücadele” düsturunu da Kıbrıs yaklaşımına eklemiştir. Kıbrıs adasının jeo-stratejik konumunu geniş bir bölgesel ve küresel bağlam içinde değerlendiren Erbakan, Ada’nın “Akdeniz-Karadeniz-Hazar-Basra-Kızıldeniz” havzasındaki stratejik önemini sık sık vurgulamıştır. Kıbrıs’ın sadece Türkiye için değil, küresel güç dengeleri açısından da önemli olduğunu belirtmiştir. “Kantona ayrılacak, Rumlar yönetimde olacak... bu Rumların işine gelir” gibi söylemleriyle de dış güçlerin müdahalesine karşı direnişin gerekliliğini vurgulamıştır. Uluslararası toplumun önerdiği çözüm modellerinin çoğunun Rum çıkarlarına hizmet edeceğini belirten Erbakan, bu modelleri kabul etmenin Türk tarafı açısından teslimiyet anlamına geleceğinin altını çizmiştir (Prof. Dr. Necmettin Erbakan, 2014). Erbakan’ın kullandığı “Bana ne Amerika’dan!” ifadesi de yalnızca dış müdahalelere yönelik basit bir reddedişi değil (Mümin Türk, 2010), Millî Görüş’ün Kıbrıs Türklerinin haklarını koruma konusunda dış baskılara boyun eğmeyeceğinin tasdiki olarak sunulmuştur.

Erbakan’ın ideolojik perspektifinden Kıbrıs meselesi, basit bir dış politika sorununun çok ötesinde Türkiye’nin bekası ve küresel misyonu ile iç içe geçmiş

bir anlam taşımaktadır. Erbakan’a (2017: 155-158) göre Kıbrıs, sadece jeo-stratejik bir ada değil, “Türkiye’nin bütünlüğünün sigortasıdır. Kıbrıs demek, Türkiye demektir.” Bu minvalde Erbakan’ın, Kıbrıs’ın güvenliğini doğrudan Türkiye’nin ana vatan güvenliğiyle eşitlediği, adaya yönelik herhangi bir tehdidi Türkiye’ye yapılmış bir tehdit olarak konumlandığı ve müdahaleyi kaçınılmaz bir ulusal beka eylemi haline getirdiği anlaşılabılır. Hatta Erbakan bu çerçeveyi daha da genişleterek meseleyi küresel bir hak-batıl mücadelesinin merkezine yerleştirir. Kıbrıs’a ilişkin “Ortadoğu’nun barışı, İslam âleminin huzuru ve Türkiye’nin korunması için büyük öneme haizdir” (Erbakan, 2017: 159) şeklindeki tespiti, harekâtı sadece bir millî çıkar savunması olmaktan çıkarır. Bu söylemle müdahale, tüm İslam dünyasının huzurunu ve Batı emperyalizmine karşı Ortadoğu’nun direnişini temin edecek olan lider ülke Türkiye’nin üstlendiği tarihi ve manevi bir misyona dönüştürülmektedir.

Müdahaledeki İslami ton, Kıbrıs Harekâtı sonrasında da devam etmektedir. Dönemin Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Bülent Ecevit’in uluslararası hukuk ve diplomatik teamüllere dayalı pragmatik yaklaşımına karşılık Erbakan’ın itirazı, sorunu tamamen farklı bir semantik alana taşımaktadır. Erbakan’ın, “Allah’ın yardımıyla fetih hakkımızı kullandık. Yeşil Adamıza ayak basan kahraman Mehmetçiklerimizi durduramayız” (akt. Adamson, 2001: 292) şeklindeki beyanı, basit bir politik duruşun ötesinde ideolojik söylemsel bir anlam inşa etmektedir. Zira bu ifadede yer alan üç kilit kavramın analizi, MSP’nin pozisyonunun deşifre edilmesine yardımcı olacaktır. İlki “Allah’ın yardımıyla” ifadesidir. Bu ifade, askeri operasyona dünyevi (seküler) bir meşruiyetin ötesinde ilahi bir rıza ve destek atfederek onu kutsallaştırmaktadır. İkinci ifade “Fetih hakkı”dır. Müdahale hakkı veya garantörlük hakkı gibi hukuki ve nötr terimler yerine, tarihsel ve dini çağrışımları son derece güçlü olan fetih kelimesinin seçilmesi, eylemi bir toprak kazanımı ve manevi bir zafer olarak kodlamaktadır. Üçüncü ifade de “Kahraman Mehmetçikler” olarak alınabilir. Askeri güce atfedilen bu sıfat, eylemin ahlaki üstünlüğünü ve millî onurla olan bağını pekiştirmektedir. Dolayısıyla MSP’nin ideolojik söyleminde İslam ümmetiyle dayanışma ve millî bağımsızlık vurgusu iç içe geçerek (Tuğrul, 2017: 626) Kıbrıs’taki Türk toplumunun korunmasını hem dini bir sorumluluk hem de millî bir zorunluluk şeklinde çerçevelendiği ifade edilebilir.

İkinci olarak, MSP’nin Kıbrıs sorununa yaklaşımında askeri müdahale taraftarı, daha sert ve sürece aktif dâhil olma stratejisini takip ettiği dikkat çekmektedir. Bu yaklaşım, Kıbrıs sorununun ilk dönemlerinde koalisyon ortakları arasındaki fikir ayrılığını da temsil eder. 18-20 Temmuz 1974 tarihli Meclis gizli oturum tutanakları, Kıbrıs Harekâtı’nı meşrulaştırmak için koalisyonun iki kanadı tarafından kullanılan söylemler arasında derin bir dikotomi olduğunu ortaya koymaktadır. Bu iki temel yaklaşım arasındaki fark, sadece bir üslup ayrılığından ileri gelmemektedir. Krizin yönetimine ve nihai hedeflerine dair temel bir vizyon

çatışmasını da gözler önüne sermektedir. 1974’ylındaki Erbakan ile Ecevit birlikteliğinin ideolojik yakınlıktan ziyade siyasi oportünizm üzerine inşa edildiği dikkate alındığında iki liderin Amerikan hegemonyasına karşı durmak haricinde çok az noktada ortak fikir sahibi olduğu belirtilebilir (Adamson, 2001: 284). Ecevit’in temsil ettiği CHP kanadı, müdahaleyi uluslararası hukuk, garantörlük anlaşmaları ve barış getirme misyonu ekseninde, hukuki-savunmacı bir paradigma içinde okurken (TBMM, 1974a: 19), MSP kanadı Erbakan’ın ideolojik liderliğinde ve parti sözcülerinin ifadelerinde, meseleyi tarihi ve milli bir dava, anti-emperyalist bir direniş ve fetih gibi kavramlarla çerçeveleyerek hem ideolojik hem de askeri müdahale yanlısı bir yaklaşımla ele almıştır (TBMM, 1974b: 2). Buna karşın Ecevit’in “Kıbrıs Harekâtı bir fetih değil, bir milli ödevdir” düşüncesiyle bu görüşe karşı çıkmıştır (Mirkelamoğlu, 1977: 314). Fakat CHP-MSP koalisyonunun kuruluşunda Kıbrıs politikası büyük ölçüde CHP’nin seçim bildirgesindeki “federatif devlet” ilkesi üzerine kurulu olsa da 15 Temmuz 1974 Darbesi, bu dengeyi kökten değiştirmiştir. Tosik Dinç’in (2022: 122) de belirttiği gibi bu andan itibaren MSP, “Barış Harekatı’nın düzenlenmesinin itici gücü” haline gelerek koalisyonun daha pasif ve diplomatik kanadını askeri çözüm yönünde teşvik etmiştir.

Erbakan, yaklaşımını her ne kadar Türkiye’nin “Garanti Anlaşmasının 4. maddesi” uyarınca sahip olduğu hukuki bir “sorumluluğa” dayandırıp eylemin keyfi bir saldırganlık olmadığının altını çizse de krizin failini net bir şekilde tanımlamış ve diplomatik yolları filen kapatmıştır. Söylemlerinde Sampson Darbesi’ni bir iç mesele olarak değil, doğrudan Yunanistan tarafından yapılan bir dış müdahale olarak nitelendirmiş ve böylece askeri müdahaleyi neredeyse kaçınılmaz bir seçenek olarak işlemiştir (TBMM, 1974b: 3). Bu doğrultuda Kıbrıs’ta darbe haberinin alınmasıyla birlikte vakit kaybetmeden proaktif bir tutum sergilemiş ve derhal partisinin en üst karar organı olan Genel İdare Kurulu’nu harekete geçirmiştir. Yapılan toplantının sonucunda MSP, diplomatik seçenekleri veya beklemeyi önceleyen yaklaşımların aksine, askeri müdahalenin kaçınılmaz ve zorunlu olduğu yönünde net bir irade ortaya koymuştur (Altınalan, 2011; Erbakan, 2017: 159). Bu karar, Erbakan’ın krizin ilk saatlerinden itibaren hükümet içinde askeri çözüm seçeneğini en güçlü şekilde savunan taraf olacağını ve koalisyon ortağı üzerinde bu yönde bir baskı kuracağını açıkça göstermiştir. Henüz hükümet düzeyinde resmi bir karar alınmadan MSP kendi tabanına ve kadrolarına Türkiye’nin garantörlük hakkını kullanarak askeri harekâta girişmesi gerektiğini deklare etmiş olması, MSP’nin motivasyonunun stratejik hesapların yanı sıra yukarıda bahsedilen ideolojik hassasiyetler ve aktif politika yaklaşımıyla ilişkilendirilebilir.

Kıbrıs krizinin yönetimi konusundaki temel fikir ayrılığı, ilk andan itibaren Bakanlar Kurulu toplantılarına da yansımıştır. Fakat koalisyonun iki ortağı olan Ecevit ve Erbakan arasındaki diyalog, bir yöntem tartışmasından farklı olarak iki

farklı siyasi felsefenin çatışması olarak da okunabilir. Kayhan Sağlamer’in (1974: 34-35) aktardığına göre Erbakan, “Şımarık Yunan Milleti’ne Allah’ın izniyle unutamayacakları bir ders vermeliyiz” ifadeleriyle toplantıda askeri müdahalenin derhal başlatılması gerektiğini savunarak meseleyi bir milli onur ve mukabele zeminine oturtmuştur. Buna karşılık Ecevit, Batılı diplomatik normlara dayanan bir yaklaşımı benimsediğini “Ama önce barışçı yolları denemeliyiz. Savaş son çaredir. Ayrıca diplomasi ile askeri harekâtı birbirinden ayırmalıyız” ifadeleriyle ortaya koymuş ve meseleyi daha çok uluslararası hukuk çerçevesinde tutma, kan dökülmesini önleme ve askeri gücü son çare olarak görme yaklaşımını benimsemiştir. Fakat İngiltere ve Amerika ile gerçekleştirilen diplomatik görüşmeler sonuç vermeyince barışçıl yolları önceleyen Ecevit “Arkadaşlar ben bir nefis muhasebesi yaptım. Çıkartma yapmaktan başka çare kalmadı, İngilizlerin cevabı menfi” ifadeleriyle harekât kararının artık hükümetin ortak politikası haline geldiğini ilan etmiştir (akt. Emre, 2017: 128). CHP-MSP koalisyonu, ideolojik yelpazenin iki zıt ucunda yer alan partilerin kurduğu bir zorunlu birliktelik olması nedeniyle Kıbrıs krizi karşısında kaçınılmaz olarak derin bir iç gerilim yaşamıştır. Bu süreci Tosik Dinç (2022: 152) “Oldukça zorlu tartışmalar neticesinde ortak uzlaşma zemini bularak bu barış harekâtlarını gerçekleştirmişlerdir” şeklindeki ifadesiyle özetlemiştir.

MSP’nin Kıbrıs sorununa ilişkin benimsediği askeri müdahale tezi, süreç boyunca devam etmiş, Erbakan daha sert bir dil kullanan figür olarak öne çıkmıştır. Erbakan’ın asker kanadına yaptığı “Hazır olun, yürüyün” çağrısı bu minvalde örnek olarak verilebilir (TVNET, 2020). Nitekim harekâtın başlamasıyla birlikte MSP’nin önceliği, operasyonun hedefine ulaşmaya dek sürdürülmesi olmuştur. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi’nin 353 sayılı kararı ile 22 Temmuz’da ateşkes çağrısı yapıldığında, MSP’li bakanlar bu çağrının erken ve hedefi eksik bırakacak bir duraklama olacağını ilan etmiştir. Nitekim Erbakan ve MSP kanadı, birinci harekât sonunda adanın ancak kuzey-batısında sınırlı bir bölgenin kontrol altına alınmış olmasından memnun olmamış ve Kıbrıs Türklerini güvenceye almak için daha geniş bir alanın kontrolünün gerekliliğinin altını çizmişlerdir. Erbakan, ateşkes sonrası başlatılan barış müzakerelerini açıkça “zaman kaybı” olarak nitelermiş ve Türk tarafının masada oyalanarak kazanımlarını riske atmaması gerektiğini savunmuştur (Millî Gazete, 1974; Tosik Dinç, 2022: 148-149). Kıbrıs Barış Harekâtı’nın askeri başarısı, koalisyon içindeki ideolojik farklılıkları daha da belirginleştirmiştir. Bilhassa Cenevre Konferansı sırasında Türk askerinin adadan çekilmesi meselesinde derin bir çatlağa yol açmıştır. Şahinler’in (1979: 60-61) de belirttiği gibi Erbakan, birliklerin kademeli olarak çekilmesini öngören bir hükmü sert bir tutum olarak reddetmiştir. CHP, Kıbrıs’ın bağımsızlığını korumayı hedefleyen yumuşak ve kesin bir siyasetle, askeri varlığı geçici bir diplomatik araç olarak görürken, MSP Türk haklarının kalıcı teminatını önceleyen daha kuşkulu, sert ve gerektiğinde daha baskıcı bir

siyaset izlemeyi tercih etmiştir. Bu noktada Erbakan'ın tavrının, Kıbrıs'ta kalıcı bir Türk askeri varlığı tesis ederek yeni ve daha güvenli bir statüko yaratmayı amaçladığı ileri sürülebilir. Erbakan'ın duruşu, Cenevre'deki müzakere sürecini fiilen kilitlemiş ve koalisyon içindeki çatlağı derinleştirerek İkinci Harekât'a giden siyasi zemini hazırlamıştır.

MSP'nin yaklaşımında Kıbrıs sorunu, üçüncü olarak, bağımsızlık esaslı iki farklı devlet kurulmasını öngören taksim tezi bağlamında işlenmiştir. Fakat burada öncelikle koalisyon hükümetinin programına değinmek gerekir. CHP-MSP Koalisyonu'nun Kıbrıs krizinden önceki resmi tutumu, 1 Şubat 1974 tarihli Hükümet Programı'nda açıkça ortaya koyulmuştur. Program, adanın geleceği için “federatif bir sistem” önermekte ve temel hedefin “Kıbrıs'ın ülke bütünlüğünü ve bağımsızlığını” korumak olduğunu belirtmektedir. Türkiye'nin pozisyonu ise Kıbrıs Andlaşmaları ile tanınan garantörlük hakkına dayandırılarak hukuki bir zemine oturtulmuştur (TBMM, 1974c: 363). Bu ılımlı ve diplomatik dil, kriz anında MSP kanadından yükselecek olan fetih ve milli dava gibi daha radikal ve ideolojik söylemlerle belirgin bir tezat oluşturmuştur. Nitekim Necmettin Erbakan'ın harekât sonrası söylemleri, MSP'nin Kıbrıs politikasındaki nihai hedefinin taksim olduğunu net bir şekilde ortaya koymaktadır. Erbakan “Biz federe devlet istemeyiz. Hudutları kesin şekilde ayrılmış iki tane bağımsız devlet olacak” (2017: 160) diyerek koalisyonun ortak programında yer alan federasyon modelini açıkça reddetmiş ve masaya en maksimalist talebi koymuştur. Bu yaklaşım, askeri müdahaleyi bozulan bir düzeni restore etme eyleminden ziyade en başından beri coğrafi taksimatı hedefleyen stratejik bir planın parçası olarak yeniden tanımlamaktadır. “Zaten Barış Harekâtı başlarken bizim kararımız buydu” (Erbakan, 2017: 160) ifadesiyle de taksim hedefini geriye dönük olarak meşrulaştıran Erbakan, askeri zaferi bağımsız bir Türk devleti kurma misyonunun bir aracı olarak siyasileştirmektedir.

Erbakan'ın hükümet programında yer alan ve ılımlı bir çözümü işaret eden Coğrafi Federasyon kavramına şüpheyile yaklaştığı, ilerleyen dönemdeki söylemlerinde de tespit edilebilir. Söylemlerinde bu tezin “çok değişik çözümlere yol açabilecek bir söz” olduğunu belirterek önceden uzlaşılan bu çerçeveyi esnetmiş ve yeni pazarlıklara kapı aralamıştır. Asıl hedefin federasyon gibi belirsiz çözümler yerine, Türk tarafının mutlak güvenliğini garanti altına alacak daha net ve kalıcı bir statünün (örtük olarak taksim veya güçlü otonomi) kurulması olduğunu ileri sürmüştür. Harekât sonrasında barışın ancak “vazgeçemeyeceğimiz haklarımız” (TBMM, 1974d: 244-245) temelinde olabileceğini ve verilecek herhangi bir tavizin “katiyen karşılıksız” olmayacağını vurgulamıştır.

Erbakan'ın bir diğer kritik hamlesi de askerin çekilmesi konusundadır. Askerin çekilmesini bir zorunluluk olarak değil, bir lütuf olarak sunarak Türk

Silahlı Kuvvetleri’nin varlığının ancak “haklarımızın kesinlikle teminat altına alındığını gördükten sonra” (TBMM, 1974d: 255) tartışılacak bir seçenek olduğunu belirtmiştir. Bu yaklaşım, askeri, *‘fait accompli’*yi (oldubitti) masada kalıcı bir siyasi ve diplomatik koz haline getirme stratejisi olarak da değerlendirilebilir. Söylemler analiz edildiğinde bu yaklaşımın üç temel stratejik hamle üzerine kurulu olduğu ifade edilebilir. Bunlardan ilki, Erbakan koalisyon dönemini işaret ederek “Büyük Kıbrıs zaferi bu devrede kazanılmıştır” söylemiyle, başarıyı doğrudan kendi iktidar ortaklıkları dönemine tescil etmiş, zaferin “devlet-millet kaynaşmasını” sağladığını belirterek Milli Görüş ideolojisinin temel kavramlarından birinin bu zaferle vücut bulduğunu ileri sürmüştür (TBMM, 1974d: 134, 141). Hemen ardından koalisyonun bozulmasını ise CHP’nin “partizan ve hissi sebepleri”ne bağlayarak MSP’yi milli davayı önceleyen, ortağını ise siyasi hesaplar yapan bir aktör olarak konumlandırmıştır (TBMM, 1974d: 148). Bu yaklaşımın, askeri zaferi iç politikada bir meşruiyet ve üstünlük aracına dönüştürme hamlesi biçiminde okunması mümkündür.

Yukarıdaki tartışmalardan hareketle son olarak, MSP’nin Kıbrıs sorununa yönelik söylem ve politikalarının analizinin, ilgili dönemde Milli Görüş’ün yaklaşımının temelini ve gidişatını oluşturan kavramların belirginleşmesine olanak tanıdığını belirtmek gerekmektedir. Bu çerçevede MSP’nin ideolojik ve siyasi duruşunu şekillendiren ve Kıbrıs politikalarını anlamlandırmada kritik öneme sahip kavramsal unsurlar ve söylemsel vurgular aşağıdaki tablodaki gibi özetlenebilir.

Tablo 1. MSP’nin Kıbrıs Perspektifindeki Anahtar Kavramlar/Vurgular

Yaklaşım Başlığı	Anahtar Kavramlar / Vurgular
<i>Milli Dava</i>	Vazgeçemeyeceğimiz Haklarımız, Kader Birliği, Dış Türkler, Tarihi ve Kültürel Bağlar
<i>Müdahale İnişiyatifi</i>	Fetih Yakındır, Hazır Olun Yürüyün, Aktif Politika
<i>Coğrafi Taksim Tezi</i>	İki Bağımsız Devlet, Federal Değil Taksim
<i>Diplomasi Yerine Eylem Odaklılık</i>	Zaman Kaybı
<i>Stratejik Coğrafi Vizyon</i>	Beşgen Havza, Güç Projeksiyonu
<i>Dış Güçlere Karşı Direniş</i>	Lider Ülke, Hak-Batıl Mücadelesi, Anti-emperyalizm, Bana ne Amerika’dan
<i>Manevi-Milli Retorik</i>	Hak-Batıl Mücadelesi, Fetih Hakkı, Allah’ın İzniyle, Şahsiyetli Dış Politika, İslam Âleminin Huzuru

Kaynak: MSP’nin metin ve söylemlerinden betimsel yaklaşımla araştırmacılar tarafından derlenmiştir.

Bu temel kavramlardan ve vurgulardan hareketle, MSP'nin Kıbrıs meselesine yönelik yaklaşımı milliyetçi, manevi ve stratejik öğelerin harmanlandığı bir söylemsel yapıya karşılık gelmektedir. Parti, Kıbrıs sorununu Türkiye'nin tarihi, kültürel ve ulusal çıkarlarıyla doğrudan bağlantılı bir milli dava olarak görürken diplomatik süreçlerin zaman kaybı olduğu düşüncesiyle hızlı ve sonuç odaklı çözümleri ön plana çıkarmaktadır. Federal bir çözümü reddedip coğrafi taksimat tezini savunan MSP, aynı zamanda askeri müdahale ve aktif dış politikayı destekleyerek stratejik bölgesel güç projeksiyonunu hedeflemektedir. Ayrıca dış güçlerin müdahalesine karşı lider ülke söylemiyle antiemperyalist bir tutum benimsemekte ve meseleyi dini ve manevi kavramlarla zenginleştirerek İslam dünyasının genel çıkarlarıyla da ilişkilendirmektedir. Tüm bu unsurlar, MSP'nin Kıbrıs politikasını ideolojik, stratejik ve manevi boyutlarıyla kapsayıcı ve çok yönlü bir perspektife yerleştirmektedir.

Genel Değerlendirme ve Sonuç

MSP'nin 1972-1980 yılları arasındaki Kıbrıs politikası, Türkiye'de İslamcı bir siyasi hareketin milli bir dış politika sorununa yaklaşımının kapsamlı bir örneğini sunmaktadır. Bu anlamda, Türkiye'nin uzun yıllar Batı merkezli ve güvenlik odaklı bir dış politika anlayışı çerçevesinde şekillenen diplomatik yönelimlerine karşı, İslami reflekse sahip ideoloji temelli alternatif bir vizyonun siyasal düzlemde görünürlük kazandığı bir döneme yaşanmıştır. Kıbrıs sorunu da bu kapsamda değerlendirilmiştir. Parti, Kıbrıs hususunda dönemin diğer partileriyle ortak paydalar taşısa da (milli çıkarların korunması, garantörlük haklarına sahip çıkılması, askeri müdahalenin meşruiyeti gibi konularda) üslup, yaklaşım ve öncelikler bakımından özgün bir yere sahiptir. MSP, Kıbrıs sorununu yalnızca bir dış politika meselesi değil, bir inanç ve ideoloji meselesi olarak ele almıştır. Bu bakımdan laik-milliyetçi paradigmadan ayrılmış ve Türk siyasi tarihinde İslamcı dış politikanın somut uygulamalarından ilkinin Kıbrıs üzerinden gerçekleştirmişti. MSP'nin 1974 Kıbrıs krizindeki politikasının, genel manasıyla anlık bir reaksiyon olmaktan ziyade hareketin ideolojik köklerinden beslenen, kriz anında stratejik bir söylemle inşa edilen ve maksimalist hedeflere yönelen bütüncül bir yaklaşıma dayandığı ifade edilebilir.

Bu çalışma, MSP'nin yaklaşımını üç temel eksenle ele almıştır: politikanın kökenleri, kriz anındaki gelişimi ve nihai hedefi. MSP'nin yaklaşımın kökenleri, Milli Görüş'ün kuruluş felsefesinde yatmaktadır. Parti, Kıbrıs meselesini geleneksel dış politika paradigmalarının ötesinde kendi özgün hak-batıl mücadelesi anlayışıyla okumuştur. Bu ideolojik zemin, 1972 Parti Programı ve 1973 Seçim Beyannamesi'nde yer alan aktif politika ve anti-emperyalist duruş taahhütleriyle somutlaşmış ve Kıbrıs'ı daha kriz patlak vermeden önce müdahale edilmesi gereken bir milli dava olarak kodlamıştır. Bu anlamda, Kıbrıs'a

yaklaşımın partinin milli ve manevi değerleri önceleyen ideolojisi ve İslamcı dış politika anlayışı çerçevesinde şekillendiği ifade edilebilmektedir. Zira Kıbrıs konusunu dile getirilirken İslami ton yoğun biçimde kullanılmıştır. Öte yandan, Kıbrıs meselesi Türkiye’de tüm siyasi yelpazede milli dava olarak kabul edilirken MSP bu davaya Türk-İslam birliği ve maneviyat vurgusuyla kendine özgü bir perspektifle yaklaşmış ve sorunu ümmet bilinci perspektifine oturtmuştur.

Kriz anında bu ideolojik kökenler, politikanın gelişimini şekillendirmiş ve MSP’yi koalisyonun daha atak ve aktif şahin kanadı haline olarak okunmasına yol açmıştır. Harekât, Erbakan’ın söyleminde uluslararası hukukun dar kalıplarından çıkartılarak “Allah’ın yardımıyla fetih hakkı” gibi kavramlarla yeniden çerçevelenmiş ve adeta kutsal bir misyona dönüştürülmüştür. Bu yaklaşımın, koalisyonun daha ılımlı kanadı üzerinde belirleyici bir baskı oluşturarak krizin yönetiminde MSP’yi bir itici güç konumuna getirmiş olması kuvvetle muhtemeldir.

Son olarak Harekât sonrası dönemde MSP’nin yaklaşımının nihai hedefi de ortaya koyulmuştur. Bu hedef, benimsediği maksimalist vizyonla tutarlı bir şekilde belirginleşmiştir. Erbakan, koalisyonun ortak hedefi olan federasyon modelini açıkça reddederek MSP’nin nihai hedefinin hudutları kesin şekilde ayrılmış iki tane bağımsız devlet, diğer ifadeyle taksim tezi olduğunu ilan etmiştir. Tüm bu değerlendirmeler ışığında MSP’nin Kıbrıs politikasının, partinin dış politikayı iç politika ve ideolojik hedefleri doğrultusunda şekillendirme kapasitesini, liderinin söylem inşa etme gücünü ve ulusal bir krizi kendi dünya görüşü çerçevesinde yeniden tanımlayarak süreci domine etme yeteneğini gösteren Türk siyasi tarihi açısından kritik bir vaka niteliğinde olduğu ifade edilebilir.

Kaynakça

- Adamson, Fiona B. (2001). “Democratization and the Domestic Sources of Foreign Policy: Turkey in the 1974 Cyprus Crisis”, *Political Science Quarterly*, 116 (2): 277-303.
- Akgün, Sibel (2012). “Ulusal Güvenlik Bağlamında Ak Parti’nin Kıbrıs Sorununa İlk ve Son Dönemde Bakışının Karşılaştırmalı Analizi”, Mehmet Seyfettin Erol ve Ertan Efegil (eds.), *Türk Dış Politikasında Güvenlik Arayışları Temel Faktörler, Kavramlar, Aktörler, Süreç ve Gelişmeler* (İstanbul: Barış Kitap): 137-168.
- Albayrak, Mustafa (2000). “Türkiye’nin Kıbrıs Politikaları (1950-1960)”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 16 (46): 249-75.
- Albayrak, Sadık (1989). *Türk Siyasal Hayatında MSP Olayı* (İstanbul: Araştırma Yayınları).
- Altınalan, Hüseyin (2011). “Erbakan’ın Rolü Neydi?”, *Milli Gazete*, <https://www.tyb.org.tr/erbakanin-rolu-neydi-3441h.htm#:~:text=Erbakan%20daha>

%20%C3%A7ok%20%27%20Harekat%C4%B1,demi%C5%9Ftir (Erişim Tarihi: 10.08.2025).

- Arıcıoğlu, Ece B. (2023). “Kıbrıs Meselesi Ekseninde 1974 Kıbrıs Müdahalesi”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal ve Teknik Araştırmalar Dergisi*, 21 (1): 103-115.
- Armaoğlu, Fahir H. (1959). “1955 Yılında Kıbrıs Meselesinde Türk Hükümeti ve Türk Kamuoyu”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 14 (02): 57-86.
- Arpacı, Işıl ve Abdulkadir Baharççek (2017). “Milli Görüş Partilerinin Programlarının Dış Politika Analizi”, *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7 (İktisat Özel Sayısı): 115-126.
- Arpacı, Işıl (2020). “Söylemden İdeolojiye Erbakan ve Milli Görüş”, *Maarif Mektepleri Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 3 (1): 16-37.
- Arpacı, Işıl (2022). “Necmettin Erbakan Örneğinde Türk Dış Politikasının İslamcı Eleştirisi”, *Anadolu Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4 (2): 244-260.
- Arsava, A. Füsün (1996). “Kıbrıs Sorununun Uluslararası Hukuk Açısından Değerlendirilmesi”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Prof. Dr. Oral Sander’e Armağan (1-4): 43-51.
- Baharççek, Abdulkadir (2020). *Yeni Dünya Düzeninde Türk Dış Politikası* (Ankara: Orion Kitabevi).
- Balcı, Ali (2021). *Türkiye Dış Politikası İlkeler, Aktörler ve Uygulamalar* (İstanbul: Alfa Yayınları).
- Bishku, Michael B. (1991). “Turkey, Greece and the Cyprus Conflict”, *Journal of Third World Studies*, 8 (1): 165-179.
- Bora, Tanıl (1995). “Türk Milliyetçiliği ve Kıbrıs”, *Birikim Dergisi*, Sayı 77.
- Bora, Tanıl (2017). *Cereyanlar: Türkiye’de Siyasal İdeolojiler* (İstanbul: İletişim Yayınları).
- Camp, Glen D. (1980). “Greek-Turkish Conflict over Cyprus”, *Political Science Quarterly*, 95 (1): 43-70.
- Cumhuriyet (1950). *Kıbrıs Meselesi Dün Mecliste Görüldü*, S. 3, <https://www.gastearsivi.com/gazete/cumhuriyet/1950-01-24/3> (Erişim Tarihi: 17.05.2025).
- Cumhuriyet (1962). *Kıbrıslı İdarecilerden Dün Londra Anlaşmasının Tatbikini İstedik*, <https://egazete.cumhuriyet.com.tr/oku/192/1962-11-24/0> (Erişim Tarihi: 17.05.2025).
- Çakır, Ruşen (2018). “Milli Görüş Hareketi”, Yasin Aktay (ed.), *Modern Türkiye’de Siyasal Düşünce Cilt 6 İslamcılık* (İstanbul: İletişim Yayınları): 544-549.
- Çalmuk, Fehmi (2018). “Necmettin Erbakan”, Yasin Aktay (ed.), *Modern Türkiye’de Siyasal Düşünce Cilt 6 İslamcılık* (İstanbul: İletişim Yayınları): 550-575.
- Çınar, Menderes (2022). “Islamist Activism in Turkey”, Güneş Murat Tezcür (ed.), *The Oxford Handbook of Turkish Politics* (New York: Oxford University Press): 407-430.
- Efegil, Ertan ve Ayşe M. Olcay (2004). “Tarafların Kıbrıs Sorunu’na Yaklaşımları”, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları (HÜTAD)*, (1): 113-122.

- Emre, Süleyman A. (2017). *Siyasette 35 Yıl* (Ankara: MGV Yayınları).
- Erbakan Vakfı (2017). *Yorulmayan Lider Erbakan* (Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık).
- Erbakan, Necmettin (2017). *Davam* (İstanbul: Yeni Devir Matbaacılık).
- Fırat, Melek (2009). “1945-1960 Yunanistan’la İlişkiler”. Baskın Oran (ed.), *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt I. 1919-1980* (İstanbul: İletişim Yayınları): 576-614.
- Gökçe, Emrah U. (2018). “1974 Kıbrıs Krizinde CHP-MSP Koalisyon Hükümetinin Karar Alma Süreci”, *Ulusa: Uluslararası Çalışmalar Dergisi*, 2 (1): 41-60.
- Gülbay, Alper (2019a). “Huzursuz Bir Ortaklığın Ses Getiren Hamlesi: CHP-MSP Koalisyon Hükümeti ve Kıbrıs Barış Harekâtı”, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 15 (30): 333-361.
- Gülbay, Alper (2019b). “Türk Dış Politikasında İslam Dünyasına Yönelişin İdeoloji ve Güç Dengesi Bağlamında Analizi”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, (65), 159-192.
- İşyar, Ömer G. (2021). *Türk Dış Politikası Sorunlar ve Süreçler* (Bursa: Dora Yayıncılık).
- Kasım, Kamer (2007). “Soğuk Savaş Dönemi Sonrası Kıbrıs Sorunu”, *Gazi Akademik Bakış*, 1: 57-73.
- Kırval, Levent ve Arda Özkan (2021). “The Delimitation Dispute of the Maritime Jurisdiction Areas in The Eastern Mediterranean: Turkish Perspective Based on the Equitable Principles”, *The Turkish Yearbook of International Relations*, 52: 85-112.
- Koçer, Gökhan (2006). “Türk Dış Politikasında Din unsuru”, *Akademik Orta Doğu*, 1 (1): 131-157.
- Köni, Hakan, Nurhiday Rosli ve Siti Aishah Mohamad Zin (2015). “History of Islamic Political Movements in Turkey”, *Asian Social Science*, 11 (10), 339-347.
- Kösebalaban, Hasan (2014). *Türk Dış Politikası: İslam, Milliyetçilik ve Küreselleşme* Hüsamettin İnaç (çev.), (Ankara: BigBang Yayınları).
- Milli Gazete (1974). *Başbakan Yardımcısı Erbakan Cenevre Anlaşması ile ilgili*, 01.08.1974.
- Milli Selamet Partisi (1972). *Program ve Tüzük* (Ankara: Elif Matbaacılık).
- Milli Selamet Partisi (1973). *Seçim Beyannamesi* (İstanbul: Fatih Yayınevi).
- Milliyet (1955). *Kıbrıs Türk'tür*. <https://gazetearsivi.milliyet.com.tr/liste?tarikh=1955.08.25> (Erişim Tarihi: 01.05.2025).
- Milliyet (1956). *Kıbrıs'ın Taksimine Razıyız*. <https://www.gazetearsivi.com/gazete/milliyet2/1956-12-29/3> (Erişim Tarihi: 01.05.2025).
- Milliyet (1958). *Yüzbinler Milli İmanı Haykırdı: Ya Taksim Ya Ölüm*. <https://www.gazetearsivi.com/gazete/milliyet2/1958-06-09/1> (Erişim Tarihi: 01.05.2025).
- Mirkeleamoğlu, Necip (1977). *Ecevit Ecevit'i Anlatıyor* (İstanbul: Kervan Yayınları).
- Mümin Türk (2010). *Prof. Dr. Necmettin Erbakan - Kıbrıs “Bana Ne Amerika’dan!”*. Erişim: <https://www.youtube.com/watch?v=DH5VhZnUT5w> (Erişim Tarihi: 01.05.2025).

- Özdağ, Suat (2025). "Türk Dış Politikasının Milli Davası Kıbrıs Meselesinin TBMM'ye Yansımaları (1950-1960)", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 24 (2): 925-945.
- Özkececi-Taner, Binnur (2005). "The Impact of Institutionalized Ideas in Coalition Foreign Policy Making: Turkey as an Example, 1991-2002", *Foreign Policy Analysis*, 1 (3), 249-278.
- Papuççular, Hazal (2023). *Cumhuriyetin Dış Politikası Olaylar, Aktörler, Kurumlar 1923-2023* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları).
- Prof. Dr. Necmettin Erbakan (2014). *Prof. Dr. Necmettin Erbakan Kıbrıs Mitingi RP 1988 Mersin*. Erişim: <https://www.youtube.com/watch?v=LCF7jZwOho8> (Erişim Tarihi: 02.05.2025).
- Sağlam, Kayhan (1974). *Ecevit Olayı Bir Başbakanın Doğuşu-I* (İstanbul: Belge Yayınları).
- Sandıklı, Atilla (2016). "Kıbrıs Sorunu: Müzakere ve Tanınma Denklemi", Atilla Sandıklı ve Erdem Kaya (ed.), *Bölgesel Sorunlar ve Türkiye* (İstanbul: Bilgesam Yayınları): 67-98.
- Saynur Derman, Giray ve Vefa Kurban (2017). "Kıbrıs Sorununun Türk Dış Politikasına Etkisi ve ABD-SSCB ile İlişkiler", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 16 (33): 455-484.
- Sönmezoğlu, Faruk (1989). "Kıbrıs Sorunu'nda Tarafların Tutum ve Tezleri", Esat Çam (ed.), *Türk Dış Politikasında Sorunlar* (İstanbul: Der Yayınları): 81-144.
- Sönmezoğlu, Faruk (2011). "Kıbrıs Sorunu ve Birleşmiş Milletler: 1954-1975", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 38 (3-4): 223-225.
- Şahinler, Menter (1979). *Türkiye'nin 1974 Kıbrıs Siyaseti* (İstanbul: Rumeli Kültür ve Dayanışma Derneği Kültür Yayınları).
- TBMM (1974a). *Millet Meclisi Tutanak Dergisi (Gizli Oturum)*, Dönem: 4, Cilt: 13/1, Toplantı: 13, Birleşim: 3.
- TBMM (1974b). *Millet Meclisi Tutanak Dergisi (Gizli Oturum)*, Dönem: 4, Cilt: 13/1, Birleşim: 2, Oturum: 2.
- TBMM (1974c). *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, Dönem: 4, Cilt: 1, Toplantı: 1, Birleşim: 35.
- TBMM (1974d). *Millet Meclisi Tutanak Dergisi (Gizli Oturum)*, Dönem: 4, Cilt: 13/1, Toplantı: 13, Birleşim: 3.
- Tekin, Ahmet R. (2017). "Necmettin Erbakan (Kimlik, Siyaset ve Dış Politika)", *Turkish Studies: International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 12 (8): 211-246.
- Tosik Dinç, Fadime (2022). "Necmettin Erbakan ve Kıbrıs Barış Harekâtı", *ESAM Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3 (1): 122-154.
- Tuğrul, Talip (2017). "Millî Görüş Hareketi'nin Temel Karakterleri", *e-makâlât Mezhep Araştırmaları Dergisi*, 10 (2): 617-657.
- TVNET (2020). *Hazır Olun ve Yürüyün/Erbakan'ın Ağzından Kıbrıs Barış Harekâtı*. Erişim: <https://www.youtube.com/watch?v=gjFBtC1N2dU> (Erişim Tarihi: 02.05.2025).
- Uçarol, Rıfat (2015). *Siyasi Tarih (1789-2014)* (İstanbul: Der Yayınları).

- Vatansever, Müge (2010). “Kıbrıs Sorununun Tarihi Gelişimi”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 12 (Özel Sayı): 1487-1530.
- Yavuz, M. Hakan (1998). “Turkish Identity and Foreign Policy in Flux: The Rise of Neo-Ottomanism”. *Critique: Critical Middle Eastern Studies*, 7(12), 19-41.
- Zürcher, Eric J. (2015). *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi*, Yasemin Saner (çev.), (İstanbul: İletişim Yayınları).

AUTHOR GUIDELINES

The journal of The Turkish Yearbook of International Relations, which is published by the Department of International Relations Faculty of Political Science Ankara University since 1960, is a refereed academic journal that publishes articles and book reviews in Turkish and English in the fields of Turkish Political Life, Turkish Foreign Policy and International Relations. All manuscripts sent to The Turkish Yearbook of International Relations are subject to the double blind peer review process.

Articles submitted to the Turkish Yearbook of International Relations should be original contributions and should not be under consideration for any other publication at the same time.

Manuscripts submitted to The Turkish Yearbook of International Relations will be sent to two referees after the initial evaluation by the Editorial Board. The Editorial Board will decide to accept, revise, reject, or send the manuscript to a third referee in line with the referee reports. The author will be notified of the decision as soon as possible.

- 1) Authors should submit the manuscripts in MS format (.docx) format via DergiPark. (<https://dergipark.org.tr/en/pub/tyir>)
- 2) Authors should state their titles, institutions, communication addresses, telephone numbers, e-mail addresses, and ORCID numbers in a separate file.
- 3) Submitted manuscripts should be between 6000-8000 words, including footnotes and bibliography. Book reviews should be between 1000-1500 words.
- 4) Each article should contain Turkish and English abstracts (approximately 100 words) and 3 to 5 keywords (in both Turkish and English).
- 5) Manuscripts should be written in Times New Roman with 1,5 line spacing and a font size of 12.
- 6) Quotations should be placed within double quotation marks. Quotations longer than four lines should be indented at left margin without quotation marks and single-spaced.
- 7) Citations within the text should be written in parentheses (APA) and references should also be arranged by using this citation system. Footnotes can be used for explanations that cannot be included in the main text. Footnotes should be written in Times New Roman, 10 font size.

Examples below are given to show how different sources should be written.

I. Citations in the Text

- a) Books/Articles with a singular author:
(Fuller, 2008: 25-27).
- b) Multiple books/articles of an author in the same year:
(Prashad, 2017a: 47) ; (Prashad, 2017b: 68).

- c) Books/Articles with two authors:
(Delanty and O'Mahony, 2002: 13).
- d) Books/Articles with more than two authors:
(Eralp et.al., 2011: 44).
- e) Institutional publications:
(OECD, 2010: 112).
- f) Internet sources:
(Roy, 2021).

Note:

If an article published in preprint version with DOI, the DOI and access date must be given.

II. Citation in the References

- a) Books/Articles with a singular author:
Fuller, Graham E. (2008). *The New Turkish Republic*, (Washington D.C.: United States Institute of Peace Press).
- b) Multiple books/articles of an author in the same year:
Prashad, Vijay (2017a). *Red Star Over the Third World*, (Delhi: Left Word Books).
Prashad, Vijay (2017b). *The Darker Nations: A People's History of the Third World*, (New York: The New Press).
- c) Books/Articles with two authors:
Delanty, Gerard and O'Mahony, Patrick (2002). *Nationalism and Social Theory*, (London: Sage).
Shapiro, Ian and Wendt, Alexander (1992). "The Difference that Realism Makes: Social Science and the Politics of Consent", *Politics Society*, 20 (2): 197-223.
- d) Books/Articles with more than two authors:
Eralp, Atilla, İhsan D. Dağ, E. Fuat Keyman, Necati Polat, Oktay F. Tanrısever, Faruk Yalvaç and A. Nuri Yurdusev (2011). *Devlet, Sistem ve Kimlik* (İstanbul: İletişim).
- e) Institutional publications:
OECD (2010). *World Development Report, 2009* (Paris).
- f) Internet sources:
Roy, Arundhati (2021). "We Are Witnessing a Crime Against Humanity", <https://www.theguardian.com/news/2021/apr/28/crime-against-humanity-arundhati-roy-india-covid-catastrophe> (10.01.2022).

ISSN 0544-1943

Ankara University Press
www.ankara.edu.tr